

413
H 34

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICTIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE

A

ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIELA

M. S. REGELUI CARÓL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMÂNE

B. PETRICEÎCU-HASDEU

Membru al Academiei Române, al Academiei Imperiale de Științe și al Societății Imperiale arheologice dela St. Petersburg, al Societății de Linguistică din Paris, al Academiei Regale din Belgrad, al Societății Academice din Sofia, al Syllogului filologic ellenic din Constantinopole, al Societății Neolinguistice Americane din Baltimore etc.; Director general al Arhivelor Statului; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucuresc.

Măntinem dar aceste frumoșe expresiuni întrebuițate de străbuni, și nu ne temem de cuvinte cari au căpătăt de vécuri împămîntenirea...

CAROL I.

... mari și nétede socotéle etimologhicești, adecă tâlcuitoare de cuvinte.

Cantemir-voda (Chron. I, 84).

INSTITUTUL PEDAGOGIC DE 3 ANI
BUCUREȘTI
BIBLIOTECA

TOMUL IV.

ÎNTRODUCEREA

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŪ

59 — Strada Berzei — 59

1898.

Biblioteca Centrală Universitară
B
Cota: ~~03/953 dublet~~
Inventar: ~~507202~~

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota: IV 514665 dublet
Inventar: 807318

~~03/953~~ / 953 dublet

INSTITUTUL DE ȘTIINȚE
BUCUREȘTI

NEGRU-VODĂ

Un secol și jumătate din începuturile Statului Țerei-Românești

(1230—1380)

CA ÎNTRODUCERE LA TOMUL IV

DIN

„ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ“

DE

B. P. HASDEU

BUCURESCI

1898.

NEGRU-VODĂ

UN SECOL ȘI JUMĂTATE DIN INCEPUTURILE STATULUI ȚEREI-ROMÂNESCİ

(1230—1380).

Fie-care tom din *Magnum Etymologicum* este preces de câte o introducere, cuprinzând o monografie istorico-filologică, pré-intinsă saū pré-generală pentru a puté figura ca un simplu articol în și-rul cel alfabetic al cuvintelor, dar menită a arunca o lumină metodologică asupra operei întregi. Tóte aceste introduceri vor formá cu timpul o colonadă de Propylee la Acropolea limbei române.

Ca introducere la tomul al patrulea, mi-am ales anume pe Negru-vodă, cu care m'am ocupat fórté mult sint acum trei-deci de ani, numai astăđi însă nu mă mai sflesc de a crede că am reușit pe deplin în deslegarea acestei anevoioșe probleme. În studiul meū despre Basarabī am limpeđit mai întâiu elementul cel legendar; imi mai rămáne dară momentul cel istoric despre întemeierea Țerei-Românesci. Mai lámurit, din colectivitatea voievođilor noștri celor *Negri* din vécul de mijloc, dintre acei Basarabī carī stăpâniseră numai câte o porțiune din teritoriul muntenesc înainte de unificarea Statului, trebui să precisám acum într'un mod definitiv pe cel întâiu unificator saū pe unificatorii cei de'nțăiu, o reprezentățiune concretă, personalitatea saū mai bine epoca lui *Negru-vodă* celui în specie.

Atât în privința „Basarabilor“, cât și 'n acea a lui „Negru-vodă“, sint fericit de a constata că din căpul locului nemerisem punctul de plecare cel adevărat, astfel că tot ce'mi mai lipsia atunci

erau numai unele fapte documentale, óre-carí amărunte necesare pentru o desăvirșită demonstrațiune. Îmi mai lipsia încă ce-va : temperamentul. Vrista cu multă greutate mî-a dat sîngele rece de a puté judeca fără supérare greșelile une-orí fórte supéracíóse ale altora. Greșelile altora, greșelile mele, greșelile tuturor acelora carí se silesc a sparge o cale viitóre saú a îndrepta calea cea trecutá, sînt simptome ale transformațiunii succesive, sînt crize ale progresului ; neiertate sînt numai greșelile celor îngurđiți de a sta pe loc saú de a se opri în ruptul capului îndărit. Iată de ce sá nu se mire neminea, când voú vorbi adesea cu amiciá și chíar cu admirațiune, cel puțin nici ó datá cu dușmăniá, despre acei muncitorí carí nu se impacá saú întărdiá de a se înțelege cu vederile mele. Ȑic „despre muncitorí“ ; cât despre secături, nu voú vorbi nemic : „de minimis non curat praetor“.

Studiul de fața se împarte în trei capitole :

1. Literatura înainte de *Istoria critică a Románilor* ;

2. Literatura după *Istoria critică a Románilor* ;

3. Întemeierea Ȑerei-Romănescí.

Aședând *Istoria critică a Románilor* la mijloc între ceea ce'í precede și între ceea ce'í urméză, între literatura prealabilă și între cea ulterióră, imí este dat de a puté studia întréga evoluțiune a propriei mele idei într'un sens hegelian : de'ntáú controlaí afirmațiunea veche cea neverificată, controlul meú fiind controlat apoi de cátră cei-lalți după mine, pe carí controlându'í eú-însu mí la rindul meú, controlul cel multiplu ambilateral imí va aduce ó nouă afirmațiune verificată.

Pentru a constitui *intréga evoluțiune*, după cum am numit'ó, voú notifica în literatura cea prealabilă tóte puncturile carí imí serviserá ca jalóne pentru „*Istoria critică*“, și voú notifica nu mai puțin în literatura cea ulterióră tóte câte mă ajutá mai departe la conclusiunea de astăđi, adecá la ideea cea definitivă actuală.

Primele doué capitole sînt premerse fie-care de a sa propriá bibliografiá, pentru a nu se repeta mereú în cursul textului nesce citațiunii obosítóre pentru atențiunea lectorului. În capitolul al treilea însă fie-care paragraf își are bibliografia sa a-parte, fiind de tot spécială.

Cele trei capitole se încheiá printr'un duplu *Apendice documental* și prin câte-va importantissime *Fac-simile*.

I.

LITERATURA ÎNAINTE DE «ISTORIA CRITICĂ A ROMÂNILOR»

§ 1. Bibliografia.

Cantemir, Hronicul Romano-moldo-vlachilor alcătuit la anii 1710, Iași 1835—6 in-8 t. II p. 359—402, XX. O copie mai corectă, executată de d. Gr. Tocilescu după manuscrisul original, în biblioteca Academiei Române. — *Filipescu (Constantin Căpitanul)*, Istoriile Domnilor Țării-Românești, la Laurian-Bălcescu, Magazin istoric t. I p. 83—7; cfr. ib. p. 10—12. — *Radu Grecenu*, Fragmente, în Revista Română t. I p. 577, II p. 250 sq. — *Stefan Ieromonahul*, Viața lui Nicodim Sântitul, București 1883 in-8 p. 30 sqq.; cfr. Ștefulescu, Mănăstirea Tismana p. 18. — *Samuil Clain (Micul)*, Annales Principum Transalpinorum, ap. Engel I p. 90—4; cfr. N. Densușianu, Monumente pentru istoria țerei Făgărașului p. 104 sq. — *Engel*, Geschichte der Moldau und Walachey, Halle 1804 in-4, t. I p. 57, 59, 63, 91—6, 148—9. — *Idem*, Geschichte der Bulgarey, 1797 p. 436. — *Idem*, Geschichte von Serwien, 1801 p. 235. — *Miron Costin*, Cartea pentru descălecatul dintâu a țerii Moldovei, la Cogălnicenu, Letopisețele t. I p. 31. — *Idem*, Chronika ziem moldawskich y multańskich, la I. Bogdan, Cronice inedite p. 160, 167. — *Idem*, Opisanie ziemie Mołdawskiej i Multańskiej, la Dunin-Borkowski, Pisma, Lwów 1856, cfr. Hasdeu, Archiva istorică t. I p. 159 sqq. — *Luccari*, Copioso ristretto degli Annali di Rausa, Venetia 1605 in-8 p. 48, 96, 104—5. — *Gebhardi*, Geschichte der mit Hungarn verbundenen Staaten: Bulgarien, Walachey, Moldau. Leipzig 1782 in-8 p. 280 sqq. — Φωτεινός, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, τὰ νῦν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, Wien 1818 in-8 t. I p. 288—94, t. II p. 2—8, 20—21. — *Filstich*, Schediasma historicum de Valachorum historia annalium Transilvanensium multis in punctis magistra et ministra, Jenae 1743 in-4 p. 18. — *Hurmuzaki*, Fragmente din istoria Românilor, București 1879 in-8 t. I p. 227—32, 258; cfr. Hunfalvy, Rumänische Geschichtschreibung p. 52. — *I. Eder*, Observationes criticae et pragmaticae ad historiam Transilvaniae, Cibinii 1803 in-16 p. 53—4. — *Șincai*, Chronica Românilor, Iași 1853—4 in-4 t. I p. 248—9, 288, 290, 298. — *Laurian*, Istoria Românilor, ed. IV București 1873 in-8 p. 243. — Φιλίππιδης, Ἱστορία τῆς Ρουμανίας, Leipzig 1816 in-8 t. I p. 437 sq. — *Florian Aaron*, Idee repede de Istoria principatului Țării-Românești, București 1835 in-8 t. I p. XIX, 35 sq. — *Heliade*, Historia Românilor, ed. II București 1870 in-8 p. 48, 89, 92, 98, 101 sq. — *B(auer)*, Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie, Francfort et Leipsic 1778 in-8 p. 32. — Безсоновъ, Болгарскія ꙗѣсни, Москва 1855 in-8 p. 6—9, 18, 42, 43, 69, 70, în Временникъ Общ. Ист. и Древностей t. XX. — *Idem*, БЫЛИНЫ Рыбникова, Москва 1862 in-8 p. CCCXXX sqq. — *Roesler*, Die Anfänge des walachischen Fürstenthums, Wien 1867 in-8 p. 6 sqq. — *Idem*, Rumänische Studien, Leipzig 1871 in-8 p. 268 sqq. — *Kogalnitshan*, Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie, Berlin 1837 in-8 t. I p. 47 sq. — *Sulzer*, Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist der Walachey, Moldau und Bessarabiens, Wien 1781—2 in-8 t. II p. 33, t. III p. 631. — *C. Aricescu*, Istoria Câmpulungului, București 1855 in 8, I—II. — *Tunusli frați*, Istoria politică și geografică a Țării-Românești, trad. de G. Sion, București 1863 in-8 p. II, 8, 12 sq.; originalul: Ἱστορία τῆς Βαλαχίας πολιτικὴ καὶ γεωγραφικὴ, Wien 1806 in-8. — *Vaillant*, La Romanie ou histoire, langue etc. des Ardialiens, Vallaques et Moldaves, Paris 1844 in-8 t. I p. 138 sqq. — Палаузовъ, Румынскія господарства Валахія и Молдавія, studiu publicat în revista Отечественныя Записки, 1858 p. 254—7. — *Ubicini*, Provinces d'origine roumaine (L'univers, Paris 1856 in-8) p. 29 sqq.

§. 2. Cronicele muntenești. — Miron Costin.

Punctul cel culminant al începuturilor Țerei-Românești este Mircea cel Mare (1387—1418), după cum pentru Moldova punctul cel culminant este Alexandru cel Bun (1399—1432), amândouă puncturile cele culminante încălecând anul 1400 și formând o trăsură de unire între ambii secolii al XIV-lea și al XV-lea.

Intr'o epocă anterioară lui Mircea cel Mare și lui Alexandru cel Bun, ce-va mai curând sau ce-va mai târziu, se întâmplase născerea celor două Statuiri românești dela Dunăre, așa numita descălecătore, adică un Domn în Moldova și un alt Domn în Țera-Românească sosind d'a-călarelele din părțile Ardélului și oprindu-se pe loc pentru a descălecă și a rămâne aci pentru tot-d'una într'un chip hotărit și aședat.

Înlăturând acum Moldova, mă voiu mărgini de astă dată numai cu Țera-Românească.

Tóte cronicile muntenești, dintre cari cele mai vorbărețe sînt a lui Radu Grecenu și a lui Constantin Căpitanul Filipescu, se unesc asupra următoarelor cinci particularități:

- 1°. Intemeietorul se numia Negru-vodă;
- 2°. Intemeietorul venise din Făgăraș;
- 3°. Intemeietorul stăpâna peste Carpați nu numai Făgărașul, dar și Amlașul;
- 4°. Intemeietorul a fost primit în Oltenia cu brațele deschise fără luptă;
- 5°. Intemeietorul a înființat mai multe orașe în Muntenia, nu în Oltenia.

Repet încă o dată, aceste cinci particularități sînt comune tuturor cronicelor muntenești, tuturora fără excepțiune; și—notați bine de pe acumă—numai aceste cinci particularități, așa cum sînt ele redactate mai sus, se vor constata în fond a fi adevărate.

Divergințele se încep printr'o simplă amplificățiune a primei particularități: unele cronicile lasă singuratec numele Negru, pe când cele mai multe îi acață pe Radu, făcînd astfel pe Radu-Negru.

Apoi desbinarea cea mare este acea cronologică: 1080, 1215, 1241, 1280, 1290, 1313...

Intre cronicarii muntenesci nu trebui să perdem din vedere pe Miron Costin, cronicar moldovenesc, dar care utilizase totuși o veche cronică muntenească, necunoscută astăzi. El pune numai pe Negru-vodă, fără amplificativul Radu, vorbind cu trei ocațiuni despre acest întemeietor al Țerei-Românesci:

1°. In „Cartea pentru descălecatul dintăiu“, Miron Costin dice: „Iară după ce s’au pustiit de Atila, că unii mutați preste Dunăre „la Dobroge, unii preste munți asupra Oltului cei din țara Muntenească, cestilalți la Maramorăș pînă la vremea lui Laslău craiul „creștin unguresc, la a căruia vreme s’au descălecat al doele rind: „de Dragoș Voevod țara noastră și de Negru Voevod țara Muntenească. Care craiu unguresc au stătit la velétul dela Hristos „1080...“

In scurt, Miron Costin aședă in Oltenia pe Negru-vodă la anul 1080, făcendu’l tot-o-dată contimpurén cu Dragoș-vodă din Moldova.

2°. Intr’o altă lucrare analógă, in limba polónă, Miron Costin urcă la același an 1080 pe ambii întemeietori, pe cel muntenesc numindu’l Negru, de două ori așa, fără nici un Radu. După legendă—mai adaogă el—acel întemeietor erà bastard al unui voevod ardelenesc. Apoi desvoltă pe larg impregiurarea că toți Muntenii sint negricioși la față, și că deci nu cel de’ntăiu Domn la dinșii purtase numele de Negru: „zła consequentia że czarnym tego pierwszego ich hospodara zwano“. În fine, Miron Costin pune acéstă impregiurare in legătură cu epitetul „Kara-iflak“, adecă „Negri-Români“, pe care Turcii il dau Muntenilor: „dla czego y Turcy postrzegszy to Karawłachami to iest czarnymi Włochami ich zowia“. Acest întreg episod e fórte interesant, dar este confus, și tot-o-dată Miron Costin scapă din vedere că și pe Moldoveni Turcii îi numiaū de asemenea negri: „Kara-bogdan“.

3°. In poema despre amindouă țerile române, scrisă tot polonese anume la 1684, Miron Costin ne lămuresce mai întâiu că se rađimă pe cronică de prin mănăstiri moldovenesci și muntenesci: „Żywoty et annales Hospodarów po monasterach Mołdawskich y „Multańskich“; apoi repetă legenda despre Negru-vodă ca bastard al unui voevod ardelenesc, numindu’l de mai multe ori numai Negru fără nici un Radu; in sfirșit, preciséză epoca descălecării cu totul altfel decât in lucrările cele precedinți: nu la 1080, ci tocmai între anii 1280—1290, adecă „după socotela Muntenilor

sînt aprópe patru-sute de ani“: „blisko czterech set lat swych od Negruła licza“, calculându-se ca basă data 1684 când scriea Miron Costin, și mai adaogă că întemeietorul Moldovei este mai nou numai cu 20 de ani, prin urmare între 1300—1310.

În secolul trecut generalul rus Bauer, care petrecuse mai multă vreme în Țera-Românescă, a cunoscut, direct sau indirect, o cronică muntenescă cu Radu-Negru la anul 1313, dar și cronică moldovenescă a lui Miron Costin cea cu Negru-vodă la 1080.

Cam tot pe timpul lui Bauer, cronică lui Miron Costin cea cu anul 1080 a fost consultată de stolnicul Constantin Cantacuzin, a căruia lucrare e publicată grecesce la 1806 de frații Tunusli.

Vom vedé mai jos că acea dată 1080 din Miron Costin a fost cercetată de asemenea de Fotino.

Contimpuranitatea lui Negru-vodă cu vodă Dragoș și coincidența lui Negru-vodă cu Negrii-Români, acestea două ne pregătesc deja la teoria lui Cantemir, care însă nu mai este cronicar ca Miron Costin, ci istoric în tótă puterea cuvintului.

§ 3. Boierul Murgul. — Stefan Ieromonahul.

Cronica muntenescă cea mai veche, din cele cunoscute pînă acum, s'a păstrat numai în vr'o câte-va extracte la Ragusanul Luccari, care o utiliză pe la anul 1590. Pentru cea de'ntaiu dată în tipar ne întimpină acolo, ca întemeietor al Țerei-Romanesci, un „Negro Voievoda“, fără adaos de „Radu“. Acest Negru-vodă ne este dat la anul 1310 ca tată al lui Vladislav-vodă, prin urmare nu alt cine-va decât Alexandru Basarabă. Aci, ca și în cronicile cele obicînuite, întemeierea Statului muntenesc se atribue unei descălecări din Ardél.

La Luccari se vorbesce d'o potrivă despre întemeierea Moldovei ca și a Țerei-Românesci, înșirându-se primii Domni pînă pe la anul 1450. Luccari ne spune că el avea la mână o relațiune scrisă de boierul muntenesc „Murgul“, pe care 'l trimisese Dan-vodă ca să se împace cu sultanul Amurat pe la anul 1450. Același

an final 1450 este pentru Moldova și Țȑra-Romănescă. Acăstă indicațiune cronologică corespundând pe deplin, este invederat că anume Murgul a fost autorul acelei cronice moldo-muntene, o cronică scrisă numai vr'o trei-đeci sau patru-đeci de ani după mórtea marelui Mircea.

Boierul Murgul fiind cel mai vechiu, cel mai nou cronicar munteneș în privința lui Negru-vodă este un călugăr dela mănăstirea Tisména pe la începutul secolului nostru, „ieromonahul și duhovnicul Stefan“, care ne spune că: „adunând de prin hri-„sóvele cele vechi ale sfintei mănăstiri și dela cei cu sciință bă-„trâni părinți monahi ai sfintei mănăstiri ce au viețuit mai 'nainte „de noi, precum au avut sciință dela alți bătrâni cu sciință mai „din vechime decât ei, așa o am scris și o am aședat. . .“

Crisóvele mănăstirii Tisména aflându-se acum depuse în Arhiva Statului, am putut constata deplina exactitate a tuturor datelor cronologice; nu mai puțin exactă, prin urmare, trebui să fie la ieromonahul Stefan tradițiunea cea culésă din gura bătrânilor, cari auđiseră ei-inși „dela alți bătrâni mai din vechime decât ei“. O tradițiune monastică, în genere, transmitându-se din secol în secol într'un cerc fórte restrins, se conservă fără alăturare mai bine decât o tradițiune poporană propriu ăisă. Iată de ce quasi-cronica cea dela Tisména are o importanță a sa incontestabilă, cu atât mai ales că acăstă mănăstire este cea mai veche din tóte cele existente în întréga Romănia.

După ieromonahul Stefan, Radu-Negru este tatăl lui Mircea cel Mare. Acest Radu-Negru a descălecat Țȑra-Romănescă, dar nu singur, ci împreună cu fratele seú mai mare Vladislav-vodă, care el anume se pogorise din Ardél. Pină la amíndoí frații, teritoriul Munteniei era trunchiat: numai dínși au isbutit a uni ambele laturí ale Oltului cu părțile de peste Carpați. Așa dară descălecarea s'a indeplinit treptat între anii 1365—1385. În trăsuri esențiale, acăstă este tradițiunea cea strecurată prin đece generațiuni de călugări în curs de cincí secolí, de când ființéază mănăstirea Tisména.

La ieromonahul Stefan s'a repercutat tot-o-dată o altă legendă, care nu este o tradițiune monastică: despre rolul Romănilor într'o luptă a regelui unguresc Vladislav contra Tătarilor. Amestecul acestei legende constituă în tradițiunea cea dela Tisména un corp străin, care lesne se extrage și care n'are a face de loc cu Negru-

vodă. Acea legendă despre regele unguresc Vladislav, altfel Laslău, noi o înălăturăm aci cu desăvirşire, insistând din nou exclusivamente asupra fondului celui documental şi tradiţional din relaţiunea ieromonahului Stefan: Radu-Negru nu se numia alt cine-va decât tatăl marelui Mircea, iar unificarea Statului muntenesc, aşa şisa descălecarea din Ardél, a fost opera colectivă a amînduror fraţilor Basarabî—Vladislav-vodă şi Radu-Negru.

Rađa de lumină cea mai vie asupra întemeiării Ţerii-Romănesci plécă astfel din mănăstirea Tisména, care este ea-însăşi întemeiată tocmai din acea epocă. Inceputurile cele înainte de 1365 îi remân cu totul necunoscute. Ieromonahul Stefan nu scie nimic despre Alexandru Basarabă. Cu atât mai virtos el nu se dumeresce a bănuî măcar dinastia Negrilor, căci Olteniî în genere nu cunosc pe Negri, ci numai pe Basarabî.

Vom vedé mai jos că d. A. Xenopol este acela care a arătat tótă importanţa cronicarului Murgul, iar d. Onciul are meritul de a fi apreţiat pe Stefan Ieromonahul.

§ 4. Cantemir.

Cel întâiu istoric, care şia dat ostenéla de a studia personalitatea lui Negru-vodă, a fost Cantemir, un cap genial, căruia nici o dată nu i-a lipsit puterea de a străbate prin problemele cele întunecóse ale trecutului, dar mai tot-d'a-una s'a isbit de lipsa materialelor. El însuşi ni-o spune într'o romănescă admirabilă: „Mărturisim, şi nu fără puţină tanguélă ne cutremurăm de mare şi de nepurtat greuinţa, care asupră-ne vine, căci mari stânci în mijlocul drumului ca neclătite staî, şi multe şi impletecite împedecături înaintea paşilor ni se aruncă, carile şi paşii înainte a-i muta ne opresc, şi calea cronicului nostru slobod a alerga tare astupă; şi ca troianii omeţilor de vifor şi vicol, în tóte părţile spulberaţi şi aruncaţi, cărările cele mai de 'nainte de alţii călcate atâta le acopér şi le ascund, că nu fără mare frică primejdia ne este, ca nu cum-va pirtea rătăcind şi cărarea, pe care a merge am apucat, perđend, cursul istoriei nóstre în adânci vartopi şi neumblaţi codri, de povaţa lipsit, să cadă, şi aşa la doritul popas şi odihnă să nu putem ajunge...“

În privința lui Negru-vodă, între alte puncturi obscure din istoria română, cele „multe și împletecite împedecături“ au încurcat și pe marele nostru Cantemir; l'au încurcat însă fără a pute să'l sperie și să oprască o minte atât de ageră și pătrundătoare de a'și croi totuși o nouă cale.

Iată elementele, asupra cărora Cantemir își clădește edificiul:

1°. Pe la 1274 exista deja o Domniă în Țera-Românească, de vreme ce tocmai pe atunci regele serbesc Milutin luase în căsătoria pe o fetă a Domnului din Țera-Românească, ceea ce se constată într'un mod pozitiv la Bizantinul Nicefor Gregoras.

2°. De aci urmăzează că nu putea să se fi întâmplat mai târziu decât pe la anul 1274 întemeierea Țerei-Românești de către „Radul Vodă Negrul dela Ardél“, nu pe la 1290 ca în acea cronică a Domnilor Muntenesci, despre care Cantemir regretă că o cunoșce numai după un singur exemplar foarte nou, anume: „dela Radul Vodă începând pînă la Domnia lui Constantin Vodă Brâncovenul“.

3°. Fundatorul Moldovei, fie Bogdan, fie Dragoș, trebuia să fi fost din aceeași familie Negru ca și fundatorul Țerei-Românești, căci altfel nu s'ar pute înțelege epitetul de Négră al Țerei-Românești și al Moldovei tot-o dată: „Acestui Bogdan Vodă să'i fie fost „porecla Negrul se dovedesce că și Radul Vodă în Țera Muntenescă „s'au chemat Negrul, și țerile amîndouă una s'au chemat Vlahia „négră, iară alta Bogdania négră. . .“

4°. Nici Bogdan sau Dragoș în Moldova, nici Radu-vodă în Țera-Românească, nu se vîd de nicăiri a fi fost cuceritori sau cotropitori din afară, ci ne apar ca nesce moșneni porniți într'o vreme de pe câmpia cea dunărenă, adăpostiți cît-va timp în munții Ardélului și re'ntorși apoi ca stăpâni netăgăduiți după o lungă înstrăinare; cu alte cuvinte, străini fuseseră ei în Făgăraș și 'n Maramuraș, iar nu erau străini în Moldova și 'n Țera-Românească.

În modul acesta Cantemir urcă întemeierea Țerei-Românești

la anul 1274 cel mai puțin, rectificând cifra pe care o găsesce în cronica muntenescă, unde „eșirea Radului Vodă Negrul o pune la „anul dela Adam 6798, carele este dela Cristos 1290, adecă cu „16 ani mai pre urmă decât Domnul dela Gregoras pomenit“. Apoi în cronica lui Nicolae Costin, „precum în izvodul ce au avut „el însemneză“, Cantemir află că Moldova a fost întemeiată de către un Dragoș-vodă venit din Ardél „la anul dela Adam 6807, „carele este dela Hristos 1299, adecă cu 9 ani mai pre urmă de „eșirea Radului Vodă și cu 25 ani mai pre urmă de Domnul Ro- „mânilor dela Gregoras pomenit“. Fiind astfel între ambele întemeieri, a Țerei-Românesce și a Moldovei, o deosebire abia de 9 ani, Cantemir nu se sfiesce a fixa pentru Moldova aceeași cifră ca și pentru Țera-Românescă, adecă amîndouă Domniile se vor fi întemeiat pe la același an 1274. Încă un pas mai departe. Intru cât Radu Negrul și Dragoș sînt contimpuranî, veniți în același timp de peste Carpați amîndoi din aceeași familie Negrul, Cantemir îi înrudesce pe întemeietorul Moldovei cu al Țerei-Românescei, numindu’i verî între dînșii saü chiar frați, fiî ai unui Domn din Ardél. Și așa fiind, de ce ore acel tată „Domn din Ardél“ să nu fi fost același „Bogdan Vodă“, pe care istoria Moldovei îl menționeză înainte de Dragoș? În sfîrșit, după Cantemir descălecarea spre Dunăre a tatălui fraților Dragoș și Radu Negrul n’a fost în realitate decât o re’nturnare din Ardél „la moșiile lor“ cele străbune pe șesul României dunărene, unde părinții lor domniseră din vechime și de unde fuseseră goniți de năvala Mongolilor pe la anul 1237.

Acastă este teoria lui Cantemir, din care—după cum ne vom încredința mai jos—vor rămâne trei fapte autentice :

1°. Negru-vodă n’a fost de loc un Ardelén, ci numai s’a întors din Ardél în Țera-Românescă, de unde era din moși-strămoși de baștină;

2°. Intórcerea lui Negru-vodă din Ardél în Țera-Românescă s’a întamplat aprópe tot atunci când s’a descălecat Moldova;

3°. Negru-vodă, o personalitate istorică precisă, trebui deosebit de vița cea domnescă colectivă a Negrilor, din care erau toți: și Bogdan și Dragoș și Radu.

§ 5. Samuil Micul.

Cantemir, cu tot dreptul, este și merită de a fi o ilustrațiune europeană. O ilustrațiune curat românească a fost Transilvănenul Samuil Klain, mai corect Micul, căruia îi plăcuse a'și germaniza porecla. Teolog, filolog și istoric, mai ales ca istoric, el strălucia între Români de peste Carpați pe la sfîrșitul secolului trecut.

Micul a cunoscut Cronicul lui Cantemir și n'a putut să nu observe pe prima liniă marea importanță a Bizantinului Gregoras despre Domnul românesc cel înainte de anul 1290, adecă înainte de data cea atribuită lui Negru-vodă ca întemeietor al Țerei-Românesce. Pentru a înlătura această dificultate cronologică, Micul presupune că Gregoras vorbescé nu despre vre-o căsătorie înainte de 1290, ci după 1290 : „nihil est, quod cômputum annorum impediât, quin „dictus Radu Negru inchoaverit Valachiae Principatum anno 1290, „et dein non multo post Filiam suam nuptui Regi Serviae dedit“.

Micul a uitat că pasagiul din Gregoras se află anume sub anul 1299, referindu-se atunci la un eveniment întâmplat cu cel puțin două-deci de ani înainte, adecă după următórea socotélă : la 1299 regele serbesc Milutin se căsătóresce cu o Grécă, înainte de care avusese deja succesiv alte trei neveste — o Bulgară și o călugăriță, iar ca pe cea de 'ntăiu ținuse pe o fiică a Domnului celui românesc, prin urmare cronologicesce cea mai depărtată de anul 1299. Micul nu băgă în samă că cronologia lui Gregoras în această privință fusese fórte bine limpeđită de cătră Cantemir, când el ęice : „Avem datorie a arăta, precum acest Milutin Craiul „Sărbilor să fie luat pe fata Domnului Românesc pe la anul 1274, „precum noi mai sus am pomenit. Pachimeres Istorical scrie, pre- „cum nunta acestui Milutin cu Simonidis fata lui Andronic Îm- „părat să să fie făcut la anul 1299, fiind atunci Milutin la vârstă „de 45 ani. Acestă vârstă a lui Milutin o sãmăluesce Posonie în „notele lui Gregoras la capul VI. De vreme—ęice—ce singur Gre- „goras scrie că atunci Milutin era cu 5 ani mai bătrân decât An- „dronic Împăratul ; iară Andronic, când ș'aú dat fata după dânsul, „era de 40 de ani ; iată că Milutin când aú luat pe fata lui Andronic „aú fost de 45 ani. Acum de aice lesne putem socoti, că Milutin „când s'aú insurat intăi de va fi fost la vârstă de 20 ani, iată că „cu 25 ani de această nuntă a Simonidei mai înainte aú luat pe „fata Domnului Muntenesc, care an cade, precum am ęis, în anul

„1274. Iară de va fi fost și mai tânăr de 20 ani (care se și poate crede), așé încă mai cu mulți ani înainte se dovedește precum „acel Domn Românesc să fie fost în țara sa cu Domnie întemeiată „și așezată. . .“ Argumentațiunea lui Cantemir e perfectă nu numai prin textul lui Gregoras, dar încă prin confruntarea'i cu textul lui Pachymeres. Căsătoria fiicei „Domnului Românilor“ la 1290 e peste putință; și mai peste putință mai târziu, după cum o admite Micul. Remâne sigur un minimum de anul 1274 ca la Cantemir.

Publicând pasagiul din Micul, Engel afirmă că prin Domnul „της Βλαχίας“ la Gregoras se înțelege principele bulgăresc Terteres, — o afirmațiune cu desăvîrșire nepermisă, căci la Gregoras „Βλάχοι“ nu se confundă cu „Βουλγάροι“. Chiar același pasagiul despre „ἄρχων Βλαχίας“ vorbește alătura deosebit despre „ἄρχων Βουλγαρίας“. Ce-va mai mult, anume tocmai pe Terteres îl menționează Gregoras dîcînd că stăpînia Bulgaria: „των Βουλγαρίων αρχόν“. Asupra afirmațiunii lui Engel noi vom reveni mai jos (§ 6). În orî-ce cas, ea este mai puțin științifică decât ipoteza lui Micul, de altmintrelea o simplă ipotesă, la care istoricul ardelén nu ține pré-mulț, ci se grăbesce a recurge la o altă teorie.

În satul Vineția-de-jos, în țera Făgărașului, Micul a găsit zidită în perețele casei protopopului Ionaș Mone o pétră cu următórea inscripțiune, pe care într'o copiă mai exactă decât la Engel a reprodus'o d. N. Densușianu și a transcris'o cu completarea abreviațiunilor: „Vixit Gregorius primus Venetus Anno Domini 1185. „Genealogia authentica Monestica. Gregorius Venetus Thesaurarius „Vaivodae Nigro (sic), a quo donatus quatuor vallibus cum „silvis et campis; genuit Gregorium secundum Anno 1216. Hic „genuit Gregorium ex quo Mailath, 1250 filia Komana et secundus „Gregorius. Hi divisi (1279) Mailath primam vallem Kutsulata, Ko- „mana secundam vallem, Gregorius tertiam vallem (1390), hoc est Ve- „netia(m) et Rivulum salsum sortiti sunt, et Gregorius genuit tertium „Gregorium, Komanum, Stoicam, Thomam; divisi Gregorius quartam „integram sortitus genuit Stephanum, (et) Gregorium (1449). Hic ge- „nuit Salamonem (a matre Mone dictum) et Stephanum Mone. Salamon „genuit Man Mone 1499. Hic genuit Stephanum Mone secundum. „Hic genuit Voik Mone. Hic genuit secundum Man Mone. Hic ge- „nuit Ioannem Mone, ex quo Ionas Mone venerabilis Vicarius ge- „neralis. 1728“. În traducerea d-lui Densușianu: „A trăit Grigorie

„cel de'ntăiū Venețianul în anul Domnului 1185. Genealogia autentică a Familiei Monea (e următoarea). Grigorie Venețianul, viștierul lui Negru-Vodă, din partea căruia a fost dăruit cu patru „văi, cu păduri și câmpuri, a născut pe Grigorie al doilea (anul „1216). Iar acesta a născut pe Grigorie, din care s'a născut Mailat „(1250), fiica Comana și Grigorie al doilea. Aceștia împărțindu se „(1279), Mailat a căpătat valea de 'ntăiū Cuciulata, iar Comana „valea a doua, Grigorie valea a treia (1390) adevă Veneția și Pă- „riul sărat. Și Grigorie a născut pe al treilea Grigorie, pe Coman, „pe Stoica și pe Toma. Aceștia împărțindu-se, Grigorie a căpătat „întregă valea a patra, și a născut pe Stefan și pe Grigorie (1449). „Iar acesta a născut pe Solomon (care după mumă-sa s'a numit „Monea) și pe Stefan Monea. Și Solomon a născut pe Man Monea „(1499). Acesta a născut pe al doilea Stefan Monea, iar acesta pe „Voicu Monea, acesta pe al doilea Man Monea, și acesta pe Ion „Monea, din care s'a născut Ionașcu Monea, venerabilul Vicariū „general. 1728“.

Tot d. Densușianu observă cu drept cuvint că data 1185 din inscripțiunea de mai sus cată să fi fost cunoscută Sasului Filstich, care în disertațiunea sa din 1743 pune de asemenea pe Negru-vodă în secolul XII, ȝicend că așa o aflase el dela bătrăniū Romăni după o tradițiune străbună.

Deși inscripțiunea datéză abia din începutul secolului XVIII și deși între anii 1279—1390 în genealogia cea lapidară este o lacună, totuși Micul ȝice că protopopol Ionaș Mone nu putea să născocescă o minciună: „non enim credibile est talem virum mentiri voluisse“, și deci admite că acea pétră este o fântână istorică pentru secolul XII și că un „Negru-vodă“ existase în realitate pe la anul 1185, dar nu „Radu Negrul“, ci numai un simplu „Negrul“, adevă cu numele de familie „Negrul“, vre-un străbun al lui „Radu-Negrul“. Cu alte cuvinte, Micul îmbrățișéză în fond explicațiunea lui Cantemir că a fost un nēm întreg Negru-vodă tradițional, din care s'a tras Negru-vodă cel istoric, o personalitate deosebită, descăle-cător al Țerei-Romănesci.

Idea, o idee fôrte luminosă, Micul a împrumutat'o dela Cantemir, dar a modificat'o așa ȝicend ardelenesce, împăcând amorul propriū al Transilvaniei: el stăruiesce adevă cu orice preț a lăsa intactă în textul cronicei muntenesci întemeiarea Țerei-Romănesci de cătră un Făgărășen de viță Radu-Negrul la 1290, pe când la Can-

temir acel întemeietor fusese numai cât-va timp pribég în Făgăraș, re'ntors de acolo în patria sa România dunărenă pe la 1274.

Cum óre ajunge Micul a argumenta acéstă întorsetură ? I-a servit ca punct de plecare inscripțiunea cea atât de șubredă a protopopului Ionaș Mone, susținută apoi de diploma regelui unguresc Bela IV din 1247, unde se menționéză voievozii românesці Lynioy și Seneslav : aceștia — ȃice Micul — erau nesce voievođi Negri din țera Făgărașului, pogoritori din Negru-vodă cel dela 1185 și din cari s'a tras în urmă Negru-vodă cel dela 1290, toți Făgărașani. Din nenorocire pentru acéstă teoriă, regele Bela IV nu vorbesce nicăiri în acea diplomă despre regiunea Făgărașului. Textul este aci tot ce póte fi mai lămurit : voevodul Lynioy era din Oltenia propriu ȃisă, numită „tota terra de Zewrino“, iar voevodul Seneslav era în direcțiunea Moldovei, specificată prin „tota Cumania“.

Intre Cantemir și între Micul este un punct comun în principiū :

Un Negru-vodă, personalitatea istorică cea represintată ca întemeiător al Țerei-Românesці, mai corect ca unificator al Statului Muntenesc, eră din familia cea princiară a Negrilor, cari domniseră cu mult mai de 'nainte, dar pe o întindere teritorială mai mică saū bucățită.

Cheea problemei, simburele soluțiunii, se află deja pe de'ntregul la Micul și mai cu samă la Cantemir. După dinșii însă, perȃndu-se pırtea începutului, cestiunea s'a incurcat din nou, s'aū încălțit itele țeseturei, mai ales la Engel, a căruia operă se bucura de o autoritate precumpnitóre.

§ 6. Engel. — Gebhardi. — Eder.

Prin cele douē tomuri de „Istoria Valachiei și a Moldovei“, publicate la 1804 și făcēnd parte din voluminósa „Istoriă a Statului Unguresc“, Austriacul Engel aduse pentru timpul seū un serviciū neprețuit Românilor. Lesne i se iértă direcțiunea cea retăcită politică de a băga națiunea română sub coróna Sântului Ștefan : o simplă etichetă, ca și când ar lipi cine-va un petec de hărțiă scrisă „vin unguresc“ pe o sticlă de „Bordeaux“, ceea ce n'ar strica întru nemic calitatea Bordoului. Meritul cel netăgăduit al lui Engel este de a fi cules cel întâiu o fórte mare grămadă bibliografică de materialuri asupra totalității istoriei române, ușurând astfel sarcina urmașilor, pe prima liniă a lui Șincai.

Dar a grămădi, numai a grămădi, era singura preocupățiune a lui Engel, zorit de a ticlui în scurt timp pentru România ca și pentru Bulgaria, pentru Serbia, pentru Galiția, pentru Căzaci etc. El nu avea destul răgaz pentru a poposi asupra analizei critice, măcar că adesea avea multe mijloce la dispozițiune. Tot așa de pripit a fost el și în privința lui Negru-vodă.

Deși cunoște pe Cantemir, deși reproduce din manuscris pe Samuil Micul, deși cetesce pe Luccari, adecă pe boierul Murgul, și citéză diferite diplome unguresci fórte importante, totuși Engel, când ajunge la capitolul seú pragmatic despre întemeiarea Țerei-Romănesci, uită tóte și repetă fără nici o controversă afirmațiunea cronicei muntenesci: „Radu Negrul saú Negru-vodă, 24 ani, între 1290—1314“. Nici o scântee de lumină!

Neputënd a mânuí cu inlesnire nămolul de materialuri pentru o mulțime de țeri tot-o-dată, Engel adesea se contrađice, scăpând din vedere ceea ce o mai spusese deja. Așa mai sus, de exemplu, cu ocasiunea lui Samuil Micul despre insurătórea regelui serbesc Milutin în prima căsătóriă cu féta „Domnului Románilor“ din Gregoras, noi am vedút că Engel pe acel „Domn al Románilor“ îl identifică cu Bulgarul Terteres. Eí bine, cu trei ani înainte, în *Istoria Serbiei*, el identificase pe același „Domn al Románilor“ cu sebastocratorul Ion Angel din Tesalia. Contradictiunea e și mai mare cu șépte ani înainte, în *Istoria Bulgariei*, unde Engel vorbea nu despre regele serbesc Milutin, ci despre fiul acestuia Stefan Uroș, pe care 'l căsătóresce de'ntăiu cu fata sebastocratorului Ion Angel, apoi cu féta lui Terteres, ș'apoi, schimbându-se imediat, pe cea de'ntăiu o numesce „Romăncă“: „die erste Wlachische Frau“. Este o confusiune spăimintátóre. Și totuși Engel face mereú confus pe Luccari, pe care'l desprețuesce fără nici o vină seriósă, cel puțin sub raportul istoriei române.

Mai vechiu decât Engel și mai puțin erudit, Gebhardi este mai critic și mai metodic. El construesce un edificiu armonic, iar nu se mulțumesc a stringe material peste material, fără a alege saú fără a sci să alégă, elemente bune și elemente rele, adesea imponcișate, fără a avé în vedere vre-un plan combinat mai de 'nainte. Ca și Engel, Gebhardi intercaléză România în fantasia giganticului Stat unguresc, o adevărată caricatură a Imperiului Roman

saŭ a Imperiului lui Carol-Magnul, pe când în faptă Maghiarii nu reușiseră de a clădi vre-o dată, nici măcar momentan, un fel de Imperiŭ al lui Cinghis-han. Ca și lui Engel, acésta utopiă, acésta copilărosă vanitate a Ungurilor, trebuî s'o iertăm de asemenea lui Gebhardi. Despre Negru-vodă în specie, Gebhardi are meritul de a fi înțeles importanța lui Luccari, pe care'l nesocotesce tot-d'a-una Engel, prefăcându-se obicînuît că par'că n'ar cunósce nici pe Gebhardi. El fixéază descălecarea lui Negru-vodă între anii 1310—1313, explicând'o prin starea anarchică de atunci în Ungaria după mórtea regelui Ladislaŭ Cumanul. Fiul acestui Negru-vodă—dice Gebhardi—era Vladislav Basarabă. Deosebind însă pe acel Negru-vodă de cătră Alexandru Basarabă, adevăratul tată al lui Vladislav Basarabă, Gebhardi e silit a admite un al doilea Vladislav, făcend astfel doué persóne dintr'una singură, ceea ce il incurcă.

Inainte de Engel, dar după Gebhardi, Sasul Eder, un spirit fórte ager, cunoscea deja cronica muntenéscă a lui Radu Grecénu, dar despre întemeierea Statului Țerei-Románesci el nu se hotăresce nici pentru anul 1215, nici pentru 1290, nici pentru o descălecare din Făgăraș, dicend că sigur este numai faptul contrariŭ al unei descălecări tocmai din Țera-Románescă în Făgăraș pe la 1372 sub Domnul muntenesc Vladislav Basarabă, a căruia diplomă vorbește limpede despre o „nova plantatio“ románescă pe acolo. Eder cel întâiu a atras atențiunea asupra acestui punct, care constituă un nou element de discuțiune.

Despre Sulzer n'am nimic de đis. El consideră ca întemeiător al Statului Țerei-Románesci pe un Radu-Negru pe la 1290 întocmai după cronica muntenéscă cea tipică; dar în amărunte el nu intră, căci acésta cestiune îi era rezervată pentru partea a doua a operei sale, pe care n'a publicat'o.

§ 7. Șincai. — Laurian.

Șincai cunoscea pe Cantemir și pe Micul prin extractele din Engel; totuși pe dinși i-a trecut cu vederea, fără a menționa

măcar pluralitatea Negrilor, admitând numai pe un singur Negru-vodă. El respinge cu drept cuvânt anul 1290 cel admis de către Engel ca an al întemeierii Țerei-Românești; dar rătăcesce de a găsi o altă cifră mai potrivită.

Pe de o parte, nenorocirile lui Șincai de a pribegi mereu din loc în loc, fără a pute să lucreze liniștit într'o bibliotecă posedând mai multe mijloce la îndemână; pe de altă parte, forma cea strict analitică a Cronicei sale, împedându'l întru cât-va de a concentra într'un singur punct o cestiune cronologică controversată asupra diferitelor date; acestea justifică încurcătura.

Șincai argumentează sub anul 1215: „Sciū că Andreiu III în „decretul seū din anul 1291 apriat ȃice că Făgărașul este al lui „Ugrin și a fost mai 'nainte al mai marilor lui, de unde încheiu „și eū că Făgărașul n'a putut fi al lui Negru-vodă în anul 1290 „când ȃice cronica cea veche că a trecut Negru-vodă în Valahia; „drept aceea a trebuit să trecă cu mult mai înainte“. Apoi sub anul 1258 combinat cu 1247 Șincai ajunge la concludsiunea că Negru-vodă a putut să fi domnit la 1215, dar adaogă că nici acesta, nici urmașii lui pină la 1300, nemine „n'a domnit peste „tôtă Țera-Muntenescă, ci numai peste câte o parte a ei“. Așa fiind pină la anul 1300, nu fusese încă nici un „Negru-vodă“ în sensul de întemeietor al Statului, de oră-ce, după Șincai, Statul era pe atunci bucațit în mai multe voevodaturī și chinezaturī mărunte ca în diploma cea din 1247 a regelui Bela IV. Resultatul e negativ.

Șincai cunoște prețiosul pasagiū din Nicefor Gregoras cel cu „Domnul Romānilor“; nu cuteză totuși sub anul 1299 a se rosti asupra numelui „Vlachia“ din acel text: „eū nu pociu hotări prin „Vlachia carea trebuie să se înțelégă: cea de acuma care se chiamă „și Țeră-Muntenescă, aū Vlachia cea mare ce se ȃice și Moglena“. Acéstă indoelă, negreșit, îi era fôrte permisă; noi o vom studiā cu d'amăruntul mai departe; orī-cum însă, e constatat că la Șincai Negru-vodă remāne cu mult mai întunecos decum l'am vȃdut la Cantemir și la Micul.

Tot așa de nedecisă stă problema la Laurian, care se ține într'o rezervă absolută, fôrte prudentă mai cu samă într'o carte didactică. Ajungând la anul 1290, el întituléză capitolul „Radu-Negru“ și apoi urméză:

„Pe timpurile acestea spun cronicile Țerei-Românesce că trecu
 „Radu-Negru, ducele Făgărașului și al Amnașului, peste munți în
 „Dacia australă, și aședă scaunul la Câmpulung, de unde apoi se
 „mută la Argeș, edifică o curte domnăscă și o mănăstire. Sub
 „dinsul se uniră diversele ducate într'un principat. Radu Negru
 „domni cu multă gloriă 24 ani. — La Făgăraș, pe la anul 1291
 „domnia magistrul Ugrin, precum se vede dintr'o diplomă foarte
 „însemnată dela regele Andreiu III...”

Astfel — ne face a înțelege Laurian — din cronică se spune
 despre un Radu-Negru, se vede însă dintr'o diplomă foarte însem-
 nată un Ugrin în locul lui Radu-Negru; deci: Ugrin este un per-
 sonașu istoric, Radu-Negru — o legendă.

§ 8. Fotino. — Cogălnicénu. — Palauzow.

Pe la începutul secolului nostru, un Grec de nēm și de limbă,
 dar om de casă al Banului Dinu Filipescu, Dionisie Fotino simția
 românesce și numai din iubire pentru țeră a scris o Istoriă a tu-
 turor Românilor, foarte importantă pentru acea epocă. El nu cu-
 noscea pe Engel, nici pe Gebhardi. Isvórele sale sint deosebite.
 Intru cât se atinge de începuturile Țerei-Românesce, Fotino ne in-
 teresază prin fântănele sale cele serbesci și românesce manuscrite,
 pôte unele dispărute.

Despre timpul lui Negru-vodă în specie, pe care'l numesce
 „Ράδουλ Βορέβοδας Νέγρος Βασσαράβας“, Fotino a stat multă vreme la
 nedumerire. In tomul I el a debătut una după alta diferite date
 începând dela Miron Costin cu 1080 pînă la 1215 a mănăstirii
 Câmpulung și pînă la 1290 a cronicelor muntenesci, dar le-a res-
 pins pe tóte, ajungând la conclusiunea că data cea mai conformă
 cu mersul evenimentelor este anul 1241, când năvala Mongolilor
 a trebuit să producă o mare mișcare generală în regiunea Carpa-
 ților. După aceea în tomul II, primind data 1241 ca cea cernută
 și recunoscută deja definitiv, Fotino descrie apoi domnia lui Radu-
 Negru după cronică, mai adăogând rădicarea episcopului de Făgăraș
 la scaunul mitropolitan al Țerei-Românesce și presupunând că epi-
 tetul Negru i se va fi dat descălecătorului din cauza că era ne-
 gricios la față: „μελαγχρινός“.

Mai jos este foarte important capitolul despre Radu-vodă „fra-

tele lui Vladislav-vodă și tatăl lui Mircea cel Mare“ la anul 1376. Intre altele, Fotino ne spune aci că la mănăstirea Tisména se află un crisov dela Dan-vodă din 1386, fratele lui Mircea cel Mare, unde pe tatăl lor îl numesce Radu-vodă Negru. Cu această ocaziune Fotino constată că unii dintre urmașii descălecătorului Negru-vodă au purtat de asemenea numele Negru ca titlu sau epitet: „τὸ Νέγρος ὡς τίτλον, ἢ ὡς ἐπίθετον“.

În acest mod Fotino ghicise cel de'ntăiu dualitatea sa și chiar pluralitatea Negrilor-voevodă în prima perioadă a istoriei Țerei-Românesce, așa că'i lipsia numai d'ora de a identifica numele Negru cu numele Basarabă.

Un adept direct al lui Fotino a fost marele nostru Cogălnicénu, când la vîrsta de 18 ani, student atunci la Berlin, el a publicat frantuzesce o istorie a Românilor. Deși consulta mereu pe Engel, el a preferit totuși pe Fotino.

După Fotino, sa și mai adevărat după Cogălnicénu, urmăze Palauzow, mai observând că epoca emancipării lui Radu-Negru de sub dominațiunea coronei Sântului Stefan era cea mai potrivită anume pe la jumătatea secolului XIII, de ora-ce tocmai atunci Ungaria era incurcată într'un răsboiu contra Veneției (1244) și contra Austriei (1248—53), mai fiind amenințată de Tătari (1261).

Din cele-lalte două cărți grecesce contimpurane lui Fotino, nu mă opresc de loc asupra lui Dimitrie Filippide, iar despre frații Tunusli mă mărginesc a menționa notița mea, intercalată în prefața lui Sion la traducerea românească a publicațiunii lor. Despre Dimitrie Filippide în parte mă tem a mă atinge în ori-ce mod, în bine sa și în reu, căci nepotul sa și strănepotul se, d. profesor Alexandru Filippide dela Iași, se supără foc când eu vorbesc despre Dimitrie Filippide, se supără érași foc când eu nu vorbesc despre Dimitrie Filippide, și de sigur se va supăra foc și acuma când eu, fără a vorbi, dic numai că nu vorbesc despre Dimitrie Filippide. Ierte-mă!

§ 9. Aron Florian. — Heliade.

La Români primul manual didactic de istoria națională a fost „Idea repede“ a lui Aron Florian sau Florian Aaron, după cum se numia el la început. Publicată la 1835, cartea lui Florian este foarte remarcabilă pînă astăzi, nu ca o lucrare critică, ci *ad narrandum*, cu mult bun simț și într'o limbă curat românească. În prefață Florian ne spune: „Intr'acastă vreme, când Rumâniî sint puși pe „drumul înaintării, când duhul și chipul lor de a se gândi le che- „zășuesce tot binele, trebuința de istoria țerii s'a simțit mai mult „și mai adânc decât tot-d'a-una. Dar o ast-fel de istoria a patriei, „care să corespundă cu trebuința și dorința de obște și care să „se potrivescă cu adevărul ce se cere într'acest véc și după cea „d'acum stare a lucrurilor, este un fapt foarte îndrăsneg, supus la „mii de pedice nebiruite și care aduc la desnădăjduire și pe cel „mai infocat și mai întreprindător duh de Rumân. Isvórele ce póte „cine-va consulta spre a scóte fapte și întâmplări spre a le clasi- „fica după vreme, loc și persóne, ca să urdăscă și să țesă o istoria „a Țerei-Rumânesce, sint multe; aici însă pentru pildă numesc „numai două: hronografurile țerii și istoriile străine, și din cer- „cetarea acestora se va vedé greutatea la care e supusă alcă- „tuirea de istoria Țerii-Rumânesce. Dintr'o mulțime de hronografuri „ce se află pe la unii-alții nu se potrivesc două; istoriile străine, „afară că nu conglăsuesc nici de cum cu hronografurile țerii, apoi „și ele singure își contradic una alteia. . .“

Necunoscënd pe Fotino, căci nu sciea grecesce, iar pe Samuil Micul și pe Șincai cunoscëndu'i numai din auđite, căci nu erau publicate, Florian se conducea aprópe exclusiv de cronica munte- néscă cea obicînuită și de Engel. El a lăsat neatins pe Radu-Negru cel dela 1290, apoi reu a încălcit pe urmașiî lui, pe Mircea cel Mare il face fiu al lui Dan-vodă, pe adevératul Radu-Negru dela 1373 il uită cu desăvirșire etc. Și totuși o lungă generațiune de Români invêțaseră în școlă istoria română numai după Florian, atât de ademenitor prin frumusețea limbei de pe atunci. Pentru mine insumi, departe în Basarabia, cea de'ntăiu carte românească, pe care o citii încântat și o scieam pe din afară la vrista de șese ani, au fost extractele din Florian, intercalate în Crestomatia cea ruso-moldovenéscă a lui Hincu.

Al nostru Heliade nu era poet, nu era filosof, nu era istoric; dar totuși era un om de geniu. Geniul nu scie, nu vede, ci brodesce. Dacă geniul a învățat multă carte, el poate să controleze, să verifice și să rectifice ghicitura sa pe o cale metodică. Dacă n'a învățat, rămâne numai cu ghicitura, o ghicitură necontrolată, neverificată, nerectificată, adesea o singură picătură de adevăr între o mulțime de greșeli. Acea picătură însă merită de a fi semnalată, după cum merită a se scóte dintr'o movilă de năsip o foiță de aur. Bătrânul Asachi, pe care uniți îl compară cu Heliade, era învățat, foarte învățat, dobă de sciință și de artă tot-o-dată, mai vorbind vr'o ștece limbă,—dar Asachi nu avea nici o schintee de geniu: dela dinsul nu va rămâne nimic.

În privința lui *Negru-vodă* Heliade a dibăit, că punctul de plecare cel luminos se află numai la Cantemir. Apucând însă punctul de plecare, Heliade a împins conclusiunile pré departe, lipsit cu desăvîrșire de metoda sciințifică. El recunósce că tuturor vechilor voievođi din familia Basarabilor li se putea ștece *Negri*, începând tocmai din epoca de formațiune a naționalității române. Dintre acei Negri aprópe în același timp s'a tras de o potrivă câte un deosebit descălecător pentru Țera-Románescă, pentru Moldova și pentru Imperiul románo bulgar. Cât despre Țera-Románescă în specie, Heliade nu primesce anul descălecării 1215, nici pe 1290, ci preferă dela Fotino pe 1241, fiind mai apropiat de Domnul Románilor cel din 1274, menționat de cătră Nicefora Gregoras.

Am dat scheletul teoriei lui Heliade, înlăturând cu totul amăruntele și nomenclatura.

§ 10. Hurmuzaki. — Hunfalvy.

Mare, immens este serviciul adus istoriei române de Codicele Diplomatic cel în șepte volume al lui Eudoxiu Hurmuzaki. Așa este publicațiunea cea intitulată: „Documente privitoare la istoria Románilor“. Aci mă 'nchin. Dar cu totul alt ce-va este propria operă a lui Hurmuzaki: „Fragmente“. N'ar fi trebuit ca Ministeriul Instrucțiunii Publice să se grăbescă a publica această neisprăvită lucrare a reposatului Benedictin, căci el-însuși, de sigur, n'ar fi dat'o la lumină în starea în care a lăsat'o. Modest și răbdător, s'ar pute ștece chiar sficioș, tot o dată copleșit de nesce

ocupațiunii oficiale, în privința cărora era foarte migălos, Hurmuzaki lăsa ani întregi fără a îndrepta și fără a mai completa prima redacțiune a notițelor sale. Când l'am cunoscut eu personal în Viena la 1868, venerabilul bătrân—eu eram tânăr atunci—îmi spunea că mai are mult, mult de făcut, dar n'are de o cam dată destulă vreme pentru a se întorce la manuscriptul său. Peste cinci sau șese ani, el a murit. Repet încă o dată, pentru a nu știrbi nemuritoria memoriă a ilustrului Bucovinén, am fi datorii să păstrăm cu sfințenie, dar nu să ne pripim a publica nerevedute „Fragmentele din istoria Românilor“ ale lui Hurmuzaki, cari în ori-ce cas ni se înfățișează ca ce-va negata.

Despre Negru-vodă Hurmuzaki nu aduce nemic în sprijinul afirmațiunii sale: absolut nemic. Țicend că: „spune tradiția lesne de împăcat cu fapta istorică“, el ne asigură că Radu-Negru „proclamă Valachia neatărnată ca stat propriu“ în 1290, apoi domnesce între 1290—1314, la 1304 înființază episcopia Rîmnicului, lasă doi fii Dan și Radu dintre cari cel întâiu domnesce „imediat“ după tată-său la anul 1333 (la 1333 *imediat* după 1314!), în fine descrie pe larg instituțiunile politice și juridice la descălecarea Țerei-Românesce, și despre toate acestea nici o citațiune, decât numai pe Miklosich despre cuvîntul „boier“.

Repet dară încă o dată, lucrarea lui Hurmuzaki este o confusă schiță preliminară pentru usul intim *ad referendum*, care nu trebuia publicată pe cât timp nu era încă de publicat și pe care noi nu avem dreptul de a o imputa autorului, de vreme ce totul s'a făcut contra voinței sale. Recunoștința Românilor se datorază lui Hurmuzaki pe deplin pentru bogata colecțiune de documente, nu însă pentru așa numitele „Fragmente“, considerându-le ca nule și neavenite.

Este instructiv că din totalitatea literaturii istorice a Românilor faimosul agitator maghiar Hunfalvy își găsisse pe gust numai și numai „Fragmentele“ lui Hurmuzaki, declarând că acesta singur „se mișcă pe un teren cu totul istoric (bewegt sich durchaus auf „historischem Boden)“. O asemenea apreciațiune ne scutesce de a vorbi despre Hunfalvy în privința lui Negru-vodă în specie, iar cât se atinge de originile cele medievale ale naționalității române în genere, acest polemist nu este decât o foarte palidă repercuțiune a lui Rösler.

În adevăr, Hunfalvy n'ar trebui să figureze aci în capitolul de față, de oră-ce el este posterior *Istoriei critice a Românilor*. Dar fie înainte, fie după, o minte de acest calibru fiind subiectivă pînă în măduva creierului, o asemenea minte în orî-ce epocă și'n orî-ce situațiune scie nu ceea ce este în realitate, ci numai ceea ce vrea să scie. Chiar peste un secol, Hunfalvy ar persista tot la punctul „Fragmentelor“ lui Hurmuzaki.

§. 11. Bezsonov.

Publicând o colecțiune de poeziile poporane bulgare în textul original, eruditul rus Bezsonov își dă modestul titlu de „editor“ pe când mai mult decât jumătatea volumului întreg este o lucrare proprie foarte interesantă și importantă, nu numai adnotațiuni, un glosar și un tractat de gramatică, dar mai cu samă un vast studiu introductiv despre: „Eposul serb și bulgar în raportul reciproc istoric și topografic“,—o lucrare magistrală pentru timpul când s'a scris și care rămâne în picioare pînă astăzi.

Adânc cunoscător al poeziei epice serbo-bulgare, Bezsonov a urmărit în ea cu dinadinsul rolul Românilor între eroii Slavilor meridionali și tot-o-dată antagonismul între ambele némuri. Acest antagonism în specie ne preocupă aci. Bezsonov nu scie nimic despre Basarabi, nici despre descălecarea Țerei-Romănesci; el nu cunoște de loc pe Cantemir și pe Miron Costin, cari ar fi putut să'i deștepte o sugestiuine; și totuși, prin simpla concepțiune internă a texturilor poporane, el a descoperit cel întâiu că în vécule de mijloc Serbo-bulgarii caracterisau adesea pe dușmanii Români ca Negri și tocmai ca Arabi. Scriind de'ntâiu la 1855, Bezsonov a revenit apoi din nou în 1862 la aceeași cestiune, dar și de astă dată fără a'și căuta un rașem în istoriă.

Aserțiunea lui Bezsonov, mai mult un fel de vagă divinațiune, mi-a dat o mână de ajutor pentru a cerceta mai departe în aceeași direcțiune, a controla, a completa arabizarea Românilor, a o combina cu rezultatele altor direcțiuni și a ajunge în sfirșit a destăinui, din ce în ce mai pe deplin, adevărata origine a lui Ne-gru-vodă.

După cum pentru istoria Romei antice era necesară critica cea negativă a lui Niebuhr, tot așa de necesar e Rösler pentru perioadele cele obscure din istoria Românilor. Niebuhr moștenise o idee a lui Beaufort; Rösler pe a lui Sulzer; totuși Beaufort și Sulzer, adevărații părinți ai ideii, rămân departe în umbră, posteritatea lor apărând pré-luminosă pe primul plan prin pătrunderea spiritului și puterea muncii.

Inchipuiți-vă un peisagiu, ale căruia elemente constitutive abia se zăresc la o distanță pré-depărtată. Este o pădure, dic unii; este o insulă pe un lac, dic alții; este un oraș pe un munte, dic o samă. Niebuhr și Rösler respund: nu se vede; și ei demonstrează că nu se vede. O asemenea negațiune este un merit necontestabil de a opri pe cei pripitiți și de a'î ageri să mérégă din ce în ce mai aproape de peisagiu. Acela care demonstrează că nu se vede, nu demonstrează prin acésta că nu este, dar împinge pe cei-lalți de a cerceta cu stăruință pentru a se vedé ceea ce este.

Un Niebuhr sau un Rösler produc o impresiune profundă atât de durabilă, încât sintem datorii a recunósce mărimea lor chiar atunci când nu se mai mântine mai nimic în picioré din negațiunea lor, căci dinșii ne-au silit a eși fără voe din lenea noastră cea rutinară, a sgândări, a munci, a ajunge în sfirșit la adevérul total sau parțial, pe care 'l înlocuiam în trecut printr'o minciunosă afirmațiune.

Rösler a murit tiner încă. El era pe cale de a se întări tot mai mult și mai mult treptat. Dela 1871, când publicase *Studiile Românesci*, pînă la 1878, când a scris *Punctul cronologic al aședării Slavilor la Dunărea de jos*, el cresce prin vigórea analizei. Rösler nu pré sciea de o cam dată românesce și era fórte slab în me toda linguistică, pe care cu timpul și-ar fi apropiat'o, devenind póte mai gróznic prin scepticism, póte însă renunțând măcar la o parte sceptică, dar în or-ice cas și mai util ca îndemn la urmărirea adevérului. Vorbind ca în filosofia hegeliană, aș poté dice că Rösler represintă negațiunea afirmațiunii nu pentru a nimici ideea, ci pentru a servi la dobândirea integrațiunii din ce în ce mai perfecte.

Să ne mărginim cu Negru-vodă. Rösler cunósce aproape întróga literatură a cestiunii. El respinge cu despreț așa đisa Cro-

nică a lui Huru din 1495 și Actul Magistratului Sas-Sebeșului dela 1396, două invederate falsificațiuni, pe cari noi n'am creșut de cuviință nici de a le menționa măcar, deși ele n'au uitat, între altele, de a atinge descălecarea Țerei-Romănesci. Data 1290 din cronicile muntenesci, ca și datele cele admise de Miron Costin, de Cantemir, de Șincai, de Fotino etc., Rösler le respinge de o potrivă pe toate, mai respingând și inscripțiunea cea câmpulungină din quasi-1215. Despre Basarabi în secolul XIII Rösler nu știe nimic. Nici o pogorire din Făgăraș nu s'a întâmplat. Pasagiul din Nicefor Gregoras este citat în trecet, dar fără a i se acorda vre-o importanță. Tot așa nu se dă nici o importanță lui Ottocar de Horneck, pe care'l citează. Pe Luccari nu'l cunoșce Rösler, nici pe Gebhardi. Resultatul final este ștergerea cu buretele a orice întemeiere a Țerei-Romănesci. Nici vechimea Basarabilor, nici vre-un Negruvodă, nimic. După o lungă și laborioasă cercetare, executată într'un mod magistral, Rösler ne lasă o foiă albă, rămânend ca alții s'o umple.

Fără negațiunea cea foarte serioasă a lui Rösler, eu n'aș fi simțit imperioasa datoriă, fără a mai amănă, de a întreprinde *Istoria critică a Românilor*, urmată apoi de lucrările d-lui Onciul și de opera d-lui Xenopol, eu cel de'ntăiu în această cruciată pentru redobândirea Sântului Mormint.

II.

LITERATURA DUPĂ «ISTORIA CRITICĂ A ROMÂNILOR».

§ 13. Bibliografia.

Hasdeu, Istoria critică a Românilor, Bucuresci 1873 in-4; ed. II 1874. — *Idem*, Histoire critique des Roumains, édition entièrement refondue, trad. p. F. Damé, 1^r fascicule, Bucarest 1878 in 8. — *Idem*, Originile Craiovei 1230—1400, Bucuresci 1878 in-8. — *Idem*, Basarabi: cine? de unde? de când? Bucuresci 1894 in-4 (cfr. Etym.-magnum t. III p. 2540—92). — *Idem*, Strat și substrat: genealogia popoarelor Balcanice, Bucuresci 1893 in-4 (cfr. Etym. magnum t. III p. V—XXXVII). — *Idem*, Românii Bănățeni, Bucuresci 1896 in-4. — *A. Xenopol*, Istoria Românilor dela întemeierea țerilor române pină la Petru Rareș, Iași 1890 in-8 p. 13—35, 68—77; cfr. la Tocilescu, Rev. pentru istoriă 1885 p. 13—28. — *Idem*, Istoria Românilor pentru clasele primare, ed. IV Bucuresci 1881 in-8 p. 47—8, 116—7; ed. X Iași 1891 in-8 p. 63 sq. — *Idem*, Histoire des Roumains de la Dacie Trajane. Paris 1896 in-8 t. I p. 194 sqq. — *D. Onciul*, Radu Negru și originile principatului Țerii-Romănesci, în Conv. lit. t. XXIV p. 817—33, 944—53, 1044—55; t. XXV p. 41—50, 100—10, 520—39; t. XXVI p. 24—68, 257—58, 332—7. — *Gr. Tocilescu*, Manual de Istoria română pentru școlile secundare, Bucuresci 1894 in-8 p. 25, 26,

30; cfr. D. Dan, Toponimia. — *Pușcariu*, Date istorice privitoare la familiile nobile române, Sibiu 1892—5 in-4 t. I p. 154, t. II p. 256, 322, 388. — *S. Krzyżanowski*, Początki Wołoszczyzny, Kraków 1889 in-8. — *N. Șoimescu*, Domnul B. P. Hasdeu și Radu-Negru, Bucuresci 1885 in-8. — *Dr. Réthy*, Az Oláh nyelv és nemzet megalakulása, Nagybecskerekben, 1890 in-8 p. 164 sqq; cfr. Sercambi, Le croniche lucchese, t. I p. 326—8. — *Idem*, Deslegarea cestiunii originii Românilor, trad. de I. Costa, Budapesta 1896 in-8 p. 24 sq; cfr. Rakovsky, Българска старина p. 124, 194. — *E. Kałuźniacki*, Historische Notizen, in Miklosich, Wanderungen der Rumunen p. 39 sqq. — *T. Tamm*, Ueber den Ursprung der Rumänen, Bonn, 1891 in-8 p. 136. — *Miletič et Agura*, Дако-ромънитѣ и тѣхната славянска писменность, Sofia 1893 in-8 p. 17 sq., 36, 48. — *V. A. Urechia*, Comisiunea însărcinată de Ministeriul de Interne cu cercetarea stemelor Regatului și ale județelor, Bucuresci 1891 in-4 p. 9—10. — *N. Beldicenu*, Elemente de istoria Românilor, Iași 1894 in-16, II p. 25, III p. 19. — *A. Mihailescu*, Istoria Țerii-Românesci, Ploiesci 1894 in-8 p. 25. — *Idem*, Legende istorice, Ploiesci 1894 in-8 p. 17—20. — *B. Dragoșescu*, Extract din istoria Românilor pentru usul școlilor primare. Ed. IX. Ploiesci, 1889 in-8, p. 21. — *B. Secărenu*, Prescurtare din Istoria Românilor pentru elevii școlilor primare. Ed. X. Bucuresci 1893 in-8 p. 25, 30. — *C. Gallin*, Lectiuni din istoria Românilor pentru școlile primare. Ed. III. Botoșani 1893 in-8 p. 27. — *Preut A. Popescu*, Noua metodă pentru învățămîntul istoriei României. Bucuresci 1881 in-8 p. 12—14. — *E. Ropală*, Noțiuni de istoria Românilor pentru școlile primare, ed. III, Iași 1883 in-8 p. 23—5. — *M. Andreian*, Mic curs de istoria Românilor, Pitești 1886 in-16, ed. III p. 42—8. — *A. Pușu*, Prescurtare din istoria Românilor, Iași 1887 in-16, ed. IV p. 8 sqq. — *I. Vasiliu*, Curs de istoria Românilor, Bêrlad 1883 in-8, ed. I p. 20—1; 1891, ed. V p. 29. — *G. Cristescu*, Manual de istoria Românilor pentru școlile primare, Iași 1877 in-8 p. 39—41, 170—72. — *G. Hrisoscoleu*, Elemente de istoria Românilor, Iași 1878 in-32, ed. II p. 21. — *C. Handocă*, Prescurtare din istoria Românilor, Galați 1877 in-8 p. 19 sq. — *M. Florențiu*, Noțiuni de istoria Românilor, Bucuresci 1882 in-8, ed. XIII p. 26—31. — *Serafim Ionescu*, Istoria Română conform noiei programe, Fălticeni, 1893 in-8, I p. 13, II p. 30—32. — *M. Țintă*, Curs elementar din istoria Românilor, Focșani 1881 in-32 p. 22—26. — *C. Moșescu*, Primele cunoștințe după istoria Românilor, Brăila-Constanța 1880 in-8 p. 14 sq. — *G. R. Melidon*, Istoria națională, Bucuresci 1876 in-8 p. 6, 36 etc. — *Scraba, Negulescu și Teodosiu*, Carte de citire, Bucuresci 1897 in-8 p. 114—15. — *Ghenadie Enăcenu*, Creștinismul în Dacia și creștinarea Românilor, Bucuresci 1878 in-8 p. 184, 222; cfr. V. Predenu, Existența și organizațiunea ierarhiei bisericesti la Români, Bucuresci 1896 in-8 p. 76 sq. — *A. Densușianu*, Negriada, epopeia națională, Bucuresci 1879—84, in-8.

§ 14. Istoria critică a Românilor și suplimentele.

Imediat după publicarea „Studiilor românesce” ale lui Rösler, sgduit prin acea măestră lucrare, eu m’am apucat a scrie și am publicat la 1873 prima edițiune din *Istoria critică*, după care a urmat apoi a doua edițiune „revădută și foarte adaósă” la 1874. Titlul special al volumului era tot-o-dată ca o programă: „Pămîntul Țerii-Românesce în secolul XIV: întinderea teritorială—nomenclatura—acțiunea naturei—reațiunea omului—urbile danubiane—urbile carpatine—urbile câmpene—sintesa. Primul cap din istoria „analitică a formațiunii Staturilor Române”. Din acea programă apăruse numai primele trei puncturi; iar primul punct singur, în-

tinderea teritorială, foarte amplificat în mai multe privințe, a fost publicat franțuzesce la 1878, fiindu'mi cerut atunci de Ion Brătianu pentru Congresul dela Berlin. Este de regretat că edițiunea francesă a ramas aprópe necunoscută specialiștilor și nu mai este de vinđare.

Aparițiunea operei mele produse o impresiune fără exemplu la noi. Din prefața edițiunii a doua extrag următorul pasagiú :

„Publicând prima edițiune în făscióre, înainte de a fi început „volumul II, se cerea deja o a doua edițiune a volumului I. Par- „lamentul, în ședința din 16 februaríü 1873, votá un premiú pentru „continuarea Istoriei Critice a Románilor. Sintem datorí în acéstă „privință a mulțumi mai cu samă principelui Demetriú Ghica, d. „B. Boerescu, d. C. Grădiștenu, d. Gună Vernescu, d. G. Chițu, „d. T. L. Maiorescu, d. C. Aninoșianu etc. Domnitorul se prenu- „mără la mai multe exemplare, și a bine-voit a ne exprime do- „rința de a vedé o edițiune francesă sub auspiciile Măriei Sale. „Afară de acésta, printr'un decret din 3 februaríü 1874, Domni- „torul a decernut autorului marea medaliă de aur pentru istoria „națională. D-nii E. Caligari, Dr. Davila, N. Cretzulescu, August „Pișacov din Craiova, N. Mandrea, Dr. V. Vlădescu și alții aú con- „curs mult la respândirea operei, iar d. librar Socec s'a grăbit „din propria inițiativă a ne oferi hărțiă în condițiunile cele mai „inlesnitóre. Sintem recunoscători d-lui Ion Brătianu de a fi con- „ceput ideia înființării unei societăți pentru susținerea întreprinderii „nóstre, deși proverbul despre copil cu două móșe ne făcuse, con- „servând simțimintul de grațitudine, a declina propunerea. D. prim- „ministru Lascar Catargiú a incuviințat a se tipări a doua edițiune „la Imprimeria Statului, iar d. General Tell, atunci ministru de Culte, „luă prin prenumerațiune un număr însemnat de exemplare pentru „a fi distribuite la examene scolastice. In fine, ceea-ce ne-a mișcat „nu mai puțin, Consiliul Permanent al Instrucțiunii Publice admise „ca obligátóre în învățămintul primar cartea de istoria română a „d-lui M. C. Florentiú, basată pină la anul 1400 pe rezultatele cer- „cetărilor nóstre, pe cari le-am vedúť adoptate de asemenea în „manualul colegial de geografía a d-lui Anghel Demetrescu, în „„L'annuaire général de la Roumanie“ a d-lui Frederic Damé, etc.“

In străinătate, ca prim resunet al acestui succes în România aú fost profesorii Hugo Schuchardt și Gustav Meyer.

Lăsând acum la o parte din *Istoria critică* mai multe cestiuni foarte importante, desbătute acolo pentru cea de'ntăiu dată, dar fără o legătură directă cu lucrarea de față, mă voiu mărgini a indica după a doua edițiune în studiul al doilea următorii paragrafi, în cari se limpedește raportul între Basarabă și Negru-vodă, precum și realitatea cea concretă a unui Radu-Negru:

§ 43. Doi Negri-voevodî.

„ 45. Personificarea originilor naționale la Români.

„ 46. Originea fabulei despre venirea lui Negru din Făgăraș.

„ 47. Originea fabulei despre închinarea Basarabilor lui Negru-vodă.

§ 49. Resumat despre mitul lui Negru-vodă.

„ 50. Cine a fost Negru-vodă cel adevărat.

„ 52. Radu-Negru și Radu Grecénu.

„ 53. Originea mănăstirii Tisména.

„ 54. Originea mănăstirii Cozia.

„ 55. Originea mănăstirii Cotména.

„ 56. Originea mănăstirii Câmpulung.

„ 57. Resumat despre Radu Grecénu.

„ 63. Resumat despre adevăratul Radu Negru.

„ 64. Țéra Negrilor în sagele scandinave.

„ 65. Négra-Bulgariă, Négra-Ungariă și Marea-négră.

„ 66. Charta epică a Arabiei dela Dunăre.

Resultatul cercetărilor mele a fost:

În munții Olteniei, ai Hațegului și ai Temișianeii elementul românesc, începând din epoca lui Traian, s'a mântinut nestrămutat în tot cursul vécului de mijloc.

Pe acéstă întindere teritorială, mai ales în Oltenia, domnia peste Români némul Basarabilor, a cărora marcă nobilitară, adecă emblema pe stég, era capul negru.

Basarabiî, respândindu-se treptat afară din Oltenia spre resărit, capul cel negru de pe stég a dat nascere legendei poporane despre Negru-vodă, de unde apoi Negri toți Româniî din regiunea Dunării.

Statul Țerei-Românesci n'a fost întemeiat vre-o-dată de un singur principe, ci opera succesivă a mai multora, dintre cari cel mai însemnat a fost Alexandru Basarabă între 1310—1360.

Ca personalitate concretă, n'a existat în istoria noastră nici un

alt Radu-Negru afară numai de fiul lui Alexandru Basarabă, tatăl lui Mircea cel Mare, vestit mai ales prin fundarea de mănăstiri.

Dintre predecesorii lui Alexandru Basarabă, doi au fost cu desevărsire necunoscuți înainte de *Istoria critică*: însuși tatăl acestui principe: Tugomir, mai corect Tehomir, înainte de 1310, iar la 1240 „banul Basarabă“, deja atât de puternic încât cuteșase a se opune teribilei invasiuni a Mongolilor lui Batu-han.

După aparițiunea *Istoriei critice*, n'a încetat de a mă preocupa aceiași teorie, căutând a o completa și a o perfecționa, anume cele trei elemente esențiale: de'ntăiu continuitatea naționalității române în Dacia lui Traian, apoi originea Basarabilor, în fine epoca și modalitatea formațiunii Statului Țerei-Romănesci. Ca suplamente ulterioare la opera cea fundamentală, am publicat astfel succesiv:

Strat și substrat și Românii Bănățeni, ca răspuns definitiv la prima întrebare;

Basarabi și Originile Craiovei, relativ la întrebarea a doua, cătră care în Marele Etimologic se mai pôte adăoga articolul *Asén*.

Mai rămâne acuma pentru a treia:

Negru-vodă.

Mai întâiu de toate, voiu resuma întréga literatură a acestei ultime probleme în intervalul de aprópe un pătrar de secol dela 1874 pînă la 1897.

Tată al teoriei, am așteptat destul timp, lăsând'o să se cernă printr'o îndelungată critică. Ascultați tăcend doș-deci și doi de ani. Regret a constata că nu tocmai mult m'au folosit observațiunile altora. Îmi reieau dară pe Negru-vodă pentru a mă rosti eu-insumi asupra'î într'un mod definitiv, într'un mod definitiv cel puțin pentru mine, căci bătrânețile imi anunță óra plecării, pe jumătate fiind deja plecat.

§ 13. A. Xenopol.

Din cele două redacțiuni ale lucrării speciale a d-lui Xenopol despre Negru-vodă, una din 1885 și cea-laltă din 1890, deosebindu-se una de alta pré-puțin, voiu avé aci în vedere numai pe cea de'ntăiu, fiind îndreptată și mai completă.

Adversarul cel mai fără rezervă al teoriei mele din *Istoria critică* este d. Xenopol, adversar foarte cuviincios și mai cu samă foarte meșter.

El nu primesce pe nici un Negru-vodă afară de acela din cronica muntenescă cea din epoca lui Mateiu Basarabă, adecă nu primesce decât pe Radu-Negru cel descălecat din Făgăraș anume la anul 1290. După d. Xenopol acest Negru-vodă era tot din familia Basarabilor, dar nu Severinén, ci Ardelén néoș.

Pe lingă cronică, d. Xenopol se rașimă pe documentele cele dela Câmpulung. Intr'o notă el dice: „Este de observat că d. Haș-deu, pentru a 'și întemeia argumentarea, nu amintesc prin nici un cuvint de cele 6 documente, cari pomenesc despre hrisovul „lui Radu-Negru“. In aparență, obiecțiunea e sdrobotóre. In realitate însă, cele 6 documente ale orașului Câmpulung, chîar dacă ele ar fi originaluri, nu nesc simple copie ca cele existente, sint întocmai omogene cu documentele cele despre Tisména, Cozia, Cotména, ba și despre mănăstirea tot dela Câmpulung, a căroră absolută falsitate eü am demonstrat'o in *Istoria critică*. Prin urmare, față cu o asemenea perfectă omogenitate, nu eü trebuïam să mă mai opresc degiaba asupra mistificațiunii celei cronologice ale celor 6 documente relative la orașul Câmpulung, ci însuși d. Xenopol era dator să se opréscă asupra Tismenei, Coziei, Cotmenei, mai în specie asupra mănăstirii dela Câmpulung, pe când pe tóte acestea el „nu le amintesc prin nici un cuvint“. A mă 'ntreba d. Xenopol pe mine in loc ca să se 'ntrebe pe sine însuși, iată ceea ce este o culme de abilitate.

Incă ce-va ca un apendice la acea abilitate. D. Xenopol se face a nu fi citit in *Istoria critică* la pag. 148 un crisov original din anul 1576, in care se constată limpede că numele *Negru-vodă* il purtase tatăl lui Mircea-cel-Mare, adecă Radu-vodă cel de pe la 1370. Despre acest Radu-Negru — un adevérat Radu-Negru — este un crisov original, nu copiă, și este un crisov cu mult mai vechiu decât tóte cronicile muntenesci cele păstrate pină astăzi. D. Xenopol nu vrea să scie nimic despre acest crisov, iar pe tatăl lui Mircea cel Mare il numesc numai *Radu* fără nici un adaos de *Negrul*. O asemenea adâncă tăcere despre un act necontestabil este inexplicabilă altfel decât numai dóră ca un fel de abilitate, un hazliü *neznaï* al Muscalului.

O altă abilitate este aserțiunea d-lui Xenopol că: „Cronica ano-

„nimă, care a fost redactată în partea lui cea veche cam pe timpul „lui Radu cel Mare (1493—1508), așa dar cu vre-o 200 de ani în „urma coborîrii lui Radu-Negru, raportéză etc.“. Dar cine óre a dovedit vre-o-dată că acea parte a cronicéi anonime este de pe la 1493? În acea cronică s'a intercalat vieța patriarcului Nifon, scrisă în adevăr în prima jumătate a secolului XVI, atâta tot; restul întreg, fie înainte de Nifon, fie în urmă, este din a doua jumătate a secolului XVII, mult mai încóce decât crisoarul de mai sus din 1576, mult și mai încóce mai ales decât relațiunea lui Luccari.

Despre acest Luccari, la care am ajuns, d. Xenopol vorbește fórté frumos: „Raguzanul *Giacomo di Pietro Lucari* scrie pe la „1590 nisce anale ale patriei sale. Pentru a prețui însemnătatea „arătărilor lui Lucari asupra împregiurărilor istoriei române, trebuie să scim că mai mulți membri din familia lui au jucat roluri „însemnate în țéritele dela Dunăre. Așa un străbun al seú, Marcu „Lucari, fusese ambasador al republicei Raguzei la regele Serbiei „Uroș în anul 1323. Un altul, Nicolae Lucari, mijlocise ceva mai „târđiú cásătoria ficeii lui Vladislav Basarab domnul Munteniei, „Slava, cu Uroș al V-lea al Serbiei. Matei Lucari deveni ban al „Slavoniei în timpul tinerețelor lui Ioan Corvin de Huniade și „ajută mult acestuia a se urca în fruntea statului unguresc. Se „vede deci că antecesorii lui Giacomo di Pietro se purtase și prin „țéritele romine sau tráise în vecinătatea lor, încát el putuse culege „informațiunile sale din însemnările lăsate de ei. Acesta este cu atâta „mai necesar de admis cu cât între izvórele consultate de Giacomo di Pietro, pentru alcătuirea cronicéi sale, se véd arătați numai „Bonfinius, Botero și Cromer, cari tocmai nu conțin nimic asupra „faptului descălecării Munteniei, încát se cunósce din această „pregiurare că el a trebuit să și fi luat sciințele privitoare la această „parte a relațiunilor sale din alte isvóre...”

Pină aci fórté frumos. Acum însă se încurcă. Pe la 1450, după bătălia dela Cossovo, Domnul muntenesc Dan-vodă trimise la sultanul Amurat pe boierul Murgul ca să incheie cu Turcia un tratat de pace. Am vėđut mai sus (§ 2) că acel ambasador românesc scrisese pe la 1460 o prețiosisimă notiță cronologică moldo-muntenescă, pe care o posedă în manuscript Luccari. D. Xenopol recunósce epoca și extrema importanță a acelei notițe. Este cea mai veche schiță de cronica românescă tocmai de pe la jumătatea se-

colului XV, sub generațiunea imediat următoare după marele Mircea. Încă o dată, d. Xenopol o recunoșce. Ei bine, acea cronică confirmă ea oare pe un Radu-Negru dela 1290? Nicî decum. Lucări ne spune că „Negro-Voievoda“ domnia la 1310 și era tatăl lui Vladislav Basarabă, adecă nicî un fel de Radu, ci celebrul Alexandru Basarabă, bunicul marelui Mircea.

Isbindu-se de acest text, d. Xenopol dice: „Deosebire în privirea datei, pe care Lucari o pune la 1310 în loc de 1290, și numele nedeplin al întemeietorului Negru-vodă în loc de Radu-Negru, ne arată tocmai că Lucari nu reproduce tradiția curată, astfel cum ea se află în gura poporului, și deci tocmai această variațiune, precum și greșela invederată care face din descăletoarea tatălui Vladislav Basarab, daŃ o mai mare valoare spuselor sale“. O mai mare valoare, da; nu însă în favoarea teoriei d-lui Xenopol, pe care o dăramă cu desăvîrșire cronică lui Murgul. Când se va apuca cine-va a lăsa numai partea finală din numele d-lui Xenopol și 'i va atribui d-lui Xenopol o paternitate minciunosoă, fi-va acesta „a da o mai mare valoare spuselor sale“? Ce fel de pledoarie este una ca asta?

Tot așa „bonne mine à mauvais jeu“ face d. Xenopol în privința căsătoriei regelui sêrbesc Milutin cu fiica unui Domn al Romanilor, o căsătorie pe care atât de bine o fixează Cantemir la anul 1274 prin confruntarea textului lui Gregoras cu textul lui Pachymeres. D. Xenopol nu bagă în samă pe Pachymeres și dice: „Nu pôte deci să se refere Valachia lui Nicefor Gregoras decât la Muntenia, iar principele a cărui fiică Milutin o ținuse în prima lui căsătorie nu pôte fi decât Radu-Negru, intru cât în cei 10 ani trecuți dela 1290, data întemeierii statului muntên, pînă la 1300, epocă când Milutin voesce să închee a patra lui căsătorie, el avuse timpul de a ține și a lepêda pe cele trei ale lui femeii“. A lepêda 3 neveste în 9 ani, fie; dar d. Xenopol uită că la 1299 Milutin era de 45 ani, deci pentru prima oară se va fi căsătorit în 1290 la vîrsta de 36 ani, flăcău unguresc, întârziând peste măsura pentru hatîrul teoriei, deși—tot după aceiași teorie a d-lui Xenopol—regele sêrbesc era așa de grabnic de a schimbă 3 neveste în 9 ani! Cantemir fixează acea căsătorie la anul 1274, Engel la 1276, bunul simț nu permite a pogori data mai jos; dar atunci ce facem cu 1290?

În sfîrșit, actul unguresc cel din 1291 despre Ugrin ca stăpân al Făgărașului nu se pare d-lui Xenopol a fi o incompatibilitate pentru

a așeza la 1290 pe un Radu-Negru ca duce al Făgărașului : unul — argumenteză d. Xenopol — era stăpân peste orașul Făgăraș, celalt era duce al întregii țeri a Făgărașului. Urméază dară că Radu-Negrul era senior direct, iar Ugrin vasal. Fie. Cum de se întâmplă însă că vasalul Ugrin se duce a se judeca departe tocmai la Belgrad, fără a se menționă măcar în diplomă seniorul cel direct? S'ar puté întâmpina că Radu-Negrul își va fi perdut ducatul cu un an înainte prin plecarea peste Carpați. Dar perđend ducatul, cum de mai rămănea el duce? Despre Ugrin eú unul susțin pur și simplu că el n'a stăpănit nici o dată vre-o moșiă în țera Făgărașului, ci numai căpătase un drept pe hârtiă. D. Xenopol a scăpat din vedere acest motiv de recurs, singurul serios, dar prin care procesul lui Radu-Negru cel dela 1290 totuși nu se căștigă.

În sfera lui Negru-vodă d. Xenopol profită din *Istoria critică* numai de două puncturi, cari amindouă i-au fost de reu ogur.

Pină la mine niminea nu sciuse că tatăl lui Alexandru Basarabă se numia Tugomir. D. Xenopol adoptă acest punct documental și dice: „Tatăl lui Alexandru Basarab este decî după documentul „maghiar Tugomir, după acel muntenesc Negru Basarab, de unde „se vede că ambele aceste numi erau purtate de una și aceeași „persónă și că întemeietorul Munteniei era el-însuși un Basarab“. D. Xenopol ține foarte mult ca întemeietorul Munteniei să fie tot-o dată Radu. Acum dară acest întemeietor pörtă nu un dublu, ci un triplu nume: Tugomir-Radu-Negru Basarab, ce-va des la Spanioli, fără exemplu la Români.

D. Xenopol mai ține în același mod la titulatura lui Negru-vodă cel din 1290 ca duce al Amlășului și Făgărașului, fiind-că așa este în cronică. Nesocotind acéstă particularitate, când ajunge apoi la diploma lui Vladislav Basarabă din 1372, unde titulatura se publica tot-d'a-una înainte: „dux novae plantationis terrae Fagaras“, d. Xenopol observă: „Credem cu D-l Hasdeu, Ist. Crit. „p. 19, că trebuie citit novae plantationis et de Fagaras; căci Făgărașul, ducatul vechiu de baștină al voevodilor munteni, numai „nova plantatio nu putea fi“. Dar la mine acea „nova plantatio“ în diploma din 1372 se explică prin „Amlăș“. D. Xenopol va trebui dară să ștergă Amlășul din titulatura lui Negru-vodă cel dela 1290. Ștergënd pe Amlăș, de ce să nu ștergă și pe Făgăraș?

Să mai adaog că tot dela mine, d. Xenopol adopteză intact pe „Basarabă-ban“ cel dela 1240.

Erudit, muncitor și foarte abil, dar mai pe sus de toate ultra-conservator în știință, dușman instinctiv al vederilor nouă, al radicalismului științific, d. Xenopol este un factor necesar în literatura noastră istorică. Amindoi sintem pré-îndrăzneți, eu a sparge căi nebătătorite, d. Xenopol a propti cu ori-ce preț drumul cel vechi, eu nemulțămît cu ceea-ce este, d. Xenopol îngrijit ca nu cum-va să ăsă mai reu. Este o absolută diferență de tendințe. Ca d. Xenopol, nu scie niminea la noi a susține mai cu tărie și a argumenta mai cu meșteșug datele cele înrădăcinate în istorie. Este dară bine ca inovațiunile să trecă mai întâi prin antagonismul d-lui Xenopol. Dacă acest antagonism nu reușese, dacă inovațiunea resistă pînă la capăt biruitoare, atunci d. Xenopol ar trebui să se retragă, n'are încotro, dar se va retrage folositor ca mareșalul Massena prin Elveția. A trecut și *Negru-vodă* prin d. Xenopol, uf!

Am spus că eminentul istoric se va retrage. Este mai bine a dice că el se va întorce la matcă. În adevăr, d. Xenopol începuse din capul locului de a împărtași aprópe pe deplin teoria mea, a nume în manualul seú de „Istoria Românilor pentru clasele primare“. În primele edițiuni, dintre cari eu am de'nainte'mi pe a patra „revădută și corectată“, la 1881 d. Xenopol nu ținea la anul 1290, se pleca mai mult cătră anul 1210, afirma cucerirea Făgărașului de cătră Basarabă între anii 1170—1180, recunosea că Radu-Negrul cel istoric este numai tatăl lui Mircea cel Mare etc.; iar în „Note pentru profesor“ la finea volumului d. Xenopol invocă mereu autoritatea *Istoriei critice*. Acele prime edițiuni nu sémână însă de loc cu cele ulterioare, dintre cari am la îndemână pe a decea „revădută, corectată și adaosă“, la 1891, publicată peste un an după aparițiunea operei celei vaste a d-lui Xenopol, unde tatăl lui Mircea cel Mare este numai „Radu“ fără „Negru“, iar Radu-Negru se aședă țépên la 1290, întocmai în conformitate cu cronica cea tipică. În primele edițiuni d. Xenopol imi stringe mâna, în cele următoare imi întorce spatele. Eu eram cam supărat pentru acesta, dar nu mă mai supăr...

§ 16. I. Pușcariu.

Cele două volume: „Date istorice“ ale d-lui I. Pușcariu, sînt de o mare importanță pentru istoria Românilor peste tot, nu numai ca o forțe bogată adunare de materialuri, ci mai ales ca un colosal îndreptător pentru a întreprinde și a utiliza cercetări și descoperiri ulterioare. Ni se mai promite un al treilea volum, pe care 'l așteptăm cu o legitimă nerăbdare. Să observăm că d. Pușcariu ne dă material și érași material, dar nu pretinde a descose el-însuși acele „Date istorice“, a le armonisă, a trage din ele conclusiuni definitive totale, și nici măcar pe cele parțiale.

Cunoscînd bine literatura istoriei române, d. Pușcariu o întrebuințază din când în când pentru a adnotă unele puncturi documentale din colecțiunea sa, se feresce însă cu stăruință de a se rosti într'un mod decisiv asupra cestiunilor celor controversate.

Tot așa în privința lui Negru-vodă.

Reproducem in-extenso un lung pasagiu :

„Negru-vodă, numit și Radu-Negru-vodă, Domnul Țerei Române, duce al Făgărașului și Amlășului. Despre existența istorică sa și mitică a lui Radu Negru-vodă au scris mai mulți savanți mai vechi și moderni fără d'a fi putut veni la un rezultat pozitiv. Sînt unii cari indigitază că trecerea Românilor din părțile Făgărașului și Amlășului peste munți în Valachia s'a întîmplat în urma strimtoririi lor prin colonizarea Sașilor în Ardel cu ocaziunea expedițiunilor cruciate pe la mijlocul secolului XII. Alții aduc ocuparea Valachiei prin Negru-vodă în legătură cu fundarea Imperiului Blacho-bulgar sub Asaniți (1186--1205). Inscriptiunea dela Câmpulung arată că mănăstirea de acolo e zidită de Negru-vodă la 1215, prin urmare descălecarea lui a trebuit să se întîmple mai 'nainte de aceea. Hasdeu admite că Români din țera Făgărașului între 1200 — 1210 au ocupat regiunile dela Câmpulung și Argeș, și de aci încolo pe la 1270—1280 pînă în direcțiunea Kiliei; dar ține pe Negru-vodă numai de o firmă ce o au purtat Basarabii și mai înainte și după aceea, iar o persoană pozitivă istorică numită Radu-Negru-Basarab află el numai în Radu-tatăl lui Mircea I. Fotino pune descălecarea lui Radu-Negru dela Făgăraș în Valachia la 1241 ca urmare a invasiunii Mongolilor. Istoricii unguri, începînd dela Engel, Sulzer etc., ca să lase loc liber celor cuprinse în diploma lui Bela IV dată Ioaniților în 1247

„și să pôtă urma imediat și diploma lui Andreiu III din 1291, dată lui Ugrin ca stăpânitor al Făgărașului și Sâmbetei, strimtoresc descălecarea lui Negru-vodă între marginile anului 1290. Din tôte acestea, precum și din tradițiunile poporului, care și astăzi mai numesce ruinele din Colții Brezei lingă Făgăraș Cetatea lui Negru-vodă, — din inscripțiunea mănăstirii Câmpulung din 1215, și din nenumărate texte istorico-cronice, se pôte deduce fără îndoelă că un Negru-vodă, care, descălecând dela Făgăraș și trecând peste munți cu o mulțime de locuitori, a fundat statul Valachiei, a existat negreșit; timpul însă când a trăit și când a urmat descălecarea lui, pînă acum n'o a putut fixa nimenea, și cred că n'o va puté determina nici când..“

În pasagiul de mai sus, resumând părerea mea din *Istoria critică*, d. Pușcariu a scăpat din vedere afirmațiunea mea că mișcarea cea medievală din Făgăraș spre Câmpulung, spre Argeș, spre Kilia, nu se datorîa Făgărașenilor de baștină, ci Severinenilor celor cuceritori mai de'nainte ai Făgărașului.

Cu tótă reserva sa, într'un alt pasagiu d. Pușcariu se arată dispus, fôrte dispus a atribui lui Negru-vodă, ca întemeietor al Țerei-Românesci, anul ce-va înainte de 1215, iar unui alt Negru din aceiași familie anul 1290, recunoscînd tot-o-dată că acei Negri nu erau Făgărașeni, ci Severineni. Acest pasagiu sună: „Radu Negru-vodă, Domnul Țerei-Românesci, duce al Făgărașului și Omlășului, a trecut cu o mulțime mare de Români peste Carpați încă înainte de 1215, pentru că inscripțiunea ce se vede la mănăstirea lui Radu Negru-vodă din Câmpulung spune că el o a zidit la 1215. Se vede că el a reîntemeiat statul Valachiei îndată după înființarea Imperiului Bulgaro-valah sub Asaniđi, intrând cu aceștia în ore-care confederațiune, din care apoi a urmat multe controverse cu statul Ungariei, carele aspira nu numai la Valachia, dar exercita ore-care jurisdicțiune suzerană și peste ducatul Făgărașului, unde Domnii Valachiei conferiau donațiuni etc. La 1291 în adunarea regnicolă a Nobililor: Secuilor, Sașilor și Olahilor, ore-care Ugrin reclamă și câștigă dominiul Făgărașului ca ereditate dela protopărinți. Eu sint de părere că și Ugrin acesta a fost un următor din dinastia lui Negru-vodă, transformându-se *Negru* în *Ugrin*“.

Uitând o distanță aprópe seculară între 1215—1291, un interval de 86 ani, d. Pușcariu ne spune în sfirșit într'un alt loc : „După ce Radu Negru-vodă, Domnul Făgărașului, curând înainte de actul lui Ugrin mai sus amintit (1291), a fost trecut peste Carpați, venim la presumpțiune că el a trebuit să fie unul dintre protopărinții lui Ugrin, și că deosebirea între numirea de *Negru* și *Ugrin* nu provine de aiurea decât numai dela diferența dialectică dintre limba română și cea maghiară. De altcum numele Ugrinus ocure și între voievozii Ardélului la 1274 și între banii Severinului la 1268—75“. Intr'un alt pasagiú, ce-va mai rezervat, d. Pușcariu pune un nota bene : „După ce Radu Negru-vodă, Domnul Făgărașului, curând înainte de actul lui Ugrin mai sus amintit, a fost trecut peste Carpați, óre n'a fost și el unul dintre protopărinții lui Ugrin? și óre deosebirea numirii de *Ugrin* și *Negru* nu e numai o schimonositură stilistică?“, unde descălecarea lui Negru-vodă o pune puțin înainte de anul 1291, nici decum înainte de 1215.

Contradicțiunea între diferitele pasage se explică prin nesiguranta d-lui Pușcariu față cu divergința párerilor și a indicațiunilor. Pe de o parte, impresionat fórté mult de inscripțiunea cea din 1215 a mănăstirii dela Cămpulung, o inscripțiune pe care o adoptase și Șincai, dar care este învederat apocrifă, de vreme ce nici o mănăstire n'a existat în Țéra-Românească înainte de anul 1366, cea mai veche fiind aceea dela Vodița sub Vladislav Basarabă ; pe de altă parte, vedénd în *Istoria critică* demonstrațiunea că aú fost mai mulți *Negri-voievozi*, cari erau toți din țéra Severinului, iar nu din Făgăraș ; în sfirșit, neputénd a nu recunósce importanța faptului documental al lui Ugrin din 1291, asupra căruia insistase mai ales Laurian ; d. Pușcariu a căutat să'si formeze un al seú *modus vivendi*, care să'l mulțumescă într'un chip provisor, deși nu este de loc mulțumitor nici chiar pentru dînsul. Orí-și-cum, prin pluralitatea *Negrilor* veniți dela Severin și trecuți prin Făgăraș d. Pușcariu se apropiá în principiú de *Istoria critică*, mai mult în orice cas decât de oricare altă teoriá.

§ 17. Gr. Tocilescu.

În privința lui Negru-vodă, d. Tocilescu se ține aproape de *Istoria critică*, dorind totuși a nu se pré-depărta de cronică cea muntenescă, adecă tot-o-dată de d. Xenopol. Din cronică el ȳea anul descălecării la 1290, dar din *Istoria critică*, ca și d. Xenopol de astă dată, adaptéză la acea epocă pe Tugomir, punënd: „Tugomir „Basarab numit în Domniă Radu-Negru-vodă (1290—1320)“, cătră care aplică érășii amăruntele croniceii, incheiând că: „Tugomir „putu să unescă pe toți Românii și să'și statornicescă stăpânirea „asupra întreg Principatului“, lăsând însă la o parte Făgărașul, contra d-lui Xenopol, pentru a nu se ciocni cu Ugrin. După aceea, tot din *Istoria critică* d. Tocilescu admite pe un al doilea „Radu-Negru“, anume pe tatăl lui Mircea cel Mare: „Radu-vodă Basarab numit și Negru-vodă (1372)“.

Acestea le dau după edițiunea din 1894 a *Manualului* d-lui Tocilescu. Mai târziu, în anul trecut, el a revenit asupra cestiunii într'o conferință, pe care însă, nefiind publicată, eü regret de a o cunósce numai după o notiță anonimă fórte confusă în diarul *Epoca* (3 Decembre 1896). Acéstă notiță conchide: „D. Tocilescu e dispus „—după tóte aparențele—să identifice pe Radu-Negru cu Barbat, „fratele lui Lythuon, pomeniți în documentul lui Ladislaü Cumanul „din 1355“. Este o invederată greșélă de tipar „1355“ în loc de 1280. Noua teoriă a d-lui Gr. Tocilescu aprópe coincidă cu anul 1274 la Cantemir după Nicefor Gregoras.

Acésta frămintare critică e bucurătóre.

În *Manualul* d-lui Tocilescu s'a strecurat o indiscrețiune fórte scusabilă, pe care tocmai de aceea eü mé cred dator a o înregistra în trecët. Vorbind despre Litén-vodă, d. Tocilescu dice: „Cel de „ntău care a încercat să unescă pe toți Românii din Téra-Romă- „nescă fu Litén-vodă. El vedënd (în 1272) pe tronul Ungariei un „copil numai de 10 ani, Ladislaü IV sau Cumanul, cuprinse în „unire cu frații seii banatul Severinului, se declară neatirnat de „ori-ce legătură de supunere cătră Ungurii și nu mai voi să le plă- „tescă nici o dare. Pină ce aceștiia să vină cu armele, se sculară „Serbiü. Litén îi bātu în nenumérate rînduri, și așa de tare, încât „pină astăzi ei îl pomenesc în cântecele lor ca pe un vodă vitéz și

„resboinic...“ Despre resboiul între Serbi și Litén-vodă istoria nu ne spune nimic. Cântecelc serbesci nu vorbesc de loc despre acest Domn românesc. De unde dară? Faptul este că într'o comunicațiune amicală orală eă împărtașii d-lui Tocilescu că am descoperit pe al nostru Litén-vodă într'o baladă poporană serbescă, care povestesc o luptă pentru căsătorie, nimic însă despre amestecul cu Ungurii, nimic despre „nenumărate rinduri“, nimic despre mai multe „cântece“. Comunațiunea mea, pôte nu destul de clară, fiind orală, a incurcat pe d. Tocilescu, și nu mă sfiesc a mărturisi vina mea. Cât despre acea baladă poporană serbescă despre Litén-vodă, o baladă foarte prețioasă, eă voiu vorbi pe larg mai jos.

Incă ce-va. In *Manualul* d-lui Tocilescu ni se spune că pe la anul 1240 : „Tot pe atunci în Țera-Românescă la resărit de Olt „se afla un principat român cu capitala în Tirgoviște. Peste el „domnia voevodul Seneslaă ; din orașe existaă : T.-Severin, Craiova, „R.-Valcii, Brăila, Găurgiu, Câmpu-Lung, Argeș, Pitești, Slatina, Ce-„tatea-de-Floci, Buzeă și București ; iar din mănăstiri : Govora, „Glavacioc și Snagov. Țera era împărțită în județe, avea o adm-„nistrațiune regulată, o armată bine întocmită...“ Tôte acestea pe la 1240 ! Acest pasagiă întreg, o adevărată Fata-Morgana, se va fi furișat în *Manual* fără scirea eruditului meu amic, atât de cumpătat, atât de păzit, atât de neincređător chiar în privința *Istoriei critice*. Fiind pré-grăbit une ori, pe semne, îi va fi scăpat de asemenea, mai șilele trecute, de a pune un elogios *imprimatur* pe o altă Fata-Morgana, o tesă de licență curat alandala, pe care eă o respinsei, dar pe care d. Tocilescu o recomandă ca „metodică“, metodică numai dóra în felul paratoponimiei de mai sus.

§ 18. V. A. Urechia.

Intr'o lucrare oficială, d. Urechia studiază între altele „stema Țerei-Românesci“. Din câte aprofundază acolo, mă voiu mărgini asupra pasagelor celor relative la *Istoria critică*. Pentru a nu mă pré-intinde, voiu numerotă :

1°. Convins că blasonul cel cu „capete negre“ al Țerei-Româ-

nesci nu se află decât numai la Levinus Hulsius, d. Urechia declară că „diferă de părere cu d. B. P. Hasdeu“ și urmează: „N'au avut Basarabii sau Mușătescii, dacă aceștia sint rude cu Basarabii, n'au avut ei nici trei, nici două capete de Arapi ori de negri în stemele lor, și nici au fost aceste capete în herbul Munteniei și al Moldovei, ci au existat numai sub penelul orî condeiful ignorantului desemnator, orî și mai ignorantului scriitor străin“. Mai jos d. Urechia adaogă că: „D. D. Sturdza se unesce cu opiniunea mea (a d-lui Urechia) cât privesce teoria d-lui B. P. Hasdeu despre cei trei negri ai lui Hulsius“.

Pentru a nu mă opri asupra „condeifului ignorantului desemnator orî și mai ignorantului scriitor“, căci ignoranța în genere mă desgustă, trimit fără discuțiune pe d. Urechia la studiul meu *Basarabii*, unde va vedea capetele negre pe stema cea oficială a dinastiei muntenesci cu mai bine de un secol și jumătate înainte de Hulsius, sub Mircea cel Mare și sub Vlad Dracul, pe timpul Conciliului dela Constanța la 1417, da: 1417; și tot-o dată va citi acolo propria definitivă opiniune a d-lui D. Sturdza, care în orî-ce cas este un bărbat serios.

D. Urechia a reușit de o cam dată a desființa numele de botez al lui Miron Costin, făcând din Miron un nume de familie, astfel că bietul cronicar a ramas nebotezat; Miron fie, Costin fie, dar capetele cele negre ale dinastiei Basarabilor d. Urechia n'a putut a le desființa.

O nostimadă extremă este că d. Urechia cunoșce „un vechiu portulan italian *din secolul V*, care represintă litoralul Mării-negre, și asupra localităților dela Dunărea de jos este desemnat un scut „cu trei capete“. D. Urechia a văduț acel portulan *din secolul V* în „biblioteca regală din Madrid, secțiunea manuscriptelor LXII B“. Incă odată: „din secolul V“, tocmai din epoca lui Ammian Marcellin. Să'mi permită d. Urechia a'l trage de mânecă. Un portulan italian din secolul V, chiar „din timpul Hunilor“ — mai adaogă însuși d. Urechia pentru ca să se scie că nu este o eróre de tipar. O mare minune se află la Madrid. Tot în Madrid se vor fi păstrând ochilarii lui Attila.

2°. În diploma lui Vladislav Basarabă din 1372 eü îndreptaü titulatura princiară altfel de cum fusese ea publicată pînă acuma,

adecă in loc de: „*Dux novae plantationis terrae Fogaras*“ eü preferii lectura: „*Dux Novae plantationis et de Fogaras*“. Corecțiunea mea a fost admisă și de d. Xenopol. D. Urechia mă acuză pe mine de a nu scie latinesce. Chiar dacă ar fi „et de“ in originalul diplomei, d. Urechia tot încă s'ar îndoi. Vladislav Basarabă nu trebuia să facă o greșelă de gramatica latină. „Ș'atunci—observă d. „Urechia—m'aș fi întreat: ôre putea un latinist dice: *Dux de „Fogaras*? Genitivul acesta nelatin era, de sigur, cel puțin înlocuit cu adjectivul in *ensis*“. Cu alte cuvinte, după d. Urechia, s'ar puté „*Dux Fogarasensis*“, nici o dată „*Dux de Fogaras*“. Fără a controversă despre gramatica latină, pe care eü nu contest că o sciü altmintrelea decât d. Urechia, constat numai că in diplomele cele latine ale Domnilor Țerei-Romănesci, multe-puține câte se conservă din secolul XIV, figuréză anume: „*Dux de Fogaras*“. Așa: pe sigilul diplomei lui Vladislav Basarabă din 1368: „*Dux de Fugras*“ la Marienburg;

in textul diplomei dela același din 1369: „*Dux de Fogaras*“ la Battyanyi;

in diploma lui Mircea cel Mare din 1395: „*Dux de Fogaras*“ la Pray, etc.

Părdalnica de gramatica latină!

Cu această ocasiune voü atrage atențiunea asupra unui altfel de specimen latinesc al lui însuși d. Urechia, care a reprodus din sarcina Academiei Române și a resumat pe *Codex Bandinus*. Acolo la pag. CLX, 156, textul latin sună: „*Csöbörösök. Est oppidum in „ripa fluvij Nester situm, unde tribus Ungaricis milliaribus Album „Castrum seu Nester Alba distat*“, adecă ni se spune că pe malul Nistrului se afla orașul *Ciubărciü trei miluri unguresci departe de Cetatea-albă*, iar d. Urechia resumă: „orașul *Cetatea-albă saü pe unguresce Csöbörösök*“. Cu felul acesta s'ar puté dice: „Bucuresci, pe turcesce Giurgiu“.

D. Urechia e nu numai „latinist“, dar este tot-o-dată nu mai puțin geograf. El publicase ôre-când o „Cartografiă română“. Cunoscënd pină și portulanul cel „din timpul Hunilor“, e de mirare că pe vechea cartă a Moldovei de Reichersdorf d. Urechia n'a vëdüt pe acel *Csöbörösök*, anume *Tuborcza*: pe malul Nistrului între Bender și Akkerman.

D. Urechia e nu numai latinist și geograf, dar mai este încă tot-o-dată nu mai puțin slavist, de ôră-ce ôre-când imi in-

drepta traducerea mea din polonesce cu ocaziunea poemei lui Miron Costin sau Costin Miron. Mă mir dară că în *Zapiski* a Societății Istorice din Odesa, t. 2 p. 563, d. Urechia n'a vădut pe același *Csöbörösk* sub vodă Petru Rareș, anume pe „Tomșa păcălabul de Ciobărciu“, adecă — iertare — nu „de Ciobărciu“, ci „Ciobărcensis“ după gramatica latină.

3°. D. Urechia a citit *Istoria critică*, cel puțin o citéza luând'o peste picior : prăpădesce pe ignorantisimul Hulsius și scapă din ignoranță pe genitivul latin, dar pe Radu-Negru cel dela 1290 îl primesce cu brațele deschise ca ce-va sfint fără discuțiune, și 'l aședă chiar pe marca Țerei-Romănesci. „Voevođii Transalpinii — ȳice „d. Urechia — aű introdus în sigilul lor icóna noului recent eveniment : pogorirea lui Radu-Negru“. Pecețile cele domnesci cu un om de o parte și o femeie de alta, stând amîndoi lîngă un arbore, nu represintă pentru d. Urechia alt ce-va decăt pe acel Radu-Negru, negreșit cu cucóna d-sale, despre care se ȳice că era catolică, dar tocmai acésta ar caracterisă un duios simbol de toleranță religiósă.

În scurt, studiul d-lui Urechia avea tótă buna voință de a dărima *Istoria critică* pe de'ntregul ; se acăța însă de mine pré de departe și fără nici o armă, fără nici o custură măcar, cât dela Ciobărciu pînă la Cetatea-albă, „tribus Ungaricis milliaribus distans“, remănend astfel la o mare distanță cu o simplă gesticulațiune organică, o gesticulațiune gratuită și obositóre pentru el-însuși, ceea ce'mi pare fórte reű.

Din respect pentru d. Urechia, eű eram dator a'í răspunde ; din respect pentru mine însumi, eram dator a-í spune adevérul.

§ 19. Cărțile didactice.

Laurian, Heliade, Aron Florian, d. Xenopol și d. Tocilescu fiind fruntași, manualurile lor de istoria română au fost menționate fiecare deosebit la locuri de onóre. Aci voiu înșira la olaltă restul literaturii nóstre didactice, în care — cu pré-puține excepțiuni — *Istoria critică* a produs o mișcare generală, fie d'a-dreptul, fie prin compromisul d-lui Tocilescu.

Voiu preveni totuși că manualurile de acest fel nu'mi sint tóte cunoscute. De o bucată de timp, fie-care institutor la noi, fie-care învățător, pînă și dascălii de prin sate, doresc de a fi autori cu orî-ce preț, contribuind cu mult zel la o colectivă galimatiă pedagogică. A vinde o carte de școlă, este privit de cătră dinșii ca un legitim suplement la lăfă. Resultatul este un talmeș-balmeș în creerii școlarilor.

D. Dragoșescu se ține întocmai de cronică. Nici măcar despre Tugomir el nu scie nimic. Are însă pretențiunea de a judeca printr'o notă: „Trecerea lui Radu-Negru se arată de istorici în deosebite „timpuri. Din aceste arătări, cea mai cređută este cea dela 1290“.

D. G. Hrisoscoleu nu cunoșce *Istoria critică*, dar nici de altă autoritate habar n'are. El auđise despre un Radu-Negru „pe la „anul 1215, alții pe la 1245 și alții pe la 1290“, dar nu'si bate capul cu asemenea mărunțișuri și conchide că: „tot ce se scie cu „siguranță este că Radu-Negru, domnul Almașului și al Făgărașului din Transilvania, a venit la Câmpulung...“ Halal de fericitul de Câmpulung, care n'are nevoe de cronologie!

Cam tot așa este manualul d-lui C. Handocă. El se rostesc insă hotărit în favórea anului 1290, punënd pe descălecătorul Țerei-Romănesci sub protecțiunea d-lui doctor Rimnicénu, căruia 'i dedică opera chiar pe titlu.

De Heliade se ține preutul C. Moșescu.

D. A. Puu urmăză după *Istoria critică*, înlăturând orî-ce altă teorie.

Preutul A. Popescu a utilizat *Istoria critică* cum a putut: „Statul Român s'a întemeiat sub Alexandru Basarab. Alexandru „Basarab a fost fiul lui Tugomir. El ocupă tronul Țerei-Romănesci „la anul 1310. Alexandru Basarab domni 50 de ani...“ Apoi pe tatăl lui Mircea cel Mare îl pune ca „Radu-Negru Basarab“.

D. I. Vasiliu în primele edițiuni se ține de *Istoria critică*, în cele din urmă se conformeză cu variațiunea d-lui Tocilescu.

Tot de d. Tocilescu se ține, cu Litén-vodă cu tot, d. Serafim Ionescu, care mai ticluesce în versuri o „legendă națională“ despre Radu-Negru“:

Dela Făgăraș
Trece la Almaș,
Pe Români unesce
Și cu ei pornesce...

D. Gallin se ține de d. Tocilescu pînă și cu „Litén-vodă bātu „în mai multe rînduri pe Serbi“, mulțumindu-se a perifrasă pînă și greșelele.

D. Secărénu urmăză și el după eclecticismul d-lui Tocilescu.

D. E. Ropală s'a încercat a împăca *Istoria critică* cu teoria lui Șincai, dar într'un mod cîudat. El scie pe Tugomir Basarab înainte de 1310 și recunósce că Radu-Negru este numai tatăl lui Mircea cel Mare între 1372—82; totuși pune pe un descălecător al Țerei-Românesci la 1215, pe care 'l numesce Radu Basarab fără „Negru“.

Mai priceput într'o încercare analógă, d. M. Andreian începe cu Șincai, fixând pe intemeietorul Țerei-Românesci după 1210, dar nu pe un Radu, ci pe simplul „Negru vodă, ducele Făgărașului“, iar pe Radu-Negru îl aședă la 1372. Despre lungul interval de un secol întreg dela 1210 pînă la Alexandru Basarabă în 1310, d. Andreian se strecóră din încurcătură prin: „urmașii acestui Domn nu se cunosc“.

Tocmai acel lîng interval speria cu drept cuvînt pe d. G. Cristescu. El ȃdice: „A spune copiilor din școlele primare că în „curs de un véc aũ urmat la tronul țerei mai mulți Domni fără „a se sci numele lor, este pentru mintea copiilor un lucru greu „de înțeles“. De aceea d. Cristescu urmăză după *Istoria critică* despre cucerirea Făgărașului de cătră Basarabi înainte de 1210, apoi după Șincai despre Radu-Negru și cei-lalți Domni pînă la Alexandru Basarabă, și 'n fine dela 1310 iarăși după *Istoria critică*.

Din aceiași direcțiune, fôrte pe scurt, este d. M. Țintă.

D. N. Beldicénu nu se desparte de d. Xenopol. Statul muntenesc a fost fundat la 1290: „Tugomir Basarab, numit mai apoi Radu „Negru, trecu munții Carpați în fruntea unui mare număr de Români din ducatul Făgărașului în Muntenia“. După aceea d. Beldicénu desfîntéază pe Vladislav Basarabă, unul din cei mai iluștri Domni ai Românilor, și chiar pe Radu-Negru cel adevérat, tatăl lui Mircea cel Mare, ȃdicend: „După Alexandru Basarab, mai mulți „Domni slabi ocupară pe rînd tronul Țerei-Românesci pînă la „anul 1386“.

D. A. Michaelescu urmăză de asemenea d-lui Xenopol, mai reproducend legenda lui Bolintinénu despre Radu-Negru:

Radu-Negru 'ntinde brațul spre hotare,
Și sub el Români fac o țeră mare...

În cartea didactică cea mai nouă, institutorii asociați dd. Scrabă, Negulescu și Teodosiū, proced cu mult tact, deosebind legenda de cronică, iar cronică de *Istoria critică*, toate acestea foarte metodic pe înțelesul copiilor.

Mai încă una.

Cartea d-lui G. Melidon poartă pomposul titlu: „Istoria națională pentru popor saū nēmul, sapa, arma, casa și mintea Romānilor prin toate timpurile și locurile“. Ca devisă: „Virtus Romana rediviva“. Pe frontispiciū ne mai încăpënd alte cuvinte, nu se spune că este o carte didactică; în prefață însă autorul o spune, mai adăogënd: „Nu am nici cum pretențiunea de a fi un descoperitor în domeniul istoriei și mărturisesc chiar că toate datele istorice din această carte le-am luat numai din aceea scrisă de D. Laurian. Dar istoria noastră presintă încă atâtea lacune și o așa confusiune, cât istoricii din cei mai erudiți, ca D. Hasdeū spre exemplu, sint si-liți încă a procede în urmărirea lor mai mult prin inducțiune. În așa situațiune, ocupându-mă cu studiul istoriei naționale ca profesor în curs de mai mulți ani, am avut și eu ocaziune a mă gândi, cum fie-care din evenimentele, cari se presintă une-orī în mod atât de încurcat saū contradicētor, ar fi putut a se urma în mod natural, și ast-fel a nemeri pōte mersul cel mai adevērat al istoriei nōstre. Pentru mine sper și sint convins că viitorul va aduce descoperiri cari să justifice mai toate inducțiunile mele...“

În așteptarea unui „viitor“ foarte problematic, despre manualul d-lui Melidon eū nu mai pot vorbi.

§ 20. D. Onciul.

D. Onciul mă pune din capul locului în antitesă cu Rösler: „Cu mai mult succes decât Rösler a mănuit stilul criticei d. Hasdeū în *Istoria critică* a Romānilor. În cestiunea nōstră, atinsă numai în lineamente generale cu ocazia cercetărilor făcute asupra altor întrebări, critica constructivă a d-lui Hasdeū ajunge la rezultate mai îndestulătore decât cele ale criticei mai mult destructive a lui Rösler. Ea privesce cu deosebire analiza tradițiunii indigene despre originile Principatului, înlăturată de Rösler fără a fi înlocuită prin o teorie întemeiată, care să explice ceea ce tradițiunea

„tinde a explica“. Si apoi urmăzeă : „Dacă și ingenioasa teoriă a „d-lui Hasdeu, dezvoltată cu cunoscutele măiestriă, nu va putea fi „susținută în întregime ea, de bună samă însă direcțiunea dată „de d-sa e singura dela care în mare parte putem aștepta rezolvirea cestiunii“.

D. Onciul combate pe d. Xenopol, pe care-l numesce „cel mai hotărît apologist al școlii vechi“ în privința lui Negru-vodă dela 1290; spulberă cele șese pretinse crisoave ale Câmpulungului, cari toate la un loc formeză o colecțiune de copie după un singur crisov dela Mateiu Basarabă; și constată că Radu-Negru cel descălecător al Țerei-Romănesci din cronicile muntenesci este Radu-vodă tatăl lui Mircea cel Mare, un Domn foarte bisericos, pe care călugării l'au rădicat în slavă.

Desfintându-se astfel mistificațiunea cea scrisă, mai rămâne totuși în picioare legenda cea poporană. Un *Negru-vodă* mai trăesce pină astăzi pe ici pe colo în gura Muntenilor și a Ardelenilor. O asemenea legendă nu poate să fie ștersă cu buretele. Criticul este dator s'o limpedesca, cel puțin s'o scotocescă.

D. Onciul resumă următorul mod al meu de a vedea această problemă: „Negru vodă al tradițiunii poporale nu e decât o personificațiune a dinastiei Basarabilor pentru timpul mai vechiu, nume poetic format de fantasia poporului din numele Basarab prin schimbarea părții *arab* cu *negru* (= *arap*). Din argumentele aduse în sprijinul acestei ipoteze, numim mai ales epitetul de *negru* dat Munteniei de către vecini, la cari se găsește chiar și forma *arap* pe lângă *negru*, și capetele de *arap* în stema Munteniei după Levin Hulsius (1597)“. Apoi în notă, despre epitetul „Arapî“ și „Negri“ aplicat Românilor în eposul Slavilor meridionali, d. Onciul adaugă: „Arabizarea Românilor în poesia poporană sud-slavică, asupra acestui punct pre-puțin lămurit nu mă pot pronunța hotărît, neavând la mână colecțiunile cântecelor respective. Sub *Arabia* din Nibelungenlied și din cronicile unguresci cred însă că trebuie să se înțelegă numai imperiul Arabilor din timpul Cruciatelor“.

D. Onciul are o deplină dreptate că eu am greșit despre „Arabia“ din Nibelungenlied și din cronicile unguresci. Așa este. Această greșelă e un episod care se va suprima în noua edițiune a *Istoriei critice*, fără a fi cătuși de puțin solidară cu restul textului. Regret că am greșit, dar regret și mai mult că însuși d. Onciul n'a putut să controleze pe Români ceî Arapî în baladele poporane bulgare

și serbe; regret și mai mult că stema cea cu Negrii a Basarabilor d. Onciul a cunoscut'o—ca și mai sus d. Urechia—numai din Levin Hulsius dela 1597; ba încă aș pute să mai dic că regret și mai mult că un bărbat ca d. Onciul, un istoric fruntaș necontestabil, nu o reputațiune usurpată, nu un savant de reclamă, s'a grăbit a afirma că Basarabă n'are a face cu Negrul, s'a grăbit a afirma înainte de a'și fi procurat întâiu „colecțiunile cântecelor respective“ și înainte de a se fi încredințat tot-o-dată că deja în secolii XIV și XV scutul cu Negrii era stema dinastică cea oficială a Basarabilor, după cum eū am demonstrat'o. Orī-unde în afară din Oltenia se arătau cetele unui Basarabă, tocmai în afară din Oltenia era lucrul cel mai firesc ca stégul atât de caracteristic cu stema Negrilor să inspire altora pentru acele cete epitetul de Negri-Români având în frunte pe un Negru-vodă. Nesocotind acest „punct pré-puțin lămurit“, pe cel mai lămurit după convicțiunea mea, pe cel mai plastic și mai simplu, d. Onciul a fost silit a presupune că dela Tătari căpătaseră Româniī cei din Muntenia epitetul de Negri, iar după acești Munteni s'a dis apoi unui Domn al lor Negru-vodă, toate acestea anume în afară din Oltenia Basarabilor.

D. Onciul dice: „D. Hasdeū a caracterisat mitul lui *Negru-vodă* „ca personificare a originilor Statului la Româniī numiți cu epitetul „de *Negri*. Acest punct de plecare trebuie recunoscut ca cel mai nimerit și mai sigur. În istoriā întâlnim, mai la toate popórele, nenumărate casuri de analogiā pentru asemenea personificări, în-cât ne putem crede dispensați de a ne mai opri la acest punct. „Intrebarea ce are să ne preocupe este: cine sînt *Negrii-Români*?“ La acéstă întrebare, pe care și-o pune d. Onciul, eū respunsei: Basarabiī având pe stindarde imaginea unui cap negru, de aci pentru Domn epitetul de Negru-vodă, iar pentru cei supuși Negri-Români, ambele epitețe înrădăcinându-se nu în Oltenia, de óră-ce acolo nu era ce-va nouă care să impresioneze imaginațiunea poporană, ci înrădăcinându-se anume afară din Oltenia. La aceiași întrebare d. Onciul raspunde: „Avem a face cu o particularitate a popórelor turanice, care distingea pozițiunea dominantă saū centrul cu epitetul *alb*. Centrul fiind *alb*, o parte a periferiei devine prin contrast *négră*. Dicem numai o parte, căci nu tóta periferia e *négră*, ci numai partea din afară de teritoriul principal. Cu alte cuvinte: „țéra impropriā saū supusă se numesce *négră*, spre deosebire de

„țera proprieă saŭ dominantă numită *albă*“. Prin-urmare, Turaniî au calificat Negri pe Româniî cei supuși, de unde Domnul acestora Negru-vodă. De aci conclusiunea : „Deci și mitul lui Negru-vodă „pöte fi primit numai ca personificare a originilor Statului la Negrii-Români, nu însă și ca personificare a dinastiei Basarabilor“. Mărturisesc eŭ-unul că nu înțeleg, dar nu înțeleg de loc, întręga doctrină a d-lui Onciul : cu centrul, cu periferia, cu nu tötă periferia, cu numai partea din afară etc.

A fost o poticnelă nenorocită, care nu s'a oprit cel puțin la timp, ci din pas în pas l'a împins pe d. Onciul la o teoriă excentrică, o teoriă nouă, pe care am puté-o numi bulgărescă. Din dată ce Negru-vodă nu este un Basarabă, trebuî să căutăm pe alt cine-va ca să nu fie din dinastia cea oltenescă, astfel ca să se potrivescă neapërat cu „tradițiunea despre închinarea Basarabilor, „care va fi avënd öre-care temeiu istoric“, căci singurul punct la care d. Onciul mănține cu stăruință în totalitatea relațiunii din cronice muntenesci, este închinarea Basarabilor la Negru-vodă, deși — fie ȃis în parentesî — aceleași cronice muntenesci afirmă că Negru-vodă era și el unul din Basarabi, ceea ce este mult mai important decât particularitatea cea cu „închinarea“. Urmărind dară pe atare Negru-vodă, căruia să i se închine Basarabiî, d. Onciul îl află din Bulgaria.

S'ar puté argumenta că primii Asani, adecă cei trei frați, erau originari din România carpatină, iar nu din cea balcanică. S'ar mai puté argumenta că prin acéstă origine se explică ajutöarele ce le veniaŭ lor dela Cumanî și dela Româniî cis-danubianiî în lupta contra Bizanțiului. Acestea s'ar puté argumenta, dar d. Onciul nu le utilizéză, nu le atinge măcar, ci privesce pe primii Asani ca Româniî de peste Dunăre, și totuși susține că ei stăpâniăŭ peste Bulgaria și peste Țera-Românescă tot-o-dată : „Mitul lui Negru-vodă, „căruia se închină și Basarabiî din Oltenia, cată decî să represinte, „în forma sa originală (fără adaosul posterior despre pretinsul descălecat din Amlaș și Făgăraș) domnia Asenesilor în Țera-Românescă“; și d. Onciul mai întăresce : „Trebue să ținem la Asenesci. Ei au pus temelia Statului român în stânga Oltului, și lor s'au închinat „Baniî din Oltenia“.

Acéstă teoriă nu se dovedesce absolut prin nimic, de vreme-ce ea se întemeiază pe următöarele imagine temeîuri :

1°. Despre diploma lui Ioan Caliman Asén din 1250, în care împăratul se intitulează „Domn al Bulgarilor și Grecilor și peste *Moldovlachia*“, d. Onciul mărturisește că este un „document falsificat“, dar observă: „Părerea falsificatorului că *Moldovlachia* făcea „parte din imperiul româno-bulgar trebuie să aibă de basă „tradițiunea“.

2°. D. Onciul dă o mare importanță așa numitului *Tzarstvennikă*, o istorie bulgărească scrisă la 1762 de către starețul Paisie din Santagora, o lucrare modernă fără nici o valoare serioasă, care ne spune că: „Asén a luat în stăpânirea sa și *amindoue Vlachiile*“, ceea ce constituă o goală afirmațiune, o afirmațiune cu atât mai goală cu cât ea este în concordanță cu *Moldo-vlachia* din diploma cea falsă de mai sus, aflătoare tocmai la Santagora, unde scriea autorul.

3°. În diplomele cele slavice ale Asanilor: „împărat al Bulgarilor și Grecilor și *al celor-lalte părți*“, d. Onciul ne asigură că prin „cele-lalte părți“ se înțelege Țera-Românească, adică Țera-Românească este un „et-caetera“, „και τὰ λοιπά“, un argument ca „lucus a non lucendo“.

4°. În diploma regelui maghiar Bela IV din 1239, pasagiul: „circa partes Bulgariae in terra quae Zeuren nominatur“, adică: în vecinătatea Bulgariei țera numită Severin, d. Onciul explică: „ceea ce va să zică cam atâta cât și în părțile Bulgariei“, ce-va ca proverbul: „baculus in angulo, ergo pluit“.

Atâta tot.

Unde este dară acea stăpânire a Asanilor asupra Țerei-Românești? Un vechiu document fals, de care se folosește un nou călugăr agramat, apoi un *et-caetera*, și'n sfârșit un „înlauntru“ în loc de un „apropo“.

Chiar dacă Asanii și Basarabiile n'au fost din aceiași castă oltenescă a Sarabilor, totuși legătura de amiciță sau de alianță între dinșii este sigură. Există despre acesta un prețios document din 1235, pe care eu îl voi reproduce mai jos, — un document nu ca cele patru argumente de mai sus. Un fiu al bătrânului Asan s'a

luptat în Oltenia pentru Români contra Ungurilor. Iată un fapt istoric. Dar o stăpânire bulgărească în regiunea Carpaților, nici după Asan, nici înainte de Asan, nu înfățișează nici o umbră de probă. Tocmai documentul cel din 1235 învederează că întemeietorul Statului muntenesc n'a fost și nu putea să fi fost din Bulgaria.

Având o considerațiune cu totul excepțională pentru forțe remarcabile activitate științifică a d-lui Onciul, mai știind că este încă tânăr și are de'nainte'î un lung strălucit viitor pentru a se perfecțiunea din ce în ce mai mult, de aceea voiu mai atrage atențiunea'î asupra uneia din nesce greșeli destul de grave.

Pentru a explica anexarea Făgărașului către Țera-Românească, d. Onciul ȳice : „se află în posesiunea Domnilor români *prima dată* „în timpul lui Vladislav I ținutul numit mai târziu Amlaș la 1366, „și ȳera Făgărașului la 1369“. De ce dară Făgărașul nu înainte de 1369 ? Fiind-că d. Onciul cunoșce din colecțiunea Hurmuzachi diploma lui Vladislav-vodă din 20 Ianuarie 1368, unde Domnul își dă titlul : „Woyevoda Transalpinus et Banus de Zeurino“ fără Făgăraș. Ei bine, în colecțiunea Hurmuzachi diploma în cestiune nu este reprodușă întrégă, anume fără pecete. Documentul original se păstrează în arhivul municipal al Brașovului. Acest original a fost pentru întâia óră reproduc la 1806 de către Marienburg cu amărunta descriere a peceti. Pe pecete titlul lui Vladislav-vodă sună : „Weyvoda Transalpinus Ban de Zeurinio et Dux de Fugrus“. Diploma fiind din Ianuariu 1368, este învederat că pecetea fusese deja în ființă cel puțin din 1367, adecă: titlul cu „Făgăraș“ este cu mult anterior anului 1369. Necunoscând pecetea, d. Onciul trage conclusiunea greșită că Basarabi ȳ stăpâniseră Amlașul înainte de Făgăraș, și prin acésta motivează în titulatura diplomelor ulterioare *Amlașul* înainte de *Făgăraș*. Motivarea este tot așa de neintemeiată ca și conclusiunea. Nu urméză de loc că Amlașul va fi aparținut lui Vladislav-vodă înainte de Făgăraș, ci este probabil tocmai contrariul de a se da în titulatură prioritatea unei acuișțiuni prospete, întru cât ea era mai importantă pentru Basarabi prin pozițiunea mai în inima Transilvaniei. Iată de ce Amlașul, ca o acuișțiune mai proșpetă, se numia o „ȳeră nouă“ în alăturare cu Făgărașul cel stăpânit mai de'nainte. În diploma lui Vladislav-vodă din 1372 titlul este : „Dux Novae Plantationis et de

Fugaras“, insemnând : „ducele Amlaşului și al Făgăraşului“, după cum l'am stabilit eu în *Istoria critică* și după cum a admis'o și d. Xenopol, iar nici decum „Novae Plantationis terrae Fugaras“, după cum o afirmă dd. Urechia și Onciul, uitând amindoi că în diplomele latine ale lui Vladislav-vodă ne întimpină numai „de Fugaras“, fără „terra“.

§ 21. Dr. L. Réthy.

În privința istoriei și a filologiei specifice române, d. Réthy este considerat între Unguri și se consideră el-însuși ca cel mai competent; ba încă printre Români de peste Carpați el și-a găsit un discipul admirator pe d. Ioan Costa, care susține că d. Réthy ne-a pus în cînfă pe noi toți cei-lalți: „Numele lui Clain, Șincai, Maior, „Cipariu și Hasdeu vor stîrni în noi tot-d'a-una simțul devotamentului și reverenței adevărate, pe cari, convinși noi de greșelile lor, nu'i vom batjocori, ci închinându-ne naintea genialității lor, le vom arăta smeriți calea cea veche greșită — a lor — și cea nouă „a adevărului“, adică a d-lui Réthy. Mersi personal că cel puțin „nu mă va batjocori“ d. Costa, și mersi tot-o-dată din partea Românilor cis-carpatici că a acordat măcar unuia din ei un locușor lîngă cei patru trans-carpatici.

Nu voiu desbata aci teoria foarte nostimă a d-lui Réthy despre venirea Românilor de peste Dunăre în vécul de mijloc nu din vre-o altă cauză, ci numai și numai fiind-că — argument serios — fonetica românească se asemănă așa de mult cu fonetica italiană, ceea ce înainte de d. Réthy neminea n'a observat'o. O las la o parte. Sint silit a mă mîrgini cu problema lui Negru-vodă.

Nesciind că slavonesce *-in* este un sufix adjectival și genitival, d. Réthy citește într'un document șerbesc: „басарабину землю“, cazul acuzativ dela „басарабина земля“, adică „țera *basarabescă*“, „terra Basarabica“, și apoi conchide că numele cel organic nu e „Basarabă“, ci este „Basarabin“. Acățându-se de flexionarul slav *n*, care de loc n'are a face cu tulpina numelui celui românesc, d. Réthy găsesce pe *n* în „*busurman* sau *musulman*, precum numiaău po- „pórele tătare și slave ale Rusiei sudice pe mohamedani“, ungu-

resce „böszörmény“, și etă'l că exclamă: „*Basarabin* este *busurman!*“, iar prin urmare Basarabii nu erau Români, ci Cumanii de cei mahometani. Pentru a face pe Basarabi să'și părădă naționalitatea și religiunea dintr'o dată, era de ajuns d-lui Réthy sufixul slavice genitivo-adjectival *-in*, care n'are absolut nici un fel de legătură cu numele Basarabă. Reposatul Bulgar Rakovski, om foarte cum se cade, dar care nu sciea latinesce, zăresce la Amédée Thierry o citațiune latină din Cicerone: „Belgarum“, adecă genitivul plural din „Belga“ despre poporul celtic Belgii, și declară cu o profundă convicțiune că Cicerone vorbea despre „Bulgari“. Pe Rakovski l'a bucurat casualul latin *-r*, pe d. Réthy casualul slavice *-n*.

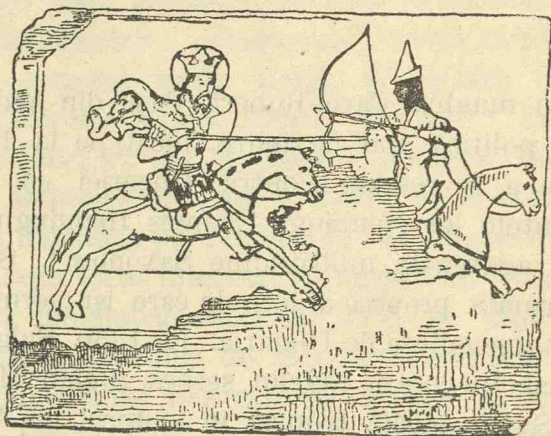
Dar măcar lătinesce scie ore d. Réthy cel apoteosat de d. Ioan Costa? Pentru a identifică pe „Basarabă“ cu „Busurman“, d. Réthy citéză doue diplome foarte interesante despre un Român din Transilvania de pe la jumătatea secolului XIV. In diploma din 1350 este: „Egidius filius Iohannis de Bezermen-Zanchal“; in diploma din 1361: „Egidius filius Bazarab de Zanchal“. D. Réthy argumentéză: „Prin aceste doue documente se elucidéză că numile Be-„zermen și Bazarab in vécul XIV aũ aceiași valóre, cea de'ntăiu „formă a numelui fiind maghiară, cea din urmă slavo-română“. O curiosă equivalență. Ambele documente se completéză la o-laltă așa: „Egidius filius Iohannis Bazarab de Bezermen-Zanchal“. Este vorba despre fiul unui Ion Basarabă: „filius Iohannis“ la 1350, „filius Bazarab“ la 1361, avënd satul Beszermény-Szancesal: la 1350 „de Bezermen-Zanchal“, la 1361 „de Zanchal“, adecă: „Bazarab“ despre om, „Bezermen“ despre pământ, iar d. Réthy dice: „Bazarab“ este „Bezermen“. Ce-va mai minunat. Insuși d. Réthy ne spune că numai la 1350 regele Ludovic a dăruit aceluși Egidiu moșia Bezermen-Zanchal, pe care o stăpâniseră înainte „filii Pauli dicti Pyrus de eadem“. Decî pină la 1350 Egidiu nu avea pe „Bezermen“. Totuși tatăl seü se numia „Bazarab“. Dacă dară „Bezermen“ însemnézá „Bazarab“, in casul de față „Bazarab“ nu putea să fi existat înainte de 1350. Consequența firéscă este că pină la 1350 Egidiu trăia deja, dar nu avea încă pe tată. Resultă clar că Bazarab, tatăl lui Egidiu, nu se născuse încă el-insuși pină ce fiul seü n'a reușit a căpéta mai întâiu satul Bezermen, de vreme ce Bazarab și Bezermen sint tot una. Iată de ce eũ mai întreb încă o dată: măcar lătinesce scie ore d. Réthy? Cât despre d. Ioan Costa, il las să admire „calea cea nouă a adevărului“.

Sufixul slav ic *-in* și teoria „filius ante patrem“, atâta a putut s'o scôță la lumină d. Réthy pentru a dovedi mahometismul Basarabilor. El singur mărturisește că n'are alte probe documentale, ci numai combinațiuni etnografice, dintre cari cea mai originală este o domniă a Ungurilor Iazigi pe la 1330 în Țera-Românescă. Și cum așa?

Sub regele maghiar Carol-Robert, Sașii din Ardél ajunseseră la o însemnătate politică atât de mare, încât pe la 1320 ei nu s'au temut chiar de a se rescula contra Ungariei cu arma în mână, conduși de contele lor Henning: „comes Henningus de Villa Petri erecto vexillo, aggregata multitudine Saxonum“. Sașii dară aveau pe atunci o armată proprieă a lor, de care își permiteau a dispune într'un mod independente de Ungaria. La 1330 Bulgarii și Românii purtând un resboiu contra regelui serbesc Stefan Milutin, cu dinșii erau aliați și Sașii, o cêtă trimisă în ajutorul lui Alexandru Basarabă, de sigur fără autorisațiunea Ungariei. Vorbind despre acel resboiu, un act serbesc mențiunează pe Sași: „господство сашко“, adecă „dominium Saxonum“, după cum obiceiulău a se întitula cele șapte cetăți ale Ardélului. Printr'o eróre de lectură, editorul actului a publicat: „господство шашко“, ca și când ar fi „dominium Iasonum“, ceea ce n'are nici un sens istoric. Profitând de confusiunea grafică cirilică între „ca“ și „ш“, d. Réthy ne asigură că aliații Românilor erau Ungurii Iazigi, așezați în Țera-Românescă, ba încă mai adaogă o ipotesă topografică: „Principatul Iazigilor din Muntenia „nu putem să'l circumscriem d'o cam dată, dar bănuim că putea „fi între Olt și între Ialomița“, afirmând că acei Iazigi erau anume mahometani, căci mahometani îi trebuî pretutindenî cu orî-ce preț d-lui Réthy. De astă dată el mahometiséză pe Sași: Sași mahometani—nu glumă.

Astfel la sufixul slav ic *-in* și la „pater post filium“, se mai acață acum un puternic principat unguresc mahometan între Olt și între Ialomița, înființat prin dreptul de cucerire al unui *i* în loc de *s*. Dacă ar citi cine-va greșit *Béthy* pentru *Réthy*, d. Réthy s'ar metamorfosa într'o femeie *Elisabetha*, ceea ce n'ar fi mai de mirare decât mahometisarea Sașilor. Iar d. Ioan Costa se resgaiă de mândriă, mai-mai gata de a batjocori pe „Clain, Șincaî, Maîor, Cipariu și Hasdeu“.

Incă un argument de aceeași natură din arsenalul d-lui Réthy, nu documental, nici etnografic, ci óre-cum din sfera belezlor-arte. Ca probă că stema cu capetele cele negre a Basarabilor caracterizează pe mahometani, d. Réthy ne spune că într'o biserică ungu-réscă din Ardél se află următórea veche icónă :

unde este represintată lupta între regele maghiar sântul Ladislău și între un Tătar sau un Peceneg sau un Cuman, un mahometan în orî-ce cas. Pentru a face d-lui Réthy o deosebită plăcere estetică, îi atrag atențiunea asupra miniaturelor din secolul XIV, reproduse în cronică italiană lucchesă a lui Sercambi, unde, în bătălia dela Nicopole din 1396, pe stégul turcesc figuréază un cap negru, mai negru decât chîiar în biserică cea secuésă din Ardél. Arabii fiind poporul ales al lui Mahomet, iar Arabii cei mai cuceritori în Europa fiind Maurii, adecă „Negrii“, de aci creștinii se apucaseră a figură pe musulmani în genere prin Negri. Acésta o scie și d. Réthy. Nici Arabii însă, nici Turcii, nici cei-lalți mahometani, ceea ce d. Réthy nu vrea s'o scie, nu'și atribuiaă vre-o-dată ei-inșiî blazonul cel cu capetele negre. După creștinii este negru și dracul, dar nici dinsul nu se zugrăvesce așa, nici nu jócă vre-un rol în eraldică. Ceea ce éráși n'o scie d. Réthy, este că, înainte de nascerea creștinismului și cu mai mulți secolii înainte de Mahomet, deja sub Cesar (Strab. XVI, 4, 27) Grecii numiaă une-orî pe Arabii negri, „ερεμνοδς“, confundându'i cu Etiopii. D. Réthy dară să lase în pace mahometismul cu musulmanii sau busurmanii lui. Un Engles numit Muryson pórtă în stema nobilitară un „cap negru“, fiind-că „Mury“ séménă cu

„Maurus“ însemnând pe Arab. Intocmai așa Românul Basarabă p^ortă în stema nobilitară de asemenea un „cap negru“, fiind-că numele se termină prin -arab. Nicⁱ Muryson, nicⁱ Basarabă nu erau mahometani. N'au fost mahometani nicⁱ Italianii Saraceni, nicⁱ Românii Sărăcini—dintre cari este în ȕilele n^ostre generalul austriac Sărăcin din Banat. Ei au dreptul de a purta în stema lor nobilitară un cap negru, intru cât numile lor se asem^{en}ă cu „Saracenus=Arabs=Maurus“. Să se observe însă că la Români—de cari se interesăză d. Réthy—numele de familiă Sărăcin, de unde numele cel topic Sărăcinesci, nu se trage de loc din Arabii „Saraceni“, ci este o simplă formațiune din adjectivul s a r a c „pauvre“, intocmai după cum Mușatin din cronica moldovenescă este aceiași sufixațiune din adjectivul mușat=frumos. Așa numitul rebus în eraldică nu cere o echivalență etimologică, cu atât și mai puțin o provenință etnică, mulțumindu-se cu o simplă asem^{en}are fonetică.

A afirma dară, după cum o face d. Réthy, cumcă ori-ce stemă nobilitară cu un cap negru indică prin ac^{es}ta o origine mahometană, este un curat „non-rebus“. Cu o ast-fel de interpretare naturalistă a blazonului ar fi permis d-lui Réthy să susțină într'o ȕi că Moldovenii au purtat ore-când c^orne pe frunte, de vreme ce au un zimbru în stema lor. N^{em}ic, absolut n^{em}ic nu p^ote fi de mirare la d. Réthy, care excelăză tot-d'a-una prin extrema naivitate a expunerii. Incă un exemplu. Pentru a apropia pe *Basarabă* de *musulman*, d. Réthy are aerul de fineță de a ne da a înțelegere într'un loc că forma cea corectă este *Masarabă*, fiind-că într'un text unguresc reu descifrat el a găsit: „Mazarath wayuoda“. Mai încolo, vorbind despre chinezii români din diploma dela 1247, acolo unde regele maghiar Bela IV ne spune el-insuși că dinșii erau Români, „Olachi“, anume Ioan, Farkas și Seneslav, d. Réthy ne spune că Farkas era Ungur, iar Seneslav era Bulgar. De ce ore nu mai adaugă că acel al treilea chinez Ioan era Evreu, de vreme ce numele este de originea ebraică? O asemenea copilărie compromite sciința maghiară.

D. Réthy a citit *Istoria critică*. O citéză nu o dată. Recun^osce chiar că s'a folosit de cartea mea: „Hasdeu meg éppen nagy „apparatussal bizonyítja (adataink jó részét neki köszönhetjük)“.

Ei bine, ar fi trebuit să se încredințeze de acolo cel puțin atâta că provincia cea românească dintre Prut și Nistru se chiamă întrégă Basarabia abia dela anul 1812 încóce, iar în trecut se numia așa numai acea porțiune dunărenă care aparținuse într'o vreme Domnilor muntenești Basarabi, mai ales sub Mircea cel Mare. Înainte de acea epocă nu există vre-o Basarabiă peste Prut. Și totuși d. Réthy crede cu tăria că teritoriul dintre Prut și Nistru era o țară mahometană numită Basarabiă înainte de a fi fost Basarabi în Oltenia, înainte de Mircea, Radu-Negru, Vladislav și Alexandru. Așa trebui să fie, țice d. Réthy; documente nu sînt, dar nu póte sa fie altmintrelea, adaugă d. Réthy; „desfășurarea istorică este acum evidentă“, conchide triumfal d. Réthy: „e történetek folytatása már világos“. Ce să'i faci d-lui Réthy? D. Réthy a convins pe d. Ioan Costa. Mă mai aștept de acum înainte pe d. Réthy descoperind „calea cea nouă a adevărului“ că eü-însuși sînt un mahometan renegat.

§ 22. Dr. Krzyzanowski.

Pe cele 28 pagine ale broșurei sale, d. Krzyzanowski ne iea la respër pe câte-trei: și pe mine, și pe d. Xenopol, ba și pe Rösler; iar pe d. Onciul nu'l cunósce, căci altmintrelea nici pe dînsul, de sigur, nu l'ar fi iertat.

Chiar pe titlul lucrării sale d. Krzyzanowski manifestă un fel de superb despreț pentru Români în genere. Acésta ar fi instructiv, dacă n'ar fi comic. Acel titlu: „Początki Wołoszczyzny“ însemnéză: „Inceputurile *Valahimii*“. După cum în trecut Români numia pe Poloni Leși sau Polonia Lehiă, tot așa Poloni numia altă dată pe Români Wołochy, iar Țera-Românească Wołoszczyzna. Dar un Român bine crescut nu mai țice astăzi Polonilor „Leși“, decât numai dóră în semn de supărare. Un Polon bine crescut, dacă nu e supărat, țice astăzi Românilor „Rumuny“, despre România — „Rumunija“, despre Țera-Românească — „Ziemia Rumuńska“. De ce óre pe noi se va fi supărând d. Krzyzanowski? Înainte de a intra în materiă, începënd deja dela frontispiciu, „le ton fait la musique“.

Constatând tonul, mă intereséază acum numai câte mă privesc pe mine.

D. Krzyżanowski citéază nu numai textul românesc al *Istoriei critice*, dar și traducerea franceză. El ȳice: „Istoria critică a lui Hasdeu nu pré corespunde titlului seü“. O condamnațiune prealabilă, scurtă și cuprinđetőre. Să vedem.

Observ din capul locului că d. Krzyżanowski, deși Polon, totuși scrie főrte încurcat polonesce. Stilul e greoiu și expunerea confusă. Cu anevoe il poți traduce cu destulă claritate. Așa d. Krzyżanowski analizéază *Istoria critică* în următorul chip, așa că nici eü-insumi n'o mai înțeleg bine: „Hasdeu nu numai crede în „continuitatea elementului românesc în Dacia, dar încă îi permite „a persista pe șesurile României, unde apoi, împreună cu partizanii imigrațiunii, vede renăscându-se mai târđiü Statul, și poruncesce voevodilor românesci să plece de acolo pentru a cuceri „in Ungaria în secolul XIII banatul Severinului, Amlașul și Făgărașul, silindu-se a lega într'un mod óre-care istoria cu tradițiunea“. D. Krzyżanowski habar n'are de argumentațiunea mea. Intre altele, e caracteristic că pentru d. Krzyżanowski banatul Severinului se află in Ungaria. De ce óre tot in Ungaria nu se află Lembergul, de óră ce regii Ungariei își ȳiceau: „reges Galitiae“? Apoi după d. Krzyżanowski Româniü n'ar fi putut fundă un Stat in Dacia, dacă ar fi locuit mai de 'nainte tot in Dacia, ci trebuiau neapěrat veniți de peste Dunăre *ad-hoc*. O curiósă logică. Presupun că am priceput pasagiul de mai sus.

D. Krzyżanowski mă mustră főrte aspru, pe mine ca și pe d. Xenopol și pe Rösler, că noi toți am atribuit lui Alexandru Basarabă victoria asupra Ungurilor la 1330. După d. Krzyżanowski, Alexandru nu era de loc Basarabă, ci fusese Basarabă numai tatăl lui Alexandru, și nici tatăl acestui tată nu era Basarabă, ci fusese numai Tugomir, căci—érăși după d. Krzyżanowski—Basarabă era numele personal al unuia singur, nici de cum un nume de familiă sau de dinastiă, acățându-se acel nume personal mai in urmă pe nedrept de cătră urmași ca un epitet onorific: „potomkowie przybierali pózniej „chętnie czeią powszechną otoczona imie“. Pentru a completă acéstă sumétă galimatiă, d. Krzyżanowski ne mai mustră cu aceiași asprime pe noi toți, într'o lungă notiță, că am cutezat noi toți a confundă in documentele unguresci numele *Bazarad* cu numele *Bazarab*, căci *Bazarab* nu este *Bazarad*: „o nazwę się nie troszczą, „czy brzmi Bazarad czy Bazaradi, bo przemieniają ją zawsze na „Bassarab lub Bazarab“. Aci d. Krzyżanowski întrece prin non-

sens chiar . . . chiar pe d. Réthy, ceea ce mi s'ar fi părut a fi peste putință.

D. Krzyżanowski ține morțiș că înainte de anul 1330 nu existase în istoria română numele Basarabă. Ce face dară cu Fazelullah-Rașid cel din *Istoria critică*, utilizat apoi de d. Xenopol? Acel text sună sub anul 1240: „după ce a trecut țera Aluta, „îi ese înainte *Bazaran-bam* cu o armată“ etc., apoi mai jos: „trecu peste munți, intrând la *Kara-ulaghî*, și a bătut popórele „*ulaghice*. . .“ Despre *Ulaghî* și *Kara-ulaghî*, adecă Români și Negri-Români, d. Krzyżanowski nu vorbește nemic, întocmai ca o mătă care, când își închide ochii, crede că neminea n'o vede; iar despre *Bazaran-bam* cel de lângă Olt d. Krzyżanowski ȝice că nu póte să fi fost un ban Basarabă. Este o născocire a lui Hasdeu. „Căt de meșteșugită este o asemenea combinațiune—mî-o taiă scurt „d. Krzyżanowski—acésta nicî n'are trebuință de a fi dovedit (Jak „sztuczna jest cała kombinacyja, nie potrzeba dowodzić“). Adevérul cel adevérat este că pe cele 28 pagine, nu numai de astă dată, ci la fie-care pas, nu se găsește nicăiri vre-o umbră de dovadă. Pretutindenî d. Krzyżanowski ȝice că „n'are trebuință de a dovedi“. Cine óre să fi fost *Bazaran-bam* cel dela 1240? Cine?—pentru d. Krzyżanowski lucrul e fórte simplu: eră un „general unguresc (wodz węgierski)“. Apoi de! Cu același temeiu d. Krzyżanowski ar puté să pretindă că regele polon Ion Sobieski era un general rusesc.

Intr'o singură cestiune nicî chiar d. Krzyżanowski nu mă contradice. El recunósce că Radu-Negrul n'a fost alt cine-va decât numai tatăl lui Mircea cel Mare. Aprobarea d-lui Krzyżanowski nu mă bucură.

§ 23. Kałuzniacki. — Tamm.

D. Kałuzniacki nu s'a ocupat în specie cu originile Țerei-Románescî. În principiũ însă el nu numai se unesce cu *Istoria critică* contra lui Rösler, dar încă mai adaogă unele noue considerațiuni importante, mai cu samă faptul că deja înainte de anul 1230 o poporațiune curat románescă reușise a se așeȝa departe peste Nistru în regiunea Voliniei, fundând acolo câte va mici principate confe-

derate, cunoscute în cronica rusescă sub numele de „Principi Bolohovesci“.

Sînt acum trei decii de ani, într'un modest „Calendar pentru toți pe 1867“, editat de librarul bucurescén Wartha, eü publicaî un articol intitulat: „Pe unde sint și pe unde aü fost Românii“, în care la pag. 4 este următorul pasagiü: „În provincia numită Po-„dolia, la hotarele Basarabiei, pe la aniî 1230—40 cronicile locale „menționază „Bolohovskaia zemlia“, adecä *Tëra-Românescă*, care „se întindea pe un spațiü destul de vast, dela malurile Nistrului „pînă la fluviul Buh. Românii posedau în acéstă regiune o mulțime „de orașe saü tirgușore, precum Bakota, Kudin, Kornetin și altele, „iar fie-care din acele republice era administrată de câte un prin-„tușor, toți uniți prin cea mai strînsă alianță defensivă și ofensivă, „luptând cu forțele comune contra învecinatei Polonie, dela care „ei aü reușit a cuceri o parte a Voliniei. După un moment de „existință politică destul de sgomotósă, numele acelor Români „despare pentru tot-d'a-una din istoriä. Puși la mijloc între Polonii „din Mazovia și Rutenii din Galiția, nu e îndoelä că timpul i-a „desnaționalizat și pe ei, precum desnaționalizase pe Românii din „Moravia“.

Acestea le spuneam eü la 1867. După ęce ani, canonicul Pëtruszewicz dela Lemberg emise întocmai aceiași părere într'un articol publicat rusesce la 1877, fără a më menționa, ca și când ar fi conceput'o el cel intäiu. D. Kałuźniacki darä, necunoscënd notița mea, a atribuit canonicului Petruszewicz paternitatea ideei: „Diese „Ansicht wurde zum ersten Male von Petruszewicz geäussert“, —ceea ce e greșit. Vina este a mea, în adevër, că în *Istoria critică* la 1873 eü n'am mai revenit asupra „Principilor Bolohovesci“, aș-„teptänd atunci a mai stringe elemente de argumentațiune, a le mai cöce pînă la o altă ocaziune.

Unele asemenea elemente de argumentațiune corroborezá toc-„mai în lucrarea d-lui Kałuźniacki.

Sub anul 1164 Bizantinul Niceta Choniates ne arată că cete de Români locuiaü în vecinätate cu Galiția; un prețios pasagiü, care imi scäpase cu totul din vedere în *Istoria critică* și pe care contra lui Rösler il aduce d. Kałuźniacki în legäturä cu istoria Prin-„cipilor Bolohovesci.

Pe de o parte, o împregiurare, observată mai întäiu de mine în *Istoria critică* și reproducä apoi de d. Kałuźniacki, cumcă o lo-

calitate în Volinia, cu mult înainte de secolul XVI, era cunoscută sub numele „Vadul lui *Basarabă*“; pe de altă parte, tot din *Istoria critică*, textul dintr'o veche cronică polonă sub anul 1259: „Thartari, subiugatis *Bessarebenis, Lithvanis, Ruthenis*“, unde indicațiunea topică se potrivește pe deplin cu regiunea Voliniei; aceste două fapte concórdă cu ipoteza că acei „Principi Bolohovesci“ erau anume dintre *Basarabi*.

Asupra acestui punct eu voiu insista pe larg în studiul meu despre Bėrlad.

Astăzi mă mărginesc numai de a nu uita pe d. Kałuźniacki.

Tot aci voiu înregistra pe d. Tamm, un alt adversar al lui Rösler, dar care atinge *Istoria critică* abia în trecėt și mi se pare că a cunoscut'o numai pe la capėtul lucrării sale, ceea ce eu regret mult, căci mi-ar fi limpedit, pôte, unele puncturi controversate.

D. Tamm, ca și 'n *Istoria critică*, nu recunósce pe nici un Radu-Negrul dela 1290 în sensul cronicei muntenesci. „Tóte câte „i se atribue — ȕice el — nu aparțin unui singur principe, ci unui „intreg șir de principii“.

D. Tamm respinge însă cu desăvırșire itinerarul cuceririlor succesive ale Basarabilor din Severin în sus la Făgăraș și apoi de acolo în jos la Cămpulung și spre Marea-nėgră, după cum încercai a o stabili eu în *Istoria critică*. D. Tamm are deplină dreptate. Acel itinerar nu'l mai primesc nici eu. Îi mulțumesc dară eu-însumi pentru îndreptarea unei greșeli.

§ 24. Dr. Miletici și Agura.

În importanta publicațiune bulgară oficială *Sbornik*, dd. Miletici și Agura, profesori la Universitatea din Sofia, au intercalat două studii, reproduse apoi deosebit: 1, *Notițe despre o călătorie științifică în România*; 2, *Daco-Românii și literatura lor cea slavică*.

O colaborațiune în genere a doi saũ mai mulți la o singură monografiă, fie literară, fie științifică, are tocmai marele pecat de a fi o poligrafiă: unitatea de concepțiune și de execuțiune lipsesce, înlocuindu-se printr'un fel de contract synallagmatic. Prin concesiuni dintr'o parte și din cea-laltă, armonia aparentă maschėză o

contradicțiune reală, iar în cazul cel mai bun lasă goluri asupra puncturilor celor ne'mpăcate.

Așa aū pățit'o dd. Agura și Miletici: fie-care din ei, luat în parte, ar fi fost în stare de a produce o lucrare mai solidă.

Autorii cunosc *Istoria critică*, opera d-lui Xenopol și studiile d-lui Onciul. Despre mine. ei se pronunță: „ilustrul profesor și cel „mai vechiu slavist în România (знаменитиятъ професоръ и най-стариятъ приятель на славистиката въ Ромъния г. Б. П. Хъждеу)“. Apoi comparând pe d. Xenopol cu d. Onciul, ei se rostesc în favoarea d-lui Onciul: „orî-cum ar fi, Onciul e mult mai aprópe de adevér (всѣкакъ, Onciul e много по-близу до истината)“. Ei bine, acolo unde ei se opresc pe larg asupra lui Negru-vodă, dd. Miletici și Agura mă uită pe mine cu desăvirșire, pe d. Onciul îl trec cu vederea, și se asociază pe de'ntregul cu d. Xenopol, adecă cu Radu-Negru dela 1290 cel cu faimósele crisóve ale Câmpulungului.

Dd. Agura și Miletici câștigă un *plus* prin ambilaterala erudițiune a amindurora, dar obțin un *minus* sub raportul consequenței celei dualistice, eșind drept rezultat un *plus-minus*.

Reu calculând matematicesce că doi lucréză neapérat de doue orî mai spornic decât unul singur, ambii autori nu numaî și-aū făcut unul altuia nesce conciliațiunii recipróce în dauna sintesei, dar încă aū zorit a isprăvi lucrarea cu orî-ce preț pré iute, s'aū precipitat fără cale, căpétând astfel o valóre efemeră.

Un exemplu.

Dd. Agura și Miletici sciü bine că Rösler dete o lovitură de mórte așa ășului Notar anonim al regelui Bela. Orî-ce punct dintr'un asemenea isvor suspect trebuî respins fără cruțare, întru cât acel punct nu se póte întemeia pe vre-o altă fântână sigură saü pe mai multe fântáne converginți. Intre altele, contra unor autorități atât de respectabile ca Dümmler și Búdinger, Rösler a resturnat cu toptanul din sfera Notarului anonim teoria anterioră despre existența medievală la nord de Dunăre a vre-unui Stat bulgăresc. Bulgarii stăpânind unde-va în Dacia cea medievală, este o curată fantasiă, dice Rösler. De aceea Jireček, istoricul cel mai recent și mai critic al Bulgarilor, se feresce cu stăruință de a vorbi despre

Salanus, despre Kean, despre cei-lalți „duces Bulgarorum“ din regiunea Carpaților înainte de Asani. Dd. Xenopol și Onciul s'au alunecat pe acest pripor ; dar nici într'un cas nu trebuia să o facă dd. Miletici și Agura, de vreme ce ei sînt specialiști pe terenul istoriei bulgare; iar de pretind că bine au făcut'o, atunci erau datori a demonstra erorea lui Rösler. Neavînd destul timp și socotind de prisos a lucra încetișor pentru a aprofunda cestiunea, dd. Miletici și Agura nu se sfîesc a vorbi cu siguranță despre stăpînirea cea veche a Bulgarilor pe malul nordic al Dunării : principele bulgar Kean, principele bulgar Salanus, principele bulgar Achtum, principele bulgar Glad, principele bulgar Menumorut, Bulgari peste Bulgari. Nici după Asani, nici înainte, nici în Temișiana, nici în Ardeal, nici în Țera-Românească, nici în Moldova, o dominațiune bulgărească istoricesc dovedită n'a ființat. Bulgari bejenari în diferite timpuri și locuri au fost, fără îndoială, ca bună-ora Bolgar-Cserged în Transilvania sau mai multe sate numite Schei pe aiurea ; dar nicăiri Bulgarii la nord de Dunăre n'au fost nici-odată stăpîni sau cuceritori, afară numai de prima epocă a trecerii Bulgarilor, adică a Slovenilor, în secolii VI—VII la Iornande și la Procopiū. Am văzut mai sus, cât de șubredă a fost documentarea d-lui Onciul despre un Stat bulgăresc cis-danubian post-asanic ; tot așa de șubredă este contra lui Rösler orîce documentare pentru perioadele cis-danubiane cele ante-asanice. Și apoi dd. Agura și Miletici nici nu se încercă măcar de a documenta bine-reu.

Insistînd asupra unei fictive perioade bulgăresci în România, dd. Xenopol, Onciul, Miletici și Agura, negreșit și d. Krzyżanowski, toți la olaltă combat în *Istoria critică* o interpretare a mea în legătură cu cea mai veche aședare a Românilor Dunăreni în Făgăraș, adică a Negrilor-Români.

O voiu reproduce aci in-extenso :

„Cea mai veche mențiune despre Făgăraș ne întimpină într'o diplomă din 1231. Primul punct, care ne isbesce într'insa, este „că laturea Făgărășenă se numia tot d'a-una, chiar cu mult înainte de secolul XIII, „țera Românilor“ : *terra Blacorum*. Acest dat, „expres în modul cel mai clar, se ciocnesce cu o altă indicațiune „de tot obscură, care nu pôte fi descuroată fără ajutorul unei laboriose critice. Actul povestesc, în ce chip satul Boia, deși primitivamente nu făcea parte din jurisdicțiunea Făgărașului, totuși „mai la urmă i s'a supus prin forță : „a temporibus jam, quibus

„ipsa terra Blacorum *terra Bulgarorum* extitisse fertur“. Adecă :
 „Numai de când se *dice* c'au venit Bulgariii în această țără a Româ-
 „nilor. Bulgariii năvăliți în Făgăraș și anexând cătră el un sătuleț
 „dela margine, carele ținuse mai 'nainte de un alt scaun, écă o
 „adeverată cimilitură. Ș'apoî să se bage de samă o împregiurare.
 „Intre anul diplomei și între anul acelei cuceriri bulgare cată să
 „fi trecut cel puțin vr'o cincî-șeci de ani, de óră-ce naratorul pre-
 „ciséză timpul evenimentului numai printr'un *se dice*, ca nesce lu-
 „crurî depărtate, aflate dela bătrâni, nu vëđute și auđite. Ar urma
 „dară că Bulgariii vor fi cuprins Făgărașul pe la 1160—1180. Insă
 „tocmai atunci ei zăceaū în sclavia Grecilor, de unde s'au smuls
 „abia între 1190—1200. Este invederat că *Bulgari* din diplomă
 „inseamnă alt ce-va. Să aruncăm o căutătură asupra geografiei
 „din evul-mediū, și totul se va împăca. Bizantinul Leone Gramatic
 „din secolul XI, vorbind despre transportarea unor compatrioți ai
 „seî pe malul nordic al Dunării în Țăra-Românescă, *dice*: în *Bul-*
 „*garia* de peste Istru. Carta catalană din 1375 dă României danu-
 „biane numele corupt de *Burgaria*, pe când Bulgariei propriū *đise*
 „îi rezervă forma cea corectă : *Bulgaria*. Cronicarul oriental Rașid,
 „carele trăia în Persia între 1250—1300 și lucra după fântăne ofi-
 „ciale, când descrie o invasiune mongolă din 1240, numesce *Bul-*
 „*gariă* acea regiune unde se afla „țăra *Karavlachilor* și a lui *Ba-*
 „*sarab-ban*“, și să se observe că în acea expedițiune Tătariii nu
 „trecuseră de loc peste Dunăre. Acéstă confusiune nominală avea
 „în vedere mai ales banatul Severinului, despre care la 1237, nu-
 „mai șése ani după datul documentului de mai sus, regele maghiar
 „Bela IV scriea cătră papa Gregoriū IX : „*terram Zemram circa*
 „*partes Bulgariae*“, iar într'o diplomă din 1239 : „*Circa partes Bul-*
 „*gariae* in terra quae Zeuren nominatur“. Cu alte cuvinte, Olteniî
 „pentru Transilvanî erau „Bulgari“ *prin vecinătate cu Bulgaria*, în-
 „tocmai precum pentru Româniî cis-carpătiniî sint pină astă *đi*
 „„Ungureni“ frațiî noștri din Transilvania *prin vecinătate cu Un-*
 „*garia*: „*circa partes Hungariae*“. Pină în timpîi mai nouî, Arde-
 „leniî ne botezaū pe noi câte o dată cu epitetul de Bulgariî, încât
 „suburbiul muntenesc dela Brașov, remarcabil prin biserica lui Né-
 „goe Basarabă și unde nu veți auđi o singură vorbă bulgărescă, se
 „poroclesce în limba maghiară „*Bolgárszék*“ saū *scaunul Bulgarilor*,
 „iar românesce se *dice* „Șchei“, precum cronicile nóstre cele vechî
 „numiaū pe *Bulgari*. Sasul Reichersdorfer, scriend în prima jumă-

„tate a secolului XVI, se rostesc despre suburbiile Braşovului :
 „*unum incolunt Bulgari, alterum Hungari, Saxones agricolae ter-*
tium“. Cine óre nu recunósce aci sintesa celor trei naţionalităţi ale
 „Ardélului ? Cu câte-va rînduri mai jos, însuşi Reichersdorfer pune
 „în loc de *Bulgari* pe „Valachi“. Dar de ce să mai vorbim despre
 „Braşov, când avem o mărturiă tot atât de pozitivă chiar în pri-
 „vinţa Făgăraşului ? Un poet săsesc de pe la 1550 il descrie în
 „următorul mod :

„Arx iacet ad ripas piscosae dives Alutae
 „Cui Fogaras prisci nomen tribuere coloni,
 „Undique cum fossis valido circumdata muro . . .
 „Hanc habitant *circum fodientes rura Traballi*
 „*Innumeri, quibus arx leges et iura ministrat*“.

„Adecă : „Pe malurile pescosului Olt stă vestita cetate, căriia ve-
 „chii locuitori îi impuseră numele de Făgăraş, încungîurată de
 „pretutindenî cu şanţuri şi cu puternicul zid, unde *locuesc împregiur,*
 „*dedaţi plugăriei, nenumăraţii Tribalî,* supuşi legilor şi dreptului
 „dictate din acel castel“. Celebrul Sas Eder, editând poema lui Sche-
 „saeus, observă : „*Sub epitetul de Tribalî, sinonim cu Bulgariî, sint*
 „*înţeleşi Româniî de lingă Făgăraş, precum tot Bulgari se numesc*
 „*Româniî dela Braşov*“. Aşa dară asupra numelui *Bulgariî* în înţeles
 „de Români danubiani noi avem marturî : 1. Leone, scriitor grec
 „de pe la anul 1010 ; 2. Raşid, analist oriental din secolul XIII ;
 „3. Mappa catalană din secolul XIV ; 4. Reichersdorfer, autor tran-
 „silvan din secolul XVI ; 5. Schesaeus, compatriot şi contimpurén
 „al acestuia din urmă ; 6. Accepţiunea actuală a vorbeii „*Bolgárszék*“
 „la Braşov. Primele trei mărturie sînt preţioase prin epoca lor dintre
 „secolii XI—XIV ; ultimele trei sint nu mai puţin importante prin
 „aceea că emană tocmai din nesce sorginţi transilvane, iar Schesaeus
 „mai cu samă se referă anume la Făgăraş. Ne resumăm : Braşovul
 „ca şi Făgăraşul, d'o potrivă aşedate la marginea Munteniei, pri-
 „miseră în cursul evului mediū din porţiunea danubiană a Daciei
 „un nou contingent de element românesc, pe care Saşii, Ungurii
 „şi chiar fraţii noştri de peste Carpaţi nu scieau cum să-l distingă
 „decăt numai atribuindu-i porecla de *Bulgariî*, fiind-că veniau din
 „regiunea „*circa partes Bulgariae*“, pe când Românilor transcarpa-
 „tini li se reserva mai cu preferinţa, precum vedem în documentul
 „din 1231, epitetul de *Blachi*. Şi totuşi în puţine regiuni ale Pro-

„vinciei Traiane vița română e mai neaměstecată cu elemente „străine, mai pură ca în țera Făgărașului. Făgărășeni — dice d. Bariț — nu se încuscresc nici o dată cu ne-Români. Exegesa unui singur „cuvînt, asupra căruia noi nî-am dat ostenela de a grămădi probe „peste probe, împrăștiă tótă negura. Termenul „Bulgari“ din actul „dela 1231 capetă o deplină claritate: erau Români dela Dunăre..“

Argumentațiunea mea din *Istoria critică*, orî-cine s'o fi desaprobat, eă o mănțin și astăzi în fond.

Pasagiul din diploma dela 1231: „terra Bulgarorum extitisse fertur“ pôte să nu fie tradus: „se dice că s'aă așeđat Bulgari“, căci latinul *exto* înseamnă: a resări, a se arăta, a fi de față. Schimbându-se expresiunea orî-și-cum, sensul remăne același.

Argumentațiunii mele neminea încă n'a opus o contra-argumentațiune. Dd. Agura și Miletici în specie, cu obicînuita lor pripă colectivă, înlătură orî-ce discuțiune: „Provincia Făgărașului aparți-nuse în vechime Bulgarilor (областьта Фогарашъ е принадлежала въ прѣдшши времена на Българитѣ)“. Pentru ei remăne necontestabil, „несъмнено“, o nediscutabilă axiomă că: „la Făgăraș în anul 1231 se „mai aducea încă a-minte primul imperiū bulgăresc, care stăpânise și „peste Transilvania (първото българско царство, което е имало власт и въ „Трансилваня)“. Atăta, și tot. Acésta se chiamă a face istoriă *à vol d'oiseau*.

O singură contra-argumentațiune s'ar puté opune argumentațiunii mele, și tocmai eă-însuși o voiu face. În actul dela 1231 între termenii „Bulgari“ și „Blachi“ nu se manifestă un antagonism etnic, nu se vede nici decum o vrăjmășiă internațională, ci numai se mențiunează o schimbare de situațiune juridică: de când s'aă introdus o nouă stare de lucruri. În acest act nu se dice că „Bulgari“ nu mai sint în țera Făgărașului la 1231; din contra, ei persistă, de vreme ce mențiunea lor este o necesitate practică; dar se constată că nu existaseră acolo óre-când în „terra Blacorum“, fiind atunci fórte de de-mult o altă situațiune juridică. De când Făgărășeni figuréză în istoria Transilvaniei, trăsura lor juridică cea mai caracteristică este instituțiunea boierilor, cari nu ne apar nițăiri la cei-lalți Ardeleni, afară de Făgăraș și de Hașeg, cele doue regiuni strins legate cu casta nobilitară cea oltenescă a Basarabilor. *Boiar*, în paleo-slavica *boliar*, „болгаре“, este la Români un bulgarism, negreșit, însă nu înseamnă de loc că boierii români erau saă trebuiaă să fie Bulgari, după cum tot slavice

este la noi *kinez*, paleo-slavicul *knianzi*, „*кнѣзи*“, pe care Slavii îl imprumutaseră din germanul *kuning*, măcar-că nobilimea lor nu erau Nemți. Așa dară, cu mult înainte de anul 1231 Basarabii introduseseră la Ardelenii din Făgăraș, în „terra Blacorum“, o schimbare de situațiune juridică, un nou raport de proprietate teritorială, anume „țeră boierescă“. După vechea fonetică românească se dicea *boliarî*. În paleografia latină este anevoiă a deosebi pe *g* de *y*. În actul din 1231 e dară permis de a ceti textul: „a temporibus jam quibus ipsa terra Blacorum terra bulyarorum extitisse fertur“. Deci ajungem tot la Basarabi, nici decum la Bulgari.

Dd. Miletici și Agura, în conformitate chiar cu titlul celor două lucrări ale lor, ar fi adus un mare serviciu Românilor și Slavilor tot-o-dată, dacă s'ar fi apucat a grupă elementele românesce istorice cele imprăștiatate cu prisos în poesia poporană a Bulgarilor, mai ales în acea epică. Intre altele, bună-ora, cu câți-va ani înainte de dd. Agura și Miletici, d. Draganov a descoperit tocmai la Bulgarii din Macedonia un cântec despre cei doi voevođi românesci: Iancul-vodă și Negrița-vodă (Янкул войвода и Мпгрица войвода), poetisând cunoscuta dușmăniă a lui Ioan Huniade contra lui Vlad Dracul, pe care'l omórá la 1446. Prin acest cântec, unde Vlad Dracul pórtă numele de Negru-vodă, dd. Agura și Miletici ar fi priceput că epitetul de Negru se aplică de o potrivă bine la oricare Basarabă, toți Basarabii avënd pe stégul lor capete negre. Incepënd din vremile cele mai vechi ale relațiunilor internaționale, Românii n'au încetat nici o dată de a ajuta pe Bulgari; iar Bulgarii, drept o recunoscință inconscientă, în baladele lor au cântat mereu bogata memoriă a Basarabilor: pe Radu, pe Mircea, pe Dan și alții. Despre acestea, dd. Agura și Miletici tac mutesce. De sigur, nu printr'o nerecunoscință conscientă.

Cele cântărite în capitolul de față, începënd dela d. Xenopol și pînă la dd. Miletici și Agura, m'au adus o viuă lumină.

Ele m'au luminat a mă convinge prin contra-probă că *Istoria critică* în privința lui Negru-vodă a avut o desăvirșită dreptate.

Verificarea făcută, planul aprobat, temelia fiind tare și încercată, pot merge mai departe cu cugetul împăcat, clădind acum un

edificiū definitiv, pentru care—după ce nu voiu mai fi pe pământ —reparațiunile ulterioare, necesare din timp în timp la ori-ce clădire, nu vor compromite opera arhitectului. Pentru asemenea reparațiuni vor fi suficienți nesece simpli calfe de arhitectură.

În capitolul următor, prin care se încheiă munca mea, unele pasage din *Istoria critică* vor fi intercalate întregi, servind ca un fel de soclu arhitectonic la completarea și terminarea operei, de oră ce'l aveam gata mai de'nainte, nesguduit printr'o durată de trei-deci de ani.

III.

INTEMEIAREA ȚEREI-ROMĂNESCİ.

Boierul Murgul, cel mai vechiu analist al Moldovei și al Munteniei tot-o-dată, scriind pe la 1460, ne spune că Statul Țerei-Romănesci fusese întemeiat la anul 1310 de către tatăl lui Vladislav, adecă de către Alexandru Basarabă, pe care 'l numesce Negru-vodă.

Abia peste un secol după boierul Murgul, doue crisove muntenesci de cea mai perfectă autenticitate, păstrate în Archiva Statului printre ale mănăstirii Tisména și reproduse aci în fac-simile, unul din 1569, cela-lalt din 1576, ambele numesc Negru-vodă de o potrivă pe Vladislav și pe Radu, cei doi fii ai lui Alexandru Basarabă, anume crisovul din 1569 pe Vladislav îl califică „Negru-vodă cel întâiu întemeiător al Țerei-Romănesci“ (ѣрѣж ѡт сѣзданїе владшкѡе землѣ прѣво ѡт Негрѡа воеводѡ), iar crisovul din 1576 lui Radu îi dice simplu: „Negrul-voevoda“.

Mărturia celor doue crisove din 1569 și 1576 este pe deplin conformă cu biografia sfintului Nicodem, pe care, după tradițiunea bătrânilor călugări dela Tisména, a scris'o ieromonahul Stefan, spunându-ne că Statul Țerei-Romănesci fusese întemeiat de 'ntaiū de către Vladislav Basarabă, pe a doua liniă de către fratele mai mic Radu.

Despre boierul Murgul și despre ieromonahul Stefan eū am vorbit deja pe larg mai sus în §§-fii 3 și 13.

Așa dară, după cele mai vechi și cele mai necontestabile date cronistice, întemeierea Țerei-Romănesci, treptata unificare a teri-

toriului pe ambele laturi ale Oltului de 'npreună cu o parte din Ardel, se întâmplase nu de o dată și nu sub un singur principe, ci în interval de trei pătrare de secol, între anii 1310—1385, de cătră Alexandru și apoi succesiv de cătră fiii seî Vladislav și Radu, câte-trei apărându-ne sub același epitet de *Negru-vodă*.

Luând ca punct de plecare pe boierul Murgul din 1460 și cele două crisóve din 1569 și 1576, eă voiu începe prin a desbata mai întâiu întrégă epoca cea preliminară dela 1230 pînă la 1310, ș'atunci voiu ajunge cu deslegarea definitivă, ca punct de sosire, la aceeași mărétă triadă: Alexandru-Vladislav-Radu, tatăl cu fiii seî, cei trei Negri în quintescentă, flórea Basarabilor, dintre carî Radu forméză apogeul, expresiunea cea mai completă a trinității, întemeiătorul cel final al Statului Țerei-Românesci, dînsul care—într'un crisov din 1379, reprodus în fac-simile, se intituléză înainte de fiul seî Mircea: „marele voevod și Domn, oblădu- „ind și stăpânind tótă țera Ungro-vlahiei și laturile de peste munți „și încă țerile cele tătăresci și ducele Amlășului și al Făgărașului și „ban al Severinului și pe ambele maluri ale Dunării întregi chiar „pînă la Marea cea mare și al orașului Silistria stăpân“.

Ș. 25. Mehedințul în stăpânirea Ungurilor.

Bibliografia: *Istoria critică* t. I, p. 26—8. — *Archiva istorică* t. III p. 191—93. — Kemény, Ueber die Knesen, in *Kurz's Magazin* t. II p. 304—5. — *Olahus*, Hungaria et Atila, Vindobonae 1763 in—8 p. 76. — *Pesty*, A Szörenyi bñnság, Pest 1878 in—8 t. I p. 248 sq. — *Idem*, A Temesi bñnság, Pest 1868 in—8 p. 10. — *Fejér*, Codex diplom. Hungariae, t. III vol. 2, p. 348, t. IV, vol. I p. 22, vol. 3 p. 552. — *Marienburg*, Kleine siebenbürgische Geschichte, Pest 1806 in—16 p. 224. — *Moldovan-Barîț*, Diplomatiarii în Transilvania 1871 p. 55. — *Szabó*, Székely Oklevéltár, Kolozsvártt 1872 in—8 t. I p. 7. — Синодикъ царя Бориса, în Раковски, Нѣколко рѣчи о Асѣню, Bielgrad 1860 in—4 p. 51. — *Stritter*, Memoriae etc., t. II p. 459. — *Ph. de Mouskes* în Du Cange, Histoire de l'empire de Constantinople, Paris 1657 in-f. t. 1 p. 229. — *Katona*, Historia critica etc., t. V p. 653, 688, 714.

Cel de 'ntăiu Ban unguresc al Severinului a fost Luca: „Lucas Banus de Scevrin“ într'o diplomă din 1233. Prin urmare, ce-va înainte de acel an Ungurii cuceriseră pentru prima óră Severinul.

Prin „banat de Severin“, din punctul de vedere al Ungurilor nu se înțelegea Oltenia întrégă, ci numai o parte a districtului Mehedinț, anexată cătră o parte orientală a Temeșianeî.

Acest punct de vedere trebuie bine lămurit.

Despre secolii XIV și XV întinderea teritorială a banatului celui unguresc al Severinului este necontestabilă.

Pentru secolul XV, Nicolae Oláh, trăind în prima jumătate a secolului următor, ne spune foarte limpede că la Unguri Banul Severinului stăpâna cetatea Severin, căruia îi erau supuse Orșova, Mehadia și Peth, nu mai mult decât atâta: „Severinum arx, infra Trajani pontem, cum tribus aliis, Orsova, Peth, Mihald, illi subditis, harum praefectus Banus...“

Cam tot atâta, plus valea Almașului în Temeșiana, era în secolul XIV, după cum rezultă din alăturarea a trei acte autentice: unul unguresc și două românești, toate din același an 1387.

Cel unguresc sună: „Noi Stefan Losonczy, Ban de Severin și „pintre celelalte demnități comitele Temeșiane, facem cunoscut „pe viitor prin actul de față, cum că având în vedere demnele de „laudă merite ale credincioșelor servicie, pe cari Petru fiul lui „Deș, kinez din districtul numit Almaș al castelului regesc Mehadia, precum și frații săi uterini Cristea și Mihaiu, expunându’și „averea și vieța în mai multe pericole și de mai mult timp, „le-au adus maiestății regesci sub predecesorii noștri Bani ai Țării „sului nostru banat, și chiar noue pe când lucram pentru liberarea „dórnei regine Maria, deci în respata acelor servicie, precum și „pentru a-i mai îndemna la altele și de acum înainte, li-am conferit în virtutea oficiului nostru un sat regesc numit Patak în „districtul supra-scrisului castel Mehadia, cu toate folósele și dependențele de orice natură, lor și moștenitorilor lor, ca să’l aibe și „să’l țină sub condițiunile și dările de mai jos, adecă etc. Dat în „Ineu, a doua zi după serbătórea sântului confesor Alexiú (18 „Iuliú), anul Domnului 1387“. Să se observe că Losonczy, deși nu numai Ban de Severin, dar și comite al Temeșiane în același timp, totuși dăruiesce fraților Deșeni satul din regiunea Almașului anume în calitate de Ban de Severin și pentru nesce servicie făcute anume pe teritoriul banatului de Severin: „videlicet Banis dicti nostri Banatus“. Almașul, „districtus vocatus Halmagy“, împreună cu castelul Mehadia, „castrum Mihald“, făcea dar o parte integrantă nu din comitatul Temeșian, „comitatus Themesiensis“, ci din banatul de Severin, „banatus Sewrinensis“. Pe când Losonczy, dându’și titlul de *Banus Sewrinensis*, dăruia la 1387 unor Români din Almaș un sat din acea lature, în același an noi ve-

dem pe Mircea cel Mare intitulându-se de asemenea *Ban de Severin*. Cum ôre „banatus Sewrinensis“ putea să li aparțină amindurora în același moment? Nu cum-va titulatura marelui Mircea va fi fost numai de paradă? Prin un azard fericit, tocmai din acel an 1387 ni-au ramas doue crisóve mirciane relative la Oltenia, din carî una pórtă datul de 21 Iuniu, adecă este posterióră abia cu o lună donațiunii lui Losonczy. Acest crisov arată limpede, printr'un șir de localități: Tisména, Vodița etc., cum-că Ungurii puteau stăpani atunci țermul danubian cel mult pină la Orșova, iar teritoriul spre resărit de riulețul Cerna era întreg al Muntenilor. Mai pe scurt, Losonczy se întitula *Banus Sewrinensis*, însă posedea numai Mehadia și Almașul. Chiar actul seü e scris nu în Oltenia, și nici în apropiare, ci la Ineu, actualmente Boroș-ineu, o localitate în părțile Aradului.

Pentru Ungurî dară, din totalitatea Olteniei numai Mehedințul făcea parte din „banatul de Severin“. Chiar la Români banatul de Severin, luat din punctul de vedere cel unguresc, se numia une-orî „banat de Mehedinț“, bună ôră în actul latinesc dela Vlad-vodă din 1511: „Radulo Bano de Mehedince“. Legătura între Mehadia, mai romănesce „Mehedia“, și între banatul de Severin a fost atât de intimă și îndelungată, încat nu numai porțiunea vestsudică a Olteniei conservă pină astăzi numele de *Mehedinț*, dar usul poporan întinde câte o dată acéstă denomiñațiune chiar asupra Olteniei întregi, bună-ôră în doina la Alexandri:

Frună verde maghiran,
Voinicel *Mehedințen*,
Sint născut pe frunzi de fag
Ca să fiu la lume drag,
Și's scaldat de mic în Olt
Să mă fac vitéz de tot . . .

Urcându-ne mai sus în secolul XIII, nu rezultă de nicăiri ca banatul de Severin să fi fost pe atunci pentru Ungurî mai mult decât Mehedințul, total saü chiar numai în parte. În diploma regelui Bela IV din 1247, Oltenia peste tot se numesce „tota terra de Zewrino“, dar tocmai caracteristicul „tota“ arată că din totalitate numai o parte constituia „banatus de Zewrino“; ș'apoi însăși Ungaria nu pretindea acolo asupra acestei totalități alt ce-va decât o simplă suzeranitate. Invěțatul Ungur Pesty a publicat o vastă lucrare în trei tomuri despre banatul Severinului, începând

din secolul XIII. El reproduce o grămadă de documente. Ei bine, nu se află la dînsul absolut nici o indicațiune de stăpînirea Ungurilor în Oltenia afară din regiunea Severinului.

Așa dară, ce-va înainte de anul 1233, Ungaria apucase dela Olteni regiunea Mehedințului, numind acolo pe Luca și dându-i titlul de „Banus de Scevrin“. Mai în urmă acest titlu a putut deveni în ierarhia Curții dela Buda un ce de tot fictiv, dându-se tradiționalmente câte unui favorit regesc chiar când Ungurii nu stăpînea în fapt nici un petec în Oltenia; dar pentru prima oară, ca temelie al deprinderii curat nominale ulterioare, trebuia să fi fost la anul 1233 o rațiune serioasă, o posesiune óre-care reală asupra unei părți din teritoriul oltén.

Peste șapte ani, la 1240, vedem pe un al doilea Ban ungu- resc de Severin, numit Oslu: „Oslu Bano de Zevreno“. Dela acesta ne-a remas nu numai o mențiune în diplome maghiare, dar încă —lucru mai semnificativ— suvenirî topografice în regiunea occiden- tală a Olteniei: în districtul Gorj valea *Oslea* și muntele *Oslea*, ambele la hotar, iar în Mehedinț doi munți *Oslea*, de asemenea la hotar, pe când nici un nume local analog nu ne întimpină ni- căiri în interiorul țerei și pe aîuri în restul României. Ar fi im- portant de a cerceta, dacă nu cum-va Mehedințenii și Gorjenii vor fi păstrând vré-o legendă despre acel Ban Oslu.

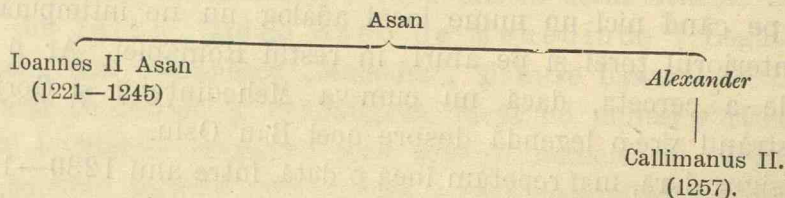
Este sigur dară, mai repetăm încă o dată, între anii 1230—1240 Ungurii cuceriseră dela Români Mehedințul, cel mult cu o fâșia mărginașă a Gorjului și a Doljului, inființând un banat al Seve- rinului.

Cucerind Mehedințul, în capul căruia puseră pe Luca pe la 1233 ca Ban al Severinului, Ungurii pe de o parte au respins de acolo pe Români, iar pe de alta s'au vèdut în vecinătate cu Bulgaria, cu care pînă atunci ei nu se învecinau nicăiri la Dunărea de jos. Trebuiră dară să continue o luptă, în care pe Români nu puteau să'i ajute mai bine decât Bulgarii, mai corect dinastia cea româ- néscă a Asanilor. Domniă atunci împèratul Ioan Asan, fiul pri- mului Asan, al fundatorului imperiului româno-bulgar. Eră unul din cei mai mari principî ai epoei, acela despre care episcopul frances contemporan Filip de Mouskes dicea că era fòrte vitéz și fòrte in-

telept: „Ki mult ot valor et haut sens“. În adevăr, Bulgarii n'au zăbovit contra Ungurilor în ajutorul Oltenilor.

În arhivul Szecsénian dela Pesta se păstrează în original o diplomă cu data 1235, pe care și-a copiat-o contele Kemény, de unde fragmentată de canonicul Stefan Moldovan în Fóia Asociațiunii Transilvane pentru literatura română, însoțită de sumarul adnotat de repositul Bariț. Prin acea diplomă regele Bela IV dăruiesce magistrului Dionisiu trei sate în Ungaria, drept resplată pentru serviciile aduse într'un crâncen răsboiului contra lui Alexandru, fratelui împăratului bulgăresc: „contra exercitum Alexandri fratris ipsius Imperatoris Bulgarorum“.

Ca frate al lui Ioan Asan, Alexandru este cunoscut de demult. În așa numitul Sinodik din secolul XIV, între membrii familiei Asanilor el este numit după Ioan Asan: „Sebastocratorul Alexandru, fratele marelui împărat Asan“. Bizantinul contemporan Akropolita țice: „Primul rege bulgăresc Asan avusese doi fii pe Ioan și pe Alexandru“. De aci genealogia la Stritter:

Reproducând fragmentul după canonicul Moldovan, Bariț observă: „Vede oricine că aceste bătăi erau între Unguri-Secu și între vecinii Români confederați pe atunci cu Bulgarii“. Canonicul Moldovan scurtase peste măsură diploma cea din 1235, făcând astfel pe Bariț să creadă, ba chiar să fie convins că Bulgarii se băteau cu Secuimea în Ardél, fiind aliați cu Români de acolo. A ascunde dintr'un text o porțiune esențială, nu e cinstit. Canonicul Moldovan indusese într'o gravă eróre pe venerabilul Bariț. Mai corect a fost profesorul Szabó dela Cluj în diplomatiul secuesc, unde publică de asemenea un fragment, dar mai complet, anume următorul pasagiú, care lipsesce la Bariț: „Dum in obsi-
„dione Castri Budung essemus constituti, egredientibus e Ca-
„stro militibus ex adverso, iam dictus Dionysius primus inter alios
„conflictum iniens cum eisdem, ipsos in Castrum redire compulit,

„absque ulla nostrorum lesione“; adică: acel Dionisiu se luptase contra Bulgarilor și i-a respins atunci când regele Bela IV asedia cetatea Vidinul. Nică o alusiune la Ardél. Tocmai Vidinul, „castrum Budung“, este acela care ne luminază. Diploma ne spune că în aceeași expedițiune contra Vidinului sebastocratorul bulgar Alexandru surprindea mereu pe Unguri, împrăștiați pentru a despuia și a pustii țera cea de lângă Vidin, lovindu-i pe dinșii fățiș saū prin stratageme, ba și robise chiar pe comitele Bogomir fiul lui Zuboslaū, capul Securilor: „qui (Alexander) per multas „acies et latentes insidias, nostros homines ad depopulandam et „spoliandam terram dispersos frequenter invadere consueverat, „qui etiam Bogomerum filium Zubuslay comitem et Ductorem Sicularum captiverat“. Din cauza canonicului Moldovan, Bariț înțelegea că Bulgarii „despuiaū și pustiaū“ Transilvania, pe când textul este foarte lămurit: Ungurii despuiaū și pustiaū regiunea Vidinului.

Nică profesorul Szabó n'a făcut bine de a se mărgini cu un fragment. Numai diploma întrégă limpedesce pe deplin situațiunea cea istorică. Acea diplomă figurază întrégă în colecțiunea lui Fejér, unde ni se arată — pe prima liniă — că data 1235 e greșită, ci data cea autentică este 1236, de vreme ce datéză din anul al doilea al regelui Bela IV. Apoi — pe a doua liniă — din textul diplomei întregi rezultă că resboiul cel dela Vidin fusese înainte de alte doue evenimente, cari amindoue se întâmplaseră în anul 1233: un resboiu în Galiția și un resboiu cu Austria, ambele înregistrate la Katona. Resboiul în Galiția este mai cu samă precis, fiind-că între anii 1233—1236 n'a mai fost altul, pe când cu Austria regele Bela a mai avut o luptă cu Austria la 1235, în ambele însoțind pe tatăl seū regele Andrei. Decă resboiul sebastocratorului Alexandru contra Ungurilor avusese loc ce-va înainte de 1233. Am constatat că tot ce-va înainte de 1233 avusese loc victoria Maghiarilor asupra Românilor din Mehedinț, când s'a și înființat pentru prima oră banatul cel unguresc al Severinului. Mehedințul este față 'n față cu regiunea Vidinului de peste Dunăre. E peste puțină de a nu recunósce strinsa legătură între ambele resboie. Oltenii și Bulgarii ne apar aci ca aliați contra Ungurilor. Mehedințul fiind cucerit, Ungurii aū trecut imediat în Bulgaria pentru a pedepsi pe aliații Oltenilor. După ce Ungurii numiseră pe „Lucas Banus de Scevrin“, tot atunci la 1235, éráși pentru

prima oră, coróna Sântului Stefan își bagă Bulgaria în titulatura cea regescă: „rex Bulgariae“.

Alianța Bulgarilor cu Oltenii, mai în specie alianța cu dinastia cea românească a Asanilor, este foarte semnificativă. Intre altele, diploma din 1235, adică aceea din 1236, dăramă cu desăvîrșire teoria d' lui Onciul — mai sus §-ul 20 — despre întemeierea Statului Țerei-Românesce de către aceea dinastia. Dacă o asemenea întemeiere nu s'a îndeplinit sub împăratul Ioan Asan, apoi mai târziu ea era cu totul peste putință din partea Bulgarilor, căci după mórtea acestui mare principe, adică dela 1245 în jos, puterea imperiului trans-danubian începe a scăde repede, stingându-se totodată posteritatea cea românească a primilor Asani.

§. 26. Doljul și Romanațul sub stăpânirea Cumanilor.

Bibliografia: Originile Craiovei, Bucuresci 1878 in-8. — Archiva istorică t. III p. 192 etc. — *Albericus Trium fontium*, Chronicon ed. Leibnitz Lipsiae 1698 -700 in-4 part. II p. 573, 578-9. — *Du Cange*, Hist. de Constantinople, t. II p. 121. — *Joinville*, Mémoires de Saint Louis, Paris 1859 in-16 p. 150-2. — *Kuun*, Codex Cumanicus, Budapestini 1880 in-8. — *Rabbi Petakhia* ap. Lelewel, Géographie du moyen-âge, Bruxelles 1852 in-8 t. III p. 201. — Венелинъ, Влахо-болгарскія граматы, Petersb. 1840 in-8 p. 10, 56 etc. — *Fotino*, *Исторія* t. I p. 282-3. — *Tunustii*, trad. Sion p. 10-11. — *Bolliac*, Topographie de la Roumanie, Paris 1856 in-8 p. 23. — *Pappazoglu*, Guide du voyageur de Séverin à la Mer noire, Bucuresci 1863 in-16 p. 29. — *Margot*, O viatoriă în cele 17 districte ale României, Bucuresci 1859 in-8 p. 51. — *Ubieini*, Provinces roumaines p. 29. — Раковски, Нѣколко рѣчи p. 64. — *Tincu-Velea*, Istorióra bisericescă, Sibiu 1865 in-8 p. 245-6. — *Laurian-Bălcescu*, Magazin istoric t. I. p. 10. — *A. Xenopol*, Istoria Românilor t. I, p. 525-6.

Puțin după cucerirea Mehedințului de către Unguri, cam pe la 1235 plus-minus, Cumanii cuprinsesă restul cel dunăren al Olteniei: Romanațul și Doljul.

Maî întâiu, cine ore să fi fost Cumanii ?

S'a găsit de de-mult în Veneția și s'a dat la lumină un manual întreg de limba cumană, scris în anul 1303, când Cumanii ocupaü încă mai tótă partea orientală a României. Ca model, etă cuvintele de sub rubrica intitulată „calitățile timpilor“, în care alături cu formele cumane noi punem pe cele turce, așa după cum se pronunță în Constantinople:

resărit, cumanesce *cun tousin*,
apus — *cun batisi*

turcesce *ghirun dogusu*;
— *ghirun batisi*;

timp —	<i>ouad</i>	—	'aht;
noros —	<i>bulud</i>	—	<i>buluth</i> ;
timp ploios —	<i>ïamgurlu hawa</i>	—	<i>ïagmurlu hava</i> ;
obscur —	<i>carangu</i>	—	<i>qaranli</i> ;
nori —	<i>bulutlar</i>	—	<i>buluth-lar</i> ;
zăpadă —	<i>char</i>	—	<i>qar</i> ;
negură —	<i>touman</i>	—	<i>duman</i> ;
brumă, rouă —	<i>çig</i>	—	<i>çih</i> ;
vînt —	<i>yel</i>	—	<i>iel</i> etc.

În curs de vr'o trei secolî, această odraslă turcă s'a aflat într'un contact de tôte ȕilele cu străbunii noştri, ş'apoî nu numai în Moldova, dar şi în Muntenia pină la Olt. Districtul Teleorman conservă pină astă-ȕi un nume curat cumanic. După fonetica turcă ar fi *Deli-orman*, adecă „pădure désă“, literalmente „pădure nebună“. Aşa se chiamă, între altele, o pădure din Dobrogia. După fonetica cumană, turcului iniţial *d* îi corespunde tot-d'a-una *t*, în cât *Deli-orman* trebuî să ne apară aci sub forma de *Teli-orman*. În vocabularul cuman din 1303 noi găsim în fapt ambele elemente constitutive ale acestui nume: „*teli*—stultus“ şi „*orman*—boscus“. Cumanismul „Teleormanului“ este dară matematicesce sigur. Riul căpetase acest nume după vre-o pădure de pe mal, iar după riû s'a numit apoî districtul.

În dialectul peceneg, înainte de dominaţiunea Cumanilor în România, se chiamă tot aşa un munte de prin Buzău sau Rîmnic-sărat, pe care Bizantinul Cinnam, vorbind sub anul 1152 despre un resboiu între Greci şi Pecenegi, îl numesce ὄρος Τέννορμον. Această formă „*Tenuormon*“ presintă acea particularitate dialectală, că pecenegul *tenu* corespunde cumanului *teli*-, adecă *n* între vocale alternéză cu *l*. Din puţinele graiuri turanice, ale căror dicţionare îmi sînt la dispoziţiune, în limba tungusă nebunul se ȕice *tenĕk*, în limba buriată *tenek* şi'n dialectul tatar karagassic *tenĕk*, ceea-ce abia diferă de pecenegul *tenu*, pôte mai corect *teneh*, căci Cinnam şi Bizantinii în genere nu exceléză printr'o transcripţiune perfect exactă a numirilor barbare. Pecenegii şi Cumanii vorbeau aceeaşi limbă; variantele *Teli-orman* ne arată totuşi între ambele popóre nise diverginţe dialectale destul de pronunţate, cel puţin sub raportul fonetic.

În ori-ce cas, Cumanii au ocupat Teleormanul, și l'au ocupat un timp atât de îndelungat sau într'un mod atât de durabil, încât memoria lor se mai păstrează în numele districtului.

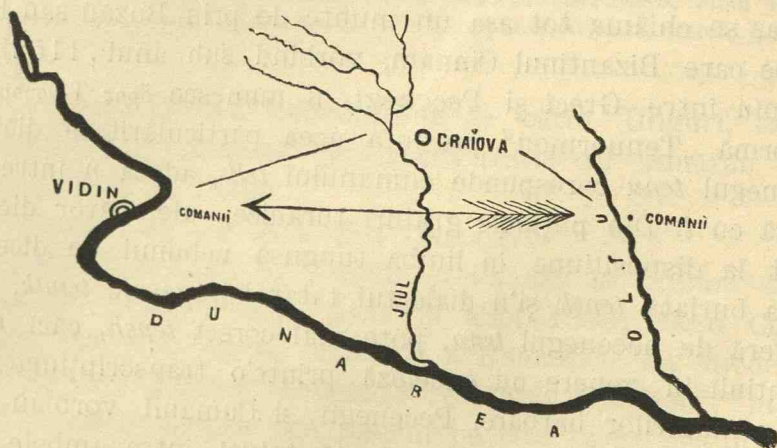
Judecând după pozițiunea relativă a localităților, tocmai de pe aci trebuie să fi eșit pe la 1235 cete de Cumanii, pășind prin „Vadul Cumanilor“ dela Olt în direcțiunea Craiovei, de unde mai în urmă, prin „Vadul Cumanilor“ dela Dunăre, dinșii au trecut în Bulgaria și s'au dus la Constantinopole.

În districtul Olt, lângă marelui riu dela care și-a împrumutat numele, se află în plasa Șerbănescii un sat numit *Comanii*, despre care Frunțescu ne spune că are 1600 locuitori și este reședința sub-prefecturii.

În districtul Dolj, lângă Dunăre, în plasa Câmpului, se află un alt sat numit *Comanii*, despre care ărăși Frunțescu ne spune că face o singură comună cu învecinatele sate Maglavit și Golenț, având peste tot 2590 locuitori.

În dicționarul lui Frunțescu se găsesc o mulțime de localități numite *Comana* (Vlașca), *Comanca* (Romanați, Vâlcea, Argeș), *Comănesci* (Bacău, Mehedinț, Covurlui, Gorj, Drohoiu), *Comanița* (Olt) și *Coman* (Némț, Bacău); dar numai cele două de mai sus se cheamă *Comanii*.

Aruncând o căutătură asupra mapei, ță pozițiunea relativă a ambelor sate:

În acest mod, dacă vom trage un segment dela Comanii-pe-Olt pînă la Comanii-pe-Dunăre, spațiul intermediar va cuprinde partea sudică a districtelor Romanați și Dolj, având Craiova în vîrf.

Omonimitatea celor două sate și pozițiunea lor perfect analogă la puncturile de trecere peste cele două fluvie, să fie oare un simplu efect al azardului?

Cată, mai întâiu de toate, să restabilim forma cea corectă a numelui.

Satul „Comanii“ din Dolj este o proprietate a Tismenei.

Grația avutului archiv al acestei vechi mănăstiri, depus în Archivele Statului și care consistă din două mari condice vechi, trei condice noue și sute de documente originale, istoria satului Comanii s'ar pute urmări în sus pînă pe la jumătatea secolului XIV.

Cea mai veche diplomă existente este din 1385, dela vodă Dan, fratele și predecesorul lui Mircea cel Mare, ambii fi ai lui Radu-Negrul, nepoți ai lui Alexandru Basarabă. Acest crisov sună literal :

„... mai confirmă domnia
 „mea *tóte câte dedese sânt-repo-*
 „*satul parinte al domniei mele*
 „*Radu voevod: satul Vadul Cu-*
 „*manilor* cu Toporna, și balta
 „Bistreț dela Toplița pînă la
 „gârla cea repede mai sus de
 „Covacița cu satul Hrisomuinții,
 „și Tisména pe ambele părți
 „cătă a fost Ligăcescă și Ru-
 „șescă ; apoi mai confirm și *tóte*
 „*câte dedese în scris mănăstirii*
 „*sântului Antoniu unchiul dom-*
 „*niei mele sânt-reposatul Vla-*
 „*dislav voevod: satul Jidoștița*
 „*cu păriul, și tótă pescăria du-*
 „*nărenă cea din mijloc. . .*“

și la sfîrșit :

„*Tóte acestea s'au scris în*
 „*Argeș din porunca domnului*
 „*voevod Dan, în anul 6894, in-*
 „*dictionul 9, a lunei octobre*
 „*diua 3.*“

... КЪ СЕМ ПОТВРЖДА ГЪВОМИ И Е-
 ЛИКА СТОПОЧИВШИ РЪДІТЕЛ ГЪВАМИ
 РАДОУЛЬ ВОЕВОДА ПРИЛОЖИ. СЕЛО КОУ-
 МАНСКЫ БРОД СТОПОРНА. И БЛАТО
 ВНСТРЕЦ. ОУТ ТОПАЦА ДО ВРЪЗГО
 ГРЪЛА ВЫШЕ КОВАЧИЦА. СЪ СЕЛЪМ
 ХРЪСОМЪНИЦИ. И ТИСМЕНЪ ПО ВОБОУ
 СТРАНСЪ ЕЛИКО ВЪКЪ ЛИГАЧЕШКО И РЪ-
 ШЕШЕСКО КЪ СИМ ПОТВРЖДАМ. И Е-
 ЛИКА МОНАСТИРЮ СТОГО АНТОНИА ПРИ-
 ЛОЖИ И ПОДПИСА СТРИЦ ГЪВАМИ СТО-
 ПОЧИВШИ БЛАДИСЛАВ ВОЕВОДА. СЕЛО
 ЖИДОВЦИЦА С ПОТОКОМ. И НА ДЪ-
 НАВЪКЪ СРЪДНЫИ ВИР ВЕС. . .“

сѣа всѣкъ записаши ж. оу аргиши
 повелѣнїемъ гѣна воеводѣ дана. влѣтѣ
 6894, чѣд. индиктион, ѡ. мѣца вк-
 товрїа дѣнь, г.

De aci rezultă că satul Cumanii, cu mult înainte de anul 1385, a existat deja sub caracteristicul nume de *Коуманскыи бродъ*, adică „Vadul Cumanilor“. Cu același nume îl găsim în toate documentele Tismenei din secolii XIV și XV. Abia în secolul XVI numele *Vadul Cumanilor* se înlocuiește printr'o formă mai scurtă: *Cumanii* sau *Comanii*, bună oră în crisovul dela Alexandru-vodă din 28 aprilie 1576: „СЕЛО ЕЖ СЕ ЗОВЕТ КОМАНІИ ЕЖ СЪТ БЛИЗ КОД ІДИН (satul ce se chiamă Comanii, care se află aproape de Vidin)“.

Ei bine, ce fel de înțeles putea să fi avut numele cel vechiu: „Vadul Cumanilor“? Sub anul 1475, vorbind despre înfrângerea Turcilor de către Stefan cel Mare, cronicarul Urechea dice: „Iar Ștefan-vodă pornitu-s'a după dinșii cu Moldovenii sei și acei 2000 de Leși, și au gonit pe Turci pînă *î-a trecut Siretul la Ionășesci, unde se chiamă Vadul Turcilor și pînă astăzi...*“ Pe mapa lui Reichersdorffer de pe la 1550 această localitate se pune slavonesce: *Tureczky broth*, mai corect: *Тоурецкыи бродъ*. „Vadul Cumanilor“ sau *Коуманскыи бродъ* și „Vadul Turcilor“ sau *Тоурецкыи бродъ* exprimă două fapte analoage: pe de o parte retragerea Turcilor din Moldova peste Siret, pe de alta — retragerea Cumanilor din Oltenia peste Dunăre.

Dacă însă Cumanii au eșit din Oltenia prin „vadul“ dunăren de lângă Vidin, se nasce întrebarea: pe unde ore să fi intrat ei în această țară? Negreșit printr'un ore-care „vad“ al Oltului. Iată-ne aduși vrînd nevrînd la satul Cumanii-pe Olt, unde trecerea riului, în adevăr, este înlesnită — după mijlocele de transport pe apă din acea epocă — prin existența câtor-va insule, întocmai ca și 'n Dunăre de'naintea Vidinului. Dic „după mijlocele de transport pe apă din acea epocă“, căci un martur ocular, călătorul evreesc Rabbi Petakhia, ne spune că Cumanii nu aveau corăbii sau luntri, ci treceau riurile pe pei de cal cusute, ceea ce — firesce — îi silia a căuta o plutire pe cât se putea mai scurtă: dela o insulă la alta.

Cumanii-pe-Olt este „Vadul Cumanilor“ cu același drept ca și Cumanii-pe-Dunăre, cu singura deosebire că cel întâiu a servit Cumanilor la intrare, iar cel-lalt la eșire. Dar între momentul intrării și între momentul eșirii cată să fi fost un interval de timp, în cursul căruia cel puțin o parte din districtele Romanat și Dolj s'a aflat sub dominațiunea Cumanilor.

Fiind-că din secolul XIV nu avem nici o urmă de o asemenea dominațiune, ba nici măcar o probabilitate, de vreme ce Cumanii

aŭ despărut atunci aprópe cu desăvirşire de pe scena istoriei, faptul trebuia să se fi întâmplat în secolul XIII.

Acuma, răsămându-ne pe desvoltările de mai sus, unde nomenclatura topografică ne-a procurat cea mai neaşteptată lumină, nu ne va fi greu de a înţelege naraţiunea călugărului Alberic despre un *Rex Jonás*, „craiu Ion“ de pe la 1235, pe care acest cronicar contimpuran îl numesce: „major in Regibus Comanorum“ (cel mai mare dintre regii Cumanilor), iar un alt scriitor de asemenea contimpuran, celebrul Joinville, îi dă epitetul de: „le grant roy des Commains“ (marele rege al Cumanilor).

Scriitorul bizantin Georgiŭ Acropolita, carele descriesese cele petrecute în timpul seŭ între anii 1204—1261, ne spune sub 1239 că o armată cruciată de 60,000 Franci, venită prin Ungaria contra Grecilor în ajutorul Latinilor din Constantinopole, unde abia se urcase atunci pe tron junele Baldovin de Courtenay, a fost bine primită în cale de cătră Bulgari şi avusese ajutore dela „Sciţi“. Sub epitetul de „Sciţi“, se scie că Acropolita înţelege pe Cumanii.

Acea expediţiune a Francilor, cronicarul Alberic ni-o povesteste cu nesce amărunte, pe cari nu le găsim aiuri.

El ne spune că în armata cruciată, deşi erau 700 cavaleri şi 30,000 de călăreţi, afară de pedestrime, totuşi ea cu anevoiă ar fi putut străbate prin Bulgaria, dacă n'ar fi fost ajutată de Cumanii, cu cari—dice Alberic—s'au încuscrit doi din capi cavalerilor: „vir nobilis Nargoldus de Tocea (Corceio) duplex fecerat matrimonium, ipse scilicet et Conestabulus“.

Acest pasagiŭ, cronica lui Alberic îl explică şi'l completează sub anul 1241 în următorul mod:

„Soronus insuper Traditor quidam duas habuit filias baptizatas „in Constantinopoli, quarum unam duxit Guillelmus Conestabuli „filius, alteram Balduinus de Hainaco; filiam vero regis Jonae, qui „videbatur esse major in Regibus Comanorum, duxerat Nargeldus „(Nargoldus) Balivus, qui Nargeldus hoc anno decessit et praedicta „uxor ejus facta est monialis“.

De aci rezultă că Cumanii, cu cari armata francă s'a întâlnit în Bulgaria şi de cătră cari a fost susţinută într'un mod atât de eficace, aveau în fruntea lor doi principii mai însemnaţi: pe *craiu Ion*, „considerat ca cel mai mare dintre regii Cumanilor“, şi pe

un altul numit, sau mai bine latinizat sub numele de „Soronus“ ; din aceștiia, pe fiica craiului Ion a luat'o de soție ilustrul cavaler Nariot de Toucy, regentul imperiului latin de Constantinopole după mórtea împératului Robert de Courtenay, iar cele două fiice ale lui Soronus s'aũ cãsătorit cu seniorii Baldovin de Hainaut și Guilelm fiul Conetabilului; peste puțin însă murind Nariot de Toucy, fiica craiului Ion, remasă vëduvã, s'a făcut cãlugãrișã.

Tot așa interpretéazã pasagiul Du Cange, care scriea pe la jumãtatea secolului XVII, astfel cã cronica lui Alberic i-a fost cunoscutã încã numai în manuscris ; cu singura deosebire — puțin esențialã — cã el pune cele trei cãsătorii deja dupã intrarea armatei france în Constantinopole, ceea-ce este mai probabil, deși nu se cuprinde în text.

Iatã comentarul seũ :

„Au printemps ensuivant il (Baudouin) mit son armée en campagne, qui fut fortifiée d'un grand nombre de Comains, qui lui arrivèrent sous la conduite de Ionas et de Soronus leurs rois ou princes. . . Ces deux princes vinrent à Constantinople avec leurs familles et y furent très bien accueillis par les barons français : lesquels afin de les intéresser et de les engager fortement dans leur parti, firent épouser à Guillaume fils de Geoffroy de Méry connétable de Romanie l'une des filles de Soronus et une autre à Baudouin qu'Alberic surnomme de Haynaut, par ce que peut-être il était originaire de ce comté, l'une et l'autre ayant reçu le baptême. Nariot de Toucy, seigneur puissant, qui avait été Bail de l'Empire probablement après le décès de Robert, étant lors veuf de la fille de Branas, épousa la fille de Ionas, qui était le plus grand d'entre les princes des Comains“.

Epitetul de „trãdãtor“, pe care Alberic îl dã lui Soronus, Du Cange îl comentéazã într'un alt loc prin trecerea ulterioarã a acestui principe cuman în partea Grecilor contra Francilor ; înainte însă de a adopta o asemenea interpretațiune, care nu se justificã prin fapte, ar trebui consultate tóte manuscrisele existinți ale cronicei, pentru a vedé dacã nu cum-va „traditor“ ar fi o lecțiune greșitã. În loc de: „Soronus insuper *Traditor quidam* duas *habuit* filias. . .“ s'ar puté citi: „Soronus insuper *traditur quidem* duas *habuisse* filias. . .“, și atunci sensul ar fi pur și simplu: „cãt despre Soronus, se ñice cã el a avut doué fiice etc.“ Acest „traditur quidem“ (se ñice), care indicã o indoelã din partea lui Alberic asupra nu-

mărului fetelor celor căsătorite ale lui Soronius, se potrivește cu pasagiul de sub anul 1239, unde cronicarul, vorbind despre ambii principii cumani, craiul Iona și Soronius, dice: „duplex matrimonium“ (îndoită căsătorie), acordând prin urmare fie-căruia din ei câte o singură fiică.

Ori-cum să fie, nu Soronius, fie el trădător său ba, ne preocupă în cazul de față, ci numai craiul Iona, în privința căruia textul lui Alberic este de o perfectă claritate, și mai adaogă apoi: „Mor-
„tuus est hoc anno (1241) Rex Jonas praedictus nondum baptizatus,
„et idcirco sepultus est extra muros civitatis (Constantinopolis) in
„altissimo tumulo et octo armigeri suspensi sunt vivi à dextris et
„sinistris, et ita voluntarie mortui, et viginti sex equi vivi similiter
„sunt ibi appensi“. Adecă: „In același an 1241 a murit mențio-
„natul rege Iona, și fiind-că nu se botezase încă, de aceea a fost
„îngropat afară din murii Constantinopolii sub o măgură foarte
„înaltă, iar d'asupra'î, la dreapta și la stânga, au fost spîndurați opt
„ostași, cari s'au sacrificat de bună voe, și două-zeci și șese cai vii“.

În acest mod, eșit din Cumania propriu Țisă, adecă Moldova și porțiunea orientală a Munteniei, mai în specie prin Teleorman, de unde au trecut apoi în Oltenia, lăsând aci urmele sale în cele două vaduri ale Cumanilor, „marele Craiu Iona“ s'a aliat în Bulgaria la 1239 cu o ceta de cruciați Francesi, s'a încuscrit acolo cu unul din capi lor și a venit împreună cu ginerele seă la Constantinopole, unde murind nebotezat la 1241, a fost îngropat păgănesce sub o măgură, cu omeni și cai omoriți pe mormintul seă.

Trecerea regelui Iona din Oltenia peste Dunăre în Bulgaria se întâmplase ce-va înainte de 1239, anul alianței lui cu Francii cea descrisă de călugărul Alberic. Trebuie să admitem dară că șederea Cumanilor în Romanat și în Dolj durase un interval orecare între 1235—1238, adecă tocmai după stabilirea administrațiunii unguresci în Mehedinț și după resboiul regelui Bela contra sebastocratorului Alexandru. Sub primii Asani, Cumanii din România dunărenă, uniți cu Românii dela noi, erau neconținut în raporturi amicale cu Bulgarii, cărora le trimiteau mereu ajutoare. Este mai mult decât probabil că aședarea regelui Iona în partea Olteniei cea învecinată cu Vidinul fusese provocată anume contra Ungurilor în împregiurările fundării Banatului de Severin. Cu alte cuvinte, Cumanii nu veniau ca dușmani împotriva Oltenilor și ai Asanilor, ci ca prieteni, împrietenind apoi cu Bulgarii pe Francii,

cu cari au pășit ei-inșii mai departe spre Constantinopole. Plecând craiul Iona, Româniî au ramas singuri în Romanat și în Dolj, conservând suvenirea celor doue Vaduri ale Cumanilor și tradițiunea despre un „craiu Ion“ „marele rege“ după cum îl numiau contemporanii, „major in Regibus Comanorum“ la Alberic, „le grand roy des Commains“ la Joinville.

Fotino și anonimul publicat de frații Tunusli, ambii de pe la începutul secolului nostru, au combinat cei de'ntăiu, dacă nu mă înșelă memoria, o teorie despre originile actualei capitale a Olteniei.

Fotino dice: „Pe timpul acela craiul Ión al Bulgaro-românilor stăpânind și peste cele cinci districte de peste Olt ale Daciei, „sub el s'a fundat Craiova, numită ast-fel după numele lui, fiind-că „romănesce și bulgăresce Ión se chiamă *Iova* sau *Ivan*, iar regele „*kral*, de unde *Craliova*: domnia lui Ión. Acest craiu Ión, la 1205, „a clădit în Craiova și vechia biserică numită Bănésca cu hramul „marelui martir Dimitrie.“ De unde va fi luat Fotino, că împăratul Ionițiu din dinastia Asanilor „stăpânia și peste cele cinci districte ale Olteniei“ și că lui i se datoresce biserica „bănescă“ a sântului Dumitru din Craiova, pe care o va fi clădit anume la anul 1205, nici mai curând, nici mai târziu? acésta nu se scie.

Anonimul Tunusliilor, rostind o părere analogă, are aerul de a o sprijini pe o fântână istorică; în realitate însă, când îl cum-pănesci mai de aproape, este și el tot atât de obscur ca și Fotino. Iată cuvintele sale: „Petru și Asan, doi frați Români, cari făcu-„seră în țera lor o biserică în numele marelui martir Dimitrie...“ Apoi mai departe: „Aice cată să spunem, că acești doi frați erau „din domnitorii celor cinci districte ale Craiovei, căci acolo este și „biserica cu serbarea marelui martir Dimitrie, numită Bănescă, *pre-cum din hrisovul fundatorului ei se vede.*“ Ce fel de „hrisov al fundatorului“, de vreme ce se pretinde a fi fost doi fundatori, iar nu unul? Ori câți fundatori să fi fost, unde ore și în ce condițiuni se va fi aflând acel problematic „hrisov“?...

O dată asvarlindu-se în circulațiune de cătră Fotino și frații Tunusli, acésta genealogia a Craiovei alții s'au grăbit a o reproduce fără control, une-ori mai împodobită cu ipotese secundare tot atât de nedovedite.

„Craiova — dice Cesar Boliac — doit son nom et sa fondation à un empereur roumain, nommé Ionitza-Atsan, qui régnait „au commencement du treizième siècle.“ Aci lucrul se afirmă deja pur și simplu, ca și când ar fi o axiomă asupra căriia nu se discută.

„Craiova — dice Pappazoglu — ville bâtie au 10-me siècle „par le roi Iovan qui lui donna son nom.“ Iată împăratul Ionițiu strămutat pe negândite în secolul X, sărind în sus peste două sute de ani!

„Craiova — dice T. Margot — este un oraș foarte antic; se „pretinde că mai întâiu fu o cetate dacică ce se dărimă de cătră „Romani, cari apoi înălțară pe locul acela un oraș nou cu numele „de *Castra-nova* (tabără nouă); în urmă *Craiu* *Ĭovan* (Ioaniță), regele Bulgarilor și al Românilor, îl mai mări, îl înfrumuseță și îl „ocoli cu fortificațiuni noue și mai întinse pe la anul 1180, și îi „dede numele seü și d'atunci se numi Craiova.“ Ce de mai floricele, începând dela *Castra-nova* pînă la „ocolire cu fortificațiuni noue și mai întinse“ de cătră împăratul Ionițiu „pe la anul 1180“, adecă cu vr'o doue-șeci de ani înainte de urcarea sa pe tron!

„Jean, roi des Valaques et des Bulgares — ne spune Ubi- „cini — possédait aussi le banat de Craiova. Il passe pour le fondateur de la ville qui porte ce nom, formé du sien (*Cral* ou *Crai*, „*Iov* ou *Ivan*, Jean). Il y fit, dit on, construire l'église Banesa, qui „existe encore aujourd'hui“... Și dicând acestea, Ubicini citéză pe Fotino.

Fotino și anonimul Tunusliilor, susținând originea asanică a lui St. Dumitru din Craiova, se pare a fi avut în vedere un text din Bizantinul Niceta Choniat, scriitor pe la finea secolului XII, care ne spune, ca fântână contimpurană, cum-că frații Petru și Asan ar fi zidit o biserică în onórea lui St. Dumitru. Acea biserică însă a fraților Petru și Asan va fi fost ea clădită în România? Nu. Biserica în cestiune se află anume în acea parte superióră a Balcanilor care se chiamă „Munții dela Sliven“, unde primul Asan, după fântănele istorice bulgare, înființase vr'o doue-șeci și patru de mănăstiri, formând ca o republică călugărescă în felul aceleia dela Sântul-munte. Tóte acestea n'aü a face cu capitala Olteniei. Fotino și anonimul Tunusliilor nu înțelesese textul lui Choniat.

Dinșii nu sint mai fericiți în privința etimologiei Craiovei din *Craiu-Ĭova*.

Forma cea obicînită în vechile noastre crîsove este *Cralieva*. Forma modernă *Craiova* este o simplă mulare din slavicul *Kralieva*, sau mai bine dintr'un tip vulgar *Kraliova*. *Kralieva* sau *Kraliova*, la rîndul seü, nu e decît un adjectiv posesiv femeesc din *краль* „rege“, întocmai ca *Bucova* din *bukü* „fag“, *Sadova* din *sadü* „plantă“, *Rogova* din *rogü* „corn“, și atâtea alte localități din România, unele chiar în vecinătatea Craiovei. Decî, în compozițiunea cuvîntului *Craiova* nu intră nici decum numele personal *İova*. Orașul unui rege Andreiu, Petru, Mihaïu, Constantin etc. se pöte numi *Kralieva* sau *Kraliova* cu același drept ca și orașul unui rege Ion; și nu numai un oraș, ci ori-ce fel de localitate, fie riü, fie baltă, fie măgură, căci semnificațiunea vorbeii este aci de tot generală: „lucru regesc“.

În acest mod, singura conclusiune legitimă, pe care trebui s'o tragem din cuvîntul „Craiova“, este că va fi avut öre-când, direct sau indirect, a face cu vre-un „craïu“. Acel „craïu“ putea să fi fost Ion, precum s'a și întămplat a fi; dar acésta nu resultă cătuși de pușin din istoria bisericeii sântului Dumitru, unde nu este nimic anterior anului 1500 sau chiar 1652, și nu resultă cătuși de pușin din numele Craiovei, în care nu figuréază nici un element personal.

Fotino și anonimul Tunusliilor cată să fi auđit peste Olt o tradițiune despre un „craïu Ion“, o personalitate legendară pe care, nesciind cum să și-o explice, ei au legat-o cu pasagiul din Niceta Choniat și cu numele Craiovei, identificănd-o într'un mod destul de ingenios cu celebrul împărat Ionișü.

Ceea-ce însă Fotino și anonimul Tunusliilor n'au știut, este că o legendă analogă s'a conservat la Româniî din Temeșiana. Un preut de acolo, Nicolae Tincu-Velea, ăice: „Poporul român în Almaș păstréază din vécuri o tradițiune curiosă, ale cărîi urme cel pușin „autorul nu le află în istoria Banatului. Iacă tradițiunea: cumcă „pre ripa de lingă satul Lăpoșnicel, unde se vėd și astă-đi ruine „de zidire, să fi fost un castel, unde să fi reșeđut regentul Almașului, numit de popor „Craïu İova“ (İovan-İovian-İoan); cumcă „acesta, după un timp öre-care, cu fôrte multe familie s'a dus în „România și acolo a întemeiat orașul de astăđi Craiova, numit așa „după numele seü; cumcă și riul ce cură pre sub ripa unde a „stat acel castel, apoi și întreg ținutul acela se chiamă și pînă

„astăzi „Craiova“, dar și „Crăină“ satul „Craină“. Tot acolo, ce-va „mai departe către răsărit, în lunca Iablanitei sub delul Străgița, „iarăși se află remășițe de un castel mare și larg, unde tot tradițiunea dăce că ar fi locuit un domn mare. Aci săpând ómenii au „scos mai multe monete antice romane, dintre cari una de aur cu „inscripțiunea : „Traianus Hadrianus an. 60“ (?) se află astăzi — „am vădut-o insumi — în posesiunea parocului Iablanitei Nicolae „Tatuc. . .“

Acéstă tradițiune, așa cum o avem aci, ne presintă o imposibilitate logică.

Memoria unui popor reține câte-o-dată în curs de secolii suvenirea unei localități vădute, dar nu a unei regiuni pe care n'o cunoscuse. Dacă o parte óre-care din locuitorii Temeșiane de pe malurile Carașului ar fi emigrat în Oltenia d'a-stânga Jiului, fie cu un „craiu-Iova“ său cu orî-cine altul, atunci în Almaș ar fi putut să rămână o vagă aducere aminte despre plecarea pribegilor, nu însă amăruntul că : „s'aũ dus la Dolj și au întemeiat acolo Craiova“. În Dolj—da—ar fi fost logică tradițiunea că străbunii Craïovenilor vor fi venit în vechime din Almaș ; ar fi fost logică, fiind-că pentru acei străbuni Almașul fusese ce-va cunoscut, a căruia noțiune, prin urmare, ei a putut'o transmite posterității ; în Almaș, din contra, o asemenea legendă nu este logică, de óră-ce Bănățenii cei remăși nu avuseseră nici o dată a face cu Doljul, ba nici chiar cei plecați dintre dinșii nu erau în stare de a lăsa vorba a-casă că se duc la Craiova, căci Craiova nu era încă în ființă. Coloniștii englesi din Boston sau din Washington sciũ prin comunicațiune orală dela părinți și moși, cum-că moșii sau părinții lor au trecut din Anglia în America ; nu există însă nici o localitate în Anglia, unde să ni se spună din gura poporului, fără ajutorul cărților, că o cétă de acolo se va fi dus într'un timp pentru a fundi în America Bostonul sau Washingtonul.

Singura cale posibilă de a scăpa pe „craiu Iova“ al Bănățenilor din acest impas, este de a interverti itinerariul seũ : el n'a venit din Almaș la Craiova, ci din Craiova la Almaș. Cu alte cuvinte, o emigrațiune olténă din Dolj a dus cu sine în Temeșiana legenda despre fundațiunea Craïovei și, găsind acolo la îndemână nesce ruine din epoca romană, ruine unde se descoper pînă astăzi monete de ale lui Adrian, au aplicat către aceste vechituri din noua patriă, după obiceiul tuturor pribegilor, numirile și reminii-

scințele patriei celei vechi. Tincu-Velea ne spune că localitatea cea din Almaș se cheamă nu numai „Craiova“, dar și „Craina“. *Craina* înseamnă slavonesce „loc mărginaș“ și nu are radicalmente nici o legătură cât de depărtată cu *Craiova* „loc regesc“. Există însă, negreșit, o mare asemănare curat fonetică între *Craina* și *Craiova*. Acastă asemănare a fost de ajuns pentru ca coloniștii din Dolj să prefacă cu atât mai lesne „locul mărginaș“, unde au venit să se așeze, „loc regesc“, de unde plecaseră și pe care — lăgân al lor — cu greu puteau să-l uite.

Nu mai astfel se explică cunoștința Almășenilor din Banat cu Craiova cea din Oltenia.

O dată acest punct stabilit, tradițiunea se limpedesce în toate amărunturile sale.

Modul nostru de a interpreta prețioasa legendă, pe care ni-o comunică Tincu-Velea, decurge nu numai din bunul simț, dar se confirmă și prin istoria cea pozitivă a Banatului, a căruia populațiune a fost adesea reînnoită prin stoluri de țerani fugiți din Oltenia, pe când fenomenul contrar al emigrațiunilor din Temeșiana către Olt nu ne întimpină nicăiri. Ne ajunge a spune, că între anii 1641—1646, peste 10,000 de familii oltene s'au așezat în Banat, colonisând acolo districtul Vârșețului și al Timișorei. Asemeni migrațiunii s'au întâmplat nu o dată. O bună parte din împorarea actuală a Temeșianeii, mai ales toți așa numiții „Țerani“ de acolo, sînt veniți din Oltenia.

Unele din aceste colonisări succesive cată să fi fost foarte vechi, astfel că cele mai antice două cronice ale Țerei-Românesci, în cari — observați bine — se vorbea foarte mult anume despre „originiile banatului Craiovei“, probabil și despre „craul Iova“, au fost scrise tocmai în Banat. Iată ce țice despre ele neuitatul Bălcescu: „Cele mai vechi cronice ale Țerei-Românesci ce am găsit sînt din „vécul XVII. Două cronice, cari le credem mult mai vechi, nu le-am „putut încă găsi. Acestea sînt: *Cronologia dela Vârșeț* (oraș în Temeșiana) și *Cronologia Iancului-vodă* (Huniade). După mărturia iero-diaconului Naum Clococénu, care le citéză într'o precuvîntare a „sa asupra cronologiei Domnilor Țerei-Românesci, ele sînt foarte „interesante și *vorbesc cu d'amăruntul despre întemeierea banatului „Craiovei*“.

În ori-ce cas, tradițiunea despre „craul Iova“, legendarul fun-

dator al Craiovei, a colindat într'o epocă óre-care din Oltenia în Temeșiana.

Copia cea próspetă din Almaș întăresce originalul cel învechit din Dolj.

Lăsând la o parte biserica sântului Dumitru și numele Craiovei, cari ambele aũ incurcat pe Fotino și pe anonimul Tunusliilor, să ne mărginim dară a lua drept punct de plecare acéstă tradițiune, al căriia caracter poporan se probéză prin variantul seũ din Banat. Dic „caracter poporan“, căci istoricul cată să se ferescă cu spaímă de acele pretinse legende, pe cari le inventéză din când în când semi sciința, ba câte o dată reușesce chiar a le altoi prin propagandă în unele localități.

Ceea-ce distingea pe craiul Iona al Cumanilor, cată să fi fost acea înfățișare plină de demnitate, acel aer de impunere, acel prestigiũ exterior à-la Agamemnon sau à-la Frederic Barbarossa, care deosebesce câte o dată chiar pe capii selbatecilor și impresionéză adânc pe toți acei ce se apropiă de un asemenea favorit al naturei, deși în realitate el póte fi de o capacitate fórte mediocră: numai astfel despre acest craiu Iona se explică epitetul de „mare rege“ la Alberic și la Joinville, considerațiunea ce-ĩ arătau superbiĩ baroni feudali, conservarea memoriei sale peste Olt. . .

Sint acum douė-șeci de ani, la 1876, eũ publicaĩ pentru prima óră cercetarea mea despre trecerea Cumanilor prin Oltenia. Asupra aceluĩ studiũ, d. Xenopol a făcut următórea observațiune: „Tóte „cele spuse de d. Hasdeũ despre Craiul Ionas sint adevėrate; dar „în ce legătură stă acest mare rege al Cumanilor cu orașul Craiova, „étă ceea ce nu reiese din scrierea d-luĩ Hasdeũ, și de sigur că „acesta era punctul interesant în originile Craiovei. D-sa singur „combate pe Fotino și Tunusli, cari deduc acest cuvint dela *Craiul* „*Ioan*, arătând că *Craiova* conține în sine cuvintul *Craiul*, nici când „însă cuvintul *Ioan*. D. Hasdeũ, care respinge pe *Ioniță* al lui Fo- „tino ca intemeietor al Craiovei, îi substitue pe *Ionas* al Cumanilor. „Pe ce temeiu óre?“

D. Xenopol a scăpat cu totul din vedere vechea legendă poporană cea fórte prețioasă despre un *Craiu Ion* sau *Craiu Iova* ca fundator al *Craiovei*. Intru cât nu póte fi vorbă despre împėratul romăno-bulgar *Ioniță*, care nu stăpănisese nici o dată în Oltenia,

ș'apoi Asanii în genere pentru Români erau tot-d'a-una împărați, iar nu crai; întru cât însuși d. Xenopol admite și reproduce întocmai după mine că marele rege Iona al Cumanilor stăpânise Romanatul și Doljul, fie un timp ori-cât de scurt; întru cât cuvîntul *Craiova* înseamnă „al craiului“, fără a se pute constata în regiunea Doljului în secolul XIII și chiar în secolul XIV vre-un alt craiu afară de „major rex Ionas“; întru cât Craiova se află singurul punct strategic în calea regelui Iona dela Olt spre Dunăre între cele două „Vaduri ale Cumanilor“; toate acestea constituă un suficient „temei“, răspundend pe deplin la întrebarea d-lui Xenopol. Negreșit, *Craiova* nu înseamnă că craiul a fundat-o așa după cum Petersburgul aparține lui Petru cel Mare, adecă n'a fost o nouă creațiune edilică, ci numai s'a pus un nume nou, dându-se unei vechi localități o aducere a minți a evenimentului că pe aci locuise craiul. În scurt, Craiova pe la 1235 fusese conacul regelui Iona, un conac—nemic mai mult decât atâta. Cred că ne-am înțeles.

§ 27. Sașii în Vâlcea.

Bibliografia: *Istoria critică* p. 22. — *Teutsch-Firnhaber*, Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens, Wien 1857 in 8 p. 56, 83. — *Fejér*, Cod. diplom. t. VI vol. I p. 350; t. VII vol. 4 p. 81, 129; t. VIII vol. 5 p. 276; t. X vol. 2 p. 332; t. XI p. 467--87, 502. — *Trausch*, Diplomatarium Transilvano-Saxonicum, in-4 t. 1 ad ann. 1322—36, Mss. in Bibl. Evangelică din Brașov. — *Eder*, Exercitationes diplomaticae, 1802 in-4, Mss. ibidem. — *Köleseri*, Auraria Romano-dacica, Posenii 1780 in-8, mapa. — *Del Chiaro*, Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia, Venezia 1718 in-4, mapa. — *Sulzer*, Gesch. d. transalp. Daciens t. I p. 178. — *Tunuslii*, trad. Sion p. 185. — *Schuler*, Umriss und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen, Hermannstadt 1872 in-16 part. II p. 144, III p. 37—8. — *Springfels*, Beschreibung der österreichischen Walachey, in Ungrisches Magazin t. III (1738) p. 183. — *C. Iannescu*, Studii de geografă militară, Bucuresci 1894 in-8 t. I p. 174. — *A. Napoleon*, Cours de geografă militară, Bucuresci 1897 in-8 p. 29, 33, 37.

Pe la anii 1230—32, atunci când Ungurii cuprinseră Mehedintul, ce-va înainte de a se pripăși Cumanii în Romanat și în Dolj, tocmai în același timp Sașii au străbătut în Vâlcea, reușind a pune mâna pe o fâșă foarte importantă.

Intr'o diplomă din 1233, regele Bela IV vorbesce pe larg despre marile merite ale contelui Corlard fiul lui Cryspann: „comitis Corlardi filii Cryspanni“, care servise cu rivnă, obosind și cheltuind de mai mulți ani în toate chipurile, fie în Ungaria, fie în străinătate: „sumptibus suis multiplicibus non pepercit, et labores cor-

„porales in regno et extra regnum alacriter tolleravit“, ba încă se aflase pe lingă însăși persóna regală din copilăria: „a primevis „pueritie nostre temporibus“. Drept tóte acestea, diploma dăruiesce contelui Corlard pămîntul numit Loviște dela rîul Lotru pînă unde se vîrsă în Olt: „terram convenientem Loystha vocatam, ab aqua „Lothur vocata, que fluit ad aquam Olth“. Dar acel conte Corlard era óre Sas? Să observăm că în documente numele variază: Corlard, Corland, Corrard, reducîndu-se la forma cea corectă Conrad. Așa dară, mai întreb încă o dată: acel conte Conrad era óre Sas de nîm?

Schuller a atras deja de de-mult atențiunea, măcar că numai în trecăt, asupra unui alt conte săsesc, anume stăpînul Cisnădiei „Petrus dictus Cseh de Disznajou“, care figurază în istoria Transilvaniei mai târziu, cu vr'un secol în urmă, dar în legătură de înrudire cu contele Conrad. Ei bine, numele de familie *Cseh*, adică „Ceh“, însemnăză Bohem, indicînd astfel o origine cu totul nesăsească și chiar negermană. Tot atît de negerman este numele tatălui contelui Conrad „filii Cryspanni“. *Cryspann* este curat bohem: Kryspan, contras din Kryst-pan, corespundînd pe deplin în onomastică lui „Crăciun“, născut cine-va în ziua născerii Mantuitorului său botezat după acea și, bohemesce „Narozenj Krysta Pana“. Kryspan dară nu póte să fie german, și nici alt ce-va decăt numai bohem. Căpătînd dela coróna Sântului Stefan un întins teritoriū în părțile Ardélului, cavalerul bohem Conrad, venit de departe, om de casă al părinților regelui Bela: „patri nostro et matri nostre reverendus“, nu era Sas, ci numai peste Sași.

Nîmul contal Ceh și nîmul contal Kryspanovič erau de o potrivă boheme, și tot-o-dată strins legate unul cu altul prin pozițiunea teritorială. Ambele familie se înrudiau prin alianță. Grația număróselor documente, mai cu deosebire acelora din colecțiunea lui Fejér, genealogia se stabilește în următorul mod:

contele Conrad, din doue căsătorie, avusese doi fii: Nicolae și Ioan, și trei fiice: Elisabeta, Caterina și una anonimă;

din cei doi fii, Nicolae nu avuse nici un băiat, ci numai o fiică, măritată cu contele Hezo de Insula Christiani, adică senior de Grossaue de lingă Sibiu;

fiul cel-alt, Ioan, avuse un băiat Mihaiu;

din cele trei fiice, Elisabeta a fost măritată cu nobilul Nicolae de Spindorf, din care doi băieți Mihaïu și Paul;

anonima a fost măritată cu nobilul Hennyng de Fenyöfalwa de lângă Sibiu, din care fiul Cristian;

Caterina a fost măritată cu contele Petru Ceh de Cisdadia, nemțesce Heltau, din care doi fiți Nicolae și Ioan.

Astfel contele Petru Ceh de Cisdadia era ginere al contelui Conrad „filii Crysparni“. Amîndoi Bohemi, ei se născuseră afară din cele șapte scaune ale Sașilor, unde s'aũ germanizat apoi prin proprietăți și prin încuscrii. Paternitatea contelui Petru Ceh este cunoscută prin documente. Tatăl seũ era „Michaël Castellanus de Solmus“, adecă avusese mai întăiu în Temeșiana un sat românesc numit unguresce Solymos în regiunea Aradului, unde se află pînă astădi ruinele vechiului castel. Un alt sat cu numele Solymos se află și în Transilvania, însă în regiunea Turdeii, afară din teritoriul Sașilor. În orice cas dară „Michaël Castellanus de Solmus“ nu era din țera săsescă. E fôrte remarcabil în genere de a indica și de a urmări între Sașii din Ardél elemente aristocratice ne-germane, pe cari istoricii indigeni, unii de prima ordine ca Schuller, Eder, Marienburg, Teutsch și alții, le scapă din vedere sau le în-lătură. Asemeni elemente se învederează aci tocmai în părțile Sibiiului în contact direct cu Oltenia și cu țera l'ăgărașului.

Să fac în parentesă o apropiere lingvistică. În actul de donațiune din 1233 ambii termenii topicii Lotru „aqua Lothur“ și Loviștea „terra Loystha“ sînt de o potrivă bohemă. Din tôte dialectele slavice, *lotr* cu sensul „hoț“, nemțesce *Lotterbube* din latinul *latro*, italianesce *ladrone*, se află exclusiv la Bohemi și la Poloni, unguresce *lator* cu o diferență fonetică, ca și la Croați *lotar* cu o altă nuanță logică; iar *loviště* cu sensul „loc de vinătoare“, deși se trage dintr'o rădăcină pan-slavică *lok-*, totuși nu ne întimpină ca o formațiune lexică decăt la Serbi și la Bohemi, căci sinonimul polon *lowisko* are un alt sufix. *Lotr* și *loviště* nu se găsesc la Bulgari și la Ruși. Decî în toponimia oltenescă numai Bohemilor sînt proprii ambii termenii. La Moldoveni cuvîntul comun *lotru* se datorază vecinătății Polonilor; ca termen însă topic oltenesc, *Lotrul* e bohem, aplicându-se fôrte nimerit ca „hoț“ unui riũ de munte iute și violent, „die Lotoira ein schnelles und reissendes Wasser“ după expresiunea maiorului austriac Springfels. Nu mai puțin de bine s'a dat

bohemesce numele *Loviște* unui teritoriu vestit prin vinătoriă, fie de animale selbatece, fie de pesci.

Aci e necesară o lămurire.

Astăzi „Loviște“ se chiamă o plasă saū un plaū, adecă un arondisment, la nordul districtului Argeș; în secolul trecut însă, acest nume se aplică tot-o-dată și cătră partea nordică învecinată a Valcii, la Sulzer și la Tunuslii cuprindēnd ambele laturī sub-carpatine ale Oltului, acea din Vilcea și acea din Argeș, laturī unite deja în epoca Romanilor printr'o trecētore: „Pons Aluti“.

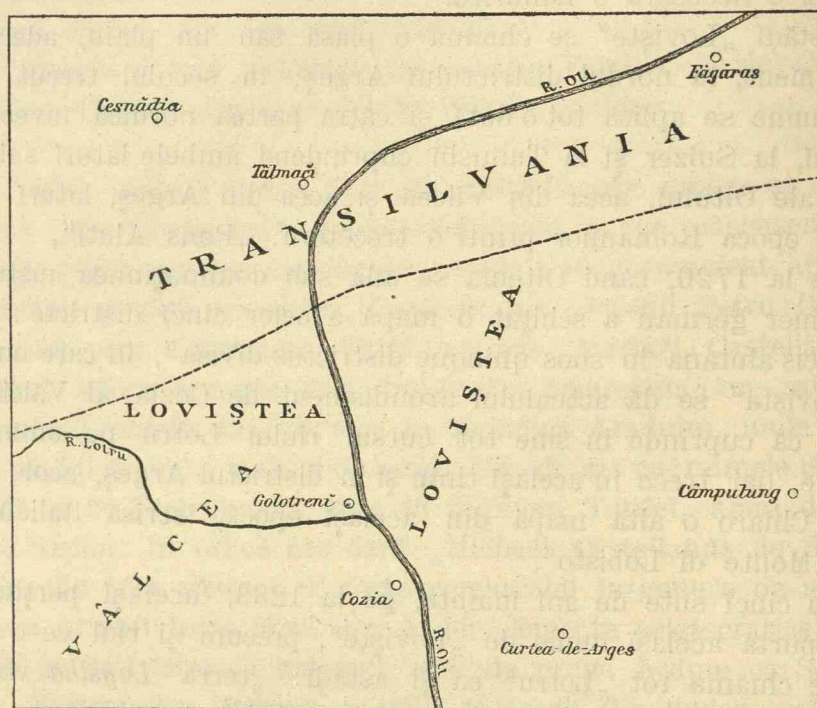
Pe la 1720, când Oltenia se afla sub dominațiunea austriacă, un inginer german a schițat o mapă a celor cinci districte: „Valachia cis-alutana in suos quinque districtus divisa“, în care numele de „Lovista“ se dă actualului arondisment de Cozia al Valcii, în așa fel că cuprinde în sine tot cursul riului Lotru pe amindouē malurile, dar trece în același timp și 'n districtul Argeș, acolo unde la Del Chiaro o altă mapă din aceeași epocă, scrisă italianesce, pune „Monte di Lobisto“.

Cu cinci sute de ani înainte, pe la 1233, aceeași porțiune a Valcii purta același nume de „Loviște“, precum și riul ce o străbate se chiăma tot „Lotru“ ca și astăzi: „terra *Loystha* vocata, „ab aqua *Lothur* vocata, fluit ad aquam Olth. . .“

Acuma, pentru a ne da bine sama despre rolul contelui Conrad în Oltenia față cu Basarabii, la cari vom ajunge în paragraful următor, cată mai întâiu de tôte să aruncăm o privire asupra schiței de mai jos.

Contele Conrad apucă Loviștea cea de lingă Lotru tocmai atunci când Ungurii, la capētul cel-alalt al Olteniei, apucaseră Mehedințul. Regele Bela pe de o parte numesce la sud un Ban al Severinului, iar pe de alta la nord dăruesce o plasă intrégă din Valcea unui senior fōrte devotat tronului unguresc. De aci doue împregiurări resultă din capul locului: 1°. Contele Conrad trebuia să fi cuprins dela Români Loviștea înainte de 1233 printr'o posesiune de fapt anteriōră, situată într'o regiune cu totul ne-transilvană și ne-ungurescă, ș'apoi mai de'nainte deja dinsul botezase bohemesce *Lotrul* și *Loviștea*. 2°. Acastă cucerire trebuia să fi fost prevēdută în planul Ungurilor contra Olteniei, adecă contra Basarabilor, de óră-ce ar fi anevoiă de a privi ca un simplu azard coincidența cea semnificativă între mișcarea la sud și între mișcarea la nord, o

mişcare în Mehedinț și cea-laltă în Valcea, ambele pornind de o potrivă în interesul regelui Bela.

Importanța strategică a Loviștei a fost studiată de curând de către doi eminenti militari Români. Colonelul Iannescu dice: „Munții „Lotrului formeză un tot care înglobeză întregul basin al Lotrului. „Ei apar la sudul Lotrului într'o puternică créstă, care, cu munții „Părăngului, formeză ca un adevărat zid ne'nterupt din Jiū pină „în Olt; pe când în stânga Lotrului ridică ei o créstă și „mai impositantă...“, și mai adaogă că „țera Lotrului“ servia în secolul XIII ca „o ređută în care se încuibă vieța de stat a „Românilor ce'și găseasc aici scăpare la adăpostul munților pe timpul „invasiunilor“. Locotenentul Napoleon observă de asemenea: „Ca „valore defensivă, valea Lotrului posedă bune pozițiuni de oprire, „carī pot intercepta mersul orī-cărui detașament care ar scobori „valea acestui riū, în scop de a amenința saū întorče linia Oltului „dela frontieră pină la gura lui“; și mai jos dice că din totalitatea așa numitului defileū al Oltului, „secțiunea cuprinsă între gura Ol- „tului și Călimănesci e cea mai importantă“. Ambii autori, atât de competenți, ne explică astfel marele interes, pe care 'l

avea regele Bela de a pune mâna pe malul Lotrului, în specie pe cel stâng, de unde i se deschidea o mare uşă de intrare în Oltenia din partea Transilvaniei, mai cu samă în concordanţă atunci cu cucerirea Mehedinţului.

Basarabii se aflau într'o poziţiune cu atât mai periculoasă, cu cât contele Conrad n'a întârziat de a se fortifica prin artă în excelentul seŭ retranşament natural, înălţând la gura Lotrului o cetate cunoscută după aceea sub numele de *Lothorvár*, „cetatea de lângă Lotru“, asupra căriia Saşii nu încetau de a rădica pretenţiuni contra Românilor chiar în secolul XV. La 1453, regele maghiar Vladislau autorisă pe cei dela Sibiŭ de a o restaură contra Turcilor: „prout melius poterunt fortificare, et praefatam viam muris „et aliis fortalitiis ita pracludere debeant, ut hostium insultus „etc.“ Nu e de mirare că Saşii, cu totă autorisaţiunea cea regală, n'aŭ putut restaură acel „castrum Lothorwar“, de vreme ce dinşii nu'l stăpâniau; dar rămâne totuşi constatat că pe la 1453 acea cetate era deja de de-mult dărămată, firesce de cătră Români.

Ruinele mai existaŭ încă pe la 1720, când le-a văzut Springfels, care ne spune următoarele: „Lotrul este o apă iute. La revărşarea sa în Olt, se ved pitulate d'a-stânga, pe virful muntelui, „remăşiştele unui vechiu castel, numit *Domnişor*. După spusa locuitorilor, a fost un castel de hoţi“. Cu această ocaziune editorul Seyvert bănuiesce cu drept cuvânt că acolo trebuia să fi fost vechiul Lothorvar: „Sollte ich wohl irren, wann ich dieses geadchte, „verfallene Bergschloss darunter die Lotoira fliesset, für das alte Lothorwâr halte?“ În adevăr, Lotrul fiind mic şi aparţinând întreg Olteniei, dela isvor pînă la gură, castelul contelui Conrad nu putea să fie aiurea.

De aci trei concluziuni:

1°. Castelul contelui Conrad se afla în apropiere de actualul sat Golotreni, al căruia însuşi numele, atât de bine românizat, dar necunoscut nicăiri în nomenclatura topografică a României, nu este alt ce-va decât *Göu-Lothor* (sat de lângă Lotru), traducerea medio-germană a maghiarului *Lothor-vár*;

2°. Ţeraniŭ Vălceni diceau lui Springfels că locul era *Cetatea Lotrului*. Printr'un qui-pro-quo foarte scusabil, Némţul a înţeles „cetatea lotrilor“ traducând'o prin „ist es ein Raubschloss gewesen“, „un castel de hoţi“, ce-va ca în Europa cea feudală, mai ales pe Rin. Nică o dată în România hoşii nu năvăliau din ziduri, ci nu-

mai din păduri la aer slobod. După tradițiunea noastră poporana cea povestită lui Springfels, stăpânul *Cetății Lotrului*, din contra, nu era un hoț, ci tocmai un boier: *Domnișorul*.

3°. După cum memoria invasiunii cumane în Dolj a străbătut vécuri în persóna „craifului Ion“, tradiționalul fundator al Craiovei, așa în Valcea poporul român n'a uitat pe contele Conrad din aceiași epocă, fundatorul castelului celui dela gura Lotrului, numindu-l *Domnișorul*, cuvînt întrebuițat în cronicile noastre tot-d'a-una în sensul „usurpator“ sau „pretendent la Domniă“, bună-óră la cronicarul Urechea sub Petru Șchiopul: „în anul 1578 Iulie 26 niște „Căzaci cu un *Domnișor* au venit la Nistru, și aceia toți și-au pus „capetele . . .“, iar la 1592 sub Aron-vodă: „s'au rădicat Orheienii „și Sorocenii cu un *Domnișor* ce'i zicea Ionașco, pre carele l'au fost „ales dintre ei cap și'i pusără nume Bogdan-vodă. . .“

În scurt, profitând de o epocă fórte grea pentru Oltenia, contele Conrad isbutise a'și întemeia un mic principat în Valcea, de unde acest *Domnișor* se pregătia să usurpeze apoi mai departe posesiunile Basarabilor. Pe la 1235, din întréga Oltenia Basarabii mai aveaü abia Gorjul cu o parte mai puțin însemnată din Valcea, restul aparținend Ungurilor, Cumanilor și contelui Conrad. Instrăinarea Loviștei în specie era nu numai o pierdere directă, dar încă o durerosă lovire piezișă. Pus la mijloc, contele Conrad împedecă ori-ce legătură a Basarabilor cu țera Făgărașului, căci contactul nu era cu puțință decât prin regiunea Lotrului. Din tóte puncturile de vedere, Sașii trebuiaü goniți din Loviștea. Peripețiile luptei ne sint necunoscute, dar este sigur că înainte de 1241, fie surprindere, fie trântă pe față, contele Conrad a fost silit a părăsi pentru tot-d'a-una superbul seü domen din Valcea, conservându'și drept mângăiare diploma cea din 1233 și retrăgendu-se peste Carpați în direcțiunea Sibiului, unde și-a înjghebat mai târziu, mult mai târziu, un alt noü domen: orașelul Tălmaciu cu o mulțime de sate.

La 1233 contele Conrad nu stăpânia încă Tălmaciul. Nicî dinsul atunci, nicî tatăl seü Kryspan înainte, nu erau „de Tolmach“. Numai la 1265 contele Conrad ne apare pentru prima órá „comes Corlardus de Tolmach“, când rógă pe regele Stefan de a întări diploma cea din 1233: „super concessione et donatione „terre Loysta vocate confectum, petens a nobis humiliter, et de „vote, ut ipsum privilegium ratificare et nostro dignemur privi-

„legio confirmare“. Fiul său „comes Nicolaus de Tolmach“ obține o nouă confirmațiune la 1311 dela regele Carol-Robert. De aci într'un lung șir de acte figurază Tălmaciul cu alte proprietăți număröse, atât ale contelui Nicolae precum și ale fratelui său Ioan, toate stăpânite de fapt sau trecând prin transacțiuni din mână în mână; dar cât despre *Loviștea* cea de pe *Lotru*, contele Conrad la 1265 și posteritatea'i în urmă, de când ei deveniseră „de Tolmach“, păstraă numai dóră repetata confirmațiune a diplomei din 1233, însă vre-un petec de pământ în Oltenia—nu. Prin atari confirmațiuni succesive le rămănea, negreșit, un drept pe hărtiă care se putea realisă la cas de cucerirea Olteniei de cătră Unguri, ceea ce totuși nu s'a mai întămplat. La 1241, năvălind Mongolii în țera Făgărașului, la trecerea Oltului ei nu se întălnesc de loc cu contele Conrad, care atunci nu se vede încă nici vre-unde-va pe la Tălmaciu, ci hanul Orda, fratele lui Batù, dă d'a-dreptul față 'n față cu un Basarabă.

§ 28. Invasiunea Mongolilor și un Radu-Negrul.

Bibliografia: *Istoria critică* p. 68. — *Fotino*, *Исторія* t. I p. 291. — *Ulianitzkii*, *Материалы для исторіи въ XIV—XVI вѣкахъ*, Москва 1887 in-8 pag. 44. — *D'Ohsson*, *Histoire des Mongols*, La Haye 1834 in-8 t. II pag. 627—8, cfr. ib. t. I p. XXXV. — *Klaproth*, *Asia polyglotta*, Paris 1831 in-4 p. 4. — *Pertz*, *Monumenta Germaniae historica*, *Scriptores* t. XXIV p. 65; cfr. *N. Densușianu*, *Documente*, Bucuresci 1887 in-4 p. 188, 190. — *S. Moldovan*, *Țera noastră*, Sibiu 1894 in-16 p. 147 sq. — *Rogierius* în *Endlicher*, *Monumenta Arpadiana*, Sangalli 1819 in-8 p. 267. — *Kemény*, *Diplomatiariul în fôia „Transilvania“* 1871 p. 55, cfr. 1874 p. 18. — *Karamzin*, *Исторія государства російскаго* ed. Einerling, Petersburg 1842 in-8 t. IV nota 8. — *Brătescu*, *Moruzi și Alessandrescu*, *Dicționar geografic al județului Prahova*, Turgoviște 1897 in-8 p. 77; cfr. *Inventarul Cotrocenilor* p. 14 Mss. în *Archiva Statului*; de asemenea *ibidem* *Condica Mss. a Nucetului* p. 14 *Letopisițile*, ed. I t. I p. 140, t. II p. 231, 236; I. Văcărescu, *Poesii* p. 352 etc. — *Marienburg*, *Karte der beiden Decanate*, în *Archiv d. Vereines f. siebenbürg. Landeskunde*, 1871, t. IX.

Faptul cel mai prețios și cel mai autentic asupra originilor Statului muntenesc din secolul XIII, adecă cel întâu Domn oltén numit în istoriă *Basarabă* arătându-se deja ca un principe puternic și forțe îndrăsneț, a fost descoperit de cătră tatăl meu, căruia i se datoréză de asemenea singurul document explicit asupra originilor Statului moldovenesc al Bêrladului în secolul XII.

Despre Bêrlad nu e aci locul. Sciū că d. I. Bogdan a con-

testat autenticitatea documentului celui bërládén din 1134, fiind-că nu se potrivește cu paleografia paleo-ruséscă, măcar că nu este în desacord cu paleografia cea paleo-serbésă. Contestabilă în această privință este numai dóră argumentațiunea d-lui Bogdan. Un nerusism saũ chîiar un anti-rusism, înlocuit printr'un serbism într'un act scris rusesce în România, unde se ciocnîau diferite curenturi slavice, cele orientale ca și cele occidentale, este departe de a fi o probă de falsitate, întru cât nici o altă probă de neautenticitate nu există. Tot ce ar fi fost permis d-lui Bogdan, era de a conchide: așa numita diplomă bërládénă nu e pe deplin ruséscă. Iată tot. Așa cred și eu că trebuia să fie, de vreme ce Bërladul nu era rusesc decât într'o mică parte: se afla pe acolo Ruteni, Cumanî, Bulgari, mai ales Români. Dar las în lături de o cam dată Bërladul și mă 'ntorc la Olteni, ȕic la Oltenii cei dela Jiú, căci de altmintrelea pînă în secolul XV în crisóvele moldovenesci o parte din regiunea Bërladului purtă tocmai numele Oltenii, nume nu prospét pe atunci. Ar fi de dorit ca d. Bogdan să explice actul din 1435, publicat de Uliánitzkii la 1887, unde „ȕinutul Tutovei“ cuprinde în sine „Oltenii“ la un loc cu Bërladul, Covurluiul și Tecuciul: „Державу от Түтову и тръгъкъ Брзладскын съ үсею волостию и маныи Ковор-лүйскын и мисто Текүчъ съ үсею волостию и Олтѣны“, adecă întreaga topografiă a diplomei bërladene din 1134, deși actul din 1435 a fost de tot necunoscut pînă la 1887. Scurt, rëmăne nesguduită în picóre autenticitatea acelei diplome; și trec la cea-laltă descoperire a tatălui meu, pe a căriia mare importanță nici însuși d. Bogdan n'a contestat'o.

Așa dară tatăl meu observase înainte de toți extrema însemnătate a următorului pasagiu din cronica persiană a lui Fazel ullah-Rașid, care scriea pe la anul 1300 după raporturile oficiale ale autorităților mongole, astfel că narațiunea 'i oferă tótă ponderositatea unei mărturii oculare:

„In primă-véra anului 1240 principii mongoli trecură munții „Galiției (قالت) pentru a intra în țera Bulgarilor (بългар) și Ungurilor. „Ordă, carele mergea spre drepta, după ce a trecut țera Aluta (الوطا) îi ese înainte *Bazaran-bam* (بازاربان) cu o armată, dar e bătut. Cadan și Buri aũ mers asupra Sașilor și 'i-aũ invins în trei bătălii. Bugek din țera Sașilor trecu peste munți, intrând la *Karra-ulaghî*, și a bătut popórele *ulaghice*. . .“

Din capul locului o lămurire cronologică. Pasagiul de mai sus

este dat aci după D'Ohsson, care transformeză prin anul creștin 1240 pe cel mahometan 638. În principiu, transformățiunea e corectă, cu singura însă deosebire că anul Hegirei 638 se începea în luna lui Iuliū, după primăvéra anului nostru 1240, iar prin urmare invasiunea Mongolilor în Transilvania avusese loc în primăvéra nu din 1240, ci în 1241. În adevăr, toate fântănele contimpurane sînt unanime în acéastă privință. E mai cu samă precisă notița din jumătatea secolului XIII cea reprodusă de Pertz, unde vorbește tot mai despre Transilvania și în specie despre țera Bârsei: „Anno „incarnationis domini 1241. Ipsa die resurrectionis dominice Tartari „per alpes et silvas irrumpentes Rodanam quoddam opidum Ungarie intraverunt et IIII. mil. hominum vel amplius ibidem interemerunt. Eodem die alter exercitus eorundem tartarorum ingrediens provinciam que Burza dicitur duces exercitus transilvane terre „cum omnibus suis interfecit. . .“ După calendarul medieval, „Resurrectio Domini“ este 26 Marte. Aceiași dată o fixeză regele Bela IV în scrisórea către papa Gregoriū IX: „circa festum dominice resurrectionis“. Decí pe la sfirșitul lui Marte din 1241 și pe la începutul lui Aprile s'aú întâmplat cele povestite de Fazel-ullah-Rașid.

În acea expedițiune capul suprem era vestitul Batū, cel mai în vîrstă și cel mai cu vędă dintre toți nepoții lui Cinghis-han; dinsul însă, grăbit a păși d'a-dreptul asupra centrului Ungariei, încredinșase cucerirea Transilvaniei la patru frați saū verí ai seí: Cadan fiul lui Ogotai, Buri fiul lui Ciagatai, Bugek fiul lui Tuluū, și Ordà fiul lui Djuci. Primii trei năvăliseră asupra Sașilor în țera Bârsei, unde i-aū și sdrobot. Doi dintre aceștia, Cadan și Buri, se opresc aci; dar al treilea, Bugek, și mai cu deosebire al patrulea, Ordà, cari s'aú îndrumat mai departe în doue direcțiuni contra Românilor, ne preocupă în specie.

Despre Bugek cronica persiană ne spune că „din țera Sașilor el trecu peste munți, intrând la Kara-ulaghí“; iar Ordà, „mergînd spre drépta“, se înțelege la apus de Brașov, n'a trecut în munții, ceea ce arată limpede că „țera Aluta“, pe unde el ținea calea, însemneză la Fazel-ullah Rașid nu Oltenia cis-carpatină, ci anume „țera Oltului“ cea făgărășenă, la marginea căriia, unde-va nu departe de Tălmaciu, Mongolii aū fost întimpinați de „Bazaranbam cu armată“.

Nomenclatura din pasagiul de mai sus nu cere aprópe nici o explicațiune, fiind fórte lámurită. Așa :

1°. Regiunea Făgăraşului se chiamă pînă astăzi „Ṭéra Oltului“, şi nici nu pörtă ea la Români vre-un alt nume. D. Silvestru Moldovan ne spune că Făgărăşeniî nu se consideră ca „Ardeleni“, ci ca „Olteni“, iar ţinutul lor nu este pentru dinşii „Ardél“, ci numai „Ṭéra Oltului“.

2°. Numele „Bazaranbam“ la Fazel ullah-Raşid pöte să fie o compoziţiune contrasă din Basarabă-ban, dar şi mai bine s'ar puté lua fără titlul ban ca simplul Basarabă sub o formă nasalisată. In ori-ce cas, fie într'un chip saü in altul, este tot una in fond.

3°. Ulaghii, „popórele ulaghice“, pe cari la Fazel-ullah-Raşid munţiî îi despărţiaü de Saşii din Ardél, sint invederat Româniî cei sub forma unгурéscă „Oláh“; iar prin „Kara-ulagh“, literalmente „Negrii-Români“, cu „kara = negru“ in töte limbile tătäresci, cronica persiană califică Munteniî cei isbiţi de Bugek imediat după trecerea Carpaţilor, adecă pe cei din Prahova.

Dintre cei patru nepoţi de ai lui Cinghis-han, navăliţi in Ardél după relaţiunea lui Fazel-ullah-Raşid, dela Cadan există intr'o latinitate ultra-barbară un act din 1242, unde se intitulezá „Kalka-zultan seu supremus Dux“, poruncind Saşilor, Secuilor şi Românilor: „Flandry, Zyely et Blachy“, ca moneta mongolică: „num-mos nostros wulgo Keser chunich Tatar Pensa“, s'o priméscă ei in circulaţiune întocmai ca şi moneta bizantină: „tanquam nummos Byzantinos“. Acel Cadan îşi organizase in grabă o administraţiune propriă: „committimus vobis Rugas, Bylany, Korus, Castellani Comites“. Ungurul contimpuran canonicul Rogerius in „Miserabile Carmen super destructione regni Hungarie per Tartaros facta“, ne spune el-însuşî că dintre toţi regiî Mongolilor de atunci Cadan se bucură de reputaţiunea de a fi cel mai drept: „Cadan in probitate melior dicebatur“. După actul din 1242, care nu se pare a fi fals, Cadan se adreséză numai cătră autorităţile din regiunea Clujului şi a Turdeî, pöte şi a Belgradului, nici decum cătră Braşov şi Sibiu.

Strins la un loc cu Cadan, cronica persiană pune pe a doua liniă pe Buri, despre care eü nu mai sciü nemic remarcabil. La Karamzin cronica ruséscă cea numită a lui Nikon numesce de asemenea strins la un loc pe amîndoi „voevodii“, dar in ordinea inversă, punënd pe Buri mai sus de Cadan: „Бирю и Каданъ“. Mai jucat'a óre Buri vre-un rol in Transilvania? Ori-cum, pe Români,

și amî în specie pe Basarabî, acești doi principî mongolî nu'î pre-interesază.

Deosebit de Cadan și de Buri este menționat la Fazel-ullah-Rașid principele Bugek—în cronica rusescă Bucek—care „din țera „Sașilor trecu peste munți, intrând la Kara-ulaghî și a bătut poporele ulaghice“. Memoria acestui năvălitor s'a eternizat în toponimia română, după cum veduserăm deja că s'a păstrat în același mod Ungurul Oslu-ban în numele de munte, Cumanul Iona Craiul în al unui oraș, și sășescul conte Conrad „Domnișorul“ în nesce ruine. Intrând la noi din părțile Brașovului, Mongolii trebuiau să lovască mai întâu în Prahova, unde tocmai în drumul lor se aflau munții numiți în urmă Bugeciu sau Bucegiu din Buceg sau Bugek, numele teribilului năvălitor. Intru cât este istoricesce sciut că la 1241 acel Bugek îngrozise pe Prahoveni; intru cât e nu mai puțin sigur că gróza se năpustise atunci asupra Prahovei pornind din direcțiunea acelor munți; intru cât alte localități au fost botezate de cătră Români într'un mod analog în aceeași epocă dintre anii 1230—1250; intru cât, în fine, nici o origine lexică obicinuită pentru „Bucegiu“ sau „Bugeciu“ nu ni se infățișează, etimologia cea propusă e aprópe ne 'ndoiósă. Să mai adaog că unul din munții aceluiași grup pórtă un nume de asemenea mongolic: Caraïman, adecă Caraman, probabil din aceleași vremuri turanice medievale, întemeiându-se și el pe vre-o legendă uitată sau necunoscută încă, totuși perpetuându-se în onomastică. Ce e dreptul, autorii Dicționarului geografic al județului Prahova ne spun următoarele: „Priviți din valea Ialomitei, Bucegi se ved pėtați pe „lingă cósțele de lingă muchie de o mulțime de tufișe de jnepi. Poporul numesce *huciu*, *hucég* și *bucég* un păduriș des și jos, prin care „nu poți străbate decât cu greú. Cu puțință e ca, cuvintul de *bucég* „luat de plural, să fi dat nascere vorbei ce servesce să denumescă „tóta seria de înălțimi ce se infățișează privirii acoperită cu jnepi. „Din toți munții Carpaților Bucegi sint cei mai înalți etc.“ Vorba *hucég* există; vorba *bucég* însă ar trebui mai întâu dovedită: eu n'am aúdit'o și n'am cetit'o nicăirea. Să presupunem că această vorbă există, și tot încă sensul de „păduriș des și jos“ nu se potrivește de loc cu ideia de „din toți munții Carpaților cei mai înalți“, chiar dacă ar fi la plural, măcar că în faptă acest plural nu e organic, ci

modern. In limba veche figuréză tot-d'a-una singularul *Bucegiul* saŭ *Buceciul*. La Enachi Văcărescu :

Bucegiul l'aŭ de Elicon...

In Inventarul mănăstirii Cotroceni din 1681 : „și iară să hie svintii mănăstiri o moșie în muntele *Bucécîului*...“ In crisovul lui Négoe Basarabă din 1516, dat mănăstirii Nucetul, de asemenea: *Bucécîu*. Eŭ mântin dară etimologia dela mongolul *Bugek* = *Bucek*, cu finalul *k* trecut la popor în ă întocmai ca în „copaciu = copac“, „melciu = melc“ etc. Acéstă tranșiune fonetică e și mai justificată în *Bugeciu* = *Buceciu*, de vreme ce finalul ă saŭ ģ resultă prin asimilațiune cu medialul ă saŭ ģ, pe când în „copaciu“ saŭ „melciu“ asimilațiune nu este. Voiu mai adăoga la finea finilor că după același nume mongolic *Bugek* saŭ *Bucek* din aceiași epocă a remas în Podolia în vecinătatea Basarabiei orașelul polones *Buczacz*, pe care cronicile moldovene îl transforméză în *Buceciu*, de exemplu la Urechia sub anul 1498 : „cetatea „*Buceciul* multă nevoe aŭ avut“, iar la Neculcea sub Dimitrașcovodă Cantacuzin : „din Nistru dela *Buceci* pe la Satanova și până la „*Nejiboje* și pe la *Leticiova* cât cuprinde Podolia toată...“ Las pe alții să cerceteze originea tîrgușorului *Bucece* în districtul Botoșani, a căruia vechime nu'mi e cunoscută.

Primul loc în pasagiul din Fazel-ullah-Rașid aparține principelui Ordă. El era frate bun al lui Batù. Contimpuranul Plano Carpini ne spune că Ordă avea o prioritate între toți generalii mongoli. Dinsul năvălise în Transilvania anume asupra țerei Făgărașului, pe care a ocupat'o întrégă fără resistență pină la margine; dar acolo, lingă Olt, unde-va nu în depărtare de actualul Turnu-Roș, i-a eșit înainte Basarabă în fruntea unei oștiri. Eraŭ Români din Oltenia. Ei aŭ fost bătui. Cronica persiană nu ne arată consecințele luptei, lăsându-ne totuși a vedé că Mongolii n'aŭ înaintat mai încolo, de vreme ce ei n'aŭ trecut Carpații în acea direcțiune, și deci bătălia fusese fôrte cruntă, astfel că Ordă, mai isbindu-se în același timp de dificultăți strategice ale terenului, a lăsat pe Basarabă fără a'l mai urmări. Bătălia, mai repet încă o dată, trebuia să fi fost fôrte cruntă, mai cruntă decât cele trei ciocniri în țera Barsei și cele-lalte în Prahova, de óră-ce acelea tóte sint anonime, pe când despre lupta de lingă Olt se menționéză cu precisiune adversarul Mongolilor : Basarabă.

Dacă Basarabă n'ar fi stăpânit mai de'nainte Vâlcea, dacă n'ar fi gonit din Loviște pe contele Conrad și n'ar fi apucat dela Sași o fășă de pământ mai jos de Sibiu la hotarul Făgărașului înainte de anul 1241, întâlnirea cu Ordă ar fi imposibilă. Acest rezultat istoric devine dară absolut sigur. Nu sigură d'o-cam-dată, ci numai probabilă, dar foarte probabilă, este posesiunea lui Basarabă în țera Făgărașului, mai mult saū mai puțin, în momentul invasiunii Mongolilor. Față cu textul lui Fazel-ullah Rașid, este milităresce legitim următorul comentar: din dată ce ajunge vestea despre năvală, Basarabă se precipiteză din țera Făgărașului la granița cea opusă intrării Mongolilor, concentrând lângă Olt toate forțele sale de ambele laturi ale Carpaților și așteptând acolo pe Ordă. În același mod ar fi procedat ori-care bun general, căutând a oferi lupta în punctul cel mai resistente prin puterea numerică a armatei și prin condițiunile topice tot-o-dată.

Pentru Ordă era nu numai anevoios de a pătrunde în Oltenia prin munții Lotrului, dar nu era tocmai ușor de a înainta măcar pînă acolo, căci spațiul intermediar dintre Făgăraș și Hațeg, mai jos de Sibiu și mai sus de Carpați, era pe atunci un immens codru, numit în diploma regelui unguresc Andreiu II din 1224: „Sylva Blacorum“, „Pădurea Românilor“, după cum a demonstrat'o Marienburg,—un codru pe care nu'l stăpâniau și nici nu pretindeau a'l stăpâni Sașii, ci se mulțumiau a'l utiliza împreună cu Românii și cu resturile Pecenegilor: „silvam Blacorum et Bissenorum cum „aquis usus communes exercendo cum predictis scilicet Blacis et „Bissenis eisdem contulimus“. Într'o asemenea regiune Basarabă a fost bătut de cătră Mongolii, dar nu putea să fie fugărit, ci numai s'a infundat într'un codru necunoscut dușmanilor și greu de străbătut, de unde Românilor le da mâna de a negoția cu Ordă. În ori-ce cas, Mongolii au apucat pe o altă cale, iar Basarabă re-mase stăpân nu numai în Oltenia pe admirabilul bulevard al Lotrului, dar încă și la nord peste acea „Sylva Blacorum“, unde mai târziu s'a format așa numitul „ducat al Amlășului“.

Pasagiul din Fazel-ullah-Rașid scapără multă lumină. Intre altele, el confirmă vechea confuză credință oltenescă despre o luptă a Basarabilor contra lui Batù în legenda sântului Nicodim cea scrisă de Stefan Ieromonahul după tradițiunile mănăstirii Tisména. În adevăr, în capul Mongolilor din Făgăraș nu era însuși Batù, dar totuși era tocmai fratele acestuia: Ordă. Mai cu deosebire intere-

santă e divinațiunea lui Fotino despre un Negru-vodă pogorindu-se din Transilvania în Oltenia la 1241 din cauza invasiunii Mongolilor: „Δήλον οὖν ἐκ ταύτης τῆς ἀψευδούς ἱστορίας, ὅτι ὁ Νεγροβόδ ἐν τούτῳ τῷ 1241 „ἔτει μετέθεσε τὸν θρόνον του ἐκ Τρανσυλβανίας εἰς τὴν Βλαχίαν, καὶ οὐχὶ πρότερον „ἢ μετέπειτα...“

Cronica persiană conservă numai numele de familie saŭ de castă: *Basarabă*, fără nici un nume personal. Intru cât lipsesce vre-o altă lămurire, acel Basarabă din Fazel-ullah-Rașid putea să fi fost un Mircea, un Vlad, un Dan, un Radu saŭ ori-și cum altfel. Să presupunem că era *Radu*; *Negru-vodă* era de sigur; cu *Făgărașul* și cu *Amlașul* avusese a face.

Ajunge a constata că:

1°. Intre 1230—1235 Basarabii perduseră din totalitatea Olteniei Mehedințul, pe care l'aŭ cucerit Ungurii, mai perșend tot-o dată nordul Vâlci, cuprins de Sași;

2°. Intre 1235—1240 Basarabii aŭ reușit a goni pe Sași din Vâlcea și aŭ apucat peste Carpați hotarele Amlașului și ale Făgărașului, fără totuși a redobândi Mehedințul;

3°. La 1241 Basarabii aŭ resistat cu vigóre invasiunii Mongolilor.

Representantul Basarabilor la 1241 nu se vede a fi fost altul decât același care se luptase la 1235 și la 1230: un principe călit prin resboie și puternic printr'un îndelungat prestigiu, voevodul adecă peste toți kinezii oltenesci de atunci, căci vom vedé îndată că dintre mai mulți kinezi se alegea la Olteni un singur voevod.

Este un fapt pozitiv că Români din Reșinar, un vechiu mare sat din regiunea Sibiiului, mai corect din sfera fostului „ducat al Amlașului“ după cum o voiu dovedi mai la vale, asiguraŭ într'un proces la 1833 că peste părțile lor și ale Cisnădiei un „Radu-vodă Negru domnise la anul 6740“: „Principis Radul voda Negru anno 6740 regnantis“, iar anul dela zidirea lumii 6740 corespunde anului creștin 1232, —tocmai Radul tocmai atunci și tocmai pe acolo unde trăia Basaraba cel din cronica lui Fazel-ullah-Rașid.

Este o adevărată problemă.

Reșinărenii susțineau în aceeași ocaziune că această cronologie a lui Radu-Negru o sciuseră deja strămoșii lor în timpul regelui Mateiu Corvin la 1488.

Neapărat, o asemenea aserțiune nu pôte fi considerată ca o fântână istorică propriu ăisă. Ea se potrivește însă de minune cu

fântânele istorice cele mai necontestabile dintre anii 1230—1241, pe cari Reșinărenii la 1833 nu le puteau bănuși de nicăiri, iar textul lui Fazel-ullah Rașid abia la 1834 s'a publicat și s'a făcut cunoscut în Europa. Și apoi anul precis 1232 are o învederată originalitate, care se deosebește de toate datele cronologice anterioare, fie din cronicile românești, fie cele străine de pe atunci despre Radu-Negru. Mai amintesc că Reșinărenii n'au în vedere o întemeiere a Statului muntenesc, nu o „descălecare“, ci simplu un memorandum biografic relativ la „Sylva Blacorum“.

Repet încă o dată: este o adevărată problemă.

A afirma, nu cuted; a așeza însă o ipotesă foarte ponderoasă, o socotesc chiar ca o datorie. Față cu impregiurările de mai sus și față cu anonimitatea lui Basarabă în cronica lui Fazel-ullah-Rașid, eu științificesce îmi permit a admite provisoriu numele personal Radu, pînă la o probă contrară. Acel prim Radu-Negru, pogorindu-se din Făgăraș și din Amlaș pe la 1232 din cauza contelui Conrad și 'n urmă a doua oră la 1241 din cauza Mongolilor, va fi rămas în tradițiunea poporană un fond durabil, cu care peste o sută cincideci de ani s'a fusionat un alt Radu-Negru, de astă dată autenticul întemeiator al Statului muntenesc.

§ 29. Mihaiü-vodă Liténul.

Bibliografia: *Fessler*, Geschichte von Ungarn, ed. Klein, Leipzig 1867 in-8 t. I p. 386, 394. — *Katona*, Historia critica t. VI p. 911—16, 959, cfr. p. 748. — *A. Xenopol*, Istoria t. I p. 547 sqq. — *Șincai* t. I p. 267, 270. — *Onciul* în Conv. lit. 1891 p. 944 sqq. — *N. Densușianu*, Documente p. 240, 249 sq.; cfr. Theiner, Monumenta Hungariae t. I p. 208 sq.; Fejér, Cod. dipl. t. IV vol. I p. 447 sq.; Pesty, A. Szörényi Bánság t. I p. 332, etc. — *Endlicher*, Monumenta Arpadiana p. 245. — *Hanka*, Zbírka neydáwnégšjch slownjkuo, Praha 1833 in-16 p. 76; cfr. Jungmann, Slownjk česko-německy t. II p. 341. — *Pachymeres*, De Palaeologis, ed. Bekker, Bonnae 1835 in-8 t. II p. 271 sq. — *Gregoras*, Byzantina historia, ed. Schopen, Bonnae 1829 in-8 t. I p. 203. — *St. Novaković*, Ueber Legjan-grad, în Archiv f. slav. Philol. III p. 124 sqq.; cfr. ibid, p. 644. — Караџић, Српске народне пјесме, Wien 1845 in-8 t. II p. 132 sqq. — *Pavlinović*, Narodna pjesmarica, Zadar 1879 in-8 p. 41 sqq. — *Daničić*, Рјечник из књижевних старица, 1864 in-8 t. III p. 169 sq. — *Pejacsevich*, Historia Serviae, Colocae 1799 in-f p. 219.; cfr. Schafarik, Gesch. d. südslawischen Liter., Prag 1865 in-8 t. III p. 241—2. — *Șăinenu*, Semasiologia limbii române, Bucuresci 1887 in-8 p. 235-7; cfr. Cihac, Dict. II p. 173. — *Aleksandri*, Poesii poporale, Iași 1852—3 in-16 t. II p. 30—34; ed. II Bucuresci 1866 in-8 p. 175—78. — *Cantemir*, Descriptio Moldaviae, Buc. 1872 in-8 p. 132; cfr. Marian, Nunta la Români, Buc. 1890 in 8 p. 610 sq. — *Bezsonov*, Болгарскія пѣсни p. 39. — *Miladinovtzi*, Бжл.

гарски пѣсни, Agram 1861 in-8 p. 26—7, 117—23, 395.—*Cojković*, Пѣванія черногорска, Leigzig 1837 in-8 p. 122, 283 sq. — Сборник, Sofia 1896 in-8 t. XIII p. 104 sq.; cfr. *Duvernois*, Словарь болгарскаго языка, Moscova 1888 in-8 t. V p. 1106. — *Folino*, *Исторія* t. II. p. 8. — *Constantin Capitanul*, în *Magaz. ist.* t. I p. 87 sq. — etc.

Deja înainte de invasiunea lui Batù la 1241 autoritatea Ungurilor asupra Olteniei era aproape nulă, de vreme ce nu numai contele Conrad fusese gonit din Vâlcea, dar încă, fugărindu'l spre Sibiiu, Basarabă isbutise a apuca la nord de Carpați marginile Făgărașului, unde s'a și luptat atunci cu Mongolii și pe unde Românii îl numiau pe dînsul Radu-vodă Negrul. După retragerea cea definitivă din hotarele Ungariei a pâlcurilor lui Batù la 1243, lucrul firesc este că nu așa de o dată Maghiarii aũ putut să se gîndescă la subjugarea Basarabilor. La 1246 regele Bela IV abia fost'a în stare de a se bălăbăni cu ducele Frederic al Austriei, carele cuprinsese dela Unguri un teritoriũ necontestabil al coronei sântului Stefan; cu atât mai puțin în același an 1246 ar fi putut Ungaria, fără nici o bătaia de cap, să cucerescă pe nesimțite ambele maluri ale Oltului pînă la Dunăre, pe când pe la 1240, în pređiua năvalei Mongolilor, regele Bela nici măcar din singura Oltenia nu stăpânise decât numai Mehedințul. E fictivă dară, cu desăvîrșire fictivă, faimósa donațiune din 1247, prin care Ungaria cedeză Cavalerilor Ioaniți dela Rodos întregă România cu toptanul, „tota terra de Zeurino“ și „tota Cumania“; o donațiune foarte pompósă, dar remasă pe hărțiă. Ori-cât de fictivă însă, ori-cât de platonică, acea donațiune totuși este de o mare însemnătate din punctul de vedere al unor amărunte istorice contimpurane, pe cari nu le cunóscem d'o cam dată din alte fântane.

Actul de donațiune, neapărat, trebuia să fi avut o rațiune óre-care teoretică. Pe de o parte, tronul unguresc datoría multă recunoscință Cavalerilor Ioaniți, căci — după cum observă Șincai sub anul 1244: „plinind Tătarii trei ani în Ungaria, în anul de acum o aũ lă- „sat deșértă și năcăjită, iară Bela IV Craiul Ungariei prin ajutorul „Ospitalilor din Rod sau al Ioaniților s'a înturnat a-casă și a început „a lecuí cele stricate“. Pe de altă parte, avënd aerul de a resplăti pe Ioaniți, Ungaria nu le dăruia în fapt alt ce-va decât dreptul de a lua ei-înșii România dacă o vor puté, un „jus occupandi“ care la cas de isbândă ar fi adus fără indoelă nesce mari folóse Ungariei și Cavalerilor tot-o-dată, Ungariei mai cu samă. Cu alte cuvinte, unul acordă altuia autorisațiunea formală de a prinde pe ursul în pă-

dure, indicând cu precisiune hărlogul unde se află și cum anume este, cu condițiunea de a fi împărțită apoi préda în doue. Dar ursul fost'a el prins? Ba. „Tractatul — dice Fessler — n'a ajuns de loc la îndeplinire“; și mai adaogă cu naivitate că bine că nu s'a îndeplinit una ca acésta, fiind-că mai târziu ar fi fost fórte periculósă introducerea unui puternic Stat străin preoțesc in sinul Statului mirén celui unguresc: „Dieser Vertrag, der in der Folge für „Ungarn sehr gefährlich hätte werden können, indem er einen „ausgedehnten Priesterstaat im Schosse des Reichs schuf, kam „nicht zur Ausführung“. Ungaria dară după Fessler a scăpat de un mare pericol. A scăpat însă cum? Prin aceea că Ioaniții n'au putut să capete dela regele Bela un ce-va pe care însuși regele Bela nu'l avea la dispozițiune. Este de regretat că d. Xenopol consideră actul din 1247 ca o probă de domnirea Ungariei peste Oltenia, ca un fel de punere în posesiune a Cavalerilor, pe când i se póte da cel mult valórea de o informațiune prealabilă, o însemnătate óre-care descriptivă.

La 1247 nu rezultă de nicăiri că Ungaria va fi stăpănit în cuprinsul Olteniei nici măcar Mehedințul, căci un „Banus de Zeurino“ dispăre din diplomele unguresci la 1243 în persóna unui „Stephanus filius Chak“ și nu mai reapare tocmai pînă la 1249, ceea ce arată că pe la finea dominațiunii mongolice Basarabii apucaseră Mehedințul, profitând de extrema slăbiciune de atunci a Ungariei: „das furchtbare Elend welches nach dem Abzuge der „Mongolen in Ungarn herrschte“, după expresiunea lui Fessler. Un episcop unguresc de Severin la 1246, „Episcopus Zeuriniensis“, pe care 'l mențióneză Pesty și pe care 'l admite d. N. Densușianu, este o învederată greșélă de lectură în loc de „Episcopus Geurinensis“, după cum fórte bine o citise Fejér, — un vechi episcopat curat unguresc făcend parte din arhiepiscopatul de Strigonia saũ Gran și intercalat deja in Statutele regelui Bela III, tocmai in aceeași pozițiune ierarhică iată cum la Bela IV: „Bartholomaeo Quinque-Ecclesiensi, Gregorio *Geurinensi*“, iar la Bela III: „Episcopus Quinqueecclesiensis habens mille et quingentas „marcas, episcopus *Geuriensis* habens mille. . .“ N'are a face cu Severinul, ci cu orașul Raab, în latinitatea medievală Geurinum și Jaurinum, civitas Geuriensis saũ Geurinensis, unguresce Győr. Înființarea unui episcopat unguresc la Severin in 1246, este un nonsens istoric. Vom vedé la locul seũ că un episcopat catolic, ca și

un episcopat ortodox, n'a existat în Oltenia pînă la Alexandru Basarabă după anul 1350. Unde dară să fie vre-o umbră de autoritate maghiară la Severin, fie civilă, fie ecclesiastică, în momentul actului din 1247? Chiar în acest act termenul cel concret „Banatus de Zeurino“ nu se află, ca și când n'ar fi fost nici o dată, ci se întrebuintează numai într'un mod vag despre Oltenia întregă „tota terra de Zeurino“ pe aceeași liniă cu „tota Cumania“ despre restul României, unde nedefinitul „tota“ e caracteristic.

Este foarte interesant că în actul din 1247 regele Bela uită fără nici o urmă pe celebrul conte Conrad, căruia același rege Bela îi dăruise la 1233 țera Lotrului și care trăia încă mult mai târziu la 1265, când cerea o confirmațiune regală asupra aceluiași teritoriu. Despre țera Lotrului acest act vorbește lămurit: „terra Lytira“; ne spune însă, mărturisind'o tot așa de lămurit, că ea aparține Românilor, fără nici o virgulă despre Sași. Năvala lui Batù desființase pe contele Conrad ca și „Banatus de Zeurino“, măturând din Oltenia ori-ce element unguresc, nu d'a-dreptul în interesul Mongolilor, ci indirect în folosul Basarabilor.

În sfîrșit, singurul bun simț ar fi de ajuns pentru a ne îndreptăci că la 1247, mai mult decît ori-când, Ungaria nu avea de unde să dea la mână Ioanișilor Oltenia, pe care regele Bela n'o avea el-însuși în mână și nici o avusese vre-o dată întregă. Păcăliți printr'o dărniciă închipuită, Cavalerii n'au zăbăvit de a se plînge lui Innocențiu IV peste patru ani la 1251. Papa s'a grăbit a confirma donațiunea, ceea ce nu'l costă nemica. Unica consecvență practică a confirmațiunii a fost că textul actului s'a conservat la Vatican în Regestele Pontificatului, de unde d. N. Densușianu ne procură importante fac-simile ale unor pasaje pînă acum controversate sau reu descifrate. Mai jos, cu ocaziunea diplomei regelui Ladislău Cumanul din 1285, noi vom vedea pretențiunea *maxima* a Ungariei asupra Românilor din Oltenia; prin acel *maximum* vom putea judeca acolo și mai în cunoștință de cauză, cât de fantastică eră suveranitatea coronei sântului Stefan asupra Basarabilor în actul din 1247.

Grație acestui act, noi știm că la 1247 în Țera-Românescă domniau doi voievozi români deosebiți: unul în Muntenia „Szene-slaus“, mai corect Semeslay, căci în onomastica slavică acest nume

figurează tot-d'a-una cu *m*; iar în Oltenia un alt voevod românesc „Olacorum“, al căruia nume a fost în trecut foarte problematic: la Fejér *Lirtioy*, la Pray și la Theiner *Lynioy*, d. Onciul însă a demonstrat prin analiza paleografică a fac-similului că trebuie citit *Lytuon*. Afară de acest Lituon, mai erau încă alți doi principii Români, cari totuși nu purtau titlul de voievozi: Ion și Fărcaș. Istoricii noștri, între cari și d. Onciul, au scăpat din vedere că tustrei, adică Ion și Fărcaș ca și Lituon, erau de o potrivă kinezi: „cum Kenazatibus Ioannis et Farcasii usque ad fluvium Olth, „excepta terra Kenazatus Lytuon Woiavode.“ Numai unul din cei trei kinezi era voevod în Oltenia, după cum și în Muntenia Semeslav era un singur voevod. În actul din 1247 kineziile cei voievozi ne apar foarte superiori celor simpli kinezi, pe cari regele Bela în planul său îi tractează fără rezervă, dăruindu-i orecum pe deplin Cavalerilor, pe când kinezilor voievozi în același plan li se acordă o neatârnavare excepțională: „excepta terra Kenazatus Lytuon Woiavode“ și „excepta terra Szeneslai Woiavode“. Această mare superioritate din punctul de vedere al regelui Bela concordază tot-o-dată și cu înalta pozițiune, pe care în titulatura ungară o avea pe atunci voevodul, în specie acela din Transilvania, unde de asemenea era unul singur peste țera întregă. Ungurii, ca și Românii, căpătaseră prin împrumut dela Slavi aceeași nomenclatură oficială: voevod, kinez, jupân sau ișpan etc., aplicând-o însă într'un mod original, diferit întru cât-va de sorgintea cea slavă. Este de observat în privința *voevodului* pînă și contractiunea cea analoagă: *vodă* la Români și *vajda* la Unguri. Sensul dară al cuvîntului „woiavoda“ în actul din 1247 nu este supus la nici un fel de îndoială sau nedumerire; și tocmai de aceea acest text aruncă o viuă lumină asupra celor două voevodaturi înainte de unificarea Statului Țerei-Românesce.

Mă mărginesc acuma numai cu voevodatul cel din Oltenia, deși voevodul Semeslav din Muntenia era și el din casta Basarabilor, căci purta și el capete negre pe steg, de oră ce domniă peste acei „Negri-Români“ despre cari, abia cu cinci ani înainte, vorbește Fazel-ullah-Rașid. În Oltenia dară erau mai mulți kinezi, nu cu înțelesul cel redus sau scăzut pe care 'l aveau kineziile români pe așuri sau mai în urmă ca primari ai satelor și chiar ca țerani liberi, ci cu înțelesul feudal de principii, sensul fundamental în paleoslavica: „*кнѣзь*, *кѣнѣзь* = *ἄρχων*, princeps; *ἡγεμών* = dux; *μεγιστάνων*

εις = magnatum unus“ ; iar ca verb : КНАЖИТИ = regnare. Acești kinezii se asemănă foarte mult cu kineziile românești cei din Podolia, așa numiții „principei Bolohovescei“ din aceiași epocă, cari se distingueau prin strinsa lor solidaritate și despre cari eu am vorbit mai sus (§ 23). In Oltenia dintre toți kineziile unul singur era voevod, cap recunoscut peste cei-lalți, reprezentant al tuturor Basarabilor de acolo, un Basarabă prin excelență, ca Radu Negrul cel din lupta cu Mongolii. Ori-care kinez, ori-care Basarabă, putea deveni voevod după mórtea saș încetarea voevodului precedente. Acéstă fundamentală instituțiune oltenescă, de fapt saș cel puțin in principiu, după întemeierea cea definitivă a Statului se mai păstră încă in Țera-Romănescă, apoi in Moldova după urmașii lui Petru Mușat, remănend in crisove ca o formulă tradițională sacramentală pină și sub Domniile cei mai autoritari. Ca specimen, iată acea formulă dintr'un crisov al teribilului Țepeș: „după mórtea domniei mele, ori pe cine va bine-voi a'l alege Dumneșeu de a fi „Domn Țerei-Romănesci, fie din rodul de inimă al domniei mele, fie din rudele domniei mele, fie chiar din pécatele noastre un alt „ném (по смерти господствами кого произволит господъ Богъ бити „господинъ Блашкои земли, или отъ сердечнаго плода господствами „или отъ сьродникъ господствами, или по грѣхомъ нашимъ отъ иноплеменик“). Un alt specimen, dela Alexandru cel Bun din colecțiunea lui Venelin: „iar după viața mea, pe cine il va alege „Dumneșeu a fi Domn al țerei noastre moldovenesci, fie din copiș „noștri, fie din némul nostru, ba fie și alt cine-va (или отъ нашихъ „дѣтѣхъ, или отъ нашего племени, или бо дрѣгъ кто“). Dela Mircea cel Mare, dela marele Ștefan, dela alți Domni pină la 1500, acéstă formulă ne întimpină adesea. O găsim deja in crisovul românesc cel mai prețios, anume dela Vladislav Basarabă din 1372, posterior numai cu un secol actului din 1247, unde acest principe, atât de puternic, nu șice de loc că pe tron vor urmă din fiili sei saș din familia sa, ci se exprimă despre urmașii sei intr'un mod dubitativ: „nostris Successoribus, qui in nostro Vajvodatus Dominio erunt Successores“, și pe acei urmași îi pune intr'o intimă legătură cu kineziile, calificați lătinesc ca baroni: „ac Baronibus supplicamus“. O formulă de felul acesta e fără exemplu la Unguri, la Poloni, la cei-lalți vecini ai Romănilor.

La Olteni dară voevodatul era eligibil dintre și de cătră kineziile din casta Basarabilor. Putea să fie ales d'a-dreptul fiul fostului

voevod ; dar acésta trebuia să se întâmple rar, și raritatea casului lesne se explică. Un voevod pré tînér nu avea destul prestigiù și se presupunea a nu fi în stare de a apăra întréga țéră în împrejurările cele grele. Tocmai din cauza vrístei se alegea imediat mai de preferință fratele mai mic, iar fiul reposatului rămânea să mai crească și numai une-orí reușia în urmă a se alege după mórtea unchiului. La prima vedere, o asemenea sistemă prejudecă în familia voevodilor o neconținută vrajbă între frați pe de o parte, între unchi și nepoți pe de alta ; ceea ce astimpéra însă acest motiv de dușmăniă eră mulțimea kinezilor, avënd fie-care același drept de a deveni voevod ; iar prin urmare frații, unchi și nepoți din aceeași familiă, ajunsă o-dată la voevodat, aveaù interesul comun de a trăi în armoniă unii cu alții pentru a nu fi înlocuiți printr'o altă familiă din casta Basarabilor, adecă, după expresiunea formulei celei tradiționale, de a nu „fi ales la Domniă din păcatele nóstre un alt ném“. Sistema dară se întemeiă pe o rațiune de Stat, bine cumpénită din tóte puncturile de vedere.

Putem acuma să ne oprim de aprópe asupra voevodului oltenesc celui din actul dela 1247. Era el óre același „Basarabă“ dela 1241? același „Radu Negrul“ dela 1232 din memoria Reșinărenilor? vechiul luptător contra contelui Conrad și contra Mongolilor? Nu e de cređut. El trebuia atunci să fi fost un bărbat de de-mult vestit printre kinezii oltenesci, cel puțin de vr'o trei-deci de ani pe la 1230, născut cam pe la 1200. Póte să se fi născut chiar înainte între anii 1180—1200, astfel că la 1241 va fi fost de vr'o șese-deci de ani. Voevodul însă cel numit „Lytuon“ în diploma din 1247 a regelui Bela a mai trăit în puterea vrístei pînă pe la 1278, purtând același nume de Litén (Lytuon, Lythen, Litua), când a murit cu sabia în mână într'o crâncenă bătăliă contra Ungurilor, ceea ce nu se pré potrivește pentru un octogenar.

Litén-vodă dela 1247 n'a fost dară același cu voevodul dela 1241, ci numai urmaș pe tron. Nu era nici un frate al aceluia, căci Litén-vodă avea el-însuși mai mulți frați mai mici pe la 1278, încât érași s'ar încurca cronologia. Deci putea să fi fost un fiu sau nepot de frate al lui Basarabă dela 1241, póte chiar un Basarabă dintr'o altă familiă „din păcatele nóstre un alt ném“. Nu risc d'o cam dată nici o ipotesă.

Un punct foarte important în actul din 1247 este mențiunea Hațegului, al căruia nume ne întimpină aci pentru prima oră în istorie, desfigurat în „Harszoc“, dar topograficesce definit într'un mod ne'ndoios prin vecinătatea sa cu țera Lotrului: „ab Olacis „*terram Lytira habitantibus, excepta terra Harszoc*“. Litén-vodă stăpânia dară pe ambele laturi ale Jiului dela isvorul seü în regiunea Hațegului prin Gorjiü (= Jiul-de-sus) pină la revărsarea în Dunăre prin Doljiü (= Jiul-de-jos), întregul curs al acestui fluviü, fluviü caracterisând în adevăr pină mult mai târziu cuibul Basarabilor, cari păstrău acolo în specie titlul de kinezii. Vom vedé îndată că tocmai Hațegul pare a fi fost cauza resboiului, în care a perit la 1278 Litén-vodă, combătând pretențiunea Ungurilor de a numi dinșii pe un „comes de Hatzek“ alătura cu „Banus de Zeurino“. Înainte de 1247 Radu Negrul cel dela 1241 cată să fi stăpânit deja Hațegul, de vreme ce'l lăsă el d'a-dreptul urmașului seü Litén-vodă, căci în scurtul interval dintre 1241—1247 n'a fost nici o cucerire. Este de cređut că tot dela Radu Negrul va fi conservat Litén-vodă teritoriul cel trans-carpatin la resărit de Hațeg, adecă acea „*Sylva Blacorum*“ unde la marginea Făgărașului avusese loc la 1241 lupta cu Mongolii. Într'un cuvînt, Litén-vodă ne apare ca un principe foarte puternic, „*princeps potentissimus*“ după cum peste un secol numiaü Ungurii pe Alexandru Basarabă. Prin acésta se explică incuscirea voevodului oltenesc cu regele serbesc Stefan Milutin pe la 1274. Să sărim însă peste epizodul încuscirii, limpeđind mai întâiu documentele cele unguresci relative la mórtea lui Litén-vodă.

În diploma regelui Ladislaü Cumanul din 1285, păstrată în original la familia nobilă maghiară Soos din Soovár, ni se spune următoarele: „cum nos in etate puerili post obitum karissimi patris „*nostri regnare cepissemus, Lython (al. Lythen) Woyuoda una cum „fratribus suis per suam infidelitatem aliquam partem de Regno „nostro ultra alpes existentem pro se occuparat, et prouentus illius „partis nobis pertinentes nullis admonicionibus reddere curabat, se- „pedictum Magistrum Georgium contra ipsum misimus, qui cum „summo fidelitatis opere pugnando cum eodem ipsum interfecit, et „fratrem suum nomine Barbath captiuauit et nobis adduxit, super „quo nos non modicam quantitatem pecunie fecimus extorquere, et*

„sic per eiusdem Magistri Georgij seruicium tributum nostrum in „eisdem partibus nobis fuit restauratum“; adică: „pe când apucărăm noi coróna regală, fiind în vrista copilărească încă după mórtea „pré-îubitului tatălui nostru, atunci Litén-vodă de 'npreună cu fraşii „seî, călcând credinţa, cuprinse pe sama sa o porţiune a Regatului „nostru cea aflătoare peste munţi, şi nici într'un chip nu se lăsa a ne „restitui veniturile ce ni se cuveniaŭ de acolo; decî asupra lui tri- „miserăm pe des-citatul magistru Georgiŭ, care cu o extremă cre- „dinţa s'a luptat contra aceluia şi l'a şi ucis, iar pe fratele aceluia, „numit Bărbat, l'a robit şi ni l'a adus nouă, ceea ce ne-a făcut să „stórcem dela dinsul mulţi bani, şi astfel, prin serviciul acestui „magstru Georgiŭ, s'a restabilit tributul cel datorit nouă în acea „ţeră“. Insuşi magistrul Georgiŭ, într'un act particular din 1288, menţionează acelaşi resboiŭ cu Litén-vodă şi captivarea lui Bărbat. In ce an însă petrecutu-s'a acel eveniment, atât de însemnat pentru Olteni? Contextul diplomei din 1285 precisază data în cestiune, arătându-ne că mórtea lui Litén-vodă şi robirea fratelui seŭ Bărbat s'aŭ întâmplat anume după înfrângerea Bohemilor de către Unguri aliaţi cu împératul Rudolf, prin urmare nu înainte de anul 1278. Acéstă dată o mai confirmă Katona printr'o altă diplomă din 1288, relativă cu mai multă claritate la acelaşi rol al magistrului Georgiŭ în victoria asupra Bohemilor. Incă o dată, catastrofa lui Litén-vodă cade pe la finea anului 1278 sau în cursul anului 1279, mai târziu póte, cu siguranţa însă în ori-ce cas nu înainte de 1278. Istoricii noştri, dd. Xenopol, Tocilescu, Densuşianu şi alţii, aŭ comis o gravă eróre de a pune mórtea lui Litén-vodă îndată după 1272, ceea ce s'a petrecut cu şese ani mai târziu. Numai anul 1278 corespunde textului documental şi se potriveşte atât cu încuscrirea lui Liten-vodă cu Stefan Milutin pe la 1274, precum şi cu părásirea de către acest rege serbesc a ficei voevodului oltenesc după 1278, când dinsa rămâne orfană. Litén-vodă móre dară pe la 1278. Regele Ladislaŭ mai învederéză în diploma sa că revolta lui Litén-vodă isbucnise deja mai de de-mult înainte de resboiŭ, de vreme ce lupta cea definitivă fusese precedată de refuzuri repetate din partea voevodului oltenesc de a satisface pe Unguri: „nullis admonicionibus reddere curabat“. Nu voiu fi departe de adevăr, dacă voiu căuta începutul duşmăniei pe la anii 1275—1276; şi iată cum.

La 1247 Litén-vodă stăpânia asupra Olteniei întregi, cu Mehe-

dințul și cu Hațegul. Nu mult după aceea Ungurii au reușit din nou a pune mâna pe Mehedinț, reînființând banatul de Severin, mai cu dinadinsul dela 1263 încôce, când aproape în fie care an ne întimpină în diplomele regale un „Banus de Zevrino“, mai adesea un Laurențiu, un Ugrin, un Paul și un Micud, acesta din urmă străbun al familiei Văcărescilor, după cum vom vedé la locul seú. Aliați obicinuiți ai Românilor, Bulgarii nu incetau în acest interval de timp de a turbura administrațiunea cea unгурescă din banatul de Severin, iar într'un rind însuși împératul Svetislav „*terram nostram de Zeurino miserabiliter devastasset*“, după expresiunea regelui Stefan V, astfel că Maghiarii fuseseră atunci siliți de a întreprinde peste Dunăre cincî resboie, „*quinque vicibus*“, după o altă diplomă dela același rege. Se pare însă că Litén-vodă nu se amesteca fățiș în acea luptă, mulțumindu-se cu restul Olteniei. Este probabil că pentru prima óră sub regele Stefan V, un principe fórte neastîmpérat și resboinic, voevodul oltenesc începuse a recunósce suzeranitatea cea factică a Ungariei, nu imaginară ca la 1247, plătind corónei sântului Stefan un tribut óre-care pentru posesiunea cea transilvană, „*aliqua pars de Regno nostro*“ și „*proventus illius partis nobis pertinentes*“, în specie pentru Hațeg. După mórtea lui Stefan V, adecă după anul 1272, urcându-se pe tronul unгурesc un copil de deuce ani, Litén-vodă cređu sosit timpul cel mai oportun pentru a se emancipa, cu atât mai virtos când însuși s'a simțit și mai tare prin alianța cu Serbia pe la 1274. Oltenii ne mai plătind tribut pentru Hațeg, pe de o parte Litén-vodă respingea pretențiunile Ungurilor „*nullis admonicionibus*“, pe de altă parte Ungurii s'au hotărit a pedepsi pe nesupusul vasal, „*suam infidelitatem*“. La 1276, când regele Ladislaú era abia de cincî-spre-deuce ani, într'o diplomă ne apar între marturî: „*Ugrino Woievoda Transilvano Comite de Zonuk, Stephano magistro Dapiferorum Comite de Bors, Micud Bano de Zeverino, Petro Magistro agasonum Comite de Hatzek...*“ Intru cât titularul Petru ocupa o funcțiune efectivă la curtea regală: „*magister agasonum*“, comis saú cap al grajdurilor, e cu puțință că demnitatea de comite al Hațegului erà d'o cam dată numai un „*honor*“; acest titlu însă în orî-ce cas însemnă o ostilitate, o rumpere de legături cu Litén-vodă. Resboiul cel fórte îndărjit și îndelungat contra marelui rege bohem Ottocar nevoise pe Ungurî a mai amîna vr'o doi ani lovitura contra Basarabilor. La 1278 Ottocar perind pe câmpul de bătăliă, unul din eroii acelei victorie unгурescî, magistrul Georgiú, a

fost trimis contra lui Litén-vodă. Vitézul voevod oltenesc a murit cu sabia în mână întocmai ca și vitézul rege bohem. Kinezul Bărbat, unul din frații lui Litén-vodă, a fost prins și dus rob de'naintea curții maghiare. Concluziunea e descrisă într'un mod foarte mercantil în diploma din 1285: Bărbat s'a rescumpărat din robie prin mult bănet: „non modicam quantitatem pecunie fecimus extorquere“, și Oltenii sub noul voevod au fost constrinși a plăti din nou Ungurilor tributul cel cuvenit suzeranului pentru porțiunea cea vasală a teritoriului: „aliquam partem ultra alpes“, adică pământul cel nu de așuria decât din Transilvania, anume Hațegul cu certitudine, poate și „Sylva Blacorum“ cea spre răsărit dela Hațeg pînă la Olt, viitorul ducat al Amlășului.

Domnia lui Litén-vodă se începuse cel puțin de pe la 1246, cel mult de pe la 1242, și a durat apoi maximum pînă pe la 1279, ce-va ca douăzeci și patru de ani, — intervalul pe care cronicile muntenesci îl atribue întemeietorului Statului Țerei-Romănesci. Intemeietor al acestui Stat el n'a fost; necontestabil însă era un principe foarte remarcabil. Din viața lui un eveniment important a fost încuscrirea cu regele serbesc Stefan Milutin. Dar înainte de toate să mă opresc o clipă asupra onomasticeii.

Litén nu este un nume de botez, nici un nume românesc popular. Intru cât *Litén* nu figurează într'o proprie subscriere personală, ci numai din partea altora, este mai curând o poreclă, după cum poreclă era Cuman la regele unguresc contimpuran: „Ladislaus Cumanus“. Lui Ladislaș Ungurii îi diceau „Cumanul“ din cauza legăturilor celor intime ale acestui rege cu Cumanii. Românescul Liténul are o accepțiune foarte apropiată, însemnând „păgân“. Etimologia cuvîntului e interesantă. Din toate popoarele indoeuropene ale Europei, acela care a îmbrățișat creștinismul mai târziu și mai cu anevoe decât cele-lalte, au fost Litvani. În secolii XIII și XIV ei toți erau idolatri. De aci la Români „Liftă spurcată“, „Liftă rea“, „Litén“, au ramas ca sinonimi cu „păgân“. Tot așa în limba bohemă medievală, anume în Vocabularius lui Rozko-chany:

„Barbarus = Lytwenyn;

„Saraceni = Lytwyene“;

iar într'un text din 1556 litwa se întrebuintează la Bohemi cu

sensul de „păgânătate“. Nu urmază că Litén-vodă va fi fost ne-creștin, dar se vede ori și-cum că eră reu creștin, nu era un creștin ortodox, eră aplecat cătră ritul grecesc mai puțin decât cătră cel latin, acéstă din urmă explicațiune confirmându-se mai la vale. Alexandri dice: „Litfă e sinonim de ném reu și fără credință“. Cihac traduce tot așa Litfa prin: „homme sans foi et honneur“. Pe larg și fórte bine ne dă d. Șăinenu următorea exemplificațiune, pe care mă cred dator a o reproduce întrégă:

C. Negruzzi în Sobieski și Români (Opere I, 170): „... Craiul a trimis „răspuns călugărului, care ședea în clopotniță, să deschidă, ori face mână-„stirea praf și pulbere.

„— Auđit'ați acolo *litfa* cea păgână!...“

Litfă însemneză înainte de tóte nepravoslavnic și, ca atare, înzestrat cu tóte însușirile ce caracterisă pe eretic.

În balada Grue Grozovanu (Alexandri, p. 80):

Negrul meu să nu mi'l vinđi:
Să nu'l vinđi la Ungurén,
Nici la Turc țarigrádén;
Să nu'l vinđi nici la *Litén*,
Că *Liténu'i* om vicién!

Generalisându-se cuvintul *litfă* în sens de om saú popor necredincios, el fu aplicat, sub formele *litfă* saú *liftă*, tuturor celor străini de credința pravoslavnică.

În balada Vulcan (Ibid. 138):

Alei! fěrá veninosă!
Litfă rea, necredinciosă!
Ce reu, spune, ți-am făcut,
Turcilor de m'ai vindut?

În balada Constantin Brâncovan (Ibid. 212):

Câni turbați! Turc!, *liftă* rea!
De'ți mánca și carnea mea,
Să sciți c'a murit creștin
Brâncovanul Constantin.

Intr'o doină bucovinénă (Marian II, 164):

Un panțir, *liftă* spurcată,
Đi și nópte mă tot cată...

Jipescu, Opincar, p. 25: „Liniştea ne-o tulbură vrăjmaşu dă Ungur,
„dă Tătar, dă Poleac, dă Némţ, dă Turc, dă Muscal şi câte alte *litfe*, li-
„ghioi spurcate...”

În povestirea Moş Nichifor Coţcarul de Créngă (Conv. lit. X, 378):
„De aş avé eu atâtia gonitori în ocol şi d-ta băieţi, caţi cazaci, căpcâni
„şi alte *litfe* spurcate au cădut mo.ţi la Grumăzesci din vreme în vreme”.

Alexandri, în piesa Creditorii (Teatru, p. 1062): „*Litfa* de zaraf s’au
„spăriat de mine ş’au fugit, parcă l’au umflat năbădaica...”

„— Auđi Iuda? póte că venia să’ţi céră parale?”

Acelaşi, în Cetatea Némţului, unde e vorbă de Leşi (Ibid. 1483):
„Şi voi cu toţi, bărbaţi, femei, copii, pe apărare!... Inarmaţi-vé cu ce’ţi
„găsi şi daţi de mórte, ca să nu dică *litfa*, c’o intrat în țara noastră ca în-
„tr’un sat fără câni”.

Acelaşi în poema Dumbrava-Roşia (Poesii III, 2, 8):

Şi călăraşi din fugă prin sate, prin oraşe
Craînesc: Săriţi cu toţi pe *litfele* trufaşe!
Vitezul Ştefan-vodă vé chémă ’n vitejie;
Cine’i mişel să fugă, cine’i Român să vie!

În Dan, căpitan de plaiu (Ibidem, p. 97):

Tătarii ca zăvođii pe dînsul daú năvală!
„În lături, *litfe!*” strigă la ei vitezul Dan,
Punându-se de pază la capul lui Ursan.

Aceaşi consideraţiune religiósă a făcut ca vorba *letin* (= *latinus*) să
capete în limba română accepţiunea pejorativă de eretic...

Pentru vitezul voevod oltenesc dintre anii 1246—1279 nu-
mele Litén, „Lythen Wayuoda”, iar într’un document chiar Litfa,
„Lytua Wayuoda”, nu era alt-ceva decât o poreclă cu sensul de
„păgân”, şi mai în specie cu acela de „eretic” sau „papistaş”.
I se dicea „Litén-vodă”, întocmai după cum mai târziu fiul şi
nepotul lui Mircea cel Mare, ambi Vladislavi, erau porocliţi de
cătră alţii ca „Dracu-vodă” şi „Tepeş-vodă”. Neortodoxia, mai pro-
prie catolicismul lui Litén-vodă este în legătură cu energica prop-
pagandă papală în Oltenia tocmai din acea epocă. Într’o bulă din
1238, înainte de urcarea pe tron a lui Litén-vodă, pe când el era
încă un simplu kinez, papa Gregoriu IX ne spune că în țera Se-
verinului s’a înmulţit atât de tare numărul catolicilor, încât era
lipsă de un Episcop deosebit. Episcop nu s’a înfiinţat, dar misionari
trebuia să fi fost destui. Pentru Litén-vodă papismul póte să nu
fi fost decât o dibăciă politică; ori-cum însă, această şovăire reli-

giósă, această „lepădare de lege“, se vede a’i fi atras porecla de Litén. Se nasce dară întrebarea : care să’i fi fost lui Litén-vodă numele de botez? Sper că o voiu nemeri mai jos.

Cantemir descoperise cel întâiu că pe la 1274 regele serbesc Stefan Milutin ținea în căsătorie pe fiica unui Domn din Téra-Românescă ; o descoperise, întemeiându’și această aserțiune pe texturile combinate din cei doi Bizantini : Nicefor Gregoras, născut pe la finea secolului XIII, și George Pachymeres, născut în prima jumătate a aceluiași secol, amîndoi contimpurani cu evenimentele. Cestiunea despre acel „*ἄρχων τῆς Βλαχίας*“ eū am discutat’o deja mai sus în §§-ii 4—7 și 13. Aci voiu începe prin a confruntă cele două pasage, cel din Gregoras și cel din Pachymeres, relative la fiica celui Domn, cari concordază perfect :

ea fusese prima din cele trei neveste ale regelui serbesc și singura legitimă, de care fără divorț s’a despărțit după câțiva ani, trimitend’o înapoi în România, iar cu cele-lalte două succesive a fost necununat și s’a putut cunună apoi numai cu o a patra la 1299, când el-însuși ajunse la vrista de 45 ani și când s’a întămplat a muri nevêsta sa cea de’ntăiu, adecă Româncea, desfăcându-se astfel de prima însoțire bisericăscă :

când se căsătorise cu fiica Domnului Romănesc, fiind cea de’ntăiu căsătorie din cele trei legate și deslegate pînă la 1299, Milutin trebuia să fi fost atunci plus-minus de 20 de ani, iar prin urmare, de vreme ce la 1299 el era de 45 de ani, scoțendu-se 25, prima căsătorie avusese loc pe la 1274 ;

căsnicia cu fiica Domnului Romănesc durând trei-patru ani, „*ἄρχονος τινὰς συνοικίσας*“, mai mult de doi și mai puțin de cinci, despărțirea cată să fi avut loc pe la 1277—1278, în timpul resboiului lui Litén-vodă cu Ungurii, saū — mai bine — după mórtea acestui principe ;

fiica Domnului Romănesc căsătorindu-se pe la 1274, ea trebuia să fi fost atunci de vr’o 16 ani, bărbatul fiind de vr’o 20, și deci murind ea în 1299 la vrista de peste patru-deci ani, s’a fost născut pe la 1258 ;

în fine, domnind Litén-vodă în Oltenia dela 1246 minimum pînă la 1279 maximum, prima nevêstă a lui Stefan Milutin eră și nu putea să fie alt cine-va decât fiica lui Litén-vodă.

Căpătând această traică temeliă istorică, să trecem acum la poesia epică a Serbilor, pînă la un punct și a Bulgarilor tot-o-dată, de unde vom ajunge apoi la Litén-vodă într'o baladă poporană românescă.

După mórtea regelui serbesc Stefan Uroș la 1272 urmă fiul seü Stefan Dragutin, certându-se apoi mereü cu fratele seü mai mic Stefan Milutin, căruia peste pușin la 1275 a fost adus a'ï lăsa tronul. La anii intermediari 1273—1274 se rapórtă o baladă poporană despre ambiü frașii Dragutin și Milutin, iar prin urmare toc-mai la epoca însoșirii lui Milutin cu fiica lui Litén-vodă. Acéstă baladă, care ne întimpină în colecșiunea lui Karadžić sub titlul: „Milan-beü și Dragutin-beü“, se începe prin :

Два се брата врло миловала...

(Ceü doi frașii mult se iübăü unul pe altul).

Milutin vrea să se 'nsóre. Dragutin il sfătuesce de a nu'și lua nevéstă, căci prevede prin acéstă o desbinare între frașii. Milutin însă nu ascultă și se 'nsórá, iar prima faptă a nevestei este că'l indémná să omóre pe Dragutin. Așa se face ; dar Milutin nu zăbăvesce de a se căi, și atunci își omórá și pe nevésta. După istoria nu s'aü întâmplat cele douë omoruri, ci numai o duplá separașiune: Milutin a gonit pe nevésta și a resturnat pe Dragutin. Fondul istoric este necontestabil. E totuși mai preșiosă o altă baladă din aceeași colecșiune a lui Karadžić sub titlul: „Insurátórea lui Dușan“, — un titlu necorect, în locul căruia ar fi trebuit să fie: „Insurátórea lui Stefan“.

Toșii primii regiü ai Serbiei din dinastia lui Nemanja purtaseră unii după alșii același nume de Stefan aproape în curs de doi secolü: Stefan Nemanja, Stefan Intăiu-íncununatul, Stefan-Radoslav, Stefan-Vladislav, Stefan Uroș, Stefan Dragutin, Stefan Milutin, Stefan dela Decian, Stefan Dușan. Daničić ne arată că Stefan devenise atunci la Serbi un adevérat nume dinastic, astfel că regii la încoronare și'l adăugaü la cel de botez, saü chیار il purtaü singur părăsind pe cel de mai 'nainte. Toșii se făceau Stefanü. Din cauza acestei omonimitășii nu e de mirare, dacă tradișiunea serbă confundă pe cei mulșii „Stefanü“ și dacă, mai cu samă, memoria poporană atribue faptele anterióre

celui mai nou și mai celebru dintre dinșii, anume lui Stefan Dușan, supranumit „cel tare“. Confusiunea, repet încă o dată, n'ar fi de mirare; adevărul însă este că balada cea publicată de Karadžić nu pré-confundă, căci nu menționează de loc pe Dușan, ci pe împăratul Stefan, „цар Стјепане“, ceea ce se aplică de o potrivă bine la Stefan Milutin, deși el însuși nu-și dedea titlul de împărat, ci numai de rege: краль. În poesia epică serbă titlul „împărat“ se dă și tatălui lui Dușan, iarăși numai rege; ba chiar însuși Dușan fusese numai rege în prima parte a domniei sale. În ori-ce cas, balada în ceștiune nu întrebuintează nici numele „Dușan“, nici supranumele de „cel tare“. Încă o dată, aci este în joc însurătorea lui Milutin cu fiica lui Litén-vodă. Împăratul Stefan—dice balada—a trimis pe peșitori să-i aducă mirésă de departe din orașul păpistășesc cel numit Ledian:

„У Ледјану граду Латинскоме...“

Las mai întâiu la o parte toate cele-lalte particularități, mărginindu-mă d'o cam dată cu termenul Ledian în acea baladă. Îmi înlesnesce această sarcină eminentul filolog serbesc Stoian Novaković, desbătând pe larg opiniunile emise în trecut și ajungând el-insuși la concluziunea că—după el—deslegarea enigmei trebuî căutată: „din popórele cele locuind la nord de Serbia numai dóră la „Unguri și la Poloni (bleiben unter den nördlich von Serbien gelegenen Völkerschaften nur noch die Magyaren und Polen übrig)“; și anume unguresce lengyel însemnéză Polon, și așa dară balada ne spune că împăratul Stefan va fi trimis peșitori în Polonia. Fiind însă că nici unul din regii Serbiei nu avusese o nevéstă din Polonia, d. Novaković crede că acea baladă cuprinde în sine o interpolațiune de pe la începutul secolului XVII, când poetul dalmat Gundulić deșteptase la Slavii meridionali o mare simpatie pentru Poloni: „kein Zeitpunkt geeigneter war als der Anfang des XVII. „Jahrh., in welchen die Sympathien der Südslaven für die Polen der „Muse Gundulić's so herrliche Töne entlocken“. Să observăm că, aprópe imediat după publicarea monografiei sale, d. Novaković a dat peste o variantă a aceleiași balade, scrisă tocmai în secolul XVII într'o colecțiune manuscriptă de vechi cântece serbe poporane, unde se începe:

Kad se Ženi car srbski Stiepan
Iz Legjena od kralja djevojka...

și deci o baladă *veche* în secolul XVII nu putea să fie *nouă* în același secol, de unde rezultă că Ledian este un termen mult mai de mai 'nainte. Știind că Români, afară de Unguri și de Poloni, figurază și ei „din popóarele cele locuind la nord de Serbia“, fără comparațiune mai aprópe decât Polonii, d. Novaković, de sigur, ar fi descoperit cel întâiu adevérata genesă a baladei celei serbe, dacă ar fi aflat cuvântul românesc Litén, și mai cu deosebire dacă ar fi cunoscut o baladă românescă identică cu același Litén.

Iată acuma subiectul după redacțiunea cea serbă. Impératul Stefan vrea să'și ia de nevéstă din străinatate pe fiica regelui celui catolic din Ledian. Regele din Ledian primesce încuscrirea, dar impune nesece mari dificultăți pe cari împératul Stefan el-insuși său trimisul seú să le pótă birui, cea de'ntăiu condițiune fiind de a sări peste trei cai său de a sări călare peste porți, iar cea din urmă de a recunósce pe Domnița dintre mai multe fete de o potrivă tóte la chip și la vristă. Acesta este fondul, care întocmai așa ne întimpină în balada românescă intitulată „Bogdan“, publicată de Alexandri în două variante. După una mirele este fiul lui

Ștefan-vodă cel vestit
Domnul cel nebiruit...;

după cea-laltă este fiul lui

Lăpușnénul cel cumplit,
Stă pe scaun poleit...;

dar în ambele variante tatăl fetei este același

...Litén bogat
Și de lege lepédat...

Urméză textual :

Nuntași încáleca,
Cu Bogdan vesel pleca ;
Ei pleca pe la Sân-Petru
Ș'ajungea pe la Sân-Metru
La Liténul cel bogat
Și de lege lepédat.
Iar Liténul de'í vedea,
Pórta curții inchidea,
Cu lanțugurí o lega
Și din gură-așa striga :
„Care este mirele,
Mirele, ginerele,

Sară el zidurile
 Să deschidă porțile!“
 Cât Bogdan îl aușia,
 Desîrg mi se răpeșia,
 Calul își infierbînta
 Ș'un răpeș volnic îi da:
 Calul rîndunel sbura
 Și în curte că era!
 Îar în curte cum săria,
 Bogdan timpul nu perdea,
 Pôrta curții deschidea,
 Și nuntașii toți intra.
 Liténul că se mira
 Și mustéța 'și resucia
 Și din gură iar dicea:
 „Care este mirele,
 Mirele, ginerele,
 Sară el téncurile
 Să-și ica postavurile“.
 Cât Bogdan îl aușia,
 Calul iar își răpeșia,
 Peste téncuri el sbura,
 Apoi le desfășura,
 Și le da pe la nuntași
 Carî în lupte sint fruntași.
 Cum era și nuntașul
 Așa-l da și postavul:
 De era el nălțisor,
 Îi da postav roșior
 Să fie strălucitor;
 De era el medior,
 Îi da postav gălbior
 Ca să-l prîndă binișor;
 De era el mititel,
 Îi da postav albăstrel,
 Ca să se mândrască 'n el!
 Liténul se bucura,
 El în casă că intra,
 Luî Bogdan că'i arăta
 Trei copile tot de-un stat,
 Tot de-un chip aseménat,
 Albe gingașe tustrele
 Ca trei flori de violele.
 Domnul tinêr le privia
 Cu ochi dulci care steclia,
 Îar Liténul mi-i dicea:
 „Care este mirele,
 Mirele, ginerele,
 Cunóscă'și el mirésa,
 Cunună-se cu dînsa!“
 Bogdan mintea nu-și perdea,
 Inel din deget scotea,
 Pe covor îl arunca
 Și din gură cuvînta:

„Care 'mî este mirésa
 Să mă iubesc cu diusa,
 Culégă-mî ea inelul,
 Inelul cu degetul,
 Căci am sabiă 'nsetată
 Ce dorește cap de fată“.
 Din trei două nici mișca
 Iar mirésă se pleca,
 Pe covor ingenuchia,
 Ca o flóre se 'ndoia,
 Și inelul culegea
 Și'n degețel și'l punea.
 Ochiî mirelui steclia,
 Inima-i se 'nveselia,
 El mirésa 'și ridica,
 Pe ochi dulce-o săruta
 Și pe brațe mi-o purta
 Și 'n rădvan că o punea,
 Și spre țeră purcedea.
 După ei încă venia
 Car mare cu druscele
 Grădina cu florile,
 Și o sută de nuntași
 Toți aleși din tábărași.
 Ei pleca pe la Sân-Metru
 Ș'ajungea pe la Sân-Petru,
 Și pe loc cât ajungea
 Mândră nuntă că făcea,
 Vestile că se ducea
 La vecini și'n depărtări
 Peste nouă țeri și mări!

E foarte surprindător că neminea dintre filologii slavî n'a văduț încă absoluta identitate de fond între redacțiunea serbă și cea românescă. Același fond a fost însă urmărit deja în nesce variante ale redacțiunii bulgare. Mai întâiu, balada bulgară poporană cea intitulată „Valko“ în colecțiunea lui Bezsonow, unde eroul peșcesce pe o fată de împărat de o altă religiune, adecă „de lege lepădat“, și se supune la condițiunile cele finale, dar despre Ledian nu se vorbesce acolo. Acest oraș ne reapare într'o altă baladă bulgară, de asemenea necunoscută d-lui Novaković, anume intitulată: „Regele Smeletin și împăratul Constantin“, unde ni se spune că împăratul Constantin își caută pentru fiul seü „Zmeul“ (Огненин) o mirésă flică a regelui Smeletin din orașul Ledian.

Dintre Români, este nu mai puțin foarte surprindător că acea absolută identitate de fond a scăpat din vederea d-lui G. Dem. Teodorescu în excelenta sa edițiune a poesiilor năstre poporane,

unde în genere îi place a cita paralelurile serbe și unde a grupat mai multe variante românesce afară de cele două din Alexandri, și anume :

1°. Varianta bănățenească „Coconul Răducan și Iancu Sibirinul“ în colecțiunea d-lui Marienescu, cea mai slabă din toate;

2°. Varianta dobrogénă „Sava Letinul“, reprodusă în călătoria d-lui Teodor Burada ;

3°—4°. Două variante muntenești, culese de însuși d. Teodorescu : „Nunul mare“ și „Nunta lui Iancu-vodă“.

În variantele NN. 2—4 Liténul se preface în sinonimul Letin:

Pe féta Letinului
Pe féta hainului,
Săvai Letinul bogat
Și de lege lepédat...

saū :

Săvai Letinul bogat,
Săvai cănele spurcat
Și de lege lepédat
Și'n cruce nebotezat...

În varianta bănățenească : „colo 'n țera litănească“.

Pe poporanul Letin d. Teodorescu îl explică foarte corect prin „un unit, un ortodox trecut la catolicism“, ceea ce înseamnă și Litén. Același sens și tot-o-dată o mare asemănare fonetică între Letin și Litén au făcut că în variantele românesce aceste cuvinte, deși etimologicesc diferite, totuși figurază într'un mod indiferent, când unul, când cela-lalt, nicăiri amîndouă la un loc. În redacțiunea sud-slavică e alt ce-va. Neexistând serbesce și bulgăresce o sinonimitate între Litén și Letin, ambii termeni acolo nu se identifică, dar se amplifică unul prin altul : „Ledian-grad Latinski“, literalmente : „orașul lătinesc al lui Litén“. Este rezultatul contactului viu între nuntașii Români și între nuntașii Slavi la 1274 față cu persoana lui Litén-vodă, despre care Românii au lămurit Serbilor catolicismul voevodului oltenesc, și atunci Serbii au căpătat două noțiuni : Litén și Letin, pe când la Români sinonimii Litén și Letin formaū o singură noțiune. Nicî Românii n'au imitat o baladă serbă gata, nicî Serbii n'au imitat pe cea gata românească, ci unul și același eveniment a fost vădut și apoi cântat de Români și de Serbi în deosebi, represintând unul și același

fond pe două căi neatirnite, de'ntăiu chiar în secolul XIII, în urmă cu modificări ulterioare.

Varianturile cele grupate de d. Teodorescu ne permit a clasifica, sub raportul fondului celui primitiv, pe de o parte puncturile cele esențiale, iar pe de alta pe cele înlăturabile.

Puncturi esențiale din secolul XIII :

a) După toate variantele mirele nu trăește în aceeași țară cu socrul, ducând pe mirésa într'o regiune depărtată :

El pleca pe la Sân-Metru
Ș'ajungea pe la Sân-Petru,

adecă o distanță dela Iuniu pînă la Octobree.

b) După toate variantele socrul este un papistaș, Litén sau Letin, și tot-o-dată foarte avut.

c) După toate variantele mirele său nuntașul cel de căpeteniă este un mare călăreț, isbutind a învinge ori-ce greutate :

Bine vorba nu sfișia,
Bidiviu 'și repeđia...

d) În fine, după toate variantele mirele său nuntașul cel de căpeteniă recunoște pe mirésa dintre mai multe fete.

Puncturi înlăturabile posterioare secolului XIII :

a) Numele generelui : Bogdan, cuconul Răducan, Bădislav...

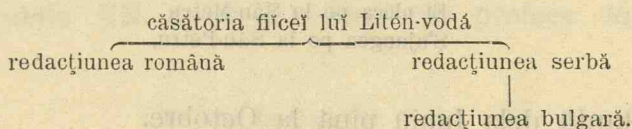
b) Numele nunului : Mihnea-vodă la unii, Iancu-vodă la alții, pe ațurîa Iancu-vodă e mirele, în unele variante mirele luptându-se el-însuși, în altele luptându-se numai nunul, pe când mirele

..... amuția
Și din umeri că'nălța,
Inălța umerele
Ca șofmul aripele
Când îl bat paserile
Tóte 'n tóte părțile;
Iar nașu-seu de'l vedea,
El din gură ce'î țicea...

c) În unele variante se menționează tatăl său muma generelui : Ștefan-vodă, Lăpușnénu, cocóna Zinca...

Numai cele patru puncturi esențiale se găsesc de asemenea în redacțiunea serbă ; aprópe tot așa și la Bulgari.

Printr'o comparațiune fundamentală nu e greu de a constata două prototipurî, independente unul de altul, dar întemeiate ambele de o potrivă pe aceeași întâmplare epică sașu poetisată: un prototip românesc cu tatăl fetei catolic numit Litén, și un prototip serbo-bulgar cu tatăl fetei de rege din orașul catolic numit Litén; iar mai departe în prototipul serbo-bulgar se mai pôte deosebi originalul serbesc cel cu numele „Stefan“ și imitațiunea bulgară cea cu introducerea altor personaje. În scurt:

Să mai adaog că în redacțiunea română subiectul e fôrte simplu, lipsind cu desăvîrșire mențiunea diferiților peșitori, cari figurează la Serbî și la Bulgari, complicând peripeșiile acțiunii. Înăturându-se redacțiunea cea bulgărească, de vreme ce ea este învederat secundară, să alăturăm acuma numai cele-lalte două redacțiuni, cea românească și cea serbescă.

Fiind în joc încuscrirea unui principe serbesc cu un principe românesc pe pămîntul românesc, nu pe cel serbesc, urmază dela sine că elementul românesc din cauza localității trebuî să cântărească mult chiar în redacțiunea cea serbescă, pe când éráși din cauza localității elementul străin în redacțiunea românească pôte să se întunece. În adevăr, în balada românească nu se zăresc nemiica special serbesc. În balada cea serbescă, din contra, ne isbesc din capul locului patru sașu cinci particularități curat românesci:

- 1°. Ledian grad = orașul lui Litén;
- 2°. Din partea miresei un eroù numit Balaciko, deminutiv din Bălaciù, nume eminate românesc;
- 3°. Intercalarea voevodului românesc Radul;
- 4°. Jocuri nupșiale equestre, proprie Românilor;
- 5°. Recunóscerea miresei.

Primele două puncturi, fôrte interesante, le voiu desbate a parte în următoarele paragrafurî, studiând de astă dată numai cele-lalte trei puncturi.

Unul din obiceiele cele mai vechi la Români înainte de nuntă eră o întrecere de cai: „*equorum certamen et praemium*“, pe care'l descrie Cantemir. La Serbi, această datină nu există, deși Slavii, ca și diferite alte popoare moderne și antice, cunosc vre-un fel de luptă simbolică pentru obținerea nevestei, nu însă anume alergarea cailor. Acest obicei curat românesc trebuia să fi fost de o splendoră deosebită la reștrăbunele nunți domnesci, astfel că Litén-vodă, a căruia bogăția o înregistrează pînă și diploma regelui Ladislaū Cumanul la 1285, ca și balada cea românească despre „Liténul cel bogat“, cată să fi uimit pe Serbi prin acele jocuri equestre. Intre altele, reprezentantul mirelui a sărit călare peste trei cai înșeuaiți, pe fie-care șea fiind înfiptă câte o sabiă cu virful în sus:

Ето, паре, под Лед'аном градом
 На ливаде три конја витеза,
 Под седлима и под ратовима,
 И на пјима три пламена мача,
 Врхови им небу окренути;
 Да прескочии три конја витеза:
 Ако ли их прескочити не тјиш,
 Не тјеш изитј', не извест' дјевојке...

Un alt obicei de nuntă străvechiu la Români este recunoscerea miresei de către peșitorii mirelui. Părinții prelungesc în tot felul ascunderea fetei prin diferite travestiri. E mai ales caracteristic aci desnodămintul că peșitorii nu pot dobândi pe mirésa pînă ce nu recurg la amenințări și la arme: „*tandem ubi vim et arma minitantur proci, parentes filiam educunt*“, șice Cantemir. In balada serbescă luptătorul Miloș școte sabia:

Тад извади мача зеленога,
 Па говори трима дјевојкама...;

în balada românească:

Care 'mi este mirésa
 Să mă iubesc cu dînsa,
 Culégă 'mi ea inelul,
 Inelul cu degetul,
 Căci am sabie'nsetată
 Ce doresce cap de fată...;

saū în una din cele doue variante muntenești:

Bine vorba nu sfârșia,
Spata din tēcă trăgea,
In mână că și-o lua,
Cătră fete se ducea. . .

În vechea nuntă românească, chiar după ce peșitorii biruesc toate greutățile și reușesc a recunósce pe mirésa, îi mai așteptă acum o nouă luptă, un adevărat simulacru de resboiu, cel mai specific românesc: rudele miresei pregătesc peșitorilor o cursă, îi prind în drum, îi lęgă cot la cot și 'i aduc robi sub pază. Iată textul din Cantemir: „Die dominica ad accersendam sponsam, omnes sponsi consanguinei et affines congregantur, legatosque praemittunt, sponsi adventum nunciaturos. His insidias in via struunt ad sponsam convocati, eosque, antequam ad illius aedes pervenerint, intercipere student, ut caveant, legati celerrimis uti solent equis. Si autem capti fuerint, inter inferioris conditionis homines stricte et inclementer ligantur, inversiquo equo imponuntur, inter nobiliores autem a sponsae patronis septi quasi sub custodia ad illius usque domum ducuntur. Eo cum pervenerint, interrogati, quid sibi vellent, respondent, se missos esse ad bellum indicendum, militem autem expugnandae arcis sufficientem statim ad futurum. . .“

Prin acest resboiu, „bellum indicendum“, se încheiă balada serbescă. Serbii, cei trei-sute de peșitori, ieau mirésa și plęcă, ducend'o la mirele. Atunci tatăl fetei, adecă Litén-vodă, trămite după dinșii pe furiș șése-sute de Letinî, шест стотин' Латинских катана, ca să atace pe Serbi și să răpescă pe mirésa:

Отидоше китјени сватови,
Одведоше лијепу дјевојку,
Оста Милош у гори зеленој
И са њиме три стотине друга.
Кад одоше свати из Ледјана,
Краљ дозива Балачка војводу:
О Балачко, моја вјерна слуго!
Можеш ли се у се поуздати,
Да раштјерац цареве сватове
И да отмеш Роксанду дјевојку?

Urméză drept final un teribil duel între Serbul Miloș și Românul Bălačiu.

Intr'o variantă muntenescă a redacțiunii românesce, nu tatăl fetei pândesce pe peșitori, ci nunul mirelui isbutesce a prinde în cursă pe rudele miresei, îi îmbetă și:

Dacă'i, mare, îmbătă,
 Călușei le prindea,
 Côme-códe le tăia,
 Gurile le proțăpia,
 Urechile ciumpăvia,
 Pe Letini apoi luă,
 Cu zarpale mi'i gătia,
 Sus pe cai mi'i aședă,
 Spate'n spate mi'i puneă. . .

„punea spate'n spate pe cai“, „inversi equo“ după expresiunea lui Cantemir. Pe când însă în balada serbescă concludiunea e foarte serioasă, ba chiar sângeroasă, căci pentru Serbi nu eră un simplu obiceiul cunoscut de nuntă ca la Români, balada românească din contra se termină printr'o glumă:

Când Letinul și'i vedea,
 Din guriță cuvinta:
 Cine-o mai face ca mine,
 Ca mine să pațe'n lume;
 Cin' s'o pune c'un nun mare
 La luptă de remășelă,
 Face o mare greșelă.
 Eū am făcut'o cu virf,
 El cu virf și indesat,
 Mai pe jos de m'a lăsat. . .

Este invederat că balada serbescă descrie o nuntă curat românească:

În palatele domnesci
 Unde nunta se făcea
 Cum e Domnilor legea,
 Și legea și datina. . .

Afară de aceste obiceiuri nupțiale românești, cu totul ne-slavice, cel puțin străine Slavilor trans-danubiani, balada serbescă mai cuprinde apoi o indicațiune directă la România. Miloș, principalul luptător în balada serbescă, travestit în haine bulgăresci, însoțesc pe peșitorii. Nerecunoscându'l, aceștia nu pot a nu se mira de tovărășia lui, și cată să'l întrebe: de unde vine și cu ce rost călătorește cu dînșii la orașul lui Litén? Miloș, pe care'l învățaseră mai de'nainte frații săi, răspunde că este din România „din țera Negrilor-Români“, unde servise „Domnului Radu-vodă“:

Кад, Милошу, достигнеш сватове,
 Питатје те, тко си и откуд си;
 Ти се кажи землје Каравлашке:
 Служио сам бега Радул-бега. . .

Un asemenea răspuns n'ar avea nici un sens, dacă drumul ducea pe peșitorii din Serbia la Polonia sau pe așuri departe de Bulgaria. Intru cât însă mirésa era Româncă, fiica unui voevod oltenesc purure aliat cu Bulgarii, răspunsul este tot ce e mai potrivit. In această baladă numele „Radu-vodă din țera Negrilor Români“, un Domn românesc Radu-Negrul, pôte să fie o intercalațiune posterioară, fie din secolul XIV, fie mai târziu din secolul XV, relativ la alți Basarabi cu numele Radu; e cu puțință totuși nu mai puțin ca să fie chiar din epoca evenimentului, de ôră-ce tocmai așa se numia predecesorul lui Litén-vodă: Radu-Negrul cel dela 1232 al Reșinărenilor.

In sfirșit, balada serbescă ne destăinuesce numele de botez al lui Litén-vodă, pe care nu ni'l spune balada românescă, mulțumindu-se cu supranumele cel poporan Liténul, după cum se mulțumesc ea și cu „Lăpușnéul“ fără „Alexandru“. Strămutând supranumele Litén „papistaș“ asupra orașului, balada serbescă ne arată că principele se chiâmă din botez Mihail:

У Ледјану граду Латинскоме
У Латинског краља Мијаила...

(In Ledian, orașul cel catolic, la regele catolic Mihail).

Acest nume Mihail se repetă mereu în baladă:

... Моме тасту, краљу Мијаилу...
... Пријателју Мијаило краљу...
... Тада рече Мијаило краљу...
... Што говори краљу Мијаило...
... Добро збори краљу Мијаило...

Intr'o variantă bulgară Litén-vodă pôrtă numele Smeletin, „Смелетин“, care ar pute să fie o fusiune etimologico-poporană din ambele numi: Miu-Letin:

Да ми поидиш во Легьена града,
Таму има краља Смелетина...

Un nume personal *Smeletin* nu se află în onomastica bulgară, nici în calendarul slav ic in genere. Dacă nu e o transformațiune din Miu-Letin, atunci Bulgarii n'au făcut alt ce-va decât a aplica socrului numele ginerelui Milutin, ceea ce mi se pare a fi mai

probabil: *Smeletin* = *Smilutin*. În ambele cazuri inițialul *S* este protectic, adăogându-se pentru ca numele cel neobicinuit să se apropie de termenul bulgăresc смил: un fel de flóre de câmp. Să ne mai aducem a-minte că un împărat bulgăresc se cheamă *Smileț*, tocmai contimpuran cu *Litén* și cu *Milutin*.

Mihail, ca nume de botez al lui *Litén-vodă*, respândesce o lumină cu totul neașteptată asupra unei probleme nedescurcate pînă acum din cronica muntenescă: Mihail Basarabă urmând pe tron după *Radu-Negrul*.

§ 30. Nedeia-cetate și Vermeghia.

Bibliografia: Originile Craiovei p. 52 sqq. — Români Bănăteni p. 26 sq. — Arhiva istorică III p. 155 sq. — *Fotino*, *Исторія* t. II p. 8, t. III p. 299; cfr. *Bauer*, *Mémoires* p. 206. — Гласник друштва србеке словесности t. V p. 66 sq., t. XXI p. 245. — *Mauro Orbini*, Il regno degli Slavi, Pesaro 1601 in-f. p. 251, 255. — *Miklosich*, Monumenta Serbica, Viennae 1858 in-8 p. 54 sqq. — *Weselofsky*, Разысканія въ области духовныхъ стиховъ, in Записки Академіи наукъ No. 3 (Peterb. 1880) p. 90. — Idem, Христіанская легенда, in Журналъ Мин. Нар. Просвѣщенія t. CLXXXIX (1877) p. 130. — *G. D. Teodorescu*, Poesiil populare române, Bucuresci 1885 in-8 p. 653-58, cfr. p. 639 nota. — *Ispirescu*, Fiul vinătorului, in Col. I. Traian 1876 p. 86-7. — *Marienescu*, Balade, Viena 1867 in-16 t. II p. 68-74. — *T. Burada*, O călătorie în Dobrogia, Iași 1880 in-16 p. 211-217. — (*M. Drăghicescu*), Dunărea dela Orșova la Mare, Galați s. a. in-4 p. 51-2. — *Karadžić*, op. cit. t. II p. 2, 132 sq. — *Verković*, Народне песме Македонски Бугара, Belgrad 1860 in-8 t. I p. 229 sq., 293. — *Miladinovtzi*, op. cit. p. 26 sq., 117 sq., 395. — Сборник (Пѣсни) t. II p. 100, t. IX p. 81, t. XIII p. 104. — *Heyd*, Le colonie commerciali degli Italiani in Oriente, Venezia 1868 in-16 t. II p. 5 sqq.; cfr. Tafel, Symbolae criticae ad geographiam Byzantinam, München 1849 t. I p. 7 sqq. — *I. Bogdan*, Vechile cronice moldovenesci, Bucuresci 1891 in-4 p. 185. — *Melchisedec*, Notițe istorice și archeologice, Bucuresci 1885 in-8 p. 37. — *Șăinenu*, Basmele române, Bucuresci 1895 in-8 p. 331. — Condicta Sfintei mănăstiri Sadova, 1793 in-f., Mss. in Arhiva Statului din Bucuresci f. 36 sqq. — *Du Cange*, Glossarium Latinitatis, ed. Carpenterii t. IV ad voc. Nundinae. — Pravila lui Vasile-vodă Lupul, Iași 1646 in-f. p. 127. — *G. Iannescu*, Studii de geografie militară, Bucuresci 1894 in-8 p. 206, 215. — *Karamzin*, op. cit. IV nota 387. — *Mutinelli*, Del commercio dei Veneziani, Venezia 1835 in-8 p. 73-5. — *Sagrado*, Arti edificative in Venezia, Venezia 1856 in-8 passim. — *Boerio*, Dizionario del dialetto Veneziano, etc.

După fântâne istorice pozitive, în secolii XIII și XIV se contractară numai doue încuscriri domnesci între Serbia și România: căsătoria regelui *Stefan Milutin* cu fiica „Domnului României“ pe la 1274 după Bizantinul *Nicefor Gregoras*, și căsătoria regelui *Vucașin* pe la 1370 cu o fiică a lui *Alexandru Basarabă* după mărturia autentică a unei bulle papale. Prin urmare, întru cât se

atinge de acei doi secolî, XIII și XIV, orî-ce cronică serbescă mai nouă va vorbi despre încuscrirea unui voevod românesc cu vre-un principe serbesc numit Stefan, nu pôte să fie în realitate alt cine-va decât Milutin. Iată dară un criteriu necontestabil.

Am spus deja o dată (§ 29) că la Serbî toți regii și împărații din dinastia lui Nemanja purtaseră unul după altul același nume de Stefan. De aceea nu numai literatura poporană, dar și cronicile serbesci sînt expuse a confundă pe acei mulți Stefanî. Să ieau aci ca cel de'ntăiu specimen pe învățatul Ragusan Mauro Orbini de pe la 1600. El însuși sciea fôrte bine că: „tutti i Rè „di Servia, che furono di casa Nemagna, si chiama- „rono Stefano“; ș'apoi cu vre-o doă foi mai jos, uitând de a se feri de un quiproquo, el-însuși aplică pasagiul din Nicefor Gregoras la Stefan Uroș cel orb, fiul lui Stefan Milutin: „La sua prima „moglie fù figliuola del Principe di Valachia, laquale dopò essere „stata congionta seco in matrimonio etc.“, și citéză lămurit: „come dice Niceforo Gregora.“ Să se calculeze matematicesce absurditatea aserțiunii. Stefan Milutin a murit la 1321. La 1321 se urcă pe tron fiul seŭ Stefan Uroș cel orb. Căsătoria în ces iune cu fîca Domnului Românesc se află nu numai la Gregoras, dar se confirmă și de George Pachymeres. Acest George Pachymeres a murit între anii 1308—1310, cel puțin dece ani înainte de urcarea pe tron a lui Stefan Uroș cel orb. Astfel George Pachymeres móre, și apoi peste dece ani după mórte scrie despre căsătoria regelui serbesc cu „la figliuola del Principe di Valachia“.

Ceea ce măresce confusiunea este că Milutin în crisóvele sale își dă tot-d'a-una numele duplu de Stefan-Uroș: „Стефанъ Урошь“. Intocmai așa se subscriu amîndoi tatăl seŭ și fiul seŭ cel orb: „Стефанъ Урошь“. În urmă strănepotul lui Milutin, fiul lui Stefan Dușan, se iscălesce iarăși: „Стефанъ Урошь“. În acest chip patru din aceiași dinastie sînt nu numai Stefanî, dar și Uroși tot-o-dată, așa că faptele lui Milutin, fără ca să mai vorbim de tată-seŭ, se pot fôrte lesne atribui fiului și strănepotului, ceea ce s'a și întamplat, ba încă eŭ-însuși mă zăpăcisem óre-când. O astfel de zăpăcélă a orî-șicui în cursul studiilor istorice se asemănă cu un fenomen obicînit în călătoria cu drumul de fer: când șeđi într'un tren care stă pe loc la o gară, de unde plécă alătura un alt tren, și se pare cu siguranță că s'a mișcat nu cela-lalt, ci chiar trenul teŭ, măcar că în realitate el remăne nemișcat, și nu te poți dumeri altfel decât

uitându-te împregiur la obiectele cele nemișcătore din gară. Când istoricului i se întâmplă o asemenea nevinovată greșelă de a lua un ce-va drept un alt ce-va, cată să 'și fixeze atențiunea asupra *împregiurimilor*, iar dacă cum-va împregiurimi nu sînt saŭ nu le bagî de samă, atunci vrînd-nevrînd înșelat vei stăruî într'o părere minciunósă.

Am vęđut că Mauro Orbini înlocuîa pe Milutin prin Stefan Uroș cel orb, adecă prin „regele dela Decian“ după cum îl supranumesc Serbiî.

Și mai explicit se exprimă în același mod o cronică serbescă din secolul XVII:

„Басараба воевода дарова дащери своєї п зету Стефану кралоу дечанскому часть державе своєї каравлашку Кралѣво и градъ сєи одъ текущаго Дунава до „Олту и до планинскїа гори“.

Adică: „Basarabă-vodă a dăruit fiicei sale și ginerelui seŭ „Stefan regelui dela Decian o parte craiovénă a voevodatului „negru-romănesc, atât orașul precum și litoralul dunărén dela Olt „pînă la munte“.

O altă cronică serbescă nu mai veche vorbește despre Stefan Dușan:

„И воевалъ на Угровлахїю и от них взѣ некаа мѣста, обаче потомъ возвратилъ на миру, егда Басараба дщерьь обручилъ за снѣа своего младѣаго „Уроша.“

Adică: „Avusese și un resboiŭ cu Ungrovlachia și apucase „dela ea nesce locuri, pe cari însă le-a înapoiat la încheiarea păcii, „când s'a logodit fiica lui Basarabă cu fiul seŭ tînêrul Uroș.“

Intru cât criteriul cel necontestabil de mai sus, pînă a nu i se opune vre-o nouă fântână istorică pozitivă, ne asigură că acele pasage și altele analóge se rapórtă tóte la regele Stefan Milutin, nu la vre-un alt Stefan, prin urmare și nu la alt Basarabă decât anume la Litén-vodă, rezultă că cele doue cronice serbesci pot fi interesante dintr'un singur punct de vedere: în acele cronice ori-câte amărunte nu se află la Nicefor Gregoras, ele trebuie să fie luate din vre-un isvor necunoscut dintr'o epocă nedefinită, fie un text, fie o tradițiune. Atari amărunte interesante sînt:

1°. a fost un resboiu între Serbi și Români înainte de încuscrirea domnescă;

2°. scena întâmplării s'a petrecut în județele Dolj și Roma-

naț, dela Dunare prin Craiova pînă la Olt și pînă la munții Gorjului.

Ambele aceste amărunte coincidă cu balada cea serbescă din paragraful precedente: lupta cea epică de acolo a socrului contra pețitorilor, mai ales conclusiunea despre duelul între Serbul Miloș și între Românul Bălăciu, s'a transformat într'un mare resboiu închipuit; iar orașul Ledian al regelui Mihail trebuî căutat unde-va în regiunea Craiovei. Fondul dară e curat tradițional, dar foarte important devine el prin critica istorică.

Basarabă cel dela 1241, Radu-vodă Negru al Reșinărenilor, într'un mod documental ne apare pogorindu-se dela nord, din regiunea Amlășului și dela hotarele Făgărașului. Tot așa pe Radu-vodă Negru îl vedem și'n cronica muntenescă. In aceeași cronică muntenescă ne întimpină imediat un Mihail-vodă, despre care se ȳice că fusese mai întăiu ban al Craiovei, adecă un Basarabă nu dela nord, nu un kinez din Valcea, ci dela sud, un kinez din Dolj. Ei bine, după istoria cea legendară a Serbilor încuscrirea regelui Milutin cu un Basarabă numit „Mihail“ are loc tocmai în Dolj, și tocmai Mihail eră numele cel de botez al Domnului românesc Litén-vodă. In scurt, datele tradiționale ale Românilor fiind pe deplîn conforme cu datele tradiționale ale Serbilor, cele doue curenturi tradiționale independente ar constitui un fapt istoric verificat, chiar de nu i-ar veni în ajutor alte considerațiuni concordante.

Dacă n'ar fi acel „Mihail-vodă Liténul“ dintre anii 1246—1278, ar trebui să admitem că cronicarul muntenesc a strămutat după Radu-Negrul pe singurul alt „Mihail“ din întréga seriă a vechilor Basarabi, adecă pe fiul lui Mircea cel Mare numit de asemenea Mihail-vodă, care după mórtea lui tată-seu domni abia un an la 1418. O ipotesă atât de forțată, atât de puțin verisimilă din cauza unei domnii pré-efemere și a unei sărituri peste un secol și jumătate, se înlătură acuma dela sine'si. In cronica muntenescă se justifică astfel cu desăvirșire succesiunea unui Mihail-vodă după un Radu-vodă Negru, negreșit numai ca nomenclatură, nu ca ordinea pragmatică. De altmintrea însăși cronologia se apropiă și chiar se identifică în genialul calcul al lui Fotino, unde aședă pe acel Mihail-vodă al croniceî între anii 1264—1283, dintre cari între 1264—1278 a domnit în adevăr Mihail-vodă Liténul cel istoric. De ar fi putut să cunoscă isvórele documentale unguresci, Fotino ar fi brodit de de-mult a reconstitui veritatea întrégă.

Reședința lui Litén-vodă, a lui „Mihail“ din balada cea serbescă, eră dară în Dolj. Acolo acel „Mihail“ cerea pe prima liniă dela ginerele seū ca să-și arate vitejia sărind peste mai mulți cai :

Да прескочиш три коња...

Este foarte interesant tocmai la Doljenī proverbialul Mihailu sărind peste mai mulți cai într'un cântec poporan aplicat mai târziu la Mihailu Vitézul, dar a căruia origine trebui să fie cu mult mai veche :

Auđit'ați d'un Mihail
Ce sare pe șapte cai...

Alăturarea acestei locuțiunii oltenesci cu textul baladei serbesci, o locuțiune care nu se explică de loc în privința lui Mihailu Vitézul, nu pôte să fie trecută cu vederea. A nu se trece tot-o-dată cu vederea că imaginea cea iperbolică a săririi peste mai mulți cai este românescă, străină Serbilor.

Reședința dară a lui Litén-vodă eră în Dolj. Totuși ea nu este Craiova, deși Craiova există deja mai de'nainte din epoca trecerii Cumanilor pe la 1235, când conăcise pe acolo regele Iona și când Litén-vodă era un simplu kinez. Pe de o parte, tocma de pe atunci din cauza Cumanilor el trebuia să fi avut o altă reședință, de sigur nu la Craiova, probabil nici în direcțiunea de acolo spre Vadul Cumanilor, ci mai spre resărit ; pe de altă parte, mai cu deosebire, orașul Ledian cel din poesia epică a Serbilor și a Bulgarilor nu se potrivește cu Craiova, care se află departe de Dunăre, pe când acel Ledian avea a face cu navigațiunea, ba și variantele baladei celei românesci indică o pozițiune dunărenă.

Mă opresc mai întâiu asupra texturilor poporane sud-slavice relative la Ledian sau Leghen. Prototipul acestor forme este învederat românul Litén, de unde d'a-dreptul serbul Ledian, „Ледјан“, apoi prin Serbi bulgarul Leghen, „Леген“. Voiu urmări mai jos înriurirea fonetică a transițiunii românului *t* în serbul *дј*, care nu este normal, de vreme ce ar trebui *тј*. Acuma texturile.

În balada serbescă cea fundamentală nu este un oraș deschis, ci o cetate, „albul Ledian“ :

Да ми идеш бијелу Ледјану,

având porți închise :

Ал' Ледјанска врата затворена,

și turnuri înalte :

Под највишу кулу у Ледјану...,

dominând o câmpia :

Па он оде у полје Ледјанско...

În balada bulgărească cea cu regele Smeletin, este un mare oraș maritim său în apropiere de Mare :

Си преплива она Сино море,
Ми испадна пот Легьена града,

având palaturi :

Ми лѣснѣхххх Легьенскии сараи...

Un cântec bulgăresc, cules de frații Miladinovtzi, ne spune că : „dela Mare pînă la Dunăre sînt șapte-șapte și șapte orașe, dintre „carî însă nici unul nu e mai mare decăt Ledianul :

Колку имат от море до Дунав,
Седумдесет и седум градо'и,
От Легена поголем грат немат...,

unde e foarte instructivă mențiunea Dunării, care nu însemnă alt ce-va decăt 77 orașe dunărene în sus dela revărsare în Marea-negră, iar între ele strălucind orașul lui Litén.

Dar caracteristica sud-slavică cea mai comună a Ledianului este aceia de a fi un cuib de eretici, de rei creștini, de Letini.

Unul din motivele epice cele mai răspândite la Serbi și la Bulgari este așa numita împărțire a pămîntului între Sfinți. Voiu semnala mai întăiu redacțiunea cea bulgară. În varianta din colecțiunea fraților Miladinovtzi, Fecióra Maria și Maria Magdalena denunță sfintului Ilie pe creștinii cei din Ledian, carî nu serbeză Vineria și Duminica :

Ніе бѣхме по земя Легенска,
Бог да биег Легенски християни!
Не сѣ знаит постаро, помладо,
Не си слават свѣтци от година,
Не си джржат Петка и Неделея...,

unde Letiniile de acolo nu sînt numiții păgăni, ci creștini, „христиани“, dar călcători de obiceiile bisericesci. O altă variantă bulgară, culésă de Verković în Macedonia, înlocuesce Ledianul prin România saă „Negrii-Romăni“ și revérsă asupra lor cele mai cumplite blăsteme, rugând pe Dumneđeū „ca să'i ștérgă de pe pămînt, trimițendu-le trei ani de ciumā“ :

Јој ты Боже, мили Боже!
 Ја пустни ми в'рла чума,
 Да сотриим тие Каравласи,
 Та си пустна в'рла чума,
 Та их была три години...

În loc de „Ledian=România“ din redacțiunea cea bulgărescă, în cea serbescă ne întimpină pe de o parte „blăstémata India“ :

Кад ја идем из земље Индјије,
 Из Индјије из земље проклете?
 У Индјији тешко безаконје:
 Не поштује младји старијега,
 Не слушају дјеца родителја...

unde acea Indeia nu e decât o formă metatetică din românul Nedeia, la care voiu trece mai jos îndată; iar pe de altă parte, „blăstématul oraș Troian“ :

Дадоше јој проклетог Тројана,
 У коме се безаконје ради...

acel „Troian“ al Slavilor meridionali, a căruia origine romanescă eă am demonstrat'o în studiul meu despre Banat.

Resumând dară tradițiunea serbo-bulgară, pozițiunea cea mai probabilă a orașului Ledian este unde-va în România un port comercial lingă Dunăre, acolo pînă unde plutiaă corăbiile din Marea-négră și unde era respândit catolicismul.

Marele nostru culegător de basmurî, Petre Ispirescu, cu atât mai important aci cu cât nu sciea de loc carte, auđise în Muntenia—nu la Olteni—o poveste întitulată „Fiiul vinătorului“, din care trag următorul lung pasagiū :

„— Fiiule al vinătorului, mi s'a spus de un óre-cine că tu te-ai fi lăudat că poți să aduci *mesteri dela Nedeia-cetate*, să'mi zidesci un palat, cum nu s'a mai vėđut pînă acum, cu ósele astea de fildeș, și să'l invėlescî cu piele de aspidă ce mi-ai adus.

„— Eă, pré-mărite Impérate, respunse fiul vînătorului, nici că mi-a trecut prin minte una ca acésta. Dar cu vrerea lui Dumneđeş creş că voiu puté arăta celor pîritóri, ce póte Românul când voesce şi când are nădejde în Cel-de-sus. Măine îţi voiu aduce răspunsul.

„După ce află dela móşă-sa ce trebuie să facă ca să împlinésă porunca împērătésă, se întórse a doua-đi la Împēratul şi đise :

„— Pré-mărite Împērate, ca să mă pot închina cu slujba ce mi-ađ dat Măria Ta, am trebuință de mila Măriei Tale.

„— Cere şi vei avé, respunse Împēratul.

„— *Să'mi dai, đise fiul vînătorului, o sută de corăbii cu sare.*

„— Să ți se împlinésă cererea, porunci Împēratul.

„*Luând cele o sută de corăbii pline cu sare, fiul vînătorului plecă cu dînsele pe mare.*

„Acum nu'î măi părea reű de slujba ce'î dase Împēratul. Bucuria lui era fără margini când se vėđu pe Mare, lucru ce nu măi vėđuse de când il făcuse mă-sa. Lui îi plăcea pré mult să se uite la corăbiile care mergeau la rînd ca cocorii. Salta de veselie când vedea diminėta că sórele, eşind din pórtă raiului, se îmbăia în Mare măi întăiu, şi apoi își făcea călėtoria pe cer...

„Şi stănd astfel pe gānduri, legēnat de valurile apelor, adormia.

„Acestea şi altele, despre care nici prin gānd nu'î plesnia pînă ce nu călėtorise pe Mare, il făcea să se silésă a sfirşi slujba cât se póte măi bine.

„*După o călătoria lungă fórte, ajunse la Nedeia-cetate.*

„*Acéstă cetate era vestită pentru meşterii ei, care învățase meşteşugul dela đine, şi nu putea nimeni să între acolo.*

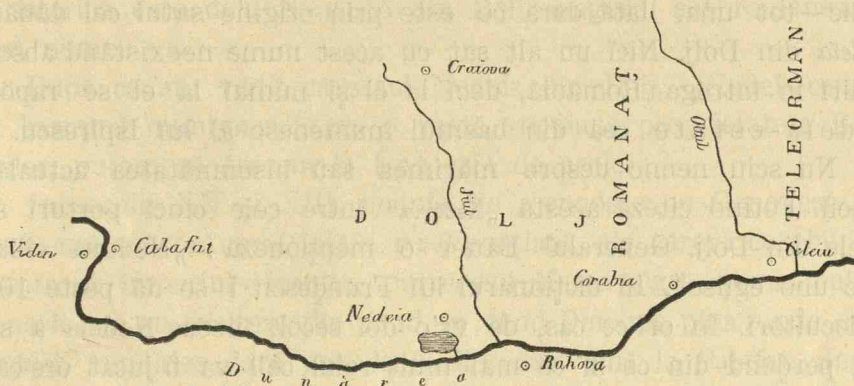
„Fiul vînătorului dacă ajunse, se coboră la uscat şi voi să între în cetate; dară la porți il opriră ostaşii...“

Acea cetate, ale căriia porți sint închise şi pînă unde călėtoresc corăbii pe Mare, fiind un oraş fórte industrial, vestit pentru meşteri, *Nedeia* din legenda cea romanésă nu se deosebesce prin fond de legendarul serbo-bulgar *Ledian*. Aci totuşi în legenda romanésă se măi adăogă pe fața ce-va importantisim, care abia se sub-înțelege în legenda slavică. Stăpānii cei din Nedeia-cetate căutaű de pretutindeni sare, sare cu orice preț, luānd sare din țeri depărtate şi dāndu-le în schimb industriā, măi ales pe mari zidari. In vécul de mijloc aceste două amărunte distingeau în specie pe Venețiani, numai pe Venețiani, despre cari habar n'avea reposatul Ispirescu şi asupra cărora eű voiu insistā măi la vale. A se măi citi la capėtul acestuđ paragraf într'un *Nota-bene* pasagiul din Mutinelli despre sarea la Venețiani.

In geografia există óre vre-undeva o localitate *Ledian*, care

să se potrivească cu datele tradițiunii? Nu. Verković ne spune că în Rumelia, pe un costiș al Rodopului, la depărtare de vr'o trei cîasuri dela Seres, se găsește un sat numit *Leghensko*. Potrivelă topică nu este, iar sub raportul onomastic nu mi se pare a fi alt ce-va decât bulgarul *leghen* „bassin, cuvette, aiguière“, românesce *lighén*, derivat din turcul *leien* cu același sens.

Din contra, românul *Nedeia* este o realitate geografică. În districtul Doljului, în plasa Bălții, chiar lângă Dunăre, în apropiere de gura Jiului, se află o mare comună rurală *Nedeia*, așezată la o baltă ce'i dîce de asemenea *Nedeia*, care comunică cu Dunărea printr'un mic curs de apă numit și el „Girle *Nedeilor*“. Pentru a se înțelege bine natura acestei pozițiuni, iată o schiță de cartă:

Nedeia dară formeză pe Dunăre un punct intermediar între Calafat pe de o parte, între Celeu și Corabia pe de alta, nu de parte de Rahova din Bulgaria. Trag mai de'nainte cu tot dinadinsul băgarea de samă asupra celor două puncturi: *Calafat*, *Corabia*, și voi reveni apoi mai jos cu un nou capital de observațiuni, din observațiune în observațiune, căci critica istorică trebui să procedă în același mod ca și dobândirea rezultatelor în științele naturale.

La Olteni *nedeiă* înseamnă balciu sau tîrg. Cuvîntul însă în vechime pare a fi fost comun tuturor Românilor. Astfel în Moldova, pe la jumătatea secolului XVII, se chiăma *nedeiă* o numărîsă adunare de ômeni. Iată un pasagiu foarte precis din Pravila lui Vasile Lupul: „Ман маре сѣдалижъ съ кѣимъ къндѣ ва сѣдши нацине „пре алтѣль ꙗ вре знь лок ка ачела де чинсте, внде вор фи мѣлци ваменти

„СТРЪНИИ, КЪМЪИ А МИЖЛОКЪА ТРЪГЪЛЪИ, СЪС ЛА ВРЕ О НЕДЪКЕ СЪС А
 „КЪРТЪК ДОМНЪКЪКЪ СЪС ЛА ВРЪИ ПРАЗНИКЪ“. Acest cuvînt n'are a face
 cu slavicul *недѣля* „duminică“, termen numai bisericesc chiar la
 Slavi și'n care finalul *lia* s'ar fi păstrat la noi ca și 'n „jalea“ din
 slavicul *жалѣа*. Românul *nedeiă* represintă perfect prin sens pe la-
 tinul *nundina*, *nundinae* „bâlcîu, tirg“, în glosele medio-latine:
 „*nundinae* = locus mercati, *nundinae* = commercia, *stationes*“. Sub
 raportul fonetic, *nedeiă* = *nudeiă*, cu *ne* = *nu* ca în particula cea ne-
 gativă latină *ne* = *non*, implică pe un rustic *nundînea* întocmai
 ca „femeiă = femînea“. Fie însă latin sau nelatin, cuvîntul este
 foarte vechiu la Români, astăzi aproape despărut din graiu, avînd o
 semnificațiune concretă, necontroversată, care nu se pôte aplică
 decât la o localitate comercială, într'un mod permanent sau pe-
 riodic—tot una. Iată dară ce este prin origine satul cel dunăren
Nedeia din Dolj. Nicî un alt sat cu acest nume neexistînd absolut
 nicăiri în întreaga Romîniă, decî la el și numai la el se rapórtă
Nedeia-cetate cea din basmul muntenesesc al lui Ispirescu.

Nu sciū nimic despre mărimea sau însemnătatea actuală a
Nedeii. Fotino citéază acéstă „*Νεδέγ'α*“ între cele cinci porturi sau
 șchele din Dolj. Generalul Bauer o mențióneză: „*Nedéya* village
 avec une église“. În dicțióнарul lui Frunđescu i se dă peste 1000
 de locuitori. În orî-ce cas, de vr'o doi secolî încóce *Nedeia* a scă-
 đut, perđînd din ce în ce mai mult rolul ce'l va fi jucat óre-cînd
 mai 'nainte, ceea ce se dovedesce pe o cale documentală, grațiă
 condiceî manuscrise a mănăstirii Sadova. Cel mai vechiu act este
 crisoarul lui Vlad-vodă din 1530, unde se đice că *Nedeia* „cu tóte
 hotarăle pe unde au fost hotarăle céle bătrâne“, aparținuse lui
 „Părvul ban al Craïovei“, adeca unui Basarabă de pe la finea seco-
 lului XV, a căruia moșiă era „prin moștenire“, prin urmare o veche
 proprietate a Basarabilor din Dolj. Pînă la secolul XVII acéstă
 moșiă o stăpânise mănăstirea Sadova, cînd s'a lăcomit s'o íea
 Constantin Brâncovan, dîndu'î în schimb alte două moșiî. La 1777
 s'a născut apoi un proces între călugări și între clucerul Manolache
 Brâncoven, de unde s'a constatat că *Nedeia* avusese o întindere
 foarte mare, astfel că o parte se chiamă *Nedeia* propriu đisă, iar
 cea-laltă parte, formînd o moșiă deosebită, se chiamă *Nedeița*,
 care acéstă din urmă se învecină cu pămîntul satului Zăvalul, acum
 destul de departe de *Nedeia* de astăzi. Tocmai din cauza celor două

Nedei de altă dată, girla de acolo se numește la plural : a Nedeilor.

Locuitorii din *Nedeia* sint Nedeianî. Intr'o epocă nedeterminată un număr ore care dintre dinșii aũ emigrat, mutându-se în munții Moldovei și întemeiând acolo un mare sat în districtul Némțului, numit Nedeianî, de unde prin metatesă Indeianî: metatesă identică cu acea serbescă, pe care am vădut'o mai sus. La 1657 acel sat Indeianî = Nedeianî avea o biserică, despre care episcopul Melchisedec a publicat o notiță : „fictorul popii Gligorii de Indeianî (Индѣани). . .“, afirmând din greșelă învățatul prelat că : „Indeanî este cu greșală scris numele satului“. Astădi acel sat se numește Ghindăoanî, printr'o etimologie poporană dela „ghindă“, sătenii ne mai înțelegând numele cel vechiu, pe când derivațiunea cea istorică este dela Nedeia din Dolj, singurul sat românesc cu acest nume.

După ce am vădit că satul Nedeia din Dolj, „Nedeia-cetate“ din basmuri muntenesci, era o vastă străbună proprietate a Basarabilor, putem să trecem la Letiniî de acolo.

În secolii XII și XIII, înainte de a cunoște pe Genovesi, Românii cunoscuseră mai întâiu pe Venețianî, ale cărora corăbii, patronate de imperiul bizantin, cutreeraũ Marea-negră și nu puteaũ de acolo să nu viziteze din când în când Dunărea pînă unde e navigabilă, mai ales dară pînă la Vidin, decî pînă la Calafat. Insuși numele Calafat este un termen italian, care însemneză că corăbiile se opriăũ aci și se reparaũ pentru întorcere : italianesce calafato, calafatare, la Bizantinî καλαφάτης. „Calafatul“ ne explică „Corabia“, prin care trebuiaũ mai întâiu să trecă corăbiile cele venețiane, iar la mijloc între Corabia și între Calafat este Nedeia, „Nundinea“, punctul cel mai comercial la revărsarea Jiului în Dunăre.

Venețianii aũ fost cei de'ntăiu Italiani, cu cari d'a-lungul Dunării, începând negreșit din țera Bêrladului, mai cu samă însă în Oltenia cea avută, Românii făcuseră cunoscință în vécul de mijloc, de unde rezultă că :

1°. Asupra tuturor străinilor s'a generalizat în graiul românesc termenul venetic, care prin etimologia poporană se légă în aparență cu noțiunea de „venire“, în realitate însă nu este alt-ceva decât numele bizantin al Venețianilor : Βενετικός, Βενετικοί. Cu sensul românizat, dela noi cuvintul a trecut la Unguri :

venedek „óspe“. E ciúdat că pe românul *venetic* și pe maghiarul *venedek* Cihac le trage de o potrivă din turcul *Venediklu* „Venețian“, necunoscând de loc pe bizantinul Βενετικός, pe care l'a scăpat din vedere și Körting, aducând pe al nostru *venetic* d'a-dreptul din latinul clasic *Veneticus*.

2°. Fie străbătuți prin Ungaria, fie înaintând dela Dunăre, Venețianii reușiseră în evul mediu a se colonisa chiar pe a-locuria în România; și proba cea mai isbitore despre acesta este Veneția cea din Făgăraș, astăzi două mari sate românesce: Veneția-de-sus și Veneția-de-jos, o localitate veche deja la 1372, când Vladislav Basarabă a dăruit-o străbunului Văcărescilor, după cum o voiu arăta mai la vale. O familie făgărășenă boerescă de acolo (veđi mai sus § 5) își pune în capul genealogiei pe un Venețian tocmai din anul 1185: „Vixit Gregorius primus Venetus Anno Domini 1185“, adecă numai vr'o jumătate de secol înainte de Litén-vodă. Sint nu mai puțin interesanți Venețianii cei dela nordul Olteniei. După o informațiune căpătată dela d. W. Rola-Piekarski, care cu multă rivnă nu încetază de a studia Gorjul, așa numiții „Aurari“ dela Novaci nu pot fi, după convingerea mea, decât posteritatea unei colonie venețiane. Ei nu sint de loc Țigani ca obicnuiții „rudari“, cei mai mulți sint blondi cu ochii albaștri, toți vorbesc numai românesce, dar păstrează tradițiunea de a fi fost aduși în vechime la noi „pentru a lucra aur“, iar cei-lalți Gorjeni îi privesc ca „un alt ném, nu Români néoși, ci frați cu Români“. Acastă problemă merită de a fi urmărită, și chiar eu-însuși voiu da îndată o dovédă dialectologică decisivă despre venețianismul acelor Aurari. Ori-cum însă, primul contact medieval cu Venețianii și marea asemănare a graiului nostru cu dialectul lor a fost singura împregiurare care dete nascere unei fórte curioase aserțiuni într'una din cele mai vechi cronicе moldovenesci cumcă Români se trag din Veneția. Acea cronică, scrisă slavonesce înainte de 1520, începe prin venirea fabuloșilor patriarhi ai némului românesc: doi frați Roman și Vlahata „отъ града Виницѣи придоша“, — o genesă venețiană pe care n'a explicat'o și nici n'a atins'o măcar d. Bogdan.

Să revenim la Aurarii cei dela Novaci. D. Rola-Piekarski imi împărtășesce vr'o dece cuvinte din graiul lor, pe cari nu le întrebuițază cei-lalți Gorjeni și cari tot-o-dată sint necunoscute Românilor de pe ațuri. Din dece, am recunoscut din capul locului că două sint exclusiv venețiane, și cu acestea două mă cred în drept

de a mă mulțumi pe deplin, de oră ce ele, mai repet încă, sint exclusiv venețiane. Unul din cele două este un termen de zidărie. Acoperișul casei, „streșină“ la cei-lalți Gorjeni, în graiul Aurarilor se chiamă sugrunde, la Venețianii sotogron dal, în glosarul lui Boerio: „Sotogron dal, quella parte del gocciolatoio „della cornice per la banda al di sotto, che si forma incavata onde „l'acqua non s'appicchi alle membra della cornice o altre, ma necessariamente si spicchi e cada“. Cuvîntul cela-lalt este și mai convingător, căci face parte din viața poporană cea mai familiară intimă a Venețianului. La Aurari, țice d. Rola-Piekarski, — „colie „însemnă ce-va fraged, slab, neînsemnat, mai cu samă despre co- „pîi mici, de ex.: eraî o colie pînă mai de-ună-đi“. Iată acum după Boerio: „Culia, colia, maniera vezzeggiativa molto usata da' „Veneziani nel parlar familiare, detta ancora talvolta per apostrofe: „cara colei! Espressione d'affetto e di tenerezza verso persona che „si ama e che non è presente: cuor mio; anima mia dolce; ben „mio; occhi del cuor mio e simili, son frasi analoghe di tenerezza, „ma la nostra è più efficace ed espressiva“...

Sint dator de a recunoște aci d-lui Rola-Piekarski o perspicacitate cu atât mai remarcabilă, cu cât nu e filolog. În epistola sa către mine el bănuiesce că Aurarii din Gorj sint posteritatea „unor Dalmatini aduși în Oltenia pentru lucrarea minelor de aur“. Dalmatini său Venețiani, aprópe tot una, Dalmația din evul mediu fiind tot ce putea fi mai venețian.

Numele, sensul și pozițiunea cea dunărenă a Nedeii între Corabia și între Calafat ar fi ele singure destule pentru a întrevéde acolo amestecul Venețianilor în secolii XII—XIII. Tradițiunea muntenescă despre portul cel industrial „Nedeia-cetate“ și identitatea lui cu tradiționalul mare oraș românesc Ledian al Serbo-bulgarilor vin apoi a întări acea bănuelă. Să mai adaog acuma cercetările d-lui colonel Iannescu, fruntașul geografiei noastre militare, care constată că „lacul Nedeia intră altă dată în matca Dunării“, iar prin urmare comuna Nedeia eră atunci imediat fluvială, după cum și figuréază ea în secolul trecut pe harta lui Sulzer; apoi d. Iannescu ne mai procură următoarele două observațiuni prețioase:

- a) „la Nedeia se află urme de zidării vechi“;
- b) „la Nedeia pe marginea Dunării se află urmele unui pod peste fluviu“.

E regretabil că archeologii noștri, cari nu odată s'au învîrtit prin Romanaș, prin Dolj și prin Mehedinț, totuși par'că într'adins au ocolit Nedeia într'un mod sistematic.

Venețianii erau catolici, adecă Liteni sau Letini. Mercantili însă la culme, zarafi, neguțitori și meseriași mai pe sus de toate, dinșii dintre Italieni au fost tot-d'a-una cei mai reî creștini chiar din punctul de vedere al papismului. Intru cât ei trebuiau să aibă o importantă stațiune dunărenă la Nedeia, poate chiar o coloniă, mai ales când și domnia acolo un principe român trecut la catolicism, kinezul și'n urmă voevodul Mihail Basarabă supranumit Litén sau Letin cel „lepădat de lege“, blăstemele cele ortodoxe asupra aceluî oraș in poesia poporană a Serbo-bulgarilor se justifică.

După mórtea Doljénului Litén-vodă și după ce Genovesii au isbutit a goni cu totul din comerciul Mării-negre pe Venețiani, Nedeia nu putea să'si mai mănțină mult timp fosta'î strălucire. In secolul XIV îi mai rămâne totuși memoria internațională într'un fragment geografic de atunci, intercalat in cronica rusescă așa dișă Voskresenskaia. Numele slavice al Nedeii cată să fi fost „Nedin-grad“ sau „Nedin“, fie cu sufixul adjectival topic -инъ, care este foarte obicnuit, fie prin analogiă cu apropiatul trans-danubian „Vidin“. Ei bine, in acel fragment geografic se inșiră mai multe orașe pe Dunăre, dintre cari in Țera-Romănescă ne intimpină o singură localitate: „Мединъ, а обь ону страну Дуная Терновъ (Medin, iar pe cealaltă parte a Dunării Těrnov)“, unde acel *Medin* = *Nedin* nu e chip să fie alt ce-va decât *Nedeia*. Insuși Karamzin, reproducend pasagiul, adnotéză despre *Medin*: „oraș in Țera-Romănescă (Мединъ въ Валахи)“, iar inițialul *M* in loc de *N* in onomastică este un vechiu rusism, așa că pe aceeași pagină la Karamzin (nota 386) figuréză într'un alt text „Микифоръ“ pentru „Никифоръ“ = „Nicephorus“. *Nedeia* in acel fragment geografic din secolul XIV pune un fel de pecete ca un punct final la desvoltările precedente. . .

Ajung aci la momentul de a limpeđi foneticesce pe epicul sud-slavic Ledian; ba mai bine dičend, se limpeđesce acum el-insuși, fiind la Serbi și la Bulgari un invederat compromis poporan între numele orașului Nedin și între numele stăpănului Litén.

Maî este ce-va de lămurit.

Varianta dobrogenă și cele două muntenesci îmi permit a reconstitui în prototipul baladei românesce numele *Nedeia*, despărut în aparență, conservat însă ca într'un fel de palimpsest. Este o reconstituire foarte îndrăsnită, o mărturisește; dar ea nu mă sperie, căci chiar dacă de astă dată n'aș avea dreptate, totuși erorea va forma o simplă anexă la cele demonstrate mai sus, astfel că ea n'ar putea să le sugduie.

Să presupunem că în prototipul baladei va fi fost :

Și féta de unde-o iewa ?
Din oraș din Nedeia...

În locul acestui distic ipotetic noi găsim în varianta dobrogenă :

Dar féta de unde-o iewa ?
Kez din tîrg din Dobrogea...;

în prima variantă muntenescă :

Și féta de unde-o iewa ?
Tot din tîrg din Dobrogea,
Din orașul Hirsova...;

în a doua variantă muntenescă :

Dar féta de unde-o iewa ?
De colo din Rasova...

Rima cea eminentă poporană între „unde-o iewa” și „Nedeia” incurcă pe lăutarul posterior, care nu mai sciea nimic despre „Nedeia” oltenescă cea de de-mult cădută în uitare, și iată că o înlocuiește prin localități cunoscute lui : când „Dobrogea”, când „Hârșovă”, când „Rasova”, cari însă rimază foarte reu cu „unde-o iewa”.

Conservându-se pretutindenea versul inițial din prototip :

Și féta de unde-o iewa...

eui nu mă sfiesc a reconstitui în același prototip versul cel singur pe deplin corespunzător :

Din oraș din Nedeia...

Varianta cea moldovenescă din colecțiunea lui Alexandri este radicală : neînțelegând pe *Nedeia* și negăsind în locu'i vre-un alt termen topic cu *-eia*, cântărețul a preferat s'o desființeze d'oa dată cu inițialul „unde-o iewa”, înlăturând disticul întreg. Tot în Moldova

poporul nemerise mai expeditiv a scăpa de ne-mai-înțelesul nume *Nedeia*, când — după cum am vădut'o mai sus — pe *Nedeianii* din *Némț țeranii* i-au înlocuit prin *Ghindăoani* dela „ghindă“ pe care dinșii o înțeleg. Acestea sînt nesce proceduri poporane pe cari eu le-am asemănat cu palimpsestele din paleografia: peste ce-va scris în vechime s'a scris alt ce-va nou, iar criticul descifrează ceea ce se pitesce ascuns.

Mihail-vodă Liténul fusese de baștină un bogat kinez doljén; devenind însă în urmă voevod, el trebuia mai întâiu să fie ales și recunoscut de cătră toți cei-lalți *Basarabi* într'un alt punct: un centru politic al *Olteniei* întregi. Dela *Nedeia*, necunoscută pînă acum istoricilor noștri, să trecem la *Vermeghia* cea și mai necunoscută, atât de necunoscută încât ea nu figurază nici pe o mapă a vre-unui Stat major, nici în vre-unul din numeroșele dicționare ale Societății Geografice.

Cronicarul *Urechea*, vorbind despre urcarea pe tron a lui *Stefan cel Mare*, dice: „*Stefan-vodă* a strins boiarii și mari și mici și „altă curte mărunță împreună cu *Theoctist Mitropolitul* și cu alți „călugări la *Direptate*, și i-au întreat pre toți: este cu voia „tuturor să le fie *Domn*?... Și de acolo a luat *Stefan-vodă* schip-trul țării *Moldovii* și a mers la scaonul domnesc la *Sucéva*“. Vrea să dică, în vechea *Moldovă* alegerea domnescă nu se făcea atunci la *Suciava*, ci la *Direptate*, de unde pînă la capitală eră o cale de mers, de oră-ce *Stefan cel Mare* „a mers“. Acea *Direptate* nu este un nume de oraș sau de sat, ci totuși o localitate ore-care nu pré departe de *Sucéva*, decî un fel de câmp consacrat alegerii domnesci, numit tocmai de aceea *Direptate*, adecă „la justice“, unde la actul suprem de punerea la cale a țerei să se pótă întruni la ziua hotărită toți alegătorii, însă numai alegătorii, fără participarea tîrgoveților sau sătenilor celor fără vot. În secolul XIII cam în același mod procedau *Mongolii* după mórtea lui *Cenghis-han*: toți principii din familia imperială, chiămați ad-hoc, se adunau pe o câmpie și alegeau dintre dinșii pe noul stăpân. Prin *Cumanii* sau prin *Pecenegi*, această instituțiune turanică pare a se fi introdus de de-mult la *Români* în toiul vécului de mijloc, mai întălu probabil între kinezii cei *Basarabi* din *Oltenia*.

În secolul XIII, pe când voevodatul oltenesc se întindea la

nord asupra Hațegului și peste „Sylva Blacorum“ pînă la Făgăraș sau chiar în Făgăraș, atunci punctul politic cel mai central, cel mai apertat din toate părțile, era regiunea superioară a Jiului. În adevăr, din toate orașele oltenesci numai unul pîrtă pînă astăzi numele specific de Tîrg, adică πόλις κατ'ἐξοχήν, urbe prin excelență. Deși Craiova e lingă Jiū, deși lingă Jiū era Nedeia, totuși punctul cel din Gorj se numia exclusiv Tîrgul Jiului. Ca scaun domnesc, el se dicea și Curte, de unde o comună rurală învecinată se chiamă pînă acum deminutiv Curtișoră. Basaraba cel numit de cătră Reșinăreni Radu-Negrul trebuiă să fi plecat din Tîrgu-Jiū când a gonit pe contele Conrad din Valcea și din „Sylva Blacorum“. Tot din Tîrgu-Jiū cată să se fi urnit Mihaū-vodă Liténul, când s'a dus să combată pe năvălitorii Unguri în Hațeg. Pentru Olteni Tîrgu-Jiū era într'o vreme ca Sucéva în urmă pentru Stefan cel Mare. Dar unde să fi fost Dereptatea Gorjenilor? Pe ce câmpia óre, fără orașeni și fără țerani, se adunau kinezii pentru a responde la întrebarea despre „voia tuturoră de a le fi Domn“?

Sint mai mulți ani de când mă preocupă Tîrgu-Jiū, a căruia mare importanță medievală imi resultă din logica faptelor, imi lipsiaū însă faptele logice. Când dd. A. Ștefulescu și Rola-Piekarski s'aū încercat de a îngheba un cerc literar serios în centrul Gorjului, m'am grăbit a le adresă următórea comunicațiune: „Nu mă îndoesc că la Gorjeni nu póte să nu fie vre-o tradițiune despre Litén-vodă“. După o cercetare îndelungată, mi s'a respuns mai întâiu că chiar în regiunea Tîrgu-Jiului, în plaiul Novacilor, mai ales în comunele Novaci și Stăncesci, „poporul cunoșce fórtē bine „pe Letin-vodă, un mare vitez vestit pe Gilort în sus la Vermeghia și care se bătuse cu Ungurii dincolo peste munți. *La Vermeghie* se numesce pînă astăzi o câmpia, unde se mai cunosc „urmele arăturilor“. Și d. Rola-Piekarski adaogă: „Vermeghia, cuvînt întrebuintat chiar acum în Ardél, unguresce Vármegy, „însemnéză ocolul orașului, Stadt-kreis“.

În acest mod, sciind mai de'nainte că Tîrgu-Jiū fusese óre-când scaun al voevodatului oltenesc, mi s'a destăinuit în fine acea câmpia, acea Dereptate, acel loc retras unde, când era vacant tronul, se întruniaū Basarabii pentru alegerea Domnului și unde, mai în specie, s'a eternizat memoria eroicului Mihaū-vodă Liténul: Vermeghia.

Catolic, crescut la Nedeia pintre Venețianî, este de cređut că tot Litén-vodă adusese la Novaci acea coloniă venețiană de aurari, despre care s'a vorbit mai sus. Puternic prin vitejiă, prin bogăția și prin cultura occidentală tot-o-dată, acest principe nu degiaba devenise un personagiū epic la Români și la Slavii de peste Dunăre, pôte că mai trăesce chiar unde-va în tradițiunea unгурescă, ceea ce ar merita s'o cerceteze alții, căci eū-unul sint pré-puțin sciutor în folkloristica maghiară. Cat despre Gorj, în regiunea Novacilor există un vechiū cântec bătrânesc despre Letin-vodă, pe care 'l audiseră în tinerețile lor și'și mai aduc încă a-minte următorii locuitori:

Ion Surdul, cioban, de 80 ani ;

Dumitru Gheburel, 76 ani ;

Ion Furdui, aurar, 80 ani ;

Nicolae Dragă, 70 ani ;

Gheorghe Bircea, peste 70 ani ;

toți din Novaci sau din comuna învecinată Cernadia, iar din satul Stâncesci o cunoscea țeranul Gheorghe Barbea de 75 ani. Acea baladă o cântă mai ales un vestit lăutar gorjén Rodocan, care a murit de vr'o 10—15 ani. Este de sperat că ea n'a perit încă de tot și o să se regăsescă unde-va într'o ȓi...

Nota-bene. Pentru a fi înțeles pe deplin venețianismul portului Nedeia-cetate din basmul muntenesc, unde erau bine primite numai corăbiile cele încărcate cu sare, reproduc aci textual cuvintele lui Fabio Mutinelli, întemeiate pe istoria cea documentală a comerčiului venețian de Marin (*Storia del commercio dei Veneziani*) și de Filiasi (*Saggio sull'antico commercio dei Veneziani*): „Somministrato una volta il sale ai Goti e agli altri barbari, „i Veneziani continuarono ad esserne i provveditori ad una gran parte dei „popoli della terra ferma d'Italia. Avvenendosi però, che le proprie saline „bastevoli non erano a saziare le ricerche dei forestieri, alle saline di Chioggia „e di Cervia si rivolsero da prima, indi a quelle dell'Istria, della Dalmazia, „della Sicilia, di Astracano, ed a quelle dei Berberi. *Salis Clugiae* chiamavasi „il sale Veneziano, *salis maris* lo straniero. Acquistati adunque i sali, po- „nevansi in certi magazzini o canove dette *Saliniere*, e chi voleva farne „comperaolgevasi a coloro, i quali, in numero di quattro costituiti in „magistrato, presiedevano alla regolare amministrazione di questa interes- „santissima merce, nel di cui spaccio usavasi di ogni maggiore diligenza ; „giacchè, posta prima la salimbacca sopra ciascheduna soma di sale, stende- „vasi poscia, a risparmio di adulterazione, una credenziale, in cui era descritto „il nome del conduttore, la quantità e qualità del sale stesso, ed il luogo

„per cui era diretto, credenziale che doveva consegnarsi a chi rappresentava
 „la repubblica nel paese, dove il sale stava per essere inviato. Eransi inoltre
 „certe compagnie appellate dei *Salinari*, le quali per appalto recavano e
 „somministravano il sale ai forestieri. E siccome i Veneziani giunti erano
 „a tale da conoscere a qual gente meglio piacesse un sale anzichè un altro,
 „così una di queste società provvedeva, per esempio, di sale chioggioto e
 „di africano Pavia, Novara, Tortona, Alessandria della paglia, Valenza, Vi-
 „gevano, Casale, Domodossola e tutto il Lago maggiore; un'altra del nostrale
 „Milano, Cremona, Crema e Brescia, vendendolo poi a un prezzo tanto vile
 „che i Genovesi, ben più vicini dei Veneziani alle città anzidette, non po-
 „tevano fare altrettanto. Squadre di barche armate invigilavano in golfo, e
 „alle foci dei fiumi, onde non fosse turbato questo commercio; e se gli Sca-
 „ligeri, i Carraresi ed altri principi osarono per questo soggetto molestare
 „alcuna volta i Veneziani, essi non ebbero che a dolersi della loro temerità:
 „nel 1381 imponevasi allo stesso rè di Ungheria di chiedere le miniere di
 „sale fossile, che aveva egli nella Croazia, per un'annua pensione di scudi
 „d'oro settemila. . .“

§ 31. Originea Bălăcenilor.

Bibliografia: *Etymologicum magnum* t. III p. 2981 verbo: Bălăcenu. — *Karadžić*,
 Lex. v. Balačko. — *Pejacsevich*, op. cit. p. 266. — *Daniilo*, Животи краљева, ed. Daničić,
 Agram 1866 in 8 p. 110—12; cfr. Šafarik, *Gesch. d. serb. Literatur*, Prag 1865 in-8 t.
 I p. 116. — *Engel*, *Geschichte von Serwien*, Halle 1801 in-4 p. 237.

Pe la 1235 (v. § 26) Cumanii regelui Ionas retrăgându-se din
 Teleorman, trecând prin Romanaș și prin Dolj, apoi plecând pe la
 1239 peste Dunăre, de unde nu s'aū mai întors, literalul danubian
 dela Olt spre resărit în direcțiunea Vlașcăi s'a deschis slobod pen-
 tru respândirea treptată a elementului românesc din Oltenia cătră
 Marea-năgră. O populațiune cumană, firesce, n'a despărut acolo
 întregă, astfel că resturile lor trebuiaū, ca și pe aīuria, să se con-
 topescă cu Romăniū, cu cari fraternisaseră mai de'nainte. Retragerea
 regelui Ionas profită Basarabilor din Romanaș și din Dolj, iar în
 specie kinezului Mihaīu Litėnul, mai cu samă după încetarea do-
 minațiunii Mongolilor pe la 1243, când el devine voevod oltenesc.
 Se pōte afirmă că unificarea Statului Ţerii-Romănesci prin lipirea
 Munteniei de Oltenia nu s'a început la nord, după cum greșit se
 crede pină acuma, ci în lungul Dunării, anexându-se mai întâiu
 Teleormanul, unde ne apare atunci de o dată în istoriă un kinez
 oltenesc: Basarabă dela Bălăciu.

Bălăcenii sint unul din n murile n stre boeresc  cele mai strălucite. Sub Mateiu Basarabă ei căpătară dela Austria titlul de conte: conteşul Badea Bălăcenu, unul din spiritele cele mai aventurose. In fruntea genealogiei lor figur z : „Constantin ce'l arată l topi-„s ful că a  fost căpetenie înpreună cu alte 2 căpetenii ai oştilor „Mircii-vodă Coziianul care a  domnit la anul 1387“. Cu vr'un secol înainte, pe la 1270—80, un bunic sa  străbun al acelu  Constantin, al acelu  fruntaş sub Mircea cel Mare; j c  un interesant rol, epic şi istoric tot-o-dată, pe timpul lui Lit n-vodă.

Mai multe sate muntenesc  p rt  numele B laciu:  n Ialomiţa,  n Vălcea,  n Teleorman. Numai cel din Teleorman însă este privit ca başcina Bălăcenilor. Tradiţiunea lor familiară asigură din vechime că strămoşii lor st p niser  acolo lingă Dunăre. Partea cea fundamentală a blazonului lor, confirmat de Curtea din Viena:

leul cel judiciar cu sabia şi cu cumpăna în faţa unui fluviu, reprezintă demnitatea de kinez în Teleorman.

O caracteristică ereditară a n mului Bălăcenilor din tată în fiu, care nu s'a contradis în curs de vécuri p n  la celebrul ag  Constantin cel din vremea Br ncovanului, este înscrisă într'o cronică muntenesc  din secolul XVII: „Bălăcenii tot-d'a-una îşi în-„tindea mintea după nişte părerii nebune, adecă după vitejiă“.

Primul Bălăc n, cel de'nt iu nebun de vitejiă din n mul se , ne întimpină în faimósa baladă poporană serbă, pe care eu am studiat'o în cele două paragrafuri precedente. Acolo singurul luptător român, de care se teme u Serbi , este Балачко, deminutiv din Балач, ca şi c nd s'ar dice „B laciu cel mic“  n antitesă cu st tura lui cea de uriaş: „Name eines Riesen“ după definiţiunea lui Karadzi . In acea baladă gigantul B laciu este cap al oştirii rom nesc , serbesce „војвода“ cu sensul cel exclusiv milităresc, nu administrativ sa  politic. El e favoritul lui Lit n-vodă şi al Dómnei, al

„regelui Mihail“ și al „reginei“, cari într'un glas îl rîgă de a spulbera ceta lui Milutin și de a smulge din mînile lor pe Domnița cea prinsă și dusă :

О Балачко, моја вјерна слуго!
Можеш ли се у се поуздати,
Да раштјераш царева сватове...“

Adversarul lui Bălaciū este eroul serbesc Miloș. Amîndoi ei se cunosc bine de de-mult unul pe altul prin renumele lor de vitejiă, ceea ce dă a înțelege că Românul va fi luat parte óre-când în res-bóiele de pe atunci de peste Dunăre. Despre vechea lor cunoscința Miloș dice :

Овдје има у Ледјану граду,
Има један Балачко војвода,
Ја га знадем, и он ме познаје...

Bălaciū de asemenea :

Ветј је оно Милош Воиновитј,
Ни цар Стјепан нјега не познаје,
Ал' ја нјега одавна познајем...

Miloș descrie apoi firea cea apucată a lui Bălaciū, dicend că el are trei capete, din cari unul aruncă flacări asupra dușmanului, iar un al doilea suflă un vînt rece : când arde, când frige. Acastă imagine poetică se potrivește de minune despre întregul ném al Bălăcenilor după judecata cea posterióră a cronicarului muntenesc : „părerii nebune după vitejii“ :

На Балачку јесу до три главе :
Из једне му модар пламен бије,
А из друге ладан вјетар дува ;
Кад два вјетра из глава изидју,
Балачка је ласно погубити...

In baladă deci furiosul Bălaciū, punendu-se în fruntea a șese-sute de Români, pornesce în gónă după Serbi. Miloș însă îl biruesce, il omórá și „asvirlă capul lui Bălaciū de'naintea împêratului, primind drept resplată o miiă de galbeni“ :

Пред нјег' баџи Балачкову главу,
Цар му даде хилјаду дуката...

Capul lui Bălăciu a fost în realitate închinat lui Milutin, dar nu tocmai cu ocaziunea cea nepotrivită a nunței regelui cu fiica lui Litén-vodă, când de sigur Români și Serbii nu se omorau unul pe altul, ci mai târziu, peste vr'o trei-patru ani, când domnița în Oltenia un alt voevod și când, Domnița cea românească fiind alungată cu rușine din Serbia, s'a întâmplat un adevărat resboiu, resboiu menționat într'o cronică serbescă chiar din acea epocă, nu poetisat numai într'o baladă poporană.

Noi scim deja că Litén-vodă căduse într'o bătălie contra Ungurilor la 1279. Dintr'o diplomă a regelui Ladislaū Cumanul noi scim de asemenea că după Litén-vodă fratele seū Bărbat a urmat pe tronul oltenesc și mai trăia încă pe la 1285, când s'a scris acea diplomă. Noi scim apoi că pe la 1278, ce-va înainte de mórtea lui Litén-vodă, se rupsese deja legătura de amiciă între Serbia și Oltenia, și astfel noul voevod Bărbat, unchiul Domniței celei gonite de cătră regele Milutin, era acum vrăjmaș al Serbilor. Noi scim, în sfirșit, că Teleormanul, o regiune pînă atunci cumanică, ba încă mai 'nainte pecenegică, întrase de curând în sfera de acțiune a Basarabilor celor din Oltenia și avea în capu'i kinezii Bălăcenii, cari stăpâniău acolo peste un element românesc amestecat cu rămășițe turanice, de unde Serbii începuseră a'i numi une-orii Tătari, bună-óră „Tartari Bassarabi“ într'un text la Pejacsevich. Sciindu-se tóte acestea, lesne vom puté înțelege un eveniment fórte interesant din anul 1282 sau 1283.

Arhiepiscopul Daniil, unul din scriitorii serbesci cei mai vechi, care în tinerețe servise la curtea regelui Milutin, prin urmare fântână istorică în tótă puterea cuvintului, ne spune că imediat după urcarea pe tronul bizantin a împăratului Andronic Paleolog o puternică armată de Greci, cu cari se aliasă o mulțime de alte némuri, Tătari, Turci și Italiani (иноплеменные языки, татары и тоурькы и фругы), năvăliseră asupra Serbiei. Milutin s'a retras, ferindu-se de luptă. Bizantinii aū pustiit tot ce le sta înainte pînă unde aū ajuns, și apoi încărcăți de pradă s'aū întors toți, afară de o singură cétă, care a mers înainte pustiind pînă la riul Drin. Hatmanul lor eră numit Cap-negru: „старѣшиноу ихъ глаголемаго Чрноглава“, la Engel: „ihr Aeltester genannt Tchernoglawi oder Schwarzkopf“, adecă un Basarabă de cei cu cap-negru pe stég. Intre aliații Bizanțului eră dară și un contingent de Români, trimiși de Bărbat-vodă contra lui Milutin și pe cari îi ducea un Basarabă cu Capul negru pe

stég. Era kinezul Bălăciu cel devenit mai de'nainte vestit prin vitejiă peste Dunăre. Deși Drinul eră mare, Oltenii și Teleormănenii s'au bizuit pe puterea cailor și „ca nesce fiare flămânde“ s'au repedit în apă pentru a nemici pe Serbii de pe cel-lalt mal: „яко звѣри „несыти оустрымише се на стадо христово, и оуповаюште на силоу конь своихъ „ввидоше“. Cei mai mulți s'au înecat, între cari și hatmanul lor Cap-negru. Serbii l'au prins, i-au tăiat capul, i-au făcut o cunună de mărgăritare, l'au înfipt pe o sulită și l'au adus în dar regelui Milutin: „отърѣзавыше главоу гемоу оукрашеноу бисеры чьстными, и „внъзыше на копие принесоме къ благочестивомуу кралю яко дарь“. Iată capul acela pe care Miloș îl închină lui Milutin în balada cea serbescă. Poesia poporană și cronica se completéză una pe alta, restituindu-ne siluetul îndrăznețului Basarabă dela Bălăciu, care cu drept cuvint s'a arătat un „nebun de vitejiă“, un „cap cu flacări și cu vînt“.

Acum ne despărțim de prețioasă baladă serbă, care concordéză atât de bine cu datele cele mai documentale. Ea se compune din două părți constitutive deosebite: jocurile cele equestre la pețirea fiicei lui Litén-vodă pe la 1274, și peirea cavalerescului restrămoș al boierilor Bălăcenii într'o luptă contra Serbilor pe la 1283. Balada peste tot, prin ambele sale părți, se referă la împregiurări internaționale serbo-oltenesci din prima jumătate a domniei regelui Stefan Milutin, al carora simbure, trăsura lor de unire, este Domnița cea românescă, de'ntăiu luată, apoi căutând a fi resbunată, — o miniatură de Iliadă.

O importanță cu totul deosebită pentru desfășurarea formațiunii succesive a Statului Țerei-Românesci ne oferă aci Teleormanul, ca prima verigă prin care Basarabii dela Jiiu se apucară a făuri cu o stăruitoare răbdare un lanț ferecat din zală în zală pină la gurele Dunării. După frații voievođi Litén și Bărbat, un pas mai departe îl face un Dan-vodă.

§ 32. Dan-vodă

Bibliografia: *Istoria critică* p. 15 sq. — Cuvinte den bătrâni t. I p. . 402—N. *Den-sușianu*, Documente t. I p. 454, 483. — *Fotino*, *Исторія* t. II p. 9. — *Pachymeres*, De Palaeologis lib. III, 26. — *Laurian-Bălcescu*, Magazin t. I p. 91, t. IV p. 233. — *Istoria Țerei-Românesci*, ed. Ioanid, Bucuresci 1859 in-8 t. II p. 3. — *I. Bogdan*, Ein Beitrag,

in Arch. f. slav. Philologie t. XIII p. 526, 530 nota. — *Jireček*, Geschichte der Bulgaren, Prag 1876 in-8 p. 282, 285. — *Dozon*, Chansons populaires bulgares, Paris 1875 in-16 p. 67. — Периодическо списание, Braila 1870 in-8 t. II p. 106. — *Draganov*, Македонско-славянскій сборникъ, Petersb. 1894 in 8 p. 216. — Сборник за народни умотворения (пѣсни) t. II p. 4-6, t. V p. 16, t. VII p. 16 t. IX p. 13; cfr. Schwandtner, Scriptorum rerum Hungaricarum t. I p. 231. — *Locusténu*, Dicționar geografic, Bucuresci 1889 in-8 p. 84.

Bărbat-vodă domnise de sigur pînă la 1285, pôte să mai fi trăit încă pe la 1288, când îl citează un document unguresc, nu însă destul de limpede. Cronica muntenescă nu'l menționează de loc, ca și când l'ar identifica într'o singură personalitate cu fratele său mult mai celebru Mihaïu-vodă, și d'a-dreptul după acel Mihaïu-vodă pune pe un Dan. Acordându-se lui Bărbat-vodă intervalul cel istoricesc admisibil de vr'o dece ani dintre 1279 — 1289, urmază că un Dan-vodă putea în realitate să se fi urcat pe tron cam pe la 1289. Acéastă ipotesă se împacă și cu calculul lui Fotino, care se întemeiază pe un text. El cunoscea o cronică slavică inedită a unui Simeon, unde se dice că Dan-vodă a perit peste Dunăre la 1298 ajutând pe un „Μιχαήλ Κράλης“ contra unui „Δεσπότης Σίσημαν“. Cine óre să fi fost acel craïu Mihail și acel Despot Șișman din anul 1298? Dela deslegarea acestei întrebări atirná verificarea existenței unui Dan-vodă după Bărbat-vodă, întregindu-se șirul voievođilor oltenesci din secolul XIII.

În adevăr, arhiepiscopul serbesc Danilo, scriitor contimpuran, vorbesce pe larg despre principele Șișman, care înainte de anul 1300 stăpânia la Vidin și peste întreaga Bulgaria de pe 'mpregiur, fiind atât de puternic încât susținuse un crâncen resboiu ofensiv contra regelui Milutin. Șișman se vede a fi fost aliat de'ntru'ntăiu cu Basarabiï, căci într'un rînd el trecuse Dunărea și se adăposti în Dolj atunci când Serbiï isbutiră a cuprinde Vidinul. În urmă însă el s'a împăcat, ba chiar s'a încuscrit cu Milutin, și a putut să se certe cu Basarabiï. Acesta dară este „Despot Șișman“ cel dela 1298 din cronica lui Simeon cea cunoscută lui Fotino.

Cât privesce pe „craïul Mihail“, este de asemenea o personalitate reală tocmai din anul 1298, despre care vorbesce mult Bizantinul Pachymeres, anume o ramură destronată din dinastia Asanilor. Acest Mihail, fiul împăratului Constantin Asan, era un pretendent la corónă imperială din Tirnov contra adversarului său Svetislav. Susținut de Bizantinii, el năvălise în Bulgaria cu o oștire grecescă, dar a fost respins.

Aşa stând lucrurile, rezultă că Dan-vodă, amic al Bizantinilor ca și predecesorul seü Bărbat-vodă, tot-o-dată într'o strinsă legătură cu dinastia cea românească a Asanilor după cum erau Basarabii în genere, a trecut peste Dunăre în ajutorul pretendentului Mihail, contra căruia, de astă dată și contra Basarabilor, eră Șișman dela Vidin, închidendu'i calea. Urmă o bătălie și Dan-vodă a fost ucis.

Pină aci dară e foarte importantă prin verificare fântâna cea necunoscută a lui Fotino; dînsul însă mai la vale pe acel „craiu Mihail“, care n'a domnit nici o dată, îl confundă cu regele serbesc Milutin, socrul lui Litén-vodă, — o eróre de altmintrea ușoră de îndreptat, și iată cum. Fotino mai cunoscuse o altă fântână slavică, „ἐκ τῆς Σερβικῆς χρονολογίας“, după care acel Mihail ținuse în căsătorie pe féta lui Dan-vodă: „διότι ὁ Μιχαὴλ συνεζέσχηθη γυναῖκα πρώτην τὴν θυγατέρα τοῦ Δάν Βοεβόδα ἡγεμόνος Βλαχίας“. E cu putință. În acest cas sint două căsătorii, pe cari le-a amalgamat Fotino:

a) fiica lui Litén-vodă cu regele serbesc Milutin, după Nicefor Gregoras;

b) fiica lui Dan-vodă cu principele bulgar Mihail, după o cronică slavică;

— două căsătorii cu totul deosebite și ambele de o potrivă importante pentru istoria Olteniei din secolul XIII. Repet încă o dată: e cu putință; și indicele fiind o dată căpétat, ar trebui urmărit. Sigur totuși este numai atăta că Dan-vodă eră foarte amestecat în afacerile Bulgariei, și atât de iubit acolo, încât numele lui a ramas pînă astăzi ca cel mai răspândit Domn românesc în poesia poporană a Bulgarilor, ceea ce o voiu arăta îndată.

Cronica muntenească a contopit pe Dan-vodă cel dela 1298 cu Dan-vodă fratele lui Mircea cel Mare: „Dan-vodă aü domnit „ani 23. Acesta aü fost frate cu Mircea-vodă bătrânul, și l'aü ucis „Șișman-vodă Domnul Serbilor, când era cursul anilor 6864 (1356).“ Constantin Căpitanul urcă cronologia ce-va mai sus la 6841 (1333) și numesce mai cu rezervă pe un „frate Mircea“, nu pe cel Mare: „Acesta aü stătu Domn în Țera-Românească după Mihailu-„vodă, avea și frate pre Mircea. Inșă ce să fie făcut în 23 de ani „aü domniei lui, nu se pomenesce, fără numai scrie că l'aü ucis „Șișman Voivodul Sărbilor, dar pentru ce și cum nu se scie.“ Cine

a fost „Mihăiu-vodă“, am vădut'o; cine a fost „avea și frate pre Mircea“ o vom vedé la locul seú; aci mă mărginesc a constata numai că Dan-vodă cel ucis de Șișman a trăit pe la 1290, pe când Dan-vodă cel cu un secol mai noú muri într'o luptă fratricidă cu Mircea cel Mare la 1385, descrisă în cronica unгурéscă la Thurocz. Să mai adaog că pe la 1333 și 1356 n'a domnit nici un Șișman în Bulgaria, ci mai târziu între anii 1365 — 1393 a fost la Tirnov un alt Șișman, care pe fratele marelui Mircea nu putea să'l ucidă, de vreme ce 'l ucisese altul. Despre acest alt Șișman se va vorbi mai jos sub domnia lui Radu-vodă Negrul cel din secolul XIV, unde voiu reveni asupra confusiunii între cei doi Dani.

În scurt, un Dan-vodă, un Dan-vodă cel de'ntăiu, domnise în Oltenia pe la 1290 înainte de întemeierea Statului Țerei-Romănesci. Negreșit, eră un Basarabă; dar de unde óre? Să fi fost frate cu Litén-vodă și cu Bărbat, săú fiú al vre-unuia din aceștia, adecă dintre Basarabii cei catolici dela Nedeia? Să fi fost fiú al lui Radu-Negru cel dela 1241, săú din ramura Basarabilor din Vâlcea? Nu. Nici Vălcén, nici Doljén; ba nici din Gorj săú din Mehedinț. Acest Dan-vodă fusese un kinez nu de aúri decât din Romanăț, fórte legat cu politica trans-danubiană înainte de a ajunge voevod, căci domnirea lui, de vr'o dece ani cel mult dintre 1288—1298, n'ar explică marea lui popularitate printre Bulgari, cari il cunosc nu numai ca „voevod“, ci adesea ca pe Ban, une-orí chiar ca pe „gelepin“ săú „celebi“ adecă boier = kinez. Este de adaos în același timp că, voevodatul oltenesc stăpânind peste Teleorman deja din epoca lui Litén-vodă, Românățénul Dan Basarabă se va fi întins peste Vlașca, póte încă peste Ialomița, învecinându-se cu Bulgaria mai întrégă, în contact intim cu regiunea Vidinului, dar mai ales cu împărăția Tirnovului.

Înainte de a păși mai departe, voiu observa în trecét că numele Dan, pe care 'l purtă acest Basarabă din Romanăț și'n némul căruia se pare a fi fost familiar, după cum o voiu arăta într'un alt loc, este o simplă scurtare poporană din Bogdan, mântinându-se numai finalul, întocmai ca în „Din = Constandin“, „Tache = Dumitrache“, „Fănică = Stefănică“, „Sandu = Alexandru“, italiennesce „Colă = Nicola“ etc. Forma nominală întrégă Bogdan o conserve cea ramură a Basarabilor din Romanăț, care tot în secolul XIII emigrase în Maramurăș, dând acolo nascere dinastiei moldovenesci a lui Dragoș. Reservându-se acéstă cestiune pentru ș-ful

următor, putem trece acuma la Dan-vodă în literatura poporană a Bulgarilor.

Ținând cu partitul bulgar grecofil, care își aducea din Constantinopole pe pretendentul Mihail, „einige griechenfreundliche Boljaren“ după expresiunea lui Jireček, Dan-vodă prevedea deja pericolul cuceririi otomane, și tocmai acesta o cântă o frumoasă baladă poporană bulgară, tradusă franțuzesce de Dozon sub titlul: „Les commencements de l'empire turc“. Textul se începe așa :

Дане бане челепине,
Дан ми бан ми вино пије. . .

În traducere: „Banul Dan boierul, banul Dan bea vin cu sătenii, „cu fruntașii. Sătenii îi ȝic lui: Banule Dan boierule, am bėut „noī destul vin profir : iată sint trei luni întregi de când bem noi „vin profir, la Dumneȝeu nu ne gāndim, nu dām nimic sfintului ; „haīde darā sā clādim biserici tot de argint și de aur. Banul Dan le „vorbesce : O sătenī ! o, fruntași ! nu trebue sā mai clādim biserici „tot de argint și de aur, cāci împēraȝia nōstrā se isprāvesce, se „īncepe împēraȝia Turcilor : ei vor dārīma bisericile, din argint vor „fāuri șelele cailor, din aur vor topi frāne. Haīde mai bine sā clā- „dim biserici din pētrā albā și din marmurā, var alb, pāmīnt galben. „L'aū și ascultat pe dīnsul sătenii. . .“

Sub raportul acestei balade este de adnotat cā, dupā cronica bulgārescā cea publicatā de d. Bogdan, la Slavii de peste Dunāre prima griȝă de Turci este tocmai sub anul 1296 : „въ лѣто 6804 въста нѣкто Отманъ...“, adecā tocmai cānd domnia Dan-vodā, atāt de īngrijit de „impēraȝia Turcilor“.

Tot ca „boier“, „Дано Челебия“, apare Dan-vodā īntr'un cāntec bulgar macedonēn, publicat de d. Draganov, unde editorul scie cā e vorba de un Domn romānesc și cā a fost ucis de Bulgarul Șișman, dar il face Dan tatā al marelui Mircea, ceea ce e fals, și 'i fixēzā mōrtea la anul 1378, cānd nu domnia nici un Dan-vodā, ci Radu-vodā.

Într'o colindā bulgārescā, gāsītā de d. Iakimov, Dan este „voevod : „Дан војевода“, și e pus īn legăturā tocmai cu Șișman : „Цар Шишман“, dar amīndoī sint fōrte prietenī. Faptul istoric este cā Șișman fusese o datā adāpostit īn Oltenia, cānd trebuīa sā fugā din Vidin de 'naintea lui Milutin ; acuma īn colinda bulgārescā pe

voevodul oltenesc Dan îl primesce Şişman cu multă cinste în Vidin, îl poftesce ca naş la botez, pune copilului numele naşului, iar cântecul se încheie prin sănătatea lui Dan-vodă :

Oi на здрави Дан војвода!..

Este de observat că în poesia poporană bulgară în genere Dan-vodă e un tinăr, un voinic, mai tot-d'a-una încălecând, gata să plece la o nuntă, sau la o vânătoare, sau la resboiu, sau după o fetă : „curtea e deschisă, calul e înşeuat şi înkingat, lingă cal e suliţa, lingă suliţa sint ogari sau prepelicari“ :

Дане бане, Дан војводо!
 Што ти стои двор отворен,
 Двор отворен кон подседлјан,
 Кон подседлјан кон постегнат,
 И воз конја буино конје
 И воз конје бхрзи ржтки?
 Дали мислиш лов да ловиш?
 Дали мислиш бој да биеш?
 Или мислиш далек д'идеш
 За девојка другоземка?
 Дане бане одговара:
 Нито мисла далек д'ида
 За девојка другоземка;
 Нито мисла бој да биа,
 Нито мисла лов да лова;
 Сношти ми са дофтасали
 От три страни три калески...

Poesia poporană serbă cunoşce pe Litén-vodă cu gróznicul Bă-laciu şi celebréază nu o dată pe Radu-Negrul cu fratele seú Vladislav şi cu fiul seú Mircea cel Mare; nici o dată însă nemic la Serbi despre Dan-vodă, absolut nici o pomenire, pe când la Bulgari acest Dan-vodă e fórte simpatic şi figuréază în cântece el singur mai des decât toţi cei-lalţi voievođi românesci la un loc. Este în-vederat că Dan-vodă nu petrecea în vecinătatea Serbilor sau în apropiare, adecă în Mehedinţ sau în Dolj, ci lucrà departe în Romanatş şi de acolo spre resărit faţă 'n faţă cu întregul mal dunăren al Bulgariei.

Intr'o colindă din Kotel, în fundul Bulgariei, se indică expedi-ţiunile cele ostăşesci ale lui Dan-vodă chiar în interiorul Romăniei, prin urmare în afară din Oltenia : „se gândesce óre voevodul Dan a da fugă pe'n Tera Romănescă sau a face pradă ?...“

Хорѣтѣ сѣ чуду чутъет:
 Чи шу мисли Дан-войвода,
 Дали мисли бяг да бягѣ,
 Бяг да бягѣ ф влашкѣ зиме,
 Или мисли плень да плени!..

Intr'o baladă intitulată „Deli-Marco“ indicațiunea e și mai precisă. Banul Dan este aci un Domn românesc locuind într'un sat de asemenea românesc, unde el are un palat cu porți aurite și petrece mereu în ospete, iar satul se află pe un șes întins, numit Sat-din-vale:

Ште да идем доле, доле,
 Доле, доле в Влашко село,
 Влашко село, в Долно село,
 Влашку Бану на слугата,
 Сега тамо госкѣ ходат,
 И ннѣ ште госкѣ д'идем.
 Па очели на надоле
 На надоле в Долно село,
 В Долно село, Влашко село.
 Отидоха у Данови,
 Портите му позлатени.
 Повикаха, почукаха:
 — Излез, излез, Влашко Бано!..

După cum mai sus (§ 30) noi vedurăm că în Gorj s'a păstrat un sat numit Curtișoră în prejma unui oraș cu scaunul domnesc, tot așa există în Romanaț o Curtișoră, despre care d. Locustenu dice: „Ađi e un sat neînsemnat, dar în vechime fu un scaun domnesc“, negreșit numai după o tradițiune locală. Curtișora însă se află în partea de sus a Romanațului, pe când e sigur că Dan-vodă ședea de preferință lângă Dunăre. Lângă Dunăre cată să fi fost acea reședință a „Banului Dan“, numită în balada de mai sus Долносело: „Sat-din-vale“ sau „Valea-satului“, unde dinsul locuia așa dicend printre Bulgari, cari tocmăi de aceea ne procură amărunte pînă și despre viața lui cea intimă: într'un cântec ni se spune că Dan-vodă are o soră iubită foarte vitéză, după un alt cântec el nu e însurat încă, într'o a treia ni se povestescе mórtea nevestei sale celei aduse dintr'o țeră străină de lângă Marea-négră. Față cu bogata literatură poporană bulgară despre Dan-vodă, kinezatul acestui Basarabă este nu numai în Romanaț, dar neapărat în partea cea dunnărenă, unde va în regiunea Corabiei, adecă în sfera aceleiași înriuriri venetiane, pe care o resimțiseră cei doi voevođi precedenți.

S'ar puté dice că Litén-vodă, Bărbat-vodă și Dan-vodă represintă între 1246—1298 o periódă italiană a istoriei oltenesci, totuși cu acea mare deosebire — asupra căriia voiu reveni în ș-ful următor — că Basarabii doljenii trecuseră pină la un punct la catolicism, iar românăștenii mănțineau cu stăruință ritul grecesc: Mihaiu-vodă era un „Letin lepădat de lege“, pe când Dan-vodă pune la cale pe Bulgarii cei ortodoxi la clădirea bisericilor.

Pe cât timp Dan Basarabă fusese un simplu kinez din Romanauș, sau numai „boierul Ban Dan“ după graiul poesiei populare bulgare, el nu avea a face cu Ungaria. E adevărat că regele Bela IV în diploma sa din 1247 se pretindea a fi stăpân și peste gura Oltului, menționând acolo anume bogatele pescării dela Celeiu: „piscationes Danubii ac piscine de Cheley“, cari trebuiau să fi aparținut atunci tatălui lui Dan-vodă; dar noi am văduț deja (§ 29) că acel act nu era decât un proiect pe hărtia, fără a se fi realizat vre-o dată. Din momentul însă când kinezul Dan a devenit vevod oltenesc, el trebuia acum să recunoscă suzeranitatea coronei sântului Stefan, întru cât el stăpănia o însemnată hucată de pământ peste Carpați, pentru care Bărbat-vodă se îndatorise a plăti un tribut. Dela plata regulată anuală depindea prieteșugul cu Ungaria, la care Basarabii în genere nu țineaū de loc, încercându-se din timp în timp a se emancipa de tribut. Tot așa s'a întâmplat după mórtea lui Bărbat-vodă.

O baladă bulgărescă ne spune că „dușmanul Ungur pândesce pe Dan-vodă“:

На друм седи църно Варге...,

și acest vers e foarte semnificativ, cu atât mai semnificativ că termenul etnic Варг = Вжгръ „Hungarus“ este astăzi necunoscut în limba bulgară, fiind deci o prețioasă supraviețuire epică din redacțiunea cea prototipică a acelei balade. Forma paleo-slavică la Miklosich este: Вжгринъ, Вжринъ, Вжгръскъ; în cel mai vechiu crisov slavo-romănesc, anume dela Vladislav Basarabă înainte de 1372: Вжро-влахия; în dialectul sloven „vôger“ sau „vogrin“; dar pe bulgarul Варг eu în deșert l'am căutat pretutindenea, și totuși el nu pôte fi alt ce-va decât „Ungur“.

Aci este locul cel mai propriu de a arunca o privire sintetică

asupra țerei Făgărașului, începând dela lupta Basarabilor contra contelui Konrad (§ 27) și dela primul act făgărășen cel din 1231 (§ 24) pînă la Dan-vodă inclusiv, adecă un interval de vr'o șapte-deci de ani.

Pe la 1230 Ungurii atacă Mehedințul. Voevodul oltenesc de atunci se repede în acea direcțiune, lăsând astfel mai puțin ocrotite posesiunile sale nordice. Atunci Sașii, conduși de contele Konrad, profită de acea slăbire și apucă partea de sus a Valcii. Perdând Loviștea, Basarabii din Oltenia se ved d'o dată despărțiți de Amlaș și de Făgăraș, pînă unde ei nu mai puteau străbate prin țera Lotrului. În același moment, simțindu-se pe deplin la adăpost contra Basarabilor, Sașii pun mîna pe Făgăraș, când s'a și scris actul făgărășen la 1231. Din concursul tuturor acestor fapte documentale, cari sînt într'o vederată inverigare unele cu altele, rezultă că Basarabii nu mai stăpâniseră țera Făgărașului la 1230, dar o stăpâniseră decî înainte de 1230.

Pe la 1240 contele Konrad fiind gonit din Valcea și împins mai departe spre Sibiiu, voevodul oltenesc cuprinde Sylva Blacorum, adecă țera Amlașului, în ajunul năvălirii Mongolilor, pe cari la 1241 dînsul îi întimpină la hotarul Făgărașului și resistă acolo. Pe la 1243 Mongolii părăsesc Ungaria și Ardélul. De nicăiri nu se vede că pînă atunci voevodul oltenesc va mai fi pierdut din nou posesiunile cele recăștigate prin alungarea contelui Konrad. Dela anul 1231 încóce în curs de șese-deci de ani nu se mai arată cea mai mică urmă administrativă unгурescă în țera Făgărașului. Din tóte acestea rezultă că Basarabii, după ce o pierduseră pe la 1230, o stăpâniseră apoi ne'ntrerupt după 1240 pînă la 1291, când érași ei sînt amenințați a o perde.

În acest mod, mai întărit prin cercetări ulterioare, eū mîntîn intacte cele afirmate în următorul pasagiū din *Istoria critică*:

„Dela 1170 pînă la 1360, Făgărașul se pare a fi șovăit între „Munteni și Maghiari. În 1231 el era al Ungariei, dar nu de de-mult, „căci actul din acel an îndreptă în favórea unui Maghiar o străm-bătate comisă în intervalul stăpînirii muntene. În 1291 el este „din nou unгурesc, însă érași de puțin timp, precum se vede din „famósa diplomă, mereū citată și nici o dată explicată, prin care „regele maghiar Andreiu III acórdă orașul Făgăraș și un sat din „aceiași țera Ungurului numit Ugrin, fiind-că: „i s'aū fost răpit „pe nedrept“. Ceea-ce caracteriză d'o potrivă ambele aceste docu-

„mente, din 1231 și din 1291, este tendința lor comună de a des-
 „fința pe țărîmul proprietății consecințele succesivelor ocupațiuni
 „muntene. De câte ori Basarabiî apucau Făgărașul, boiarii lor luaă
 „acolo prin donațiuni princiare pămînturi, sate, munți și ape, con-
 „fiscate cu drept sau fără drept pe sama fiscului dela posesorii un-
 „guri, cari însă profitaă și ei de cea de'ntăiu ocasiune pentru a
 „revindeca moșiele lor, din dată ce autoritatea maghiară reușia a
 „înlocui pe cea română. Pe la 1300 Făgărașul depindea iarăși de
 „Ungaria, căci voevodul transilvan Ladislaă il fortifică atunci, ne-
 „greșit contra vre-uneia din cele dese tentative din partea Mun-
 „teniei. Dela 1300 pînă la 1369 nici un act maghiar, întru cât ne
 „aducem a-minte, nu menționéză țera Făgărașului, deși există sute
 „de pergamene pentru aprópe tóte localitățile Transilvaniei, ceea-
 „ce probéză că noua cetate n'a putut reziste Basarabilor, încat
 „chiar de pe la începutul secolului XIV regiunea întrégă redeveni
 „munténă. Puținătatea cea extraordinară a documentelor ungare
 „despre Făgăraș a fost de de-mult observată cu mirare. Nimeni însă
 „n'a voit să ghicéscă adevérata sorginte a ciudatului fenomen: Ma-
 „ghiarii nu puteau regula adesea afacerile unei provincie, care li
 „aparținea din când în când numai în trecét“...

In *Istoria critică* eă nu cunosceam încă pe Dan-vodă cel din
 secolul XIII, căci aserțiunea lui Fotino nu se putea admite fără a
 fi verificată mai întâiu prin cele doué fântáne contimporane: ar-
 hiepiscopul Danilo și George Pachymeres, mai completate mai cu
 samă prin literatura poporană bulgară. Cunoscënd acuma bine pe
 voevodul oltenesc cel din Romanat, istoria Făgărașului se limpe-
 desce.

Dan-vodă certându-se cu Unguriî :

На друм седи църно Вагре...,

regele Andreiu III se hotăresce a reluà dela Basarabi țera Făgă-
 rașului; dar diploma cea din 1291 remăsese atunci de o cam dată
 curat platonică, de vreme ce magistrul Ugrin n'a întrat nici el,
 nici posteritatea lui, în posesiunea frumoșei donațiuni. Este pro-
 babil că Dan-vodă se va fi împăcat cu regele Andreiu III într'un
 fel óre-care, și numai după șapte ani mai târziu, perind voevodul
 oltenesc peste Dunăre în lupta contra lui Șisman dela Vidin la
 1298, Unguriî s'au grăbit a cuprinde Făgărașul, și'n dată l'au și
 fortificat la 1300, când domnia deja Mircea fratele lui Dan-vodă.

§ 33. Letinii și Romanaii.

Bibliografia: Etymologicum magnum, verbo Antina. — *Katona*, Hist. critica t. VI p. 904 sqq., 998. — *Fessler*, Gesch. v. Ungarn t. I p. 439. — *I. Bogdan*, Vechile cronice, p. 65 sq., 185 sq., 235 sq. — *Onciul*, Zur Geschichte der Romänen in Marmarosch, in Romänische Revue 1890 No. I—II. — *Schlözer*, Geschichte von Littauen, Halle 1785 in-4 p. 93 sq. — *Karamzin*, История t. IV nota 383. — *Onciul*, Dragoș și Bogdan, in Conv. liter. 1884 p. 306 sqq. — *Picot*, La famille de Dragoș, la Tocilescu, Rev. 1885 t. V p. 310 sq. — *Szilágyi*, Máramarosmegye általános történelméből, ap. Onciul. — *G. Wenzel*, Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez, in Magyar Akadémiai értesítő 1857 p. 326 sq. — *Engel*, Geschichte der Bulgaren in Mönsien, Halle 1797 in-4 p. 430 sq. — *Rösler*, Romän. Stud. p. 119. — *Mangiuca*, Die Chronik des Huru, in Romänische Revue 1887 p. 400 sqq.; cfr. Pușcariu, Date istorice t. II p. 92 etc.

Prin divinațiune saă prin așa ȃsul azard, descopere cine-va intr'o ȃi o frântă lespede purtând o scurtă inscripțiune. Acea bucată de pėtră a fost de ajuns pentru a atrage atențiunea asupra localității. Același călėtor saă altul se 'ntorce a doua ȃi și se apucă de astă dată a săpa cu tot din-adinsul. Peste puțin se desmorminteză acolo treptat-treptat un oraș întreg, care ar fi remas îngropat pentru tot-d'a-una, dacă nu se întâmpla acea frântură. In același mod, câte-va reslățite legende serbe și bulgare, de'ntăiu ghicite, apoi controlate, mī-au permis a reconstitui pe de'ntregul doi mari Domni romănesci cu totul necunoscuți pînă acuma: pe catolicul Mihaiu Basarabă din Dolj și pe ortodoxul Dan Basarabă din Romanai, cari amindoī, o dată reconstituiți in legătura lor cea organică, aruncă o neașteptată întinsă lumină asupra unei străbune tradițiunii maramurășene de cea mai mare importanță, — o tradițiune ne'ntelėsă in trecut și peste putință de a fi înțelėsă de aci inainte altfel decăt numai prin acei doi Basarabi rechiămați la vieță.

Am vorbit deja mai sus (p. CXL) despre cronica moldovenescă cea scrisă inainte de 1520, care trage nēmum romănesc din Veneția. D. Bogdan a reprodus'o întrėgă in text și'n traducere, observând fōrte drept că: „Importanța cronicei anonime constă in partea ei dela început“. Tocmai „dela început“ însă d. Bogdan a scăpat din vedere el-insuși o scăpare din vedere a edițiunii anteriore, saă pōte a manuscrisului, care trebuia ori-și-cum neapėrat îndreptată, cu atāt mai virtos că era suficientă o simplă punctuațiune. Traducerea d-lui Bogdan debută așa: „Povestire in scurt despre Domni Moldovenesci, de cānd s'a început țera Moldovenescă. La anul 6867 (=1359) „pornit'au din cetatea Veneției doi frați, Roman și Vlahata, ce „erau de legea creștinescă și fugiau de gōna ereticilor in potriua

„creștinilor, și ajuns'au la locul ce se chiamă Vechiul Rîm și și-au zidit șie'și cetate după numele lor Roman, și și-au trăit traiful, „ei și nêmul lor, pînă ce au trecut Formos papa dela pravoslaviă la „lătiniă“. Papa Formosus trăind între 891—896 după ce Românii plecaseră din Veneția la 1359, urmază dară că secolul XIV este înainte de secolul IX! Causa acestei absurdități e că textul s'a publicat: „Сказаніе вкратцѣ о молдавскихъ государехъ, отколѣ начася молдавская земля. Въ лѣто 6867 отъ града Виницѣи придоша два брата...“, și d. Bogdan a tradus'o literalmente, pe când punctuațiunea corectă cere așa: ...отколѣ начася молдавская земля въ лѣто 6867. Отъ града Виницѣи придоша...“, și atunci traducerea cea normală este: „Povestire în „scurt despre Domniî Moldovenesci, de când s'a început țera Moldovenescă la anul 6867 (=1359). Pornit'au din cetatea Veneției „doi frați etc.“. Deja Karamzin, vorbind despre cronica cea anonimă, despărțise plecarea cea legendară din Veneția de data cea istorică 1359, care aparține exclusiv întemeiării Moldovei: „въ 1359 г. началось Княжество Молдавское“.

Cronica cea anonimă se împărțese dară în două: ultima parte cea cronologică e moldovenescă, începînd dela Dragoș vodă la 1359 pînă la mórtea lui Ștefan cel Mare la 1504; prima parte însă, fără cronologiă, este numai maramurășenă, pôte scrisă chiar din secolul XIV. Eu am arătat deja că legenda despre originea Românilor din Veneția nu se putea nasce așurîa și'ntr'o altă epocă decît în Oltenia în secolul XIII, când Venețianii se aședaseră la Nedeia și de acolo din Dolj au înaintat prin Gorj pînă la Novaci. Acolo atunci pentru prima óră, surprinși de asemănarea dialectală cea isbitóre între graiul românesc și între cel venețian, Oltenii au constatat că ei sint frați cu Venețianii, și de aci apoi credința despre venirea într'o antică epocă a Românilor din Veneția. Fiind acésta un oltenism, nu cum-va tot oltenesc să fie restul din prima parte a cronicei celei anonime?

Iată pasagiul în text cu traducerea d-lui Bogdan:

И по отлученіи вѣры Христовы создаша себѣ Латина новый градъ и прозваша его Новый Римъ и зваша къ себѣ въ латыньство Романовъцовъ въ Новый Римъ; Романовъци же не восхотѣша и начаша велию брань съ ними чинити и

Și după despărțirea legii lui Hristos și-au zidit Lătiniî o nouă cetate și i-au pus numele Noul Rîm și au chemat pe Româneni la sine în lătiniă, în Noul Rîm; dar Româneniî n'au voit, ci au început luptă mare cu dinșii și nu

не отлучишася отъ вѣры Христовы ; и отъ того же времени быша во брани до дрѣжавы Владислава короля Угорьского. А Владиславъ краль бѣ братень сынъ Савѣ, архіепископу Серьпъскому, и крещень бысть отъ него и дрѣжаше вѣру Христову во сердци тайно, а языкомъ и кральвскимъ украшеніемъ бяше латыннѣ.

s'au despărțit de legea creștinăscă. Și de atunci încôce au fost mereu în luptă uni cu alții pînă la domnia lui Vladislav, craiul unguresc. Iar Vladislav craiul era nepot de frate lui Sava, arhiepiscop serbesc, și fusese botezat de dînsul și se ținea de legea creștinăscă în lăuntru inimei sale, dar după vorbă și după podóbele crăesci era lătin.

Schlözer recunoscuse cel de'ntău de de-mult, și este chiar imposibil de a n'o recunósce, că „Vladislav craiul“ din acest pasagiú este anume regele Ladislaú Cumanul, care în adevăr se și inrudia cu sfintul Sava al Serbilor, de órá ce nepotul de frate al acestuia, Stefan Dragutin, ținuse în casătoria pe o soră a celui rege unguresc, astfel că „Vladislav craiul“ se putea numi în realitate nepot de frate al lui Sava ; ș'apoi, în același timp, Ladislaú Cumanul era în faptă „latin numai după vorbă și după podóbele crăiesci“, căci toți catolicii cu Papa în frunte îl consideraú ca eretic. Așa fiind, d. Onciul desnaturéză pe deplin textul cronicei anonime, când preface pe Vladislav în Ludovic, schimbând secolul XIII în secolul XIV, și tóte acestea fără a ajunge cel puțin bine-reú la o explicațiune plausibilă a celui text. „Vladislav craiul“—repet încă o dată—este pur și simplu regele maghiar Ladislaú Cumanul, care domnise între anii 1272—1290. În acéstă privință este mai corect Engel, urmat de Szilagyi, de Wenzel și de alții, cari încăi au meritul de a conserva intact adevăratul punct de plecare cronologic și nominal. Teoria lor cea explicativă, admisă și de Rösler, cum-că acei Románi din cronica anonimă însemnéză pe nescé Vlachi veniți de peste Dunăre, nu se întemeiază absolut pe nemic serios, după cum îi obiectéză cu drept cuvint d. Onciul ; dar vre o altă teoriă mai solidă, nici dînșii, nici însuși d. Onciul, nu erau în stare de a o găsi, pe câtă vreme nu era cunoscută istoria celor două ramure ale Basarabilor : una catolică din Dolj și cea-laltă ortodoxă din Romanaț. Aceste două ramure fiind în sfirșit destăinuie, cronica cea anonimă incetéză de a mai fi fabulă, „lauter Fabeln“ după cum dicea Fessler ; și n'ar mai avé nici măcar trebuință de a fi comentată, căci ea se limpedesce acuma dela sine însăși și se confirmă pe deplin în tóte trăsurile cele esențiale.

Tocmai în intervalul de timp cât domnise regele Ladislaŭ Cumanul, la voevodatul oltenesc, cel mai puternic Stat românesc atunci și pînă atunci, se aședaseră unul după altul Mihaïu-vodă Letinul cel dela Nedeia și Dan-vodă cel pravoslavnic din Romanaț. Dela urcarea pe tron a Doljénului Mihaïu-vodă, adecă ce-va după 1242, catolicismul Basarabilor celor „lepedați de lege“, deveniți mai tari prin voevodat, cată să fi exercitat o presiune din ce în ce mai simțită asupra Basarabilor celor protivnicii papismului, dintre cari cei mai hotărâți erau kinezii din Romanaț, foarte legați cu Bulgarii. Fiind un Domn mare prin braț, prin minte și prin pungă, Mihaïu-vodă nu lesne putea să fie resturnat. Murind el la 1279 pe câmpul de bătaia, fratele seŭ Bărbat usurpă tronul, înțelegându-se cu Ungurii, cărora le-a recunoscut suzeranitatea. Este învederat că kinezii cei ortodoxi se resculau mereŭ, fie pe față, fie pe ascuns, în casul cel mai bun murmurau contra voevodului celui letin, așteptând momentul propice de a-l premeni, ceea ce s'a și întămplat la mórtea lui Bărbat-vodă, pe la 1286 sau ce-va mai târziu. Intruniți atunci la Vermeghia, kinezii au înlăturat dela tron pe Basarabii cei dela Nedeia și au ales voevod pe Romănățenul Dan.

Cronica anonimă vorbește dară despre frămîntări înainte de isbânda lui Dan-vodă. Ele ajunseseră la culme sub voevodul Bărbat. Era o luptă invierșunată între Letinii, „Латини“, dela Nedeia = „Roma cea nouă“ papistașă a Doljenilor, care se întinsese pînă în Gorj, și între Româniîi cei pravoslavnicii din Romanaț, unde există chiar din zilele lui Traian după inscripțiunii orașul Romula, adevărata „Romă veche“ a Daciei. Însuși termenul de două ori repetat în cronica anonimă „Романовъци“, formațiune de tot ne-slavică, tradusă aproximativ de d. Bogdan prin „Romăneni“ și pe care Schlözer o traducea prin „Romanenses“, însemnăză d'a-dreptul Romănățeni: „Romanați = Romulates“, cu $n = l$ întocmai ca în „semen = simile“.

Să urmăm înainte textul, revădut și tradus de d. Bogdan:

И въ лѣта Владислава корале-
вства воздвижесе на Угры брань отъ
Татарь, отъ князя Неймета съ своихъ
кочевищъ, съ рѣкы Прута и съ рѣкы
Молдавы, и придоша чрезъ высокіе
горы и поперегъ земли угорскія Ер-
деля, и придоша на рѣку Морешъ и

Și în vremile lui Vladislav
craul s'aŭ pornit cu resboiŭ în po-
triva Ungurilor Tătarii cu cnézul
Neimet din pustiile lor dela apa
Prutului și dela apa Moldovei și au
trecut peste munții cei înalți din
Ardél și dela țera Ungurască și au

ста ту. И слышавъ же Угорьскій краль Владиславъ нахоженіе Татарьское, и послаша вкорѣ въ Римъ къ кесарю и папѣ, дабы пришли къ нему на помощь, къ новымъ Римляномъ и къ Романовцемъ послаша же. Новые же Римляне и старые Римляне совокупишася и придоша во Угры Владиславу королю на помощь.

ajuns la apa Moreşului şi s'a oprit acolo. Auşind Vladislav, craful unguresc, de năvala Tătarilor, trimise îndată la Rim, la împăratul şi la papa, să-i vie în ajutor; trimise şi la noiî Rîmleni şi la Romăneni. Atunci s'a unit noiî Rîmleni cu vechii Rîmleni şi au venit la ţera Ungurésă spre ajutor crafului Vladislav.

Voiu corege mai întâiu în trecăt o scăpare din vedere. Textul : „придоша чрезъ высокіе горы и поперегъ земли угорскія Ерделя“ e tradus la d. Bogdan : „au trecut peste munţii cei înalţi din Ardél „şi dela ţera Ungurésă“, pe când traducerea cea corectă fórte clară este : „au trecut peste munţii cei înalţi şi curmediş prin „ţera cea ungurésă a Ardélului“.

Aşa dară Tătarii pornind dela Prut şi dela Moldova asupra Ungariei, regele Ladislaū Cumanul chiâmă pe Romăniî Letini şi pe cei Roman aţî, cari i-au şi venit împreună în ajutor. Erau Romăni nu din Ungaria, ci de afară, din vecinătate, deci Olteni. Când însă? Invasiunea s'a întâmplat tocmai în anul 1285, nu pe urmă şi nu înainte. Punctul cronologic nu admite altă controversă decât numai dóră cu vr'o câte-va luni mai sus în anul 1284, prin urmare în ori-ce cas tot sub domnia lui Bărbat-vodă.

Deja vechiul istoric unguresc Katona a elucidat perfect sub anul 1285 invasiunea Tătarilor, ale căroră cîmbulurî ajunseseră pină la Pesta, unde curtea regală tremura închisă în castelul dela Buda, astfel că regina mărturisese ea-însăşi într'o diplomă : „quum „in Castro Budensi inclusae propter metum Tartarorum fuissemus „simul cum fidelibus Baronibus“. Retrăgându-se încărcaţi de pradă şi de robî, Tătarii au fost surprinşi şi sdrobiţi în apropiare de Transilvania. Din cele citate de Katona, documentul cel mai important chiar după dinsul este cronica austriacă, din care iată pasagiul textual : „*MCCLXXXV. Comani et Tartari cum innumerabili „multitudine intraverunt Ungariam, et vastaverunt eam, et occi- „derunt et deduxerunt ex ea innumerabiles viros et mulieres et „parvulos eorum. Tandem vero ab incolis terrae circa septem castra „turpiter sunt de terra fugati, occisa ex eis innumerabili multitudine ; „reliqui vero, qui evaserunt quamvis pauci, fugientes, latitantes „inter montes et valles nemorosas, divino iudicio ibidem fere omnes*

„perierunt. . .“ Și Katona comentéză acest text : „Non est dubium : „Tartaros etiam ab incolis terrae circa septem castra, seu *Transilvanis*, fusos et caesos esse“. Neapërat, „Septem castra“, nemțesce „Siebenbürgen“, slavonesce „Седмиградъ“, literalmente „Șepte-cetățî“, însemnéză Transilvania ; Katona însă nu bagă în samă prepozițiunea „circa“. Expresiunea : „incolae terrae circa septem castra“ nu vrea să dică : „locuitorii Transilvaniei“, ci : „locuitorii de lângă Transilvania“. Numai „reliqui“, resturile cele scăpate din bătălia cea mare, intraseră în interiorul Transilvaniei și aũ fost lovite acolo de cătră Săcul, după cum o atestă o diplomă din 1289 : „quum perfida gens „Tartarorum regnum nostrum hostiliter et crudeliter adijisset, et „maximam partem regni nostri vastibus duris et spolijs peragrasset, ac infinitam multitudinem incolarum regni nostri in sua feroci captivitate abduceret, et ijdem Tartari spolijs, bonis et rebus „regni nostri honerati, ad propria remearent, predicti Siculi contra „insultum et rabiem eorundem Tartarorum pro liberacione patrie „gentis sub castro Turuskou (Toroczkó) se viriliter obiecerunt, et „contra eosdem Tartaros laudabiliter dimicarunt, et in eosdem conflictu ultra quam mille homines de miserabili et enormi captivitate eorundem Tartarorum liberarunt. . .“

Cronica anonimă este într'un acord deplin cu prețioasa relațiune a cronicelii austriace : bătălia cea decisivă cu Tătarii nu se întâmplase chiar în Ardél, ci numai în apropiare : „circa septem castra“. Armata creștină se compunea din Unguri și din oștirea auxiliară cea oltenescă, pe care ca vasal o trimise Bărbat-vodă. Mers'a în capul ei însuși voevodul ? nu se scie. Când o cétă de Olteni trecuse Dunărea în ajutorul Bizantinilor contra Serbilor, Bărbat-vodă remase în Oltenia, trimițând în locul seũ pe Basaraba dela Bălaciu ; e probabil că și'n rîndul acesta în fruntea contingentului oltenesc se află vre-un Basarabă devotat lui Bărbat-vodă, de sigur dintre cei catolici. Primind porunca voevodului, Letinii și Romanașii cu kinezii lor trebuiaũ să mERGă vrënd-nevrënd împreună : „совокупившая“, măcarcă ortodoxii și catolicii nu trăiaũ bine uniũ cu alții. Bărbat-vodă fiind catolic, i se înfățișa acum ocașiunea cea mai propriă de a expune la mörte pe cei mai primejdioși dușmani ai seĩ dintre ortodoxi. Acésta ne și face a o înțelege cronica anonimă, imaginând următórea epistolă din partea Letinilor cătră regele Ladislaũ :

Имѣють съ нами брань о вѣрѣ старыя Римляне, не хотяше съ нами въ новый римскый законъ и живяше во греческой вѣрѣ во старомъ Римѣ; а нынѣча они все придоша съ нами къ тебѣ на помощь, едины жены и дѣти малые оставиша во Старомъ Римѣ; и мы есмя съ тобою одинъ законъ, пріятелемъ своимъ есмя заодинъ пріятели и непріятелемъ своимъ есмя заодинъ непріятели; а ихъ бы еси послать напередъ всѣхъ людей противъ Татаръ, чтобы они побиты были, или отъ таковыхъ ихъ Богъ свободить, и ты бы ихъ оставилъ у себя во своей земли, толко бы они не возвратилися во старой Римъ, и мы жены ихъ и дѣти поемлемъ къ себѣ въ римскый законъ.

Vechii Rîmleni sînt în luptă cu noi din pricina legii, căci n'au voit să trecă cu noi la legea nouă latinăscă, ci trăesc în legea grecăscă în vechiul Rîm. Iar acum au venit cu toții împreună cu noi spre ajutorul teŃ, lăsandu-și în vechiul Rîm numai femeile și copiii cei mici. Iar noi sîntem de aceiași lege cu tine, prietinelor tei sîntem prietini, dușmanilor tei dușmani; deci bine ai face, dacă i-ai trimite pe ei înaintea tuturor celorlalți omeni în po-triva Tătarilor, că doră vor căde cu toții în luptă; iară dacă Dumnezeu îi va feri de Tătari, să-i lași în țera ta, ca să nu se mai întorcă în vechiul Rîm, iar pe femeile și copiii lor îi vom lua în legea noastră latinăscă.

Ca epistolele cele intercalate în ori-ce cronică medievală, scri-sorea de mai sus nu este nici ea autentică, dar servește foarte ni-merit a caracterisă situațiunea Olteniei, sub voevodatul celor doi succesivi Basarabii catolici.

Urmarea din cronica anonimă :

И не многу времени минувшу, и бысть битва велика Владиславу коро-лю Угорьскому съ Татари, съ Неиме-томъ княземъ, на рѣкѣ на Тисѣ, и поидоша Старыя Римляне напередъ всѣхъ и опослѣ многие люди Угрове и Римляне одинъ латинскый законъ, и побиха Татаръ преже старыя Рим-ляне и потомъ Угрове и новыя Рим-ляне, и немного падоша старыхъ Рим-лянъ. Краль же Владиславъ Угорьскый велми радовашеся о таковѣмъ пособіи Божіи, а старыхъ Римлянъ велми жа-луа и милуа за ихъ храбрость, и по-казаша имъ грамоту новыхъ Римлянъ, что о нихъ писали и о ихъ женахъ и позваша ихъ къ собѣ служити, дабы

Și nu după multă vreme s'a dat luptă mare între Vladislav crai-ul unguresc și între Neimet cnézul tătăresc la apa Tisei; și mai în-tăiu de toți au intrat în luptă ve-chii Rîmleni, după ei Unguri mulți și Rîmleni de legea latinăscă, și au bătut pe Tătari mai întăiu vechii Rîmleni, apoi Ungurii și noii Rîmleni, și n'au perit mulți dintre vechii Rîmleni. Vladislav, craiul un-guresc, foarte s'a bucurat de acest ajutor dumnezeesc, iar pe vechii Rîmleni i-a cinstit și i-a miluit foarte pentru vitejia lor, și le-a arătat apoi scrisorea noilor Rîmleni, ce i-au fost scris'o aceștiia de ei și de nevestele

не пошли въ Старой Римъ, да не погибли отъ новыхъ Римлянъ...

In fine, ultimul pasagiu :

Владиславъ же король прія ихъ съ великымъ хотѣниемъ и даде имъ землю въ Мараморешѣ, межи рѣками Морешемъ и Тисею, нарицаемое мѣсто Крижи, и ту вселишася и собрашася Римляне и живяше ту и пояше за себя жены Угоркы отъ латыньского закону во свою вѣру християнскую даже и донныя. И бѣ въ нихъ человекъ разумный и мужественъ, именемъ Драгошъ...

lor, și i-a chiămat la sine în slujbă ca să nu se mai întorcă în vechiul Rim și să pără de mâna noilor Rimleni...

Iar Vladislav craiul cu mare bucuriă i-a primit și le-a dat pământ în Maramureș, între apele Murășului și Tisei, locul ce se chiamă Criș, și acolo s'aună adunat și s'aună aședat Rimlenii, și trăind acolo, a început a-și lua femeii Ungurice de legea lătinescă și a le întorce la legea lor creștinescă, și astfel trăesc pînă astăzi. Și era între ei un bărbat cu minte și vitez cu numele Dragoș...

Porțiunea cea mai veche a cronicii anonime se încheiă aci cu întemeierea Moldovei de către Dragoș-vodă la 1359. Intrăga bucată, dela început pînă la sfârșit, nu cuprinde în sine absolut nimic fabulos, afară numai d'ora de originea Românilor din Veneția, care s'a explicat și ea mai sus prin coloniile cele venețiane în Oltenia în secolul XIII, mai cu samă la Nedeia. Datoria vasalului Bărbatvodă de a ajuta pe suzeranul rege Ladislaș, invasiunea Tătarilor în Ungaria la 1285, lupta cea de lângă Tisa „circa Septem-castra“, desbinarea religioasă între Doljeni și între Românațeni, toate acestea limpeșesc d'a-păr-a-fir elementele curat istorice ale porțiunii celei vechi a cronicii anonime.

Așa dară strămoșii lui Dragoș-vodă, plecați din Oltenia pe la 1285, fuseseră kinezii din Romanăț, din aceeași ramură a Basarabilor de unde se trăgea Dan-vodă cel dela 1290, al căruia frate Tihomir remase apoi tulpina tuturor Domnilor Țerei-Românesce pînă la Mircea cel Mare și mai jos. Se pôte dară afirmă cu tot dreptul, că întemeiătorii ambelor Statuiri românesce, Muntenia și Moldova, aũ fost din aceeași familie, deși nu tocmai frați, după cum o bănuia genialul Cantemir.

Cuvintele lui Miron Costin din poema sa polonă :

Jest wieś Kucha nazwana w Maramorskiej ziemi,
 Tam Dragoz syn Bogdanow mieszkając ze swemi,
 Bogdan z dawnych Dominow szczyli się krewnością...

adecă : „Este un sat numit Cuha în țera Maramurășului, unde lo-
 „cuia cu ai seî Dragoș fiul lui Bogdan, iar *Bogdan era mândru de*
 „*înrudirea sa cu vechii Domni*“, — nu se confirmau pînă acuma, de
 vreme ce nu se sciea încă originea lui Dragoș, pe când astăzi
 prin cercetarea de față némul cel vechiu domnesc al voievozilor
 din Maramurăș, ca descendinte din Basarabii cei Romanățeni, con-
 sângeii cu posteritatea voevodului oltenesc Dan, se adeveresc.
 După date istorice positive, Dragoș-vodă nu era fiu al lui Bogdan-
 vodă, ci amîndoi erau chiar rivali și vrăjmași, dar totuși din aceeași
 mare familie kinezială, care s'ar puté numi a Bogdănescilor.

După retragerea străbunului lui Dragoș-vodă la 1285 prin góna
 Letinilor dela Nedeia, peste puțin Bărbat-vodă a murit, dacă nu
 cum-va va fi fost resturnat sau omorit din cauza tendinței sale ca-
 tolice. Deochiați, Basarabii din Dolj au căzut pentru mult timp, și
 kinezii oltenesci n'au mai voit a alege voevod pe alt cine-va decât
 pe ortodoxul Basarabă din Romanăț. Dan-vodă perind el-insuși în
 resoău la 1298, i-a urmat pe tron fratele seü Mircea.

Cronica anonimă, enigmă pînă aci, capătă o neașteptată va-
 lóre istorică, confirmându-se prin epizodul fraților Litén-vodă și
 Bărbat-vodă, pe care ea-însăși il confirmă la rindul seü. Invierșu-
 nata luptă de vr'o jumătate de secol în Oltenia între catolicism și
 între ortodoxia dela 1246 pînă pe la 1290, terminată apoi prin
 definitiva dărîmăre a propagandei papistăse, este un moment de
 o extremă importanță în istoria naționalității române, pe care a
 scăpat'o biserica resăritenă mai mult chiar decât vitejia némului.
 Dacă ar fi reușit Letiniî, dacă Oltenia — cuibul Staturilor romă-
 nesci — ar fi încăput pe ghiara clerului celui mai necetățenesc și
 a celui mai corumpător, a celui mai puțin evangelic și a celui mai
 cosmopolit tot-o-dată, Muntenia și Moldova, despărțite de orientul
 Europei, ar fi ajuns de de-mult unгурescă și polonă...

Un *Post-scriptum*.

D. Pușcariu dice : „După datele lui S. Mangiucă (Român.
 „Revue 1887 p. 400—490), basate pe diplomele regelui Ladislaü

„Cumanul din 1281 dată lui Seraphin de Akalich și din 1288 dată „Magistrului Toma, s’ar fi întâmplat două migrațiuni a Românilor „din Maramurăș în Moldova, una în anul 1277 sub Dragoș fiul „lui Bogdan I, și alta la 1359 sub Bogdan II voevod de Maramurăș. Prin aceste descoperiri s’ar altera mult și cronologia și „seria voevodilor Moldoveni. Până nu se va constata mai apriat „existența lui Dragoș la 1277, noi etc.“ D. Pușcariu se opresce, și n’ar fi trebuit nici măcar să’și dea ocasiunea de a se opri. Îmi pare foarte reu, dar nu pot pricepe: de unde ore le va fi luat toate acelea? Nu există nicăiri nici o diplomă a regelui Ladislaū Cumanul, unde să se afle ce-va despre vre-un Dragoș-vodă sau vre-un Bogdan-vodă la 1277 sau la un alt an ori-și-care. Cele două diplome citate din 1281 și 1288 nu cuprind direct sau indirect nici o silabă despre Românii din Maramurăș sau din Moldova sau fie de ori-unde. D. Pușcariu m’ar îndatora nemărginit, dacă îmi va arăta contrariul. Las însă la o parte pe reposatul Mangiucă, ultimul apărător al croniceii lui Huru.

§ 34. Originea Mailaților.

Bibliografia: Istoria critică p. 136. — *Moroškină*, Славянскій именославъ, Petersb. 1867 in-8 p. 193 sq. — *Fotino*, *Ἰστορία* t. II p. 12. — *Tunuslii*, trad. Sion p. 127. — *Șincăi*, ad an. 1258, 1300. — *Katona*, Hist. critica t. VI p. 1077, 1151. — *Teutsch* u. *Firnhaber*, *Urkundenbuch* p. 134, 144, 195, 198. — *Fejér*, Cod. Diplom. t. VIII vol. 3 p. 625. — *Pușcariu*, Date istorice, t. I p. 152 sq., t. II p. 223 sq. — *Gr. Majláth*, *Majláth Család tragediaja* 1875, ap. Pușcariu, op. cit.

În *Istoria critică* eă constatăi cel întâiu numele tatălui lui Alexandru Basarabă, menționat într’o diplomă din 1332 dela regele unguresc Carol-Robert: „in terra transalpina per Bazarab, *filium Thocomery*“. Pe acest „Thocomerus“ eă l’am transcris prin „Tugomir“, și apoi după mine aă repetat toți istoricii noștri: *Tugomir*, fără a’și da ostenéla de a cerceta, dacă transcripțiunea mea este sau nu este corectă. Eă bine, ea corectă nu este. Numele personal Tugomir, „Тугомиръ, Tugemirus, Tangomir“, a existat la Slavi, derivat din radicala Т҃҃҃҃, de unde la Români cu nasala conservată: *tângă*, *nătâng*, *tânguire*, astfel că nu putea să fie la noi „Tugomir“, ci ar fi fost „Tângomir“. Așa dară latinul *Thocomerus* din diploma dela 1332 cată să fie un alt nume personal, foarte cunoscut în onomastica slavică: Тѣхомиръ, „Techomerus“, „Teichomerus“, după cum se numă chăiar un principe bulgăresc din secolul XI. În adevăr,

pe când Tugomir e necunoscut la Români, numele Tihomir din contra se întrebuițează oarecând tocmai la Olteni, de unde un sat moșnenesc în Mehedinț se chiamă pînă astăzi *Tihomir* sau la plural *Tihomiri*. Să renunțăm dară cu toții la greșitul *Tugomir*.

Din numeroasele numi slavice cu finalul *-mir*: Tihomir, Dobromir, Dragomir, Vladimir etc., graul românesc și-a format un singur nume comun Mir, după analogia altor finaluri nominale, de exemplu din Bogdan — Dan — Dancu — Dancu, sau din Șerban — Ban — Bănică — Bance. Românul *Mircea* n'are nici o altă origine calendaristică decât numai finalul slavice *-mir*, deminutiv apoi prin *-cea* ca în: Mihalcea, Grigorcea, Neculcea, Oncea etc. Și la Slavii a existat numele personal Mir cu deminutivul Mirko, iar pe românul *Mircea* Serbiilor îl amplifică în Mirceta. Alături cu *Mircea* Româniilor au pe *Mirea*, care este un deminutiv poporan din „Dimitrie“, astfel că *Mircea* se diferențiază numai pentru finalul slavice *-mir*. În acest mod, Tihomir-vodă tatăl lui Alexandru Basarabă se identifică perfect cu primul Mircea-vodă fratele primului Dan-vodă din cronică muntenescă, această cronică confundând totuși pe amândoi cu cei doi frați Dan și Mircea din secolul XIV. După cum primul Dan cel ucis la 1298 s'a demonstrat mai sus pe calea documentală, primul Mircea începe deja a se demonstra de asemenea prin identitatea acestui nume cu al tatălui lui Alexandru Basarabă în diploma cea necontestabilă dela 1332.

În locul acestui Mircea I, care completează șirul cel tradițional verificabil al voievozilor oltenesci din secolul XIII, ne întimpină de o dată un alt nume nou: Stefan-vodă Mailat, pe care nici Radu Grecenu, nici Constantin căpitanul Filipescu, nici cronică cea „de când au descălecat Româniilor“, nu'l au de loc și despre care chiar aceia ce'l intercalază mărturisesc în același timp că: „în létopiseș nu se află“.

Cată dară, înainte de a trece la Mircea I, să limpeșesc acest punct de controversă, care—o vom vedé îndată—nu se întemeiază pe o născocire sau pe vre-un anacronism, ci formeză în realitate un interesant epizod din istoria lui Dan I.

La frații Tunuslii, cari represintă manuscriptul stolnicului Constantin Cantacuzin din secolul trecut, după primii cei trei voievozi Radu-Negru, Mihașu-vodă și Dan-vodă figuréză un „Stefan-vodă

Mailat în anul 1300". Despre acesta ni se spune că: „în Létopiseţ „nu se află înscris, dar cronograful Domnilor Serbiei arată că el „domnia la anul 1304, când a pre'noit cetatea Făgăraşului“.

De asemenea la Şincai: „Anul 1300. La anul acesta aşa scrie „anonimul românesc: Stefan-vodă Mailat lét 1300, la létopiseţ nu „este, iară la hronica stăpânitorilor serbesci îl arată că la acest „velét domnind aŭ făcut cetatea Făgăraşului“. Se scie că Şincai admite pe cei trei voievođi anteriori, făcând însă o remarcabilă rezervă: „aŭ domnit Radul Negru, Mihail şi Dan-vodă, dar n'aŭ „domnit preste tótă Téra-Muntenescă, ci numai pre- „ste o parte a ei“; despre Stefan Mailat însă el se indoesce, observând că „cetatea Făgăraşului s'aŭ făcut prin orânduela lui „Ladislav voivodului din Ardél“, şi deci Stefan Mailat lui Şincai îi rămâne suspect.

În fine, Fotino cunósce şi el pe acelaşi voevod, pe care'l numesce şi Basarabă: „Στέφανος Βοεβόδας Μαϊλάτ Βασσαράβας“, citând tot o fântână slavică: „ή Σερβική χρονολογία“, o altă însă mai pe larg decât cea citată de Cantacuzin şi de Şincai, căci sub acelaşi Stefan Mailat se menţionează trei fapte:

- 1°. Fortificarea Făgăraşului;
- 2°. O luptă contra regelui unguresc Andrei III, biruitoare, dar împăcată;
- 3°. Trimiterea de un ajutor de óste regelui serbesc Stefan contra Tătarilor.

Durata cea atribuită domnirii lui Stefan Mailat dela 1298 pînă la 1325 este o combinaţiune proprie, după obiceiul, a lui Fotino, care une-orî o nemesce de minune, nu însă pretutindenea; şi tot propriu lui Fotino este amăruntul cel greşit că regele serbesc Stefan cel în cestiune a fundat mănăstirea Decian în Serbia, ceea-ce se referă la un alt rege serbesc mai târđiu. Lăsându-se dară la o parte aceste două date subiective, cele trei de mai sus merită de a fi studiate, şi anume prin ele eŭ ajung la conclusiunea că Stefan Mailat nu putea să fie alt cine-va decât un Basarabă kinez oltenesc din timpul lui Dan-vodă dintre 1288—1298, un simplu cap de oştire numit serbesce „voevoda“ întocmai după cum sub Mihaiu-vodă Liténul Serbiei numiaŭ „voevoda“ pe Basarabă dela Bălaci.

Mai întâiu să se constate absoluta imposibilitate a celor trei date de a se fi petrecut după mórtea lui Dan-vodă la 1298, şi apoi lesne se va dovedi posibilitatea şi chiar realitatea lor înainte de 1298.

Regele Andreiu III a murit în Ianuariu 1301. Intre 1298—1301 n'a fost nici un resboiu saü vre-o resmiriþa in regiunea Carpaþilor. Prin urmare, in acel interval de timp Olteniä n'au putut sä aibä nici o luptä contra regelui Andreiu III. Una la mänä.

Regele serbesc Stefan Milutin n'a avut nici o cïocnire contra Tãtarilor dupä anul 1298, iar cu atât și mai puþin ulteriorul rege Stefan dela Decïan, urcat pe tron la 1321, care nu s'a bätut nici o datä cu Tãtarii; și deci in acel interval de timp Olteniä nu puteau sä dea Serbilor un ajutor contra Tãtarilor. Douë la mänä.

Cät se atinge de fortificarea Fägäraþului de cãträ Olteniä la 1300 saü ce-va mai încöce, deja Þincaiä a observat neprobabilitatea faptului.

Resultä darä cä nici un Stefan Maïlat n'a fäcut ceea ce i se pune pe socotelä ca voevod oltenesc dupä anul 1298; nu resultä însä cä înainte de anul 1298 dinsul nu putea sä le fi fäcut in parte saü peste tot, adecä sub domnia lui Dan-vodä, ca unul dintre Basarabiä ceï subalterni. Și așa a și fost.

Sä më opresc mai întâiu asupra Maïlaþilor. De vécuri ei sînt unul din némurile romänesci cele mai respändite in þera Fägäraþului. Cel mai celebru dintre ei purtase tocmai numele de Stefan, trecuse la catolicism, ajunsese voevod unguresc al Transilvaniei, a stäpänit chïar Fägäraþul, a trãit förte reü cu Domniä din Þera-Romänescä și din Moldova, mai ales cu Petru Rareþ, a fost prins prin trädare de Turci și a murit rob la Constantinopole in 1551. O ramurä a Maïlaþilor a intrat in aristocraþia ungurescä, dintre cari unul, contele Coloman Majlath, se fälesce de a fi din némul Basarabilor. Ramura cea mai documentalä, scäduþä de demult la þeränjä, sînt Maïlaþii din Dejanä de lingä Fägäraþ, cari päströzä un crisov muntenesc dela Vlad-vodä, dat boierului Stanciu Maïlat la 1452. Fiind la mijloc numai vre-o 150 de anï, este förte probabil cä toþi Maïlaþii se trag din kinezul oltenesc Stefan Maïlat cel de pe la 1300, unul dintre Basarabiä ceï devotaþi lui Dan-vodä, însärcinat a întäri și a apëra Fägäraþul contra agresiunii din partea Ungurilor.

O asemenea însärcinare este intr'o legäturä invederatä cu actul din 1291, prin care regele Andreiu III däruise Fägäraþul Ungurului Magistru Ugrin. A urmat apoi in adevër o scärmänälä între Olteniä și între Maghiari, dar iatä cum. Cam peste un an, la 1292, adecä in curänd dupä expediþiunea Ungurilor contra Austriei: „exer-

„citum contra ducem Austriae et Stiriae, tunc capitalem inimicum „regni“, s'a resculat magnatul săcuu Rorand (Roland și Lorand în alte texturi), voevod al Transilvaniei încă de pe la 1280 din timpul regelui Ladislaș Cumanul. Rădicând stégul revoltei în Săcuime, voevodul Rorand era fôrte periculos pentru Ungaria. Regele Andreiu III s'a grăbit a păși el-însuși, după cum o spune într'o diplomă din 1296: „quum contra Rorandum voyvodam et fratres „suos, filios Thomae, cum nostrae militiae multitudine armatorum „processissemus et castrum eorum, Adrian vocatum, facerimus ob- „sideri“. Este aprôpe de minte că Rorand nu s'ar fi bizuit a se rescula, dacă nu avea vre-un aliat puternic din vecinătate, și nu putea să fie alt cine-va mai potrivit decât voevodul oltenesc Dan-vodă, supêrat tocmai de curând contra Ungariei. Oltenii, conduși de Basaraba Stefan Mailat, vor fi lovit posesiunile unguresci de lingă țera Făgărașului. Regele Andreiu III n'a întârziat însă a împăca pe Dan-vodă, temându-se, negreșit, că revolta din Ardél să nu se generalizeze.

Astfel se explică fortificarea Făgărașului la 1291 și lupta contra Ungurilor la 1292, cele doue fapte înregistrate în cronica cea slavică din Fotino. Nu mai puțin plausibil este ajutorul oltenesc cel dat lui Stefan Milutin. Dușman al Letinilor Mihaiu-vodă și Bărbat-vodă, prin însăși acesta Dan-vodă era prieten cu regele serbesc, pe care la 1293 l'a atacat Tatarii hanului Noga, stăpân atunci în Moldova și 'n Bulgaria. Dan-vodă nu avea nevoie de a trimite peste Dunăre o cêtă în ajutorul Serbilor, de ôră ce'i ajungea o energică diversiune, amenințând hotarele tătăresci, cari nu erau depărtate la sud de Vlașca și la nord de Făgăraș. În ultimul cas brațul drept al lui Dan-vodă a putut să fie tot Stefan Mailat.

Rectificăm cronologia fără a schimba faptele. Critica cea pëtrunđetóre nu distruge personalitatea lui Stefan Mailat, ci numai preciséză pe acest însemnat factor din istoria Olteniei de pe la finea secolului XIII, un factor atât de însemnat încât numele lui a putut să apară posterității sub aureola mărită de Domn al Țerei-Romănesci. Cu această ocaziune se verifică încă odată importanța datelor analistice celor culese de Fotino.

Stefan Mailat Basarabă pe lingă Dan-vodă, pôte și pe lingă Mircea-vodă, jôcă același rol ca mai sus Basarabă dela Bălaciș pe lingă Mihaiu-vodă Liténul și Bărbat-vodă; același rol ca mai jos Ivenco Basarabă pe lingă Alexandru-vodă; câte trei numiți de o po-

trivă „voevodî“ în fântănele istorice serbe, deși ei nu erau decât nise fruntași dintre kinezii oltenesci.

Acuma dară se curăță terenul pentru istoria adevăratului voevod oltenesc dela 1298 încóce, anume Tihomir sau Mircea I, frațele și succesorul lui Dan I din ramura Basarabilor din Romanaș.

§ 35. Mircea I și robia regelui Ottone în Oltenia.

Bibliografia : *Ottokar von Horneck*, Chronicon, în Pez, Scriptorum rerum Austriacarum, Ratisbonae 1745 in-f. t. III p. 759-61. — *Schacht*, Aus und über Ottokar's von Horneck Reimkronik, Mainz 1821 in-8 p. 17, 202 sq.; cfr. Jacobi, De Ottocari chronico Austriaco, Vratislaviae 1839 in-8. — *Katona*, Hist. critica t. VIII p. III, 139 sq. — Chronicon Budense ed. Podhradczky, Budae 1838 in-8 p. 227 sq. — *N. Densușianu*, Monumente pentru istoria Făgărașului p. 57. — *Eder*, Observationes p. 26-7. — *Orban*, A Székelyföld, Pest 1869 in-4 t. III p. 86 sq. — *Rösler*, Rom. Stud. p. 295. — *Haner*, Das Königliche Siebenbürgen, Erlangen 1763 in-4 p. 135 nota. — *N. Densușianu*, Documente 1199-1345, p. 569. — *Fejér*, Cod. diplom. t. VIII vol. 5 p. 51-52; cfr. Marienburg, Geographie t. II p. 31. — *Karadžić*, Црпеме t. II p. 379; cfr. Bezsonow, Болгарскія пѣсни p. 43. — *Čajković*, Пѣванія црпнорорска p. 115. — *Laurian-Bălcescu*, Magazin istoric t. I p. 92. — *A. Xenopol*, Istoria t. II p. 70 nota 2.

Mircea-vodă domnise cel mult vr'o un-spre-deci ani, între Dan-vodă mort la 1298 și între Alexandru-vodă urcat pe tron la 1310. În acest restimp voevodatul oltenesc se pare a fi fost preocupat mai ales de trebile Ardélului, începând dela 1300 când Ungurii apucă Făgărașul și 'l fortifică. Cronica cea municipală a Făgărașului dice : „1300. Ist Fogaras abermahl erbaut“, iar analele mănăstirii catolice de acolo : „Anno 1300 Fogar denuo aedificata“. Orașul nu se află în interiorul țerei, ci la margine. Se nasce dară o întrebare firăscă : nu cum-va Ungurii vor fi cuprins numai orașul? În orî-ce cas, stăpânirea lor a durat pré-pușin. Apucarea Făgărașului și perderea lui de cătră Ungurii, una și alta se explică de o potrivă prin evenimente politice bine cunoscute. Apucarea Făgărașului ce-va înainte de 1300 coincidă tocmai cu mórtea lui Dan-vodă, când va fi ocurs în Oltenia o turburare pînă la noua alegere domnescă, de care ușor a putut să profite voevodul transilvan Ladislaū Apor; la 1301 însă móre regele unguresc Andreiu III, când s'a întâmplat o turburare și mai mare în Ungaria, ba chiar o anarhiă de mai mulți ani, și atunci la rindul seū profită Mircea-vodă pentru a reluă Făgărașul. Redobândirea de astă dată se pare a nu fi provocat luptă între Ungurii și între Olteni, ci s'a petrecut fără resboiu, căci peste pușin după 1301 noi vedem pe

Ladislău Apor în legătură de amiciă cu Mircea-vodă, voevodul transilvan având acum zor de ajutorul voevodului oltén, și deci de bună voe a trebuit să nu 'i mai dispute țera Făgărașului cu orașul cu tot.

După regele Andreiu III, mort fără moștenitor, s'aũ ivit trei pretendenți: doi copilandri, principele Carol-Robert din Neapole și principele Venceslaũ din Bohemia, plus un flăcăũ: ducele Ottone din Bavaria; un Italian, un Slav și un German, toți mai mult saũ mai puțin înrudiți prin alianțe cu vechea dinastiă arpadiană a Ungariei. Cel mai cu drepturi și susținut singur de Papa era Carol-Robert; cu toate acestea s'a ales mai întâiu Venceslaũ, care însă n'a întârziat a se retrage desgustat în Bohemia, cedând Bavaresului Ottone. Magnații maghiari erau desbinați, iar cel mai puternic dintre dinșii și cel mai îndrăzneț era voevodul transilvan Ladislău Apor.

Deja regele Andreiu III se speriasse de voevodul Rorand, predecesorul lui Ladislău Apor. Acest din urmă însă pe toți voevodii transilvani fără excepțiune i-a lăsat departe în cõdă. El deveni ca un principe aprõpe neatîrnat al Ardélului. Eder ne spune că Ladislău călca în piciorõ privilegiatele Sașilor, își luã pe socotéla sa veniturile țerei, nu se temea nici de regele, nici chiar de Papa. Voevodul Rorand fusese aliat cu Dan-vodă; voevodul Ladislău erã acum aliat cu Mircea-vodă; Basarabii în genere pentru toți cei resvrãtiți în Transilvania contra Ungariei fiind ingredientul cel mai energic.

Ladislău Apor avea o fiică de o rară frumusețã. Regele Ottone, o datã încoronat în Buda, dorind de a deveni fõrte popular între Maghiari, a fost îndemnat de a merge în Transilvania pentru a luã în cãsãtorieã pe minunata fiică a voevodului de acolo. A fost o cursã. Ladislău Apor a prins rob pe regele Ottone și 'l ținea ferecat, astfel că tronul unguresc devenia din noũ vacant, ceea ce convenia ultimului pretendent Carol-Robert.

Descrierea cea mai importantã contimporanã a robiei regelui Ottone se cuprinde în cronicã rimatã a Stirianului Ottocar de Horneck, nãscut pe la 1250 și care s'a amestecat nu o datã în afacerile Ungariei. Pe noi ne intereséazã din acéstã cronicã cele doue capitole 769 și 770. În resumat ne ajung urmãtõrele sumare ale lor: „Cap. DCCLXIX. Nach vielen angethanen Trangsalen, und „auf Bedrohung deren Königen aus Servien und Bulgarien entlasset „Hertzog Ladislaus König Ottonem, und übergiebt ihn dem Wal-

„lachischen Fursten; Diser Furst trachtet mit Gewalt von ermeldten
 „König die Ungarische Reichs-Kleinodien zu erzwingen; Nach ver-
 „geblich angewendter Muhe entschlosse er sich, auff einrathen der
 „Wallachen ihn erbärmlich umb das Leben zubringen; Erkrancket
 „hierauf tödtlich, und durch Vermittlung etwelcher Frauen ertheilte
 „er ihme zwar die Freyheit, und wird darauf gesund, liesse ihn
 „aber nach erlangter Gesundheit auf ein neues gefangen nehmen.
 „Cap. DCCLXX. Der Furst aus der Wallachey stellet endlichen
 „König Ottonem auff freyen Fuss, nachdem er wegen dessen ge-
 „waltthätiger Anhaltung zu zweymahlen kranckh, und auff dessen
 „Loslassung eben so oft widerumb gesund worden; König Otto
 „kommt hierauf in Reussen zu König Georgen seinen Verwandten,
 „und von dannen zum Herzogen von Glogau, allwo er sich mit
 „dessen Tochter in eine Ehe-Verbundnuss einlasset“.

Aşa dară : după ce Ladislaū Apor ținuse în robia cât-va timp pe Ottone, regele Serbiei și regele Bulgariei aū intervenit amindoi cu amenințări, cerând ca să 'l libereze; atunci Ladislaū a dat pe Ottone în mâinile Domnului Românilor, care s'a arătat și mai crud, ba cât p'aci eră chiar să omóre pe regele, căruia însă i-aū venit în ajutor femeile dela Curte, ameținđ pe Domnul prin tot felul de mijloce băbesci, sperianđu'l mereū, mai cu samă Dómna, ceea-ce sumarele de mai sus nu ni-o spun, dar iată textual :

Nu hört, was da geschach.

Dem laydigen Walach

Ward aber wider we,

Verrer wirs denn e.

Da sprach aver sein Fraw :

Nu siech und schaw,

Wer wider Got vicht,

Wie er das richt! . . . ,

astfel că Domnul Românilor lasă în sfirșit vrënd-nevrënd pe regele să plece, făcendu'l scăpat în Galiția, iar de acolo în Prusia.

Fântânele cele grupate de Katona confirmă unanim relațiunea lui Ottocar de Horneck în trăsurile'i cele esențiale, mai explicit în specie Henricus Oettinganus : „MCCCVII. Rex Otto ut magis Ungariam
 „tenere posset, consilio Ungarorum ei despondetur filia ducis Ladislai
 „Transsilvani; sed postea insidiis Alberti caesaris per Ungaros et
 „ipsum Ladislaum capitur : plus anno detinetur. MCCCVIII. Otto
 „rex liberatur; per Prussiam, Russiam venit; ducis Glogaviae filiam

„in via despondet“. Numai particularitatea robiei la Mircea-vodă, unde regele Ottone erà să fie chiar omorit, nu se găsește aiurii decât la Ottokar de Horneck, măcar-că o alusiune se află și 'n Chronicon Salisburgense: „diu in captivitate detentus, et mortis periculum vix evasit“.

Este foarte suggestivă la Ottocar de Horneck intervențiunea regelui Serbiei și al Bulgariei în favoarea lui Ottone, sub cuvint că ei se inrudesce cu dînsul prin alianță cu regele unguresc Bela :

Nu gestund darnach unlang,
Daz der Kunig von Syrvey
Und der von Pulgrey
Fur die Warhait veinomen
Von Kawflewten, dy dar chomen,
Daz derselb Man
Sew von Sypp gehort an:
Wann sy warn auch an Underwint
Kunig Welans Tochter Chind,
Als auch der Kunig Ott was...

În adevăr, principele bulgăresc Mihail dela Vidin era ginerele regelui serbesc Stefan Milutin, care într'una din căsătoriile sale ținuse pe o nepotă a regelui Bela IV, amîndoi dară, „der Kunig von Syrvey und der von Pulgrey“, erau direct sau indirect rubedenii cu regele Ottone. Nemic nu pôte fi mai doveditor despre valoarea informațiunilor lui Ottocar de Horneck, pe cari totuși Rösler nu se sfiesce a le botezà legendare: „der ganze Bericht hat etwas von dem Zuschnitt einer Legende“.

Ambasada cea serbo-bulgară avusese o consecință de o notorietate așa dicînd europeană, și anume fiica cea frumoasă a lui Ladislaū Apor, motivul robiei regelui Ottone, a fost căsătorită cu fiul lui Stefan Milutin, provocând din partea Papei o excomunicațiune a voevodului transilvan la 1309: „quod inter Nobilem virum Ladislaum Wayvodam Transilvanum et dominum Stephanum „Regem Servie tractatus habitus fuerat de filia ipsius Ladislai, ca- „tholica quidem et ex catholicis orta parentibus...“ Ambasadorii dară aveau aerul nu atîta de a scăpa pe regele Ottone pe cât mai mult acela de a depărtà pe un logodnic: promisă Bavarezului, feta a fost dată Serbului, mândra Săcuiancă trecînd dela un rege la un alt rege. Orî-și-cum, plecând din Ardél, ambasada duse peste Dunăre vestea cea patetică despre suferințele regalului prisionier,

ceea-ce mi se pare a fi format simbul unei balade poporane serbe, după cum o vom vedea mai jos.

Unde oare fost'a închis regele Ottone, de'ntăiu la Ladislaū Apor și apoi la Mircea-vodă? Ottocar de Horneck nu ni-o spune, dar nu e tocmai greu de a nemeri cele două reședințe, mai bine dicând cele două temnițe.

La 1309 Ladislaū Apor reședea în Deva, de unde scriea „amicis suis charissimis universitati Saxonum de Cibinio“ și de unde în afaceri eclesiastice corespundea cu cardinalul Gentile. Cu atât mai virtos la 1307 voevodul transilvan trebuia să fi ședut tot acolo și ținea închis pe regele Ottone la Deva, cel mai puternic vechiu castel din Transilvania întrégă, pe care pînă astăzi îl admiră călătorul și de unde neminea n'ar fi fost în stare de a smulge pe cine-va din mâinile lui Ladislaū Apor. Deva n'a fost nici o dată a Basarabilor, deși nu e departe la nord de Hațeg, pe care în secolul XIII îl stăpâniseră fără întrerumpere voievozii oltenesci și unde se vede a fi stat atunci Mircea-vodă, astfel că regele Ottone dintr'o temniță în alta a trecut sub o bună pază în apropiere, căci o asemenea pradă nici nu putea să se expună la o mare distanță. Astfel ambele reședințe sînt indicate: voevodul unguresc în Deva la 1307 și cel românesc în Hațeg la 1308. Prin ambasada lui Stefan Milutin numele Hațegului străbătu cu acea ocaziune la Serbi cu reputațiunea de o vestită închisore. Cu schimbarea „craifului Ottone“ în eroul poporan „Marco Craișorul“, o baladă serbă ne povesteste același motiv epic al scăpării dintr'o teribilă robiă prin ajutorul femeii, întocmai ca și'n relațiunea lui Ottocar de Horneck, iar localitatea aci se precisază ca „afurisita temniță din Hațeg“ :

Боже мили! на свем' тебе вала!
 Какав бјеше делибаша Марко!
 Какав ли је данас у тамници,
 У тамници Азачеј пролетој,

de unde vine scăparea prin fiica regelui de Hațeg :

Но умела лијепу дјевојку,
 Милу штјерцу краља од Азака.

Să nu uit a observa că deja Bezsonov a explicat prin „Hațeg“ termenul topic serbesc „Азак“ din punctul de vedere fonetic, fără a fi dat tot-o-dată peste firul istoric. Ambasada lui Stefan Milutin la Deva și apoi căsătoria fiicei lui Ladislaū Apor cu fiul lui Stefan

Milutin limpedește acum prima origine a baladei poporane serbe, unde un procedeu folkloristic obicnuit a suplantat pe regele Ottone prin stereotipul Marco Crăișorul, un personagiu real de pe la finea aceluiași secol, cunoscut dușman al Românilor, dar care n'a fost nici o dată la Hațeg.

Plecând din Hațeg, nu de pe așuri, regele Ottone ajunse în Galiția fără a căde din nou în mâinile lui Ladislaū Apor, căci nu trecuse nicăiri prin Transilvania și nici prin cercuri unguresci, ci prin Crișiana și prin Maramuraș, pe unde l'aū condus printre Români nesce călauze de ale lui Mircea-vodă. Ottone mai avea cu sine un amic devotat Maghiar, Emeric de Serény, căruia drept grațitudine i-a acordat în urmă nobleța bavareză.

Aducerea lui Ottone rob la Szegedin și gonirea de acolo, pe cari le povesteste numai Chronicon Posoniense, întemeiat pe un sgomot fals, sînt desmințite prin unanimitatea fântanelor și chiar prin bunul simț. O dată stăpan pe Ottone, Mircea-vodă nu l'a dat înapoi lui Ladislaū Apor, măcar că era o legătură la mijloc; cu atât și mai puțin dară ar fi avut nevoie de a'l trimite la Szegedin; iar Ladislaū Apor la rîndul seū, dacă ar fi reluat pe Ottone dela Mircea-vodă, éráși nu l'ar fi dat partizanilor lui Carol-Robert, căruia i-a fost vrăjmaș pînă la 1310. Apoi mai este ce-va. Din Szegedin regele cel gonit ar fi fost dus la Dunăre și pe apă în sus, nu expulsat prin Galiția.

Rumórea cea culésă în Chronicon Posoniense este învederat absurdă, dar totuși e interesantă prin rolul ce se dă aci Magistrului Ugrin, aceluiași care, cu 17 ani înainte, se încercase prin favórea lui Andreiu III de a răpi dela Basarabi Făgărașul și care de astă dată, devotat lui Carol-Robert, umblă pe semne să apuce pe Ottone : „Ladizlaus Boyvoda Ottonem Magistro Ugrino pre manibus, „faventi Karolo regi, in Zegedino tradidit ad suum libitum, qui „postmodum dictum Ottonem Ducem de regno expulerunt“. Dușman cu Dan-vodă, Magistrul Ugrin va fi uneltit acumă contra lui Mircea-vodă. În adevér, voevodul oltenesc căuta recunoscința dela viitorul rege al Ungariei, orî-care va puté să isbutéscă, fie Carol-Robert, fie altul, după cum o spune Ottocar de Horneck :

. . . Frum und Er
Von dem Chunig chunftigen ;

decî acea recunoscință o câștiga nici prin mijlocirea tocmai a Magistrului Ugrin, nici predând pe Ottone d'a-dreptul lui Carol-Robert care sigur nu erà încă, ci mai înțelepțesce decăt tóte a scos pe Ottone imediat afară din Ungaria, ba chiar și acesta îi remănea îndatorit la cas de a recăpeta coróna, ceea ce era fórté cu putință în starea lucrurilor.

Să recapituléz. Urcat pe tron la 1298, Mircea-vodă perde pe la 1299 Făgărașul, pe care însă îl reiea dela Ungurî înainte de 1307, devenind aliat cu voevodul transilvan Ladislaū Apor. Preocupat de Transilvania, el nu se mai amestecă în afacerile Bulgariei ca în trecut fratele seū Dan-vodă, ci se aședă la capétul opus al Olteniei în Hațeg, unde la 1308 primesce rob spre păstrare pe regele Ottone, prins de Ladislaū Apor; dar după un interval de timp se resgândesce și'l face scăpat în Galiția. Povestind acest epizod, contimpuranul Ottocar de Horneck ne spune că Domnul Románilor erà în tóte privințele mai puternic decăt voevodul transilvan și decăt principii cei de peste Dunăre:

Zu den Walachen,
Der an allen Sachen
Herre ob den andern was...

§ 36. Alexandru-vodă: Periodul sub regele Carol-Robert.

Bibliografia: *Hasdeū*, Basarabil p. 6.—*Archiva istorică* t. II p. 7.—*Folino*, *Исторія* p. 14 sqq.—*A. Xenopol*, *Istoria* t. II p. 77 sq.—*Luccari*, *Copioso ristretto* p. 49; cfr. *Gebhardi*, *Gesch. d. Wal.* p. 281.—*D'Ohsson*, *Hist. des Mongols* t. IV p. 755 sq.; cfr. *Брунъ* în *Журн. Мин. Нар. Просвѣщенія* 1878 t. CC p. 235.—*Boliac*, *Topographie de la Roumanie*, Paris 1865 in-8 p. 25.—*Theiner*, *Monumenta Hungariae, Romae* 1859 in-4 p. 513.—*Io. Cantacuzenus*, *Historiarum* I. IV, ed. Schopen, Bonae 1828 in-8 t. I p. 175, 475.—*Гласник Друштва србске словесности* t. XII p. 450.—*Danilo*, *Животопис краљева* p. 181.—*Engel*, *Gesch. d. Bulgaren* p. 445.—*Katona*, *Hist. critica* t. VIII p. 642.—*Heinrich von Muglein*, în *Kovachich*, *Sammlung kleiner Stücke*, Ofen 1805 in-8 t. I p. 92 sq.—*Fejér*, *Cod. Diplom.* t. IX vol. 2 p. 307.—*Walther*, *Res Michaelis*, în *Papiū*, *Tesaur* t. I. p. 31; cfr. *Bauer*, *Mémoires sur la Valachie*, Francfort 1778 in-8 p. 180; *Sulzer*, *Gesch. d. transalp. Daciens* t. I p. 337...

Se întâmplase ca doi principî contimpuranî din orientul Europei să domnescă de o potrivă fie-care câte o jumătate de secol:

cinci-șeci de ani stătuse pe tron împăratul bizantin Ioan Paleolog dela 1341 pînă la 1391, și tot cinci-șeci de ani Domnul românesc Alexandru Basarabă dela 1310 pînă pe la 1360 : o regi-longevitate excepțională chiar în istoria universală.

Afară de Ștefan cel Mare, nici un voevod moldovenesc sau muntenesc n'a îndeplinit fapte mai strălucite decât Alexandru Basarabă, cunoscute și recunoscute în străinătate, vitez fără sémên și minte politică la culme ; dar totuși cronicarii noștri îl micșurază, îl cîuntesc, îl desfigurază, ba unii nici nu'l ating măcar. Pînă și cel mai critic, Constantin căpitanul Filipescu, se mulțumesc de a dice : „Ce să fi lucrat el în Domnia lui, nimeni nu scrie“.

Înainte de a se fi urcat pe tron, Alexandru-vodă luase în căsătorie pe fiica kinezului oltenesc Ivancu din ramura Basarabilor celor doljeni, dintre cari fuseseră voievozii Mihaiu Liténul și Bărbat, astfel că vechea dușmănie între Letini și între Românășeni s'a stîns în persóna fiului lui Mircea I. În primele două-trei decennie din domnia lui Alexandru-vodă, socrul seú Ivancu Basarabă exercită o mare înrîurire asupra afacerilor Statului. În următoarele decennie o înrîurire tot așa de mare o exercita Vladislau Basarabă, fiul lui Alexandru-vodă din prima căsătorie. Din cauza acestor mari înrîuriri succesive s'a produs o încurcătură în istoria muntenescă, ștergându-se pînă la un punct propria personalitate a lui Alexandru-vodă.

În unele isvóre slavice cunoscute lui Fotino : „*Συμεών Γοσποδάρ*“ și „*ή σερβική χρονολογία*“, Ivancu Basarabă și Vladislav Basarabă figurând în locul lui Alexandru-vodă cu titlul de „voevodi“, care după obiceiul serbesc nu însemnază pe Domni, ci pe hatmani, de unde o firéscă confuziune, Fotino a pus pe „*Ιών Βασσαράβα Βοεβόδας*“ și pe „*Βλαδισλάβ Βοεβόδας Βασσαράβας*“ ca nesce Domni deosebiți înainte de Alexandru-vodă. Ivancu apare aci ca fost Ban al Craiovei, „*Μπάνος της Κραγιώβας*“, mai cōrect Basarabă din Dolj, ceea ce se potrivește ; și pe dinsul, ca și pe Vladislav Basarabă, îi face Fotino pe amîndoi frați cu Alexandru-vodă, ceea ce de loc nu se potrivește. Căpătând astfel două numi, cărora le trebuia o ordine cronologică, Fotino combină pentru Ion Basarabă durata dela anul 1325 pînă la 1340, iar pentru Vladislav Basarabă 1340—1345, lăsând apoi 1345—1356 pentru Alexandru-vodă.

D. Xenopol aședă pe Vladislav Basarabă la locul cel cuvenit, adecă după Alexandru-vodă, și acórdă acestuia din urmă o domnie

de patru-zeci de ani: 1320—1360, însă totuși îi răpesc un deceniu 1310—1320, în care bagă pe același Ivancu Basarabă. D. Xenopol nu se întemeiază aci pe fântânele lui Fotino, ci pe un alt text slavic, pe care eu l'am analizat deja în studiul despre „Basarabi“, de unde iată pasagiul: „Aci este locul de a vindeca un „text, pe care reu l'au îmbolnăvit unii istorici ai noștri, deși în „fond el este tot ce poate fi mai sănătos. Vestitul împărat serbesc „Stefan Dușan, vorbind despre coalițiunea tuturor popoarelor învecinate cari năvăliseră asupra tatălui său Stefan dela Decian la „1330, numesce între dușmani: „Алѣксѣндра цара Българомъ и Басарабъ Иванка таста Алѣксѣндра цара сѹмекъ живѣщихъ Чръныхъ Татаръ и „господство сашко и прочіихъ съшнимъ господа“, adică: Alexandru „țarul Bulgarilor, și Ivancu Basaraba socrul țarului Alexandru al „învecinaților Negri-Tătari, și domnia Săsescă, și alți domni cu „dinsul. În paleografia cirilică lesne confundându-se grupul ca cu „grupul ѿ, fiind-că în acesta din urmă *i* este legat cu *a* printr'o li- „niuță care l'asemănă cu cirilicul *s*, în loc de господство сашко“ „editorul Novaković (Zakonik, 1870 p. XXIII) citise господство „ѿашко, ca și când ar fi vorba despre Iașii din Moldova sau cine „mai scie despre ce, pe când sînt în joc numai Sașii din Tran- „sylvania, „dominium Saxonum“, сашко fiind în vechea serbescă un „adjectiv dela Гасъ, de ex.: сашкимъ пѣтемъ = viâ Saxonum“ (Da- „ničić, Rječnik, III. 81). Apoi pe Ivancu Basarabă istoricii l'au pre- „făcut în Domn al Țerei-Românesce, pe când el era numai socrul „Domnului: „таст Алѣксѣндра цара“, iar acel Domn nu era Alexandru „din Bulgaria, menționat deja deosebit în același text, ci era celebrul „Alexandru Basarabă, pe care Stefan Dușan îl numesce aci țzar „al Negrilor Tătari, înțelegând prin acesta „Nigra Cumania“, după „cum numău atunci Ungurii România (Ist. crit. I, 99). Când d. „Xenopol dice: „Ivancu Basarab, 1310—1320, este urmașul și pro- „babil fiul lui Radu Negru sau Tugomir Basarab. Despre acest „Ivancu se spune în legile sîrbesci ale lui Stefan Dușan că el ca „Domn al Valachiei ar fi ajutat țarului bulgar Mihail (1323—1331) „în lupta acestuia contra imperiului bizantin. Ivancu Basarab, ur- „mând exemplului dat de tatăl său Radu Negru, mărită pe fata „lui după Alexandru, nepotul și urmașul în tronul bulgăresc a lui „Mihail etc. etc.“ — în toate acestea ne surprinde mai ales aritmetica „autorului, în puterea căriia un Domn mort la 1320 merge totuși „la resboiu între anii 1323—1331, după ce de de-mult murise...”

Încă o dată, în textul serbesc cel de mai sus se vorbește foarte limpede despre doi Alexandri:

1. Alexandru «цар Българомъ»,

2. Alexandru «цар Чръныхъ Татаръ»,

iar Ivancu Basarabă este numit socrul al celui de al doilea, nici de cum al celui de'ntăiu, și deci nu poate fi nici o umbră de îndoială că nu e vorba de socrul principelui bulgăresc Alexandru, ci anume al principelui românesc Alexandru. Ceea ce zăpăcise pe d. Xenopol este că în textul serbesc se menționează doi tzaři bulgăresci; atât pe Mihail, care domnea în realitate în momentul luptei și a și fost ucis în acea bătălie, precum și pe Alexandru, care a devenit țzar în urmă imediat după resboiu și luase de asemenea parte la acea bătălie, amândoi astfel tzaři bulgăresci în cursul aceleiași an 1330, fiind menționați cu același titlu în textul serbesc cel scris mai târziu.

Nici un voevod oltenesc Ivancu Basarabă ca la d. Xenopol n'a existat; Ivancu Basarabă însă din Fotino, deși n'a domnit, totuși e interesant prin particularitatea că fusese din Dolj, „Μπανος της Κραγιώβας, ceea ce nu se spune acolo despre ceilalți; era dară din ramura cea doljână a Basarabilor, poate fiu al lui Mihaiu-vodă Liténul său al lui Bărbat-vodă, rudă de aproape în ori-ce cas. Pe când trăia încă Mircea-vodă, căsătoria fiului său Alexandru cu fiica lui Ivancu era o alianță de o înaltă înțelepciune politică, stingând vrășmășia între cele două puternice ramure băsărăbesci și asigurând la ulterioara alegere domnască generelui celui românățen sprijinul socrului celui doljén.

Desființându-se voevodatul cel imaginar al lui Ivancu Basarabă, după cum am desființat mai sus pe al lui Ștefan Mailat Basarabă, să restituim lui Alexandru Basarabă întreaga durată reală a domniei sale cu începere dela 1310, data ce'i fixeză cronica muntenescă cea veche din Luccari.

Sub Mircea-vodă trebuia să fi început deja a se ilustra fiul său Alexandru, care nu mai eră copil. Vrista acestui principe se poate calcula în următorul mod. La 1330, în resboiul contra Ungurilor, el avea deja fii în capul oștirii, de sigur pe cei doi mai mari Nicolae și Vladislav, cari nu puteau să fie atunci mai mici de vr'o 20—25 de ani, prin urmare născuți pe la 1305—1310, așa că ta-

tăl lor era pe la 1305 cel puțin de 20 de ani. Așa dară Alexandru, născut el-însuși pe la 1280, era de vr'o 30 de ani când s'a urcat pe tronul oltenesc. Pînă atunci, pe când Mircea-vodă era reținut în Hațeg, fiul seî Alexandru, viitorul prim întemeiător al Statului Țerei-Romănesci, începuse a se căli la lupte, pogorindu-se din Făgăraș și cuprindend pôlele Carpaților la stînga Oltului, mai întaiu Muscelul, apoi Argeșul.

Cronica lui Constantin căpitanul Filipescu nu scie nimic despre faptele lui Alexandru Basarabă, dar îi dă un supranume foarte caracteristic, pe care el-însuși nu'l pricepe: „După ce aū perit Dan-vodă, aū stătut la Domnie Alexandru-vodă, care le zic să fie „fost de feliiul lui Câmpulungén“, iar în sumar îl numesce: „Alexandru-vodă Câmpulungén“. Ca fiu al lui Mircea I, ca nepot de frate al lui Dan I, Alexandru-vodă era Romănățén, în ori-ce mod Oltén, nici decum Muscelén. De unde dară acéstă poreclă de Câmpulungén? Pe Mircea cel Mare unii (§ 31) îl numiau „Cozianul“, fiind că clădise mărêța mănăstire a Coziei, de care s'a îngrijit tot-d'a-una. Alexandru-vodă însă n'a clădit nici o dată vre-o mănăstire, nici pe aîuri, nici la Câmpulung. Supranumele seî de Câmpulungén cată dară să aibă o altă sorginte.

Pe la finea secolului XIII, pe timpul lui Dan-vodă saū ce-va mai 'nainte, un „Laurentius“, fie Ungur, fie Săcuiu saū Sas, căci numele nu lămuresce, Român nu era nici într'un cas, apucase Muscelul și 'și dedit titlul de „Comes de Campolongo“, Tot ce se scie despre dînsul este o pétră funerară cu inscripțiunea: „Hic iacet Laurentius Comes de Campolongo Anno MCCC“. La 1300 dară el a murit. Nu cum-va în rêsboiu? Alt conte străin n'a mai fost în urmă la Câmpulung; dar tocmăi anul 1300 coincidă cu tinerețile aceluî Alexandru-vodă, căruia poporul îi pusese porecla de „Câmpulungén“, nu pentru că se născuse acolo, ci pentru că acolo a fost primul voevod oltenesc, aședat în scaunul Muscelului ca într'un punct strategic, de unde să'și întinđă posesiunile mai departe, neapêrat mai întaiu Argeșul. De aci tradițiunea despre un Negru-vodă venit din Făgăraș la Câmpulung și apoi la Argeș, trecend mai târđiū Oltul și ales Domn de cătră Basarabi, da, ales Alexandru-vodă la 1310 după mórtea tatălui seî Mircea I, ales însă nu pentru că era fiu de Domn, ci pentru că se arătase deja ca cel mai vrednic dintre kinezî.

La urcarea sa pe tron, afară de Oltenia, afară de Hațeg și de

Făgăraş cu o fâşă teritorială intermediară din Sylva Blacorum, Alexandru-vodă stăpâna în Muntenia Teleormanul şi Vlaşca la Dunăre, Muscelul şi Argeşul în Carpaţi. În intervalul dintre 1310—1330 sarcina cea mare a noului voevod era de a mai umple lacunele Munteniei în direcţiunea spre gurile Dunării. După preţioasa cronică din Luccari, Alexandru-vodă, numit aci expres Negro Voievoda: „fabricò la città in Campolongo, e tirò alcune cor-tine di matoni in Bucuriste, Targoviste, Floc, e Busa“. El terminase dară mai întâiu de toate Câmpulungul, pe care în adevăr îl apucase dela contele Laurenţiu încă sub Mircea-vodă pe la 1300, şi începu în urmă a întemeia treptat Tirgoviştea, Bucurescii, Buzăul şi Oraşul-de-Floci. El n'a fundat nimic în Oltenia, căci acolo nu era trebuinţă de cucerire; nici în Teleorman şi'n Vlaşca, cucerite mai de'nainte de către unchiu-seu Dan-vodă, căruia i se datorază câte direct sau indirect Turnul-Măgurele şi Giurgiu. Până la Braila şi până la Rimnicul-sărat Alexandru-vodă nu ajunsese în prima perioadă dintre anii 1310—1340.

Pe teritoriul cel cucerit erau mai mulţi voievozi sau kinezi Români, aşezaţi acolo din trecut, după cum o scim deja din diploma regelui Bela IV din 1247, şi o mulţime de Cumanii cu căpeteniile lor, întinzându-se spre resărit peste Moldova, unde mai rămăseseră încă Tătarii sau Mongolii după mórtea faimosului han Noga. Este de regretat că orientalistul D'Ohsson, istoricul posterităţii lui Cinghis han până la Tamerlan, nu se preocupă de regiunea Dunării; din fericire însă el reproduce un extract din scriitorul arab Nowairi chiar din secolul XIV, de unde noi vedem că ce-va după anul 1300 Mongolii ocupaū încă o parte resăritenă din Ţera-Românescă, apropiată de Dunăre şi pe care o numiau dinşii „Avalac“, ceea-ce deja profesorul Brun a explicat'o prin „Valah“. E de crezut că Mongolii se întindeau cam până la Ialomiţa, unde vechiul Oraş-de-Floci, la Luccari Floc, n'are a face cu cuvîntul „Flota“: „ville des flottes“, după cum o presupunea Boliac, care nu sciea că „Flota“ nu avea sensul de corăbii nici chiar în limbile neolatine din Occident până la secolul XVI, ci Oraşul-de-Floci este pur şi simplu o românizare din tatarul „Iflok“. Districtul Ialomiţa pentru Mongolii era Iflok = Români, precum districtul învecinat era slavonesce pentru Bulgarii cu acelaşi înţeles: Vlaşca. Cuprindend Iflocul, Alexandru-vodă găsisese acolo pe Dunăre o localitate importantă, întemeiand Oraşul-de-Ifloc, adecă întărind un punct strategic

și comercial. De aceeași natură cată să fi fost cele-lalte creațiuni topice—Tirgovișteea, Bucurescii și Buzeuł, nesce sate anteriore devenind tirgușore și'n urmă tirguri : „tirò alcune cortine di matoni“.

Cucerirea Munteniei de cătră Alexandru-vodă fusese înlesnită pe de o parte prin număròsa populațiune curat românescă de acolo, constituită mai de'nainte din kinezaturı saű mici Stătulețe solidare între dınsele, pe de altă parte prin principiul de subordınare, nu de subjugare; cu alte cuvinte, voevodul oltenesc cel biruitor, acuma Domn al Țerei-Romănescı, nu se făcea stăpân, ci numai suzeran, iar kinezii cei biruiți nu cădeau în robia, ci deveniau numai vasali, plătind un tribut pe an și ajutorul de óste la cas de trebuință, nemic mai mult. Raportul kinezilor muntenescı cătră Domnul Țerei-Romănescı era același ca și raportul kinezilor oltenescı, unii și cei-lalți de o potrivă din casta Basarabilor. Afară de marele drept politic de a alege pe Domn și de a fi eligibili, aceeași pozițiune kinezială o aveaű căpeteniile Cumanilor din Muntenia, „șoldanii“ și „olaniı“, cari însă, dacă remăneau în țeră, nu întârziău de a se româniza.

Împuternicit printr'o muncă de vr'o doue-deci de ani, considerat acum cu drept cuvint de cătră Slavı trans-danubiani ca „tzar al Negrilor-Tătari“, căci stăpânia peste o mare parte de Cumanı, Alexandru-vodă pe de o parte a gonit pe Unguri din Severin, dând țerei pentru prima óră numele de „Ungro-vlachia“, adecă teritoriű românesc și unguresc saű pe ambele laturi ale Carpaților, iar pe de altă parte s'a amestecat fórte energic în afacerile Bulgariei. La 1323 rėmănend vacant tronul imperial din Tirnov, il apucă Domnul Vidinului Mihail, susținut mai cu samă de Alexandru-vodă, care i-a dat o însemnată óste de Románi și de Cumanı: „ó ðe τήν τε ιδίαν στρατιάν συναγαγών και έξ Οδγκροβλάχων κατά συμμαχίαν οδκ όλίγην, έτι ðe και Σκωδικήν παραλαβών“, scrie cu acestă ocașiune contimpuranul Cantacuzen. Într'un alt pasagiű, după mórtea lui Mihail, tot Cantacuzen ne vorbesce sub anul 1331 despre un alt puternic ajutor românesc trămis Bulgarilor contra Bizantinilor, unde ne spune tot-o-dată că Romaniı se bat întocmai ca și Tătarii, fiind mai toți călări arcași și chiar buciúmând tătăresce: „νομίσας ðe ó „βασιλεύς οδ Σκόθας είναι, άλλά τούς πέραν Ίστρου Γέτας, οί όμóσκειοι τοίς „Σκόθαις ώς τά πολλά είναι ίπποτοξόται, κατά συμμαχίαν παρόντας προς έκπληξίν „τῆ Σκωδικῆ σάλπιγγι χρῆσθαι“... Se póte dice că ambiı împėrați succesivi

dela Tirnov, Mihail și Alexandru, datoriseră coróna mai cu deosebire Domnului Țerei-Românesce. Este interesant că în vechiul poemelnic al unei mănăstiri bulgare din Macedonia între binefăcătorii e înscris Alexandru-vodă, al căruia nume are aci o scurtare curiosă Olur: „Олура воеводе Влах“, apropiată de scurtările slavice ale aceleiași nume: *Olel*, *Olelko*, *Oluvi*, dar diferind prin final. Se pare că lui Alexandru-vodă îi diceau Cumanii „Olur-vodă“, căci un nume cumanic aprópe identic „Ovlur“ ne întimpină de două ori în vestita poemă rusescă medievală despre expedițiunea principelui Igor contra Cumanilor.

Sub raportul religios Alexandru-vodă era din capul locului de o toleranță extremă. Amic cu Cumanii, între cari erau mahometani și erau și buddhiști, el trăia frățesce cu pravoslavnicii Bulgari, dar nu era reu vędut nici la Roma. La 1327 Papa Ioan XXII îi adresă o bulă „Dilecto filio nobili viro Bazaras Woyvode Transalpino“, unde il numesce bun catolic: „tanquam princeps devotus catholicus“, întocmai după cum se adresă cu aceiași ocaziune către voevodul Transilvaniei, către banul Slavoniei și către contele Salomon al Brașovului. Acesta din urmă, prieten cu Alexandru-vodă, se vede a fi fost acela care la 1330 a dat Românilor o cętă auxiliară de Sași contra Serbiei. Să se constate că între 1320—1330 elementul săsesc din Ardél arată, mai mult ca ori-când altă dată, o vióe nesupunere la autoritatea ungurescă, o neastimpărată veleitate de neatîrnare, și de sigur că nu puțin a concurs la acesta îndemnul lui Alexandru-vodă. Intr'o bulă papală contele Brașovului pus la 1327 pe aceiași liniă cu voevodul Transilvaniei, este ce-va care merită de a nu fi trecut din vedere.

Despre resboiul contra Serbiei eú am vorbit deja. Cronica contimpurană a arhiepiscopului Danilo ne spune că împăratul bulgar Mihail cu toți aliații seí se mișcă anume din Vidin: „въздвигъ се царь съ силами своими отъ града своего славянаго Бѣдина отъ рѣкы глаголемыя „Дюнава“. Prin urmare, contingentul românesc trecând Dunărea la Calafat, e evident că se compunea din Doljeni, cu atât mai virtos că în fruntea lor se afla tocmai kinezul craiówen Ivancu Basarabă, socrul Domnului, iar cu dinsul se aflau și Sași, cari figurau în resboiu pe lingă Români și nici nu puteau străbate în Serbia decât numai prin Oltenia. După textul serbesc cel dela Stefan Dușan se înțelege că tot Ivancu Basarabă, afară de Români și de Sași, mai conducea alte câte-va cete senioriale aliate cu Sașii, póte din Săcuii

cei nemulțumiți de Ungaria: „господство сашко и прочіихъ съшнимъ господа“. Acesta se petrecea în luna lui Iuliu. Isbânda Serbilor a fost strălucită, grația mai ales lui Stefan Dușan, atunci băiat abia de 18 ani. Impăratul Mihail a fost ucis. Póte și Ivancu Basarabă, despre care nu se mai scie nimic, deși după fântâna cea slavică a lui Fotino s'ar puté admite că socrul Domnului s'a întors în țeră și va fi luat parte la lupta contra Ungurilor, luptă urmată nu mai departe decât în Septembre din același an. Regele unguresc Carol-Robert, cređend pe Români sdrobiți și voidnd a'și resbuna pe prima liniă pentru pierderea Severinului, pornesce o formidabilă armată asupra Olteniei, unde însă a dat pept cu însuși Alexandru-vodă însoțit de fiii se: „Bazarab Olacum et filios ejus“, adecă de Nicolae și de Vladislav, căci al treilea fiu Radu-Negru nu se născuse saū se afla încă în copilăria.

Nici o dată Ungurii n'aū fost bătuti într'un chip mai spulberat și mai rușinos. Resboiul a durat peste tot vr'o șese septemăni, pină pe la 10 Noembre. Il descrie nu numai incidental o mulțime de diplome dela Carol-Robert și dela fiu-seu Ludovic, dar mai ales pe larg doi contimpurani: fântâna din Thurutz saū din Chronicon Budense și Enric de Muglein. Carol-Robert întră în Oltenia, apucă Severinul și puse acolo un Ban unguresc. Alexandru-vodă s'a grăbit a'i trimite o solia, propunend patru puncturi: 1°. cedeză de bună voe Severinul cu ocolul lui; 2°. plătesce 7000 marce de argint drept cheltueli de resboiu; 3°. se îndatoréză a plăti regulat tributul anual; 4°. va da ostatec pe unul din fiii se la curtea regală. Să plece dară măria ta în pace, đise Alexandru-vodă drept încheiare, căci dacă vei merge mai departe, o vei păți-o: „si veneritis ulterius, periculum minime evadetis“. Carol-Robert a respuns solilor printr'o insultă grosolană, și a mers înainte, căutând să întâlnească oștirea românească, pe care însă n'o găsia nicăiria. Locuitorii din drum dosiaū la munte cu hrană, cu vite, cu tot. Falnica armată unгурescă nu mai avea ce mănca. Pină unde? Punctul de plecare fusese Severinul; punctul de ajungere a fost cetățuea Argeșului, după cum ni-o spune fórte precis regele Ludovic, fiul lui Carol-Robert, într'o diplomă din 1347 la Katona: „quum genitor noster „ad recuperandas regni sui partes Transalpinas cum valido suo „exercitu accedendo, ante castrum Argas castra metatus „fuisset. . .“ Față cu acest text pozitiv, indicațiunea localității e necontroversabilă. Deci dela Severin pină la Argeș Carol-Robert mersese

prin regiunea cea mai muntosă și cea mai pădurosă a Olteniei, prin Gorj și prin Valcea, cu o oștire murind de fómé: „in terra „ignota, inter alpes et montes silvarum, victualia invenire nequiret, „famis inedia ipse Rex, Milites, et equi sui laborare protinus in- „ceperunt“.

Cetățuea Argeșului, „Castrum Argas“, nu e Curtea-de-Argeș, care n'a fost nici-o-dată întărită, ci mai la nord în creerul Carpaților, chiar pe malul Argeșului, într'o pozițiune selbatecă, este ruina numită Cetatea lui Negru-vodă. Aci, ca și 'n cronica din Luccari, Negru-vodă e nu alt cine-va decât Alexandru Basarabă cel supranumit „Câmpulungénul“. Pogorit din Făgăraș pe la 1300 pentru a goni pe Ungurii contelui Laurențiu din Câmpulung, în Muscel și 'n Argeș el este Negru-vodă cel istoric al legendei poporane, mai mult decât anteriorii Basarabi cei cu capetele negre pe stég și mai mult decât fiii sei Vladislaū și Radul, cari găsiră cuibul deja gata.

D. Xenopol nu cunoșce „castrum Argas“, întemeiându-se numai pe pasagiul cel citat de mine în *Archiva istorică* din călătorul polon Strykowski, unde dice: „Regele ungar Carol rădicând un resboiu „năprasnic asupra domnului muntenesc Basaraba, fu bătut cu de- „săvîrșire prin stratagemă de cătră Munteni și Moldoveni, astfel „încât cu puțină ai sei abia-abia putu scăpa cu fuga în Ungaria. „Pe locul bătăliei domniū muntenesci zidiră o biserică și rădicară „trei stâlpi de pétră, precum vèdūi eū-însuși în 1574, întorcându-mé „din Turcia, dincolo de tirgușorul Gherghița, două ȕile de drum „dela orașul transilvan Sibiiu, în munți...“ Strykowski confundă. Saū că el n'a înțeles informațiunea, orī că n'a fost bine informat, orī mai probabil a încurcat propriile sale notițe de călătoriă, în loc de „Negru-vodă“ din Argeș, care în adevăr este în direcțiunea Sibiiului, punënd tirgușorul Gherghița din Prahova, care are a face numai cu Brașovul. Biserica, despre care vorbesce Strykowski, se afla în realitate la cetățuea lui Negru-vodă încă în secolul trecut, când o pomenesce generalul rusesc Bauer: „Ces villages sont si- „tués le long de la rivière d'Arges: Cita de Negruli Wodi, „chappelle sur une très haute montagne“. De asemenea la Sulzer: „Tschetatie Niegrului Wodi, eine auf einem hohen Berge „nächst dem Ardschisch stehende Kapelle“. Tot ce pôte fi mai interesant, este rolul strategic al acestei localități sub Mihaū Vi-tézul, doi secolī și mai bine după Alexandru-vodă, când ea erà

deja o veche ruină și purta atunci același nume de Negru-vodă. Contimpuranul Walther, scriind în 1597 după o relațiune a logofetului muntenesc Teodosie, tradusă polonesce, ne spune că pe la 1594, pe când Turcii se întăria în Tirgoviște, Mihaïu Vitézul, „așteptând ajutore din Ardél (vicini Transilvaniae Ducis desiderans „auxilia“ se retrăsese „în fundul munților în vechea cetate Negru-vodă (in montium quasi fauces, ubi munitae olim arcis Negru-voda)“, pe care „o dăramaseră de de-mult Turcii (a Turcis olim „demolitae apparent rudera)“ și care totuși în timp de resboiu „remănea un excelent loc de adăpost (loco receptui aptissimo)“. Nesciend romănesce, ci traducend din polonesce, Walther voia cu orî-ce preț să înțelegă numele local *Negru-vodă*, și pe *Negru* l'a priceput bine prin latinul „niger“, dar pe *vodă* prin polonul „woda“ care vrea să țină apă, și astfel a explicat peste tot prin: „Nigra aqua“. Lăsându-se la o parte acest qui-pro-quo, pasagiul din Walther e foarte important. Sub Alexandru-vodă castelul purtase dară mai întâiu numele de Cetatea Argeșului, dupa cum îl vedem în diploma regelui Ludovic; apoi după mórtea lui Alexandru-vodă, în memoria victoriei acestui mare principe, s'a păstrat la popor pînă astăzi „Cetatea lui Negru-vodă“.

Carol-Robert nu înaintase dară mai departe de Argeș, „castrum Argas“, și aci a fost bătut pentru prima oră. Istoricii noștri nu menționează două bătălie, dar au fost două în faptă, recunoscute într'un mod expres de cătră însuși Carol-Robert într'o diplomă din 1335, întărită apoi de regele Ludovic la 1354: „nobis „in terra Transalpina, ubi per Bazarab Olacum et filios eius dictam „terram nostram Transalpinam, in praeiudicium Sacri Diadematis „Regii et nostri infideliter detinentes, nobis et validum genti nostrae, ibidem nobiscum habiti insultus hostilis, semel et secundo in quibusdam locis districtis et silvosis indaginibus, firmis „extirpatis saevissime obviavit...“ Deci „semel et secundo“ au fost două bătălie, din cari prima lingă Argeș, unde Carol-Robert a fost atât de strimtorit, încât se vëdu silit a cere pace: „treuga ordinata cum Bazarad et data fide“. Ce a făcut atunci Alexandru-vodă?

Batjocorit de cătră semețul suveran al Ungariei, de cătră unul din cei mai puternici monarhi ai Europei, de cătră acela care stetea cu un picior la Neapole și cu cela-lalt la Buda, Alexandru-vodă trebuia cu orî-ce preț să'l sdrobescă, fiind-că altfel Carol-

Robert ar fi revenit asupra României cu setea de resbunare, cu forțe noue și mai bine pregătit. Generositatea pentru dușman însemnă în cazul de față o trădare către patriă. După prima bătăie se mai impunea o a doua: „semel et secundo“. Alexandru-vodă a dat călăuze, cari să scotă pe Unguri din țără în direcțiunea cea mai scurtă spre Timișoara, trecând din nou Oltul. S'a întins o gróznică cursă în Gorj aprópe de hotar. Maghiarii s'aú simțit d'o dată într'o vágăună rípósă, încungíurată de stânci peste stânci, din virful cărora Români le aruncaú săgeți și bolovaní în curs de trei zile, fără putință de fugă saú de apărare. Eram noi—dice cronica cea unгурéscă—prinși ca pescii într'o mréjă: „sicut pisces in gurgustio vel in reti comprehensi“; ai noștri — adaogă ea — cădeaú împregiur ca nesce musce: „cadebant in circuitu quasi muscae“. Travestit, regele a scăpat cum a scăpat cu puțini ai seí, dar pină la mórte nu s'a mai gândit vre-o dată de a se întórce în România. A mai domnit el vr'o doi-spre dece ani, în intervalul cărora Alexandru-vodă n'a mai avut nici o supărare din partea Ungariei. Peste un secol și mai bine, Stefan cel Mare a scos pe socotéla Polonilor o nouă edițiune a invěțăturéli marelui Basarabă. Polonii dintr'o parte, Ungurii din cea-laltă, acusaú pe Români de perfidiă. Negreșit că Goliath numia trădător pe David. De 'naintea lui Dumnezeu și de 'naintea ómenilor, a scăpa țera sa este culmea virtuții în orí-ce împregiurare și cu orí-ce armă, — orí-ce armă și orí-ce împregiurare.

În armata lui Carol-Robert era o mulțime de misionari papali, siguri mai de 'nainte de înfrângerea Românilor, pe cari se pregătiaú deja a'í întórce la catolicism cu voe saú fără voe. Mai toți aú fost măcelăriți. Cronica unгурéscă deplange mai cu amărăciune acéstă avangardă a Papei: „Proh dolor! propinavit illis amaritudinem, cuius memoria flebilis est; nam ibi occubuerunt tres Prepositi, videlicet Magister Andreas Prepositus Ecclesie Albensis, vir valde venerabilis, Vice-Cancellarius Regie Maiestatis existens, cum Sigillo Regis periiit. Item Michael Prepositus de Posoga, et Nicolaus Prepositus de Alba Transilvana. Item Andreas Plebanus de Sarus, et Frater Petrus de ordine Predicatorum, vir honestus, dire mortis poculum acceperunt; quia in cerebra capitum eorum ligneos clavos miserabiliter affixerunt. Quidam etiam Sacerdotes, qui erant Capellani Regis, sunt occisi...“ Cronica slavică [din Fotino observă și ea: „Români ucideaú și sfărâmaú cu ciomegele,

„ca pe nesce lupi turbați, mai ales pe călugării papistași, cari se „țineau de óstea unгурescă“. Totuși personal Alexandru-vodă nu ură pe Unguri, după cum nu ură nici pe catolici. Ce-va înainte saū ce-va după 1330, prima sa nevastă, Romăncă, fiica kinezului Ivancu Basarabă, muma viitorilor doi Domni Nicolae și Vladislav, a murit; și Alexandru-vodă, bărbat deja de peste cincideci de ani, luă în noua căsătorie pe Clara, catolică, fiică a unui magnat Ungur, muma lui Radu-Negru și a două fiice. Despre ambele aceste însoțiri voiu vorbi pe larg mai la vale.

§ 37. Alexandru-vodă: Periodul sub regele Ludovic.

Bibliografia: Etymologicum magnum, v. Alimoș; ibid. v. Bădescu. — *Ioannes de Kikulew*, in Schwandtner, Script. rer. Hungaricar. t. I p. 174, 177. — *N. Densușianu*, Documente vol. I p. 697, vol. II p. 22, 25, 37, 58, 60, 99, 149, 181. — *Fotino*, *Ἱστορία* t. II p. 18. — *Tunuslii*, trad. Sion p. 123. — *Villani*, Croniche, Trieste 1859 in-8 t. II p. 83, 124. — *Karamzin*, *Исторія* t. IV nota 253. — *Chronicon Dubnitzense* ap. Podhradezky, *Chronicon Budense* p. 277. — *Miklosich et Müller*, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, Vindobonae 1869 in-8 t. I p. 383 sqq. — *Radu Grecenu*, *Letopiseț*, Mss. in-4 la d. Gr. N. Mano. — *N. Iorga*, *Acte și fragmente*, București 1895 in-8 t. I p. 9. — *Miklosich*, *Monumenta Serbica* p. 146. — *G. Wenzel*, *Okmányi kalászat*, Pest 1856 in-8 I p. 18. — *Xenopol*, *Istoria* t. II p. 73, 77 sq.

La 1342 móre Carol-Robert, fiul seū Ludovic urmând pe tronul unguresc. Necunoscând apucăturile noului rege și preferind în orice cas a'l lovi din capul locului, pînă când nu s'a întărit încă, Alexandru-vodă și-a strins óstea și a îndemnat la revoltă pe Sașii din Ardél, cu cari trăise bine încă din timpul lui Carol-Robert. Unii dintre boierii oltenesci opunându-se resboifului contra Ungariei, voevodul i-a pedepsit cu o extremă asprime, astfel că unii din ei aū fugit la regele Ludovic, bună-óră Carapat cu tot némul Zărnescilor, despre cari vorbesce diploma regescă din 1359: „nos attendentes fidelium serviciorum merita Karapath, „Stanislai, Negoe, Wlayk, Nicolai et Ladislai filiorum Ladislai „filii Zarna, Olachorum nostrorum fidelium, qui eo tempore „quo Alexander Bazaradi, Vajvoda Transalpinus, nos „pro Domino naturali recognoscere renuebat, ut „ipsos non rerum damna, non vastus Possessionum, nec mortis in- „iurie, nec aliorum periculorum terrores poterant ab huiusmodi fi- „delitatis constantia revocare; imo relictis omnibus possessionibus „eorum et bonis in Transalpinia habitis, nostrae Maiestati se obtu-

„lerunt fideliter servituros“. Voevodul avea dară dreptul de a recurge la cea mai mare strășnicie în privința boierilor celor nesupuși în timp de război: confiscarea averii, tortura și moartea. Cei patru boieri olteni fugind în Ungaria, s’au distins acolo prin vitejie, mai ales în luptele contra Veneției la 1345, și au căpătat o mulțime de moșie dela regele Ludovic. În Transilvania însă războiul nu s’a întâmplat. Arătând multă energie și dibăcie, regele Ludovic în 1343 pe de o parte a intrat în Ardeal cu oștea contra Sașilor, cari s’au potolit, iar pe de altă parte a isbutit a împăca pe Alexandru-vodă, care era mulțumit de a-și asigura stăpânirile ardelenesci cele vechi ale Basarabilor: Hațegul, Sylva Blacorum și Făgărașul, căci Severinul de demult nu aparținea Ungurilor decât mai mult de nume. Domnul Țerei-Românești merse dară în Transilvania la întâlnire cu regele Ludovic, recunoscând pe suzeran și i se închină ca vasal feudal. Relațiunea contimpuranului Ion de Kikullew respiră marea bucurie a tuturor Ungurilor față cu supunerea unui principe atât de puternic și atât de vitéz, pe care Carol-Robert, smerit de dînsul, nu putuse a-l smeri nici o dată: „Cum autem esset Rex in partibus Transilvanis, quidam Princeps seu Baro potentissimus, Alexander Waivoda Transalpinus, ditioni ejusdem subiectus, qui tempore quadam Caroli regis, patris sui, a via fidelitatis divertendo, rebellaverat, et per multa tempora in rebellione permanserat“; și din ziua aceea —adaogă cronicarul unguresc— Alexandru-vodă a rămas pentru totdeauna credincios regelui Ludovic: „ab illo tempore fidelitatem conservavit“. Acesta însemnă că nici o dată regele Ludovic n’a atins stăpânirile cele ardelenesci ale voevodatului oltenesc; ce va mai mult: Ungurii pe Olteni și Oltenii pe Unguri s’au ajutat unii pe alții frățesce contra Tătarilor; pe la sfârșit însă, după cum o vom vedea, Alexandru-vodă a creșut de cuviință de a supăra pe Unguri.

Cronica lui Radu Grecenu, după o fântână necunoscută, reprezintă împăcarea lui Alexandru-vodă cu regele Ludovic ca silită prin năvălirea Ungurilor în Țera-Românească, ceea ce e absolut fals, de vreme ce Ion de Kikullew, contimpuran și chiar Transilvănen, nu numai fixeză locul, dar mai constată că Alexandru-vodă a venit de bună voie: „sua sponte“. Fântâna lui Grecenu e totuși interesantă prin finalul: „merserunt la Craiul cu mari daruri, cu o mie de grivne de aur, de s’au închinat și se făgădui că-i va da dajde pe an; de acesta foarte bine păru Craiului și-l dăruie cu frumoase daruri și-l slobozi ca să domnească în pace“. Aceiași fântână necu-

noscută a lui Grecénu mai cuprinde o altă notiță fără alăturare mai importantă, pe care o voiu reproduce indata mai jos.

Este invederat că cronicarii noștri posedau din când în când câte un fragment foarte vechiu, remas necunoscut nouă, pe cari însă une-orî ei nu le înțelegeau bine. Așa este și fântâna cea slavică a lui Fotino, când ne spune că: „la 1347 Alexandru-vodă se aliă „cu hanul tătäresc de peste Prut, năvălind amindoi în Ardél din „două părți, astfel că regele Ludovic a fost silit a face pace“. Năvala Tătarilor contra Ungurilor în Transilvania e adevărată; anul 1347 este éráși adevărat; participarea Domnului Tereî Românesci e de asemenea adevărată; dar totalitatea narațiunii e greșită. De Fotino se apropiă apoi fântâna cea necunoscută din Tunuslii, care dice: „După Letopiseș se vede că Alexandru-vodă la anul 1345 a „avut răsboiu cu Ludovic regele Ungariei, și că la anul 1346 a „întrat în Ardél ca ajutor al Tătarilor“. De unde óre tóte acestea?

Rolul cel mare al lui Alexandru-vodă în al doilea period al domnirii sale a fost întregirea Statului prin gonirea desăvirșită a elementului tătäresc din Muntenia și chiar dintr’o mare parte a Moldovei. Prin urmare, nu cu Tătarii trebuia să se alieze voevodul românesc contra Ungurilor, ca în fântâna lui Fotino și a Tunusliilor, ci vice-versa. Sint fericit de a puté grupa aci destule materiale pentru a limpeđi aprópe definitiv acéstă cestiune pînă acum atât de obscură.

Fântâna lui Grecénu scrie: „Iar când la lét 6856 (1348) „merse Laioș Craiul într’ajutor lui Cazmir craiul Leșesc ca să scóță „Cracăul dela Ianoș craiul Cehilor, și l’au scos cu mare răsboiu, „*într’acea vară loviră Tătarii în Ardél. Deci Craiul trimise oști, și „porunci lui Alexandru-vodă să fie el mai mare preste oști și să se „bată cu Tătarii, și s’au bătut la Săcuî 2 zile și au biruit pre Tă- „tari, și i-au tăiat și i-au robit fórte rău, și au prins și pre Atlam „Sultanul Tătäresc și i-au tăiat capul, iar alții robi multți și stéguri „i-au trimis legați la Craiu în Văisigrad“.*

Anul 1346 la Tunuslii, 1347 la Fotino, 1348 la Grecénu, este fără îndoélă același fapt, care s’a încurcat la Fotino și la Tunuslii, s’a potrivit bine numai la Grecénu, și același fapt ne întimpină la Ion de Kikullew, care însă nu preciséză data, ci pune numai după anul 1345, adecă după ce regele Ludovic ajutase Polonilor contra Bohemilor, iar despre Alexandru-vodă nemic, mărginindu-se a menționa pe voevodul transilvan Andreiu Latzkofi cu Săcuîi: „cum Siculis nobilibus et valida

gente". Numele Hanului Tătarilor p^ortă aci același nume ca și la Grec^u : „cum principe eorum nomine *Athlamos*". Tot așa în Chronicon Budense, care ne mai lămuresce că s'a^u petrecut succesiv două lupte cu Tătarii în Moldova : „Tartari Anno 1346 duplici pugna in Moldavia victi“.

În desacord cu cronicile muntenesc^u, cronicarii maghiari se feresc de a celebra victoria Domnului Tereⁱ-Romănescⁱ, sub care se află Săcuiⁱ cu voevodul transilvan. Să observ că acest voevod se pare a fi fost amic din tinerețe cu Alexandru-vodă, fiind fiu al celui faimos Ladisla^u Apor, care fusese atât de strins legat cu Mircea-vodă. Dacă Ladisla^u Apor recunoscea pe la 1307 lui Mircea-vodă că e mai puternic decât voevodul transilvan, cu atât mai mult Alexandru-vodă întrecea acuma forțe departe în putere pe Andrei^u Latzkofi, pentru care nu era decⁱ o înjosire de a figură pe a doua liniă.

O altă cronică de provenința unghurească, așa numitul Chronicon Dubnitzense, iarăși nu vorbește nimic despre Alexandru-vodă, nici despre voevodul transilvan, numai în genere despre Unguri : „Siculi cum paucis Hungaris“. Aci ni se spune că a^u fost două lupte : la 1345 și 1346, ambele afară din teritoriul ardel^{en}, ci la Tătari, „in terra Tartarorum“, adecă în Moldova, din cari în cea de'ntăiu a perit „Othlamus“, cumnatul marelui han tătăresc : „princeps valde „potens, secundus post Kanum, qui habebat in uxorem sororem „ipsius Kani“.

Așa dară fântănele romănesc^u atribue lui Alexandru-vodă victoria asupra Tătarilor, fără a tăgădui participarea cea activă a Ungurilor, pe când fântănele unghuresc^u păstrează o tăcere absolută asupra Romănilor, rezervând gloria întregă numai Ungurilor, unele și altele av^{en}d în vedere totuși același fapt, petrecut după resboiul cel între Poloni și între Bohemi, care avusese loc anume la 1345. O curiosă analogiă : cronicarii unghuresc^u ne asigură că Ungurii ajutaseră pe Poloni contra Bohemilor ; cronicarii Poloni, de'npotrivă, nu vorbesc nimic despre ajutorul unghuresc ; de aci istoricul maghiar Katona se plânge cu drept cuvint că Polonul ascunde pe Unguri pentru a'și lăuda exclusiv pe compatrioții sei : „nullam tamen mentionem Hungarorum auxiliarium facit, ut totam „profligatorum Bohemorum gloriam suam Polonis vindicet“. Dar ore nu întocmai astfel procede Ungurul, ascunz^{en}d pe Romăni ? Să cercetăm.

Prima luptă cu Tătarii, coincidând cu resboiul cel polon-bohem,

se fixeză la anul 1345. Ea a fost cea mai celebră prin peirea hanului Atlamos, devenit la Români — cred eu — un personaj epic *Alimoș* în balada poporană :

Depart, frate, depart,
Depart și nici pré-forte,
Sus, pe șesul Nistrului,
Pe pământul Turcului...

care este invederat un eroi tătăresc :

Haïduc din țera de jos,
Nalt la stat,
Mare la sfat
Și vitéz cum n'a mai stat,

pe care adversarul îl mustră :

Ce ne calci moșiile
Și ne strici finețele ?

Respândită în Moldova, în Muntenia și'n Banat, această baladă, exprimând în culori admirabile motivul foarte simplu de un minunat călăreț cotropind pământurile altora și murind vitejește când e surprins și lovit pe neașteptate, este veche de tot și păstrează pretutindea un caracter mongolic.

După prima luptă, *Chronicon Budense* și *Chronicon Dubnitzense* menționează o a doua la 1346. E sigur însă că au mai urmat contra Tătarilor alte expedițiuni până pe la 1352, în cari toate Alexandru-vodă trebuia să fi jucat rolul cel de căpetenie, prin însăși pozițiunea geografică a noului Stat românesc, și 'n cari toate Români au fost ajutați de Unguri, fiind și aceștia interesați de aprópe, mai ales Săcuii.

Cheia tuturor acelor expedițiuni ni-o dă cronicarul florentin contimpuran Mateo Villani în capitolul LXXII din cartea II, în care ne povesteste resboiul între hanul Tătarilor și între regele Proslavilor : „il re de' Proslavi“, care nu era catolic : „infedele“, și era tot-o-dată vasal al Ungariei : „suddito al re d'Ungheria“, în cursul anului 1351, căci vestea s'a aflat în Florența în aprilie 1352 : „questa novella avemmo da più e diverse parti in Firenze del „mese d'aprilie 1352“. Singurul posibil rege ne-catolic vasal al Ungariei invecinat cu Tătarii era Alexandru-vodă, a căruia poreclă Basaraba, trecută prin Brosrab, a ajuns la Italieni ca Pro-

slavo, ce-va așa cum germanul „Burggraf“ a devenit la Unguri „porkoláb“, de unde al nostru „părcălab“. Numind pe Basarabi „Proslavi“, etimologia poporană italiană îi considera ca „pro-Slavi“: slavisați sau pe jumătate Slavi. Afară de *Basarabi*, este absolut peste putință de a pricepe pe *Proslavi* din Villani. Istoricul polon Naruszewicz și istoricul rus Karamzin explica *Proslavia* prin orașul polon *Braclaw* sau *Bratzlaw*, dar nu se puteau înțelege unul cu altul asupra vre-unui principe feudal măcar mititel de acolo, căci nu se găsea de loc, ș'apoi nici țera nu era vasală Ungariei.

Prin urmare, cronicarul florentin vorbește necontestabil despre „rè de'Basarabi“ sau „rè di Basarabia“, după cum tot atunci Serbiî numiau Țera-Românească Басарабина, de exemplu într'un tratat comercial cu Ragusa tocmai din 1249, adică sub Alexandru-vodă: „оружия да не носѣ ни у Бугаре ни у Басарабину землю...“ A se băga de samă în trecăt, că Ragusaniî mai în specie respândiau în Italia în secolul XIV noutăți politice din Serbia, din Bulgaria și din România, astfel că dela dinșii a putut să străbată peste Adriatică numele Basarabilor.

Villani ne spune că înainte de 1351 Basarabiî fuseseră deja în luptă cu Tătariî: „Avvenne in quest'anno, che un re del li- „gnaggio de'Tartari, avendo avuta la sua gente briga col re di Pro- „slavia infedele, avegnachè suddito al re d'Ungheria, e fatto danno „l'una gente all'altra, il detto re de'Tartari sentendosi di grande „potenza, per prosunzione della sua grandezza, ovvero per trarre „la gente del suo paese che aveano a quel tempo grandissima „fame, uscì del suo reame con infinito numero di gente a piè e a „cavallo, ed entrò nel regno de'Proslavi“. După acest text, resboiul din 1351 nu este decât o consecință a resbóielor celor anterioré între Alexandru-vodă și între Tătariî, începând dela 1346, când perise Atlamos, cumnatul hanului. Tătariî erau iritați cu tot dinadinsul contra Domnului Românilor. De astă dată, ca și înainte, regele Ludovic i-a trâmisi cu grabă în ajutor o armată maghiară, de sigur din Ardél, pînă când Alexandru-vodă, singur cu Româniî, oprîa nenumăratele cete ale Tătariîlor: „Il re de'Proslavi „colla sua gente si fece incontro a quella moltitudine per ritenerli „a certe frontiere, tanto che avesse il soccorso dal re d'Ungheria, „il quale di presente vi mandò quarantamila arcieri a cavallo: e „aggiuntosi colla gente del re de'Proslavi, di presente commisono „la battaglia co'Tartari...“

Bătălia a turnat şiróie de sânge : „la lena mancò agli uomini, „e lo taglio alle spade, e le saette agli archi“. Perdënd miş şi miş de morţi, totuşî Tătarii aű remas neclintiţi pe loc. Româniş şi Ungurii aű fost siliţi a se retrage, aşteptând ajutóre. Atunci însă, ne mai vedënd pe duşmani, o panică cuprindënd pe Tătari, ei aű părăsit câmpul şi s'aű întors in ţera lor : „si tornarono addietro in loro paese“.

Dela 1345 pină la 1352, avut'aű dară şi Româniş un al lor resboiu de şapte ani. In acel interval Alexandru-vodă cuceri restul Ţerei-Românesci : Rimnicul-sărat şi Brăila, peste cari se va mai fi întins asupra Moldovei de jos spre gurile Dunării: întregul Stat aşa cum l'a lăsat filor. Peste doi ani, la 1354, Româniş aű mai întreprins o ultimă expediţiune contra Tătariilor, acuma nu pe teritoriul propriu, ci departe peste Nistru pină la Bug, însoţind pe însuşi regele Ludovic cu Ungurii şi cu Poloniş, peste tot 200,000 de călăreţi : „in quest'anno e in questo medesimo tempo, — scrie „Villani in capitolul V din cartea IV — Lodovico re d'Ungheria „accolse suo sforzo, e di quello di Polonia e di quello di Pro- „sclavia suoi uomini, e apparecchiato grande carreggio di vittua- „glia, con dugento migliaia di cavalieri andando quindici di per „luoghi deserti con grande travaglio, passò nel reame d'un gran „re della gesta de' Tartari...“ Nu se scie, dacă in capul Românilor va fi fost însuşi Alexandru-vodă, om deja de vr'o 74 de ani; mai curând vre-unul din fiii voevodului : Nicolae, Vladislav sau Radu-Negru.

In tot timpul expediţiunilor tătăresci regele Ludovic se afla într'o desă corespondenţă cu Alexandru-vodă. O probă despre acésta ne întimpină in diploma din 1355, unde se dice că in trecut episcopul catolic din Oradea, se vede un prelat fórte familiarisat cu Româniş, făcuse din partea regelui mai multe drumuri la Alexandru-vodă in interesul înţelegerilor diplomatice : „ad Alexandrum Bozo- „rabi Wayvodam nostrum Transalpinum occasione pacis et con- „cordiae inter nos et eundem tractandae, disponendae, et firmandae, „pluries proficiscendo effectione sedula studuit exhibere, et „exhibet in omnibus nostris negociis, quae occurrunt successive...“

La acelaşi interval de timp, in legătură cu acelaşi episcop de Oradea cel atât de legat cu Alexandru-vodă, se rapórtă o bullă fórte remarcabilă a Papei Clemente VI din 1345, de unde pe de o parte resultă că Domnul Ţerei-Românesci se arătă bine dispus

pentru catolicism, având negreșit un mare folos politic al momentului, iar pe de altă parte se înșiră aci mai mulți voievozi și kinezii români: „... Episcopo Waradiensi necnon Nobilibus viris „Alexandro Bassarati, et aliis tam Nobilibus quam popularibus „Olachis Romanis, Nicolao principi de Remecha, Ladislao Voyavade „de Bivinis, Sanislao de Sypprach, Aprozye Voyavade de Zopus, „et Nicolao Voyavade de Auginas“. D. Xenopol are dreptate când ȳice: „Alexandru Basarab este voevodul Munteniei; cei-alți însă „nu sînt nesce voievozi vasali ai acestuia din Muntenia“. In adevăr, Papa ȳice în bullă că se adresăză cãtră fruntașii Români din Ungaria, Transilvania, Muntenia și Banat: „in partibus Ungariae, „Transilvanis, Ultralpinis et Sirmiis“. Afară de Alexandru-vodă, figurăză dară Ardeleni, Bănățeni, Crișeni și Maramurășeni, pe unde și erau voievozi și kinezii Români pe atunci; însă numirile topice din text nu se pot precisă, și eũ unul nu admit de loc echivalențele cele propuse de d. Xenopol, bună-ora că Sypprach este satul ardelen Siplac, iar Zopus este satul ȳap de pe Tirnava. Sigur este numai dora că „Ladislaus Voyavada de Bivinis“ era voevodul românesc dela Beiuș, unguresce Belényes, în evul mediũ Bulenus în Biharia, unde ce-va mai târziu la 1363 este indicat documental un voevod românesc: „Iwan Woywoda de Bulenus“. Cu atât mai virtos nu mē 'npac cu d. Xenopol, când traduce „Sirmiis“ prin Bulgaria, pe când e vorba de Banat. Ceea ce e interesant în acestă bullă, lăsându-se la o parte onomastica cea îndoelnică, este că grațია lui Alexandru-vodă deveniră mai cunoscuți în occident toți Români de pretutindenea, fie ei vasali sau ne-vasali ai Munteniei, și că pentru prima ora li s'a dat lor în străinătate numele de Români: „Olachi Romani“. Mărturisesc că mai 'nainte eũ bănuiam o greșelă paleografică în loc de „Komani“. Prin următorul fac-simile însă e lesne de a constata cu o 'perfectă certitudine că Papa scrie „Romani“ foarte clar de douē ori:

Sub Clemente VI, probabil prin stăruința aceluiași episcop de Oradea, mai cu samă însă a Dómnei Clara, Alexandru-vodă încuviință un episcopat catolic în ȳera-Românescă, adecă pe un episcop

special subordonat episcopului superior din Transilvania. Acel episcop a fost confirmat apoi la 1369 de către Vladislav-vodă, care se rostese: „a temporibus Praedecessorum nostrorum ac bonae memoriae condam Alexandri, Patris nostri charissimi...“ Prin „predecesori“ Vladislav-vodă va fi înțelegând ore-cari începuturi ierarchice ale catolicismului în Oltenia sub cei doi voievozi Letini: Mihaïu-vodă și Bărbat-vodă; un episcopat însă catolic nici chiar acolo n'a fost recunoscut de sigur de către Dan-vodă și Mircea-vodă, capi ai reacțiunii ortodoxe, iar peste Țera-Românească întrégă, pe cât timp ea nu exista încă, un asemenea episcopat nu putea să aibă ființă pînă la Alexandru-vodă.

Negoțiând cu Papa Clemente VI, Domnul ținea totuși a se afirma ca ortodox. Pînă atunci Româniî nu aveau un vlădică pămînten și absolut nici o mănăstire. O fi fost pe-alocuri din când în când călugări pribegi din Bulgaria sau din Serbia, în realitate însă era un fel de organizare presbiteriană primitivă, fiul popei devenind popă prin moștenire sau popa hirotonind la trebuință pe dascăl. Asemenea preuți erau de ajuns, și speriaseră într'atata pe Papa Gregoriu IX, încat într'o bullă din 1234 el regretă că Româniî din Ungaria au isbutit a întorce la credința lor pînă și pe unii Unguri și Nemți: „tam Ungari, quam Theutonici et alii orthodoxi, morandi causa cum ipsis transeunt ad eos“. A crede în Dumnezeu, a simți pe Crist, a se teme de raspunderea prin nemurirea sufletului și a se jertfi pe sine însuși pentru alții, acest creștinism fundamental n'are nevoie de călugări. Alexandru-vodă sciea bine, câte și mai câte fost'au în stare de a făptui Româniî fără episcopi; dar rațiunea de Stat îi dicta cimentarea legăturilor religioase cu orientul Europei, și el s'a adresat la împăratul bizantin Ion Paleolog și la patriarcul constantinopolitan Calist I. După multă corespondență cu sinodul ecumenic, la 1359 Grecul Ioakimh Kriptopol, cunoscut mai de'nainte lui Alexandru-vodă și dorit de dînsul, a fost recunoscut ca mitropolit a tótă Ungrovlachia: „μητροπολίτης πάσης Ουγγροβλαχίας“. În scrisorile sale către Vodă patriarcul îi dă suveranului român următorul titlu: „Bine-născut, pré-înțelept, pré-vitez mare voevod și Domn a tótă Ungrovlachia, pré-legitim, pré-„iubit fiu al smereniei mele Domn Alexandru (Εδγενέστατε, συνετώτατε, „άνδρικότατε μέγα βοϊθόδα και αθθέντα πάσης Ουγγροβλαχίας, εν άγιώ πνεύματι „γνησιώτατε, ποθεινότατε υιέ της ήμων μετριότητος, κ̄ρ 'Αλέξανδρε...)“ și arată onórea ce o avea Kriptopol de a fi plăcut „unui voevod așa de

mare: „τῷ τοιοῦτῳ μεγάλῳ βοῖβόδα“; apoi se bucură de amicia lui Alexandru-vodă cu însuși împăratul Bizanțului: „καθαράν εἰνοιαν καὶ ἀγάπην καὶ εἰς τὸν ἐκ θεοῦ κράτιστον καὶ ἅγιόν μου ἀυτοκράτορα, τὸν ὑψηλότατον βασιλέα τῶν Ῥωμαίων“.

Alexandru-vodă în același timp era în cele mai intime relații cu Serbi și cu Bulgarii. Din cele două fete ale sale cu Dómnă Clara, pe una el a dat-o în căsătoria lui Vucașin, în urmărege al Serbiei, iar pe cealaltă împăratului bulgar Strașimir. Cu toate acestea, el n'a vrut să ție pe mitropolit nici dela patriarcul serb din Ipek, nici dela patriarcul bulgar din Ochrida, căci privia Țera-Românească ca egală cu Bulgaria și Serbia: egali capi Statelor, egali deci și capi Bisericeilor. Inchinându-se numai de'naintea superiorității împăratului bizantin, el își ceru mitropolit dela patriarcul din Constantinopole. Tot din mândria, după 1359, știind că principii bulgari își prepuneau numelui personal ca un fel de titlu imperial pe „Io“ sau „Ιωαννης“ în memoria marelui împărat Ioniță Asan, Alexandru-vodă l'a adoptat de asemenea, astfel că pe mormintul fiului său Nicolae apare pentru prima oară această titulatură, trecută la următorii Domni ai Țerei-Românești și apoi la Domni Moldovei. Acest „Ioan“ era tot-o-dată, pôte, ca un omagiu adus Constantinopolii, fiind-că ambii împărați de atunci, Paleolog și Cantacuzen, erau de o potrivă Ioani.

Tătarii fiind goniți la 1351, de atunci, în ultimul deceniu al semi-secolareii sale domnii, față cu apropiata mórte, Alexandru-vodă a cređut de cuviință, de sigur prin înțelegere cu kinezii cei-lalți Basarabi, cu voe sau fără voe, de a întări pozițiunea celor trei fii, din cari primii doi erau deja bătrâni.

Pe fiul cel mai mare, Nicolae, Alexandru-vodă și-l'a asociat la tron ca al doilea voevod. Iată de ce dela dinsul Fotino cunosc un crisov domnesc din 1352, și ne mai adaogă, după o cronică inedită, că același principe trimisese 2000 de călăreți peste Dunăre în ajutorul Bulgariei contra Turcilor. După mórtea lui Alexandru-vodă, fiul său Nicolae, în scurtul interval cât a domnit singur, își dedea duplul nume de Nicolae-Alexandru, ceea ce mă împinsese în trecut la greșela de a identifica pe ambii voevođi, cu totul deosebiți unul de altul. Cel mai credincios tovarăș al tatălui său, Nicolae-vodă își perde în istoria aproape cu desăvirșire propria

sa individualitate. Pe mormintul seü inşcripţiunea îl numeşce : „fiul mareluî Basarabă“, şi acésta este deja o biografă.

Pe fiul al doilea, Vladislav, cel mai vitéz din tus-trei, Alexandru-vodă l'a pus peste Carpaţi ca duce al Făgăraşuluî, unde se certă cu Saşii dela Sibiiu pentru hotarele ducatuî de Amlaş şi din care causă în tradiţiunea mănăştirii Tisména la Stefan Ieromonahul el figuréză sub titlul de „craiu al Ardéluluî“.

În fine, pe Radu-Negru, fiul cel mai tinér, Alexandru vodă l'a făcut ban al Severinuluî, ceea-ce în poesia poporană serbă i-a dat porecla de „Severinénul“, după cum o vom vedé mai la vale.

Cea de pe urmă sublimă acţiune saü cel puţin atitudine a mareluî întemeiător al Statuluî Ţerei-Romănesci nu reiese d'a-dreptul din materialul istoric, dar pare a se impune dela sine'si prin concursul împregiurărilor. Moldova fusese fundată înainte de mórtea luî Alexandru-vodă. Coincidenţa o observase deja Fotino. „Bogdan, „voevodul Romănilor din Maramurăs, — űice contimpuranul Ion de „Kikullew, — adunându'si Romăni din acea parte, s'a adăpostit „pe ascuns în űéra Moldovei, supusă corónei regatuluî Ungariei, „dar de de-mult pustiită prin vecinătatea Tătarilor, şi deşi oştirea „ungurésă adesea l'a lovit pe Bogdan, totuşi marele număr de „Romăni aşedându-se acolo, s'a făcut un regat deosebit“. Se întâmplase acésta cam între 1345—1350. La 1345 se începuse şirul luptelor luî Alexandru-vodă contra resturilor dominaţiunii mongolice dintre Siret şi Nistru. Tot de atunci de pe la 1345 se mişcă din sus în direcţiunea Prutuluî Romăniî din Maramurăs contra aceloraşi resturi ale dominaţiunii mongolice. Dela 1352, după definitiva retragere a Tătarilor, Alexandru-vodă stăpănia partea de jos a Moldovei. Noi scim deja (§ 33) că voievođii romăni din Maramurăs erau Basarabi Romănaűeni, plecaűi din Oltenia după 1280, veri cu Romănaűénul Basaraba Mircea-vodă, tatăl luî Alexandru-vodă. Óre nu Basaraba cel devenit Domn al Ţerei-Romănesci, întărit în Moldova dunărenă, indemnăt'a şi ajutat'a pe Basaraba cel din Maramurăs de a se pogori în Moldova cea carpatină? Óre micul voevod Bogdan ar fi putut să susűină desele atacuri unguresci, „per exercitum ipsius regis saepius impugnatus“, dacă nu avea la spate pe marele voevod Alexandru, ajuns a fi „potentissimus princeps“ după mărturia Maghiarilor? Acest Alexandru-vodă, atât de dibaciu în tóte încurcăturile vieűei sale, nu

vedea el óre interesul cel capital pentru noul Stat al Țerei Romănesci de a basarabiză întréga Moldovă? Da, așa este, respunde un fapt documental, care a scăpat pînă acum din vedere. Dela 1343 Alexandru-vodă nu încetase de a fi aliatul cel mai nestrămutat al regelui Ludovic, pe cât timp avusese o neapărată trebuință de ajutorul Ungariei. Ei bine, tocmai în ajunul anului 1360 regele Ludovic și Alexandru vodă se cêrtă, adecă tocmai atunci când Ungaria observă pe Bogdan-vodă.

În 1358 regele Ludovic și Alexandru-vodă erau încă fórte amici. Posedând acum la Dunăre cele două mari porturi Orașul-de-Floci și Brăila, Domnul Țerei-Romănesci atrăgea în acéstă direcțiune comerțul Barsei, pe care însă îl împedecau autoritățile unguresci din Ardél la Pasul Predél și la pasul Buzeu, adecă între rirurile Prahova și Buzeu. Pentru a satisface pe Brașoveni, ceea ce pe prima liniă era interesul lui Alexandru-vodă, regele Ludovic dete la mână Sașilor un ordin: „ut vos cum vestris mercimoniis „et quibuslibet rebus inter Bozam et Prahom, a loco Uz, ubi fluvius Iloncha vocatus in Danobium, usque locum, ubi fluvius Zereth nominatus similiter in ipsum Danobium cadunt, transire possitis libere et sicure“. Puncturile dunărene între Siret și între gura Ialomiței indică direct Orașul-de-Floci și Brăila. Indatorind dară regele Ludovic pe Alexandru-vodă la 1358, cum dară de se turbură prietenia lor imediat de'ndată ce se simte periculósă pentru Unguri mișcarea din Maramurăș a lui Bogdan-vodă?

Alexandru-vodă, după ce domnise vr'o ȝece ani împreună cu fiul seú Nicolae, móre între anii 1360—1362 sau 1363. Efemeră, abia de vre-un an, a fost domnia cea deosebită a lui Nicolae-vodă, inmormîntat la 1364 în mănăstirea Câmpulung sub o pétră cu următórea frumósă inscripțiune, descoperită de d. Tocilescu, dar menționată inexact deja de Fotino:

МЦА НОЕПРІА СІ ДНЬ ПРѢСТАВІСА ВЕ
ЛИКІИ И САМОДРЪЖАВНІИ ГДРЬ ІО НИ
КОЛА АЛЕУАНДРЬ ВОЕВОДА СНЬ ВЕ
ЛИКІГО БАСАМБЖ ВОЕВОДЖ ВЪЛѢ
С Ѡ ОГ ЕН Г ВЪУНДА ЕМЪ ПАМАТ

(† luna noembrie 16 ȝile a reposat marele și autocratul Domn Io. Nicolae Alexandru vovoda, fiul marelui Basarabă vovoda, în anul 6873 indiction 3, fie-ı eternă memoria).

Murind Nicolae-vodă, se urcă pe tron neastimpăratul Vladislav-vodă și 'ndată la 1364, chiar înainte de a părăsi ducatul său de Amlaș pentru a trece în Țera-Românească, amenință Ungaria, dând foc orașelului săsesc Tâlmăciu. Regele Ludovic convoca la Timișoara totă oștirea maghiară printr'un act, care motivează tot-o-dată declarațiunea de războiu lui Vladislav-vodă. Reproduc întreg după Wenzel, cu lacunele în original, pasagiul cel categoric despre dușmănia cea inexplicabilă a lui Alexandru-vodă în ultimii ani:

„Quia quondam (Alexander) Wayvoda Transsalpinus tanquam in-
 „memor beneficiorum a nobis receptorum et ingratus fidem suam et
 „litteras utrobique super certis pactis, censibus et an — — — nostri
 „dominii naturalis nobis debitis inter nos et ipsum initam et ema-
 „natas ipsa adhuc vita mundiali perfruente temerariis ausibus —
 „— — — are non expavit; demumque ipso ab hac luce decesso
 „Ladislaus eius filius pravos mores imitatus paternos, nos tanquam
 „suum dominum naturalem minime — — — ssens, inconsultis
 „nobis et inrequisitis in eadem terra nostra Transsalpina, que iure
 „et ordine geniture nobis debetur, titulum suum fictum erigens
 „in contumeliam Domini, a quo sua debent dependere insignia,
 „in ipsius terre nostre dominium ex perfida voluntate et conni-
 „vencia Olachorum et habitatorum terre eiusdem loco patris —
 „— — — ericus se subrogare . . .”

Se poate stabili dară aci un paralelism între Alexandru-vodă și între Vladislav-vodă, ceea ce din cuvintele regelui Ludovic se citește ușor printre rânduri. Fiul, temperament iute și nepregetat, scote din țigini rebdarea Ungurilor și 'i silește grabnic la luptă pe față; tatăl, foarte diplomat, lucră vrăjmășesce contra coronei sântului Stefan și supărase la culme pe regele Ludovic, căruia în adevăr îi datoră multă recunoștință la nemicirea Tătarilor, dar totuși păstra măiestresce formele, astfel că războiu nu se întâmplase. Care deci putea să fie acea lucrare vrăjmășescă diplomatică din partea lui Alexandru-vodă după 1358, de vreme ce pînă la 1358 inclusiv totul mergea prietenesce? Bogdan-vodă, Basarabă cel Românățen din Maramurăș, susținut puternic pe sub mână fără ostentațiune de către Alexandru-vodă, întemeiază Moldova, scutură suveranitatea Ungariei, și toate sbuciumările protivnice ale regelui Ludovic au ramas deșerte. Moldova era atunci numai „țera de sus”, pe când „țera de jos” în mare parte, cucerită dela Tătari, aparținea de o cam dată Muntenilor.

Logica întemeierii Moldovei mi se pare a fi foarte lămurită. În curs de abia de o jumătate de secol după 1280 relațiunile nu s'au putut întrerumpe și a se uita între Basarabiî Românășeni cei remași în Oltenia și între cei pribegiți în Maramurăș. Este probabil că Mircea vodă la 1308 nu fără concursul verilor sei Bogdănesci trimisese pe regele Ottone în Galiția anume prin Maramurăș. La 1345, când s'a aușit despre strălucita victoriă a lui Alexandru-vodă asupra Tătarilor celor din Moldova, Basarabiî din Maramurăș s'au încercat a se folosi la rindul lor, apucând regiunea învecinată, adecă Moldova nordică propriu ăisă. La început însuși regele Ludovic îi indemnă, sau cel puțin nu se împotriviă, la acăstă mișcare, cu atât mai virtos că unii din ei erau de de-mult cunoscuți prin devotamentul lor Ungariei. Alexandru-vodă însă a paralisat așteptările regelui Ludovic, împingând tendința cea anti-maghiară a lui Bogdan-vodă și ajutând'o din ce în ce mai energic, ast-fel că pe la 1360 Moldova nu mai putea să fie ungurăscă, iar Curtea dela Buda se făcu foc de supărată pe Domnul Țerei-Romănesci. . .

Născut pe la 1280, Alexandru-vodă veduse voevodatul oltelesc sfășiat între ortodoxi și între catolici, ba chiar din nămurile lui fiind siliți o samă a fugi în Maramurăș, iar din corpul Munteniei erau unite cu Oltenia numai Teleormanul și Vlașca. În timp de mai bine de 50 de ani, având a se bălăbani cu colosalul regat unghuresc și cu colosala putere a Tătarilor, el a biruit tôte, a întins hotarele pînă la Prut, dacă nu pînă la gurile Dunării, a construit orașe, cetăți și porturi, a organizat biserica ortodoxă și a mulțumit pe cea catolică, a fraternizat cu suveranii Bizanțului, Ungariei, Bulgariei și Serbiei, a întemeiat puternicul Stat al Țerei-Romănesci și a lucrat tot-o-dată la întemeierea Statului Moldovei. În întreaga istoriă a Românilor a fost domnirea cea mai fecundă în rezultate neperitóre. Iată cine a fost Negru-vodă cel mai mare, „marele Basarabă“ după cum se chiamă el pe mormintul fiului sei. Peste doue-ăeci de ani după mórtea acestui Negru-vodă, pe la 1389, în occidentul Europei România purta tot încă viú numele de „țera lui Alexandru“, „la terre d'Alexandre de Basserat en Abblaquie“ în manuscriptele celebrului Philippe de Mézières.

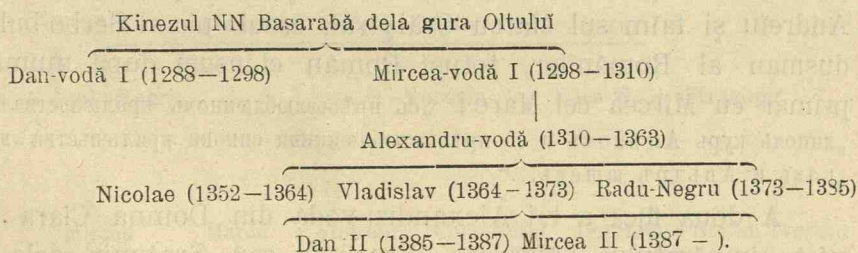
§ 38. Familia lui Alexandru-vodă și némul Dómnei Clara.

Bibliografia: Archiva istorică t. I. 1 p. 37. — Histoire critique des Roumains p. 101. — *Fridvaldszki*, Reges Ungariae Mariani, Vienae 1775 in-4 p. 80–84. — *Muglein* in Kovachich, Sammlung kleiner Stücke, Ofen 1805 in 8 t. I p. 26. — *Folino*, 'Iscopia t. II p. 16. — *Tunuslii*, trad. Sion p. 128. — *N. Densușianu*, Documente t. I v. II p. 158 sq., 198 sq., 222. — *Miklosich*, Monumenta Serbica p. 180. — *C. Jireček*, Българскій царь Срацимиръ, in Периодическо списание, 1882 t. I p. 39, cfr. Gesch. d. Bulgaren p. 356. — *Venelin*, Влахо-Болгарскія граматы, Petersb, 1840 in-8 p. 11. — *Eder*, Observationes criticae, Cibinij 1893 in-16 p. 53. — *Engel*, Gesch. d. Wallachey t. I p. 147. — *Heliade-Rădulescu*, La înmormintarea lui Ioan Văcărescu, Bucuresci 1863 in-32 p. 5. — *A. Odobescu*, Poeții Văcăresci, in Revista Română t. I 1861 p. 488. — Genealogia Cantacuzinilor, in Bucumul 1863 No. 27 p. 108. — *Pușcariu*, Date istorice t. II p. 409. — *Șincai* ad an. 1372 — *Teutsch-Firnhaber*, Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens. Wien 1857 in-8 p. LVI, LXVII, 2, 137, 138, 142, 192, 203 sq. — *B. Orbán*, A Székely, föld, Pest 1871 in-4 t. III p. 142, t. V p. 62, 107. — Chronicon Budense p. 50. — *Nagy Ivan* etc.

Murind după 1360, Alexandru-vodă își vedea în giurul său o numărósă familiă, din care măricei deja erau și nepoții sei Dan și Mircea.

Aci este locul cel mai potrivit de a imbrățișa într'o panoramă și de a completa după putința genealogia Basarabilor Românățeni pînă la finea secolului XIV, înlăturându-se din lipsă de material pe cei plecați la Maramurăș.

Prima schiță și fără femei, începându-se prin doi frați Dan și Mircea și terminându-se prin alți doi frați Dan și Mircea, strănepoți ai celor-lalți :

Alexandru-vodă a fost căsătorit de doue ori. Tinăr, înainte de 1310, el luase pe fiica kinezului Ivancu Basarabă din Dolj, rudă cu foștii voievođi Mihaïu Liténul și Bărbat. Numele ei nu e sigur. După Genealogia Cantacuzinésca ea se dicea Chiajnă, ceea ce slavonesce însemnéză numai „fiica Kinezului“ : „Княжна principis filia“. După fântâna lui Fotino și a Tunusliilor se póte admite numele Margarita saú Marghita.

Din acea primă căsătorie rămăseseră lui Alexandru-vodă doi fii, Nicolae și Vladislav, cari erau flăcăi pe la 1330, când ajutau pe tatăl lor în lupta contra regelui Carol-Robert.

Ce-va înainte sau ce-va în urmă, Alexandru-vodă fiind văduv, luă în a doua căsătorie pe o străină catolică numită Clara, cu care a avut trei copii: două fete și pe un al treilea cel mai mic fiu Radu-Negru.

Despre fiicele lui Alexandru-vodă în specie fântâna cea fundamentală este bulla lui Urban V din 1370, adresată Dómnului Clara: „nobili mulieri Clare, relictæ quondam Alexandri Wayvode in Wlachia vidue“, pe care Papa o laudă pentru că ea întórse la catolicism pe fiica sa împărătésa Bulgariei: „Imperatricem Bulgarie Illustrem natam tuam“, și o îndémnă a converti de asemenea pe cea-laltă fiică regina Serbiei: „alteram natam videlicet Ancham reginam Servie Illustrem“. Într'o bullă ulterioară din același an Papa scrie lui Vladislav-vodă, fiului vitreg al Dómnului Clara, bucurându-se că dinsa lucrăză cu rîvnă la respândirea catolicismului în Tera-Românescă: „catholicorum et religiosorum virorum, quorum multi „in tuo dominio, presertim ex operatione dilecte in Christo filie „nobilis mulieris Clare, noverce tue...“

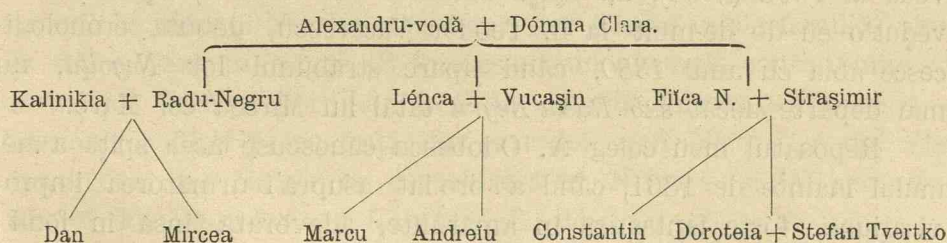
Din cele două fiice ale lui Alexandru-vodă, una era nevêsta regelui serbesc Vucașin. Bulla papală o numesce „Ancha“, de sigur însă era Lénca, fiind-că îi dîce „Aléna“ însuși Vucașin într'o diplomă chiar din anul 1370, unde menționéază și pe doi fii ai lor: Andreiu și faimosul Marcu Craișorul, eroul epic al Serbo-bulgarilor, dușman al Românilor, totuși Român el-insuși după mamă, vèr-primar cu Mircea cel Mare: „съ прѣвзлюбленномъ кралиевства ми кра- „лицомъ курь Алѣномъ и съ прѣвзлюбленними синови кралиевства ми Мар- „комъ и Аньдрѣ ишемь...“

A doua fiică a lui Alexandru-vodă din Dómnă Clara era nevêsta împăraturii bulgăresc Strașimir sau Srașimir dela Vidin. Numele ei nu se cunósce, și 'n zădar l'a căutat d. Jireček. Se scie că ea avusese doi copii, pe Constantin mort în Serbia la 1422, și pe Doroslava sau Doroteia, căsătorită ce-va înainte cu regele Stefan Tvertko al Bosniei, vèră-primară cu Mircea cel Mare.

Alexandru-vodă permitea Dómnului Clara de a catolici pe amîndouă fetele, deși pe una ea n'a putut'o convinge; ori-cum însă Domnul a luat o înțelptă măsură așa dîcînd de asigurare orto-

doxă pentru băiatul său Radu-Negru, căsătorindu-l cu o Bizantină, care de sigur nu va fi trăit pré-bine cu sócră-sa cea catolică. Se pare că Dómna Clara se împacă mai puțin cu propriul său fiu decât cu fiul cel vitreg Vladislav-vodă. De aceea Papa Urban V nici nu vorbește Dómnei Clara despre fiul ei, devenit ortodox înflăcărat, negreșit grațiă covârșitórei înriuriri a nevestei sale Gréca Kalinikia, muma lui Dan-vodă și a lui Mircea cel Mare, acesta din urmă menționând-o anume într'un crisov pintre bine-făcétorii mănăstirii Tisména : „и водѣницѣ що е приложила монастирю мати господства ми госпожа Калиникія...“ Numele femeiesc Kalinikia era întrebuițat exclusiv la Bizantină. Alexandru-vodă fiind prieten personal cu Grecul Iacint Kritopol, pe care 'l își adusese la 1359 ca mitropolit al Ungro-vlachiei, este de cređut că prin mijlocirea acestuia se va fi însoțit Radu-Negru cu Dómna Kalinikia, Grécă fără indoelă în orice cas, póte chiar din familia imperială bizantină, o Paleologină sau o Cantacuzină, nu se scie de o cam dată. Dan-vodă, primul fiu al Dómnei Kalinikia, cată să fi fost cel puțin de vr'o 25 de ani la 1385, când s'a urcat pe tron, astfel că însurătórea lui Radu-Negru se urcă la anii 1359—1360, tocmai atunci când Alexandru-vodă se afla în désă corespondență cu împératul Ion Paleolog și cu patriarcul ecumenic Calist I.

În acest mod noi dobândim următórea spiță genealogică mai completă despre a doua căsătóriă în specie a lui Alexandru-vodă:

Intréga posteritate a lui Alexandru-vodă, din care Nicolae și Vladislav din prima căsătóriă se stinseră fără urmă, a fost datorită nevestei a doua, străina cea catolică Dómna Clara; și tot ei s'a datorit în același timp întinsa rețea de alianțe a Țerei Românesce în secolul XIV cu Bulgaria, cu Serbia, cu Bosnia și cu Bizanțul. Cine óre să fi fost dară acea Dómna Clara, muma lui Radu-Negru, bunica lui Mircea cel Mare și a Crăișorului Marco, aceia cătră care

se adresă d'a-dreptul Papa Urban V și care avea o mare trecere chiar la Vladislav-vodă, deși îi era mumă-vitregă?

Voiu începe prin a da un răspuns aprioric, după care voiu procede apoi a'l demonstra.

Dómna Clara, a doua nevestă a lui Alexandru-vodă, era o Maghiară, nepóta puternicului senior transilvan Micud, óre-când Ban unguresc al Severinului, din antica familiă Kukenus, a căriia descendință actuală românescă este némul Văcărescilor.

În secolul trecut era deja cunoscută vechea tradițiune despre originea Văcărescilor din țera Făgărașului și stema lor cea nobilitară represintând o cetate óre-care. Despre acéstă particularitate vorbesce la 1803 Eder, după care apoi Engel la 1804. Amin-doi presupuneaú că străbun al Văcărescilor va fi fost Magistrul Ugrin cel vestit dela 1291, pe care ei îl consideră ca Român: „Ugrinus Valachus“, „ein gebuhrner Walach Namens Ugrinus“. Nu o dată pe acel Ugrin, mare dușman al Basarabilor, eú l'am pomenit în cursul operei de față. Fie Român, fie ne-Român, fie din Făgăraș sau de pe aîuri, faptul este că nici un Ugrin n'are a face cu tradițiunea cea propriă a Văcărescilor, cari aú putut să'l bage în genealogia lor *post festum*, luându-se mai târziu după Eler și după Engel. Ugrin este o personalitate istorică dela 1291 sub Dan-vodă, mai figurând încă o dată în istoria română sub Mircea-vodă la 1308 (§ 35), iar spița némului Văcărescilor, așa cum am vădut'o eú de de-mult la d. Teodor Văcărescu, debută cronologicesce abia cu anul 1380, când apare străbunul lor *Negoită*, nu mai departe decât *sub Radu-Negru* tatăl lui Mircea cel Mare.

Reposatul meu coleg A. Odobescu cunoscuse acea spiță a némului înainte de 1861, când a brodat asupra'í următórea improvisațiune, fórte fantastică în amărunte, adevărată însă în fond: „Pintre tovarășii lui Negru-vodă se dice că ar fi fost și junele „Negoită, Domnesc Cocon al lui Dan, Voevodul Făgărașului și „nepot de soră al căpeteniei Românilor; acesta întemeiă sate și „biserici doué-spre-dece pe malurile Dimboviței cuprinse de dinsul; „el avú șése fete și doi feciori, Radul și Șerban, cărora le lăsă „moștenire, cu numele de Văcăresci, scutul părintesc ce purta „gravat pe dinsul Cetatea Făgărașului...“ Mai departe Odobescu vorbesce despre: „un urmaș al Coconului Negoită, Radul „Comisul“.

Cu același mîed adevărat ca și la Odobescu, Heliade dicea la 1863 pe mormîntul lui Ioan Văcărescu: „Venii a vorbi de Văcă-
„resci în genere. Originea acestei familie ilustre în istoria noastră
„este din Făgăraș; străbunii reposatului trecură de peste Carpați
„o dată cu duca de Făgăraș Radu-Negru, descendentul Nigerilor
„Basarabi, și fură dintre primii fundatori ai Domniatului Roma-
„niei. . .“

Data 1380, atribuită lui Radu-Negru într'o genealogiă a Văcărescilor scrisă înainte de 1860, este foarte remarcabilă din punctul de vedere al criteriului, căci ea eră cu totul în desacord cu Radu-Negru cel dela 1290 din cronica muntenescă cea admisă de Engel, și deci data 1380 nu putea să fi fost imaginată ad-hoc. Data 1380 pentru Radu-Negru a fost stabilită prima oară în a mea *Istoria critică* la 1873. Pînă atunci nici un istoric român sau străin nu susținuse acea dată. Este dară pe deplin autentificat punctul cel de plecare al genealogiei Văcărescilor, în care ni se infățișeză ca cel întâiu străbun la 1380: Negoită Coconul din Făgăraș, rudă cu Radu-Negru, adecă patru elemente de desbătut:

- 1°. Negoită;
- 2°. Coconul;
- 3°. Făgărășen;
- 4°. Rudă cu Radu-Negru.

Négu, *Négoe*, *Negoită*, este o formă poporană pentru obicînitul nume creștin Nico=Nicolaus. La țeranî un Négoe își serbeză numele la sfântul Nicolae. Când sînt doi Nicolai într'o familiă, unul se diferențiază în Négoe. E interesant un exemplu contimpuran cu strămoșul Văcărescilor. La 1371 din familia boierescă oltenescă a Zărnescilor fiind patru frați, din cari doi erau Nicolai și doi Vladislavi, cei doi Nicolai se deosebiseră în Négoe și Nicolaus, iar cei doi Vladislavi în Layk și Ladislaus.

Ce-va mai anevoe este de a explica pe *Coconul* cel acățat la *Negoită* în genealogia Văcărescilor. Cuvîntul nu are sensul de „enfant“ sau de „fils“, după cum este în frasa lui Odobescu: „Domnesc Cocon al lui Dan Voevodul“, căci Negoită nu putea să fie fiu al lui Dan-vodă, de vreme ce tot la Odobescu ni se spune că prin alianță femeescă el era „nepot de sor“ lui Radu-Negru, pe când Dan-vodă era tocmai fiu al acestuia. A fi cine-va „nepot de fiu“ și „nepot de sor“ pentru una și aceeași persónă este o absurditate. Cocon dară nu însemnă „enfant“ sau „fils“, ci este numai dóră

porecla saŭ numele de familiă al lui Negoită. Némul Văcărescilor dară se numia la început Coconî saŭ Coconesci, înainte de a se fi ȝis după o moșă boieră *ot-Văcăresci*, ceea ce apare în documente abia pe la finea secolului XVI.

Limpeȝindu-se acum începutul genealogiei Văcărescilor: 1380, Nicolae Cocon din Făgăraș, o rudă prin alianȝa cu Radu-Negru,— e peste puțină de a nu se deștepta imediat bănuela: óre nu cum-va era din aceiași familiă cu Dómna Clara, muma lui Radu-Negru? In acest cas Nicolae Cocon ar fi înrudit și cu Vladislav-vodă, deși mai departe decât cu Radu-Negru, orî-cum însă tot consângén, „consanguineus“, Vladislav fiind legat prin sânge patern cu Radu, care era legat prin sânge matern cu Nicolae Cocon, iar după dreptul canonic legătura prin tată și prin mumă se califică de o potrivă „consanguineitas“.

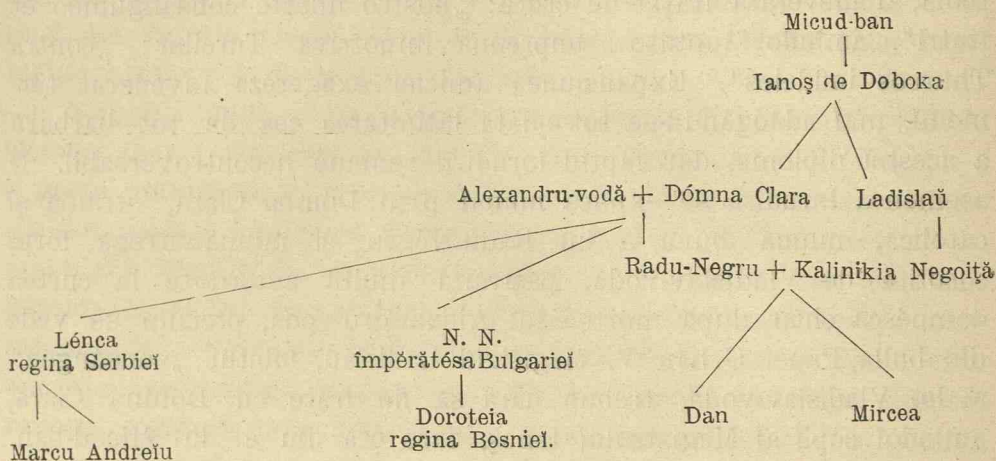
Trec d'a-dreptul la demonstraȝiunea cea documentală, pe care mă mir că n'a observat'o încă niminea și pe care nici eŭ-insumi n'o observai în trecut, măcar-că documentul în cestiune a fost de de-mult cunoscut tuturor. Mărturisind aci o scăpare din vedere, pe care nu mi-o iert eŭ-insumi, profit de aceiași ocasiune pentru a mai mărturisi din parte'mi o grosolană greșelă, pe care am comis'o o-dată, când mă alunecai de a confunda pe cei doi socri ai lui Alexandru-vodă, adecă pe Ivancu Basarabă cu Ianoș de Doboka. Erorile analizei se rectifică prin sintesă, căci numai sintesa completéză lacunele. In istoriă, în filologiă, în filosofă, în sciinȝele fisico-naturale, pretutindenă progresul se operéză prin sintesă peste sintesă concentrică, din ce în ce mai vastă.

Cea mai importantă diplomă dela Vladislav-vodă este actul de donaȝiune din 1372, depus óre-când în arhivul mănăstirii catolice din Cluj, de unde în secolul trecut l'a copiat Kornides și l'a publicat tot atunci Frivaldszky. Vladislav-vodă dăruiesce tîrgul Șercaia și mai multe sate, tóte în țera Făgărașului: „in terra Fuguras prope Alt“, boierului Magistru Ladislaŭ, fiul Magistrului Ianoș de Doboka, nepotul lui Mikud-ban: „magister Ladislaus, strenuus miles, filius quondam Ianus Meister de Dobka, nepos Mikedbani“, pe care de vr'o cincî saŭ șese orî il numesce iubit și credincios consângén al seŭ: „noster consanguineus dilectus et fidelis“, apoi il mai face carne, sânge și ném al seŭ: „noster caro et sanguis et genitura“, mai repetă éráși despre legătura consangenităȝii: „propter consanguinitatis connexionem qua ligati sumus“. Afară de

înrudire, Vladislav-vodă arată acestui străin o nemărginită prietenie, o adevărată frăție de cruce: „nostro dilecto consanguineo et fratri“, amândoi luptători împreună împotriva Turcilor: „contra Thurcos infideles“. Expansiunea amicitiei exagerază învederat termenii, mai adăogându-se tot-o-dată latinitatea cea de tot barbară a acestei diplome, dar faptul înrudirii rămâne necontroversabil. O asemenea înrudire se explică numai prin Dómna Clara, străină și catolică, muma bună a lui Radu-Negru și muma-vitregă foarte socotită de Vladislav-vodă, păstrând multă autoritate la curtea domnescă chiar după mórtea lui Alexandru-vodă, precum se vede din bulla Papei Urban V. Magistrul Ladislaü, iubitul „consângén“ al lui Vladislav-vodă, trebuie dară să fie frate cu Dómna Clara, amândoi copii ai Magistrului Ianoș, care era fiu al lui Micud-ban. Ceea ce mai întăresce această concludsiune este că în diploma din 1372 noi regăsim pe însuși Negoită cel din capul genealogiei Văcărescilor, Făgărășén și rudă de aprópe cu Radu-Negru: „si et „quando ipsum Ladislaum de Dobka, filium Janus Meister de Dobka, „nepotem Miked Bani, praedictum contingeret transire universae „carnis viam, Nicolaus filius ipsius Ladislai de Dobka etc.“ Acelui Negoită i se asigură moștenirea moșiilor părintesci celor din țera Făgărașului.

În diploma lui Vladislav-vodă trebuie explicat în parentesă o particularitate: predicatul nobilitar „de Dobka“, dat lui Ianoș, iar prin urmare independente de satul Dobka din țera Făgărașului, care se dăruiesce pentru prima óră lui Ladislaü și nu aparținuse de loc înainte tatălui său Ianoș, ba chiar se ăice explicit că în trecut acel sat era proprietatea unui Várnáv: „villam Dobka cum „omnibus suis iuribus et pertinentiis, quemadmodum possidebant „et in possessione habebant olim filii Barnabae“. Predicatul corect al familiei lui Ianoș nu este „de Dobka“, ci „de Doboka“, după numele vechiului castel Doboka în Săcuime, în regiunea căruia Micud-ban stăpânia o mulțime de moșii. De almintrelea baronul Órbán a îndreptat deja de de-mult forma cea reü citită a predicatului.

Să întregim dară filiațiunea de mai sus a lui Alexandru-vodă:

Deci Negoită, nepot de frate al Dómnei Clara, eră văr-primar cu Radu-Negru, unchiu prin alianță lui Dan-vodă și lui Mircea cel Mare, „consanguineus“ ca și tatăl său Ladislău cu întreaga familie a lui Alexandru-vodă. Văcărescii mă preocupă exclusiv în privința acestui Negoită Cocon dela 1380. Dela anul 1560 în jos, amicul meu d. Stefan Grecénu a urmărit descendența Văcărescilor cu obicnuita petrunderă în eraldica română. Pentru a termina cu demonstrațiunea de față, cată să mai lămuresc porecla Cocon, prin care se va verifica definitiv filiațiunea lui Negoită cu străbunul său Micud.

Micud purta titlul „Ban“ fiind-că ocupase funcțiunea de „Ban al Severinului“, „banus de Zeurino“ din partea Ungariei, anume între anii 1275—1279, atunci când Mihaïu-vodă Litéul domnia în Oltenia. Tatăl său se numia tot Micud, având titlul de conte: „comes Mykud“. Numele de botez al lui Micud-ban era Stefan, după cum se vede într'un act din 1276, pe care Teutsch și Firnhaber l'au publicat greșit sub anul 1176, unde se vorbește despre nisce proprietăți în Săcuime: „possessionis Zent Myklos magnifici domini Stephani Mikud bani...“ *Mikud* dară nu este decât un fel de poreclă. Adevăratul însă nume de familie ne apare într'un act din 1288: „Nos Mykud banus filius comitis Mykud de genere Kukenus-rennolth“. În „Kukenus-rennolth“ sînt doue numi intrunite prin alianță a doue familie maghiare deosebite, amîndouă de originea spaniolă: Kukenus și Rennolth. Despre ambele la un loc vorbește Chronicon Budense din secolul XV: „Kikinus et Renoldus Hispani. Kyquini quidem et Rynaldi origo

„est de Hispania, cum regina Margaretha coniuge Bele Regis filii „Zaar Ladislai Pannoniam adeuntes“, adecă nesce seniori spaniolii așeđați în Ungaria pe la anul 1160. Tot așa la Enric de Muglein, cronicar mai vechiu din secolul XIV: „Kugnyn und Rynoldi gesleht ist van Hyspanien“. Numele de familie a lui Negoită era dară Kukenus, pe care Româniî nici nu puteau să'l popularizeze la noi altfel decât prin Cocon, ca și când ar însemna „enfant“ sau „fils“, cu atât mai mult că porecla aceleiași familie era Mikud, așa de asemănată cu vorba românească mic sau micuț.

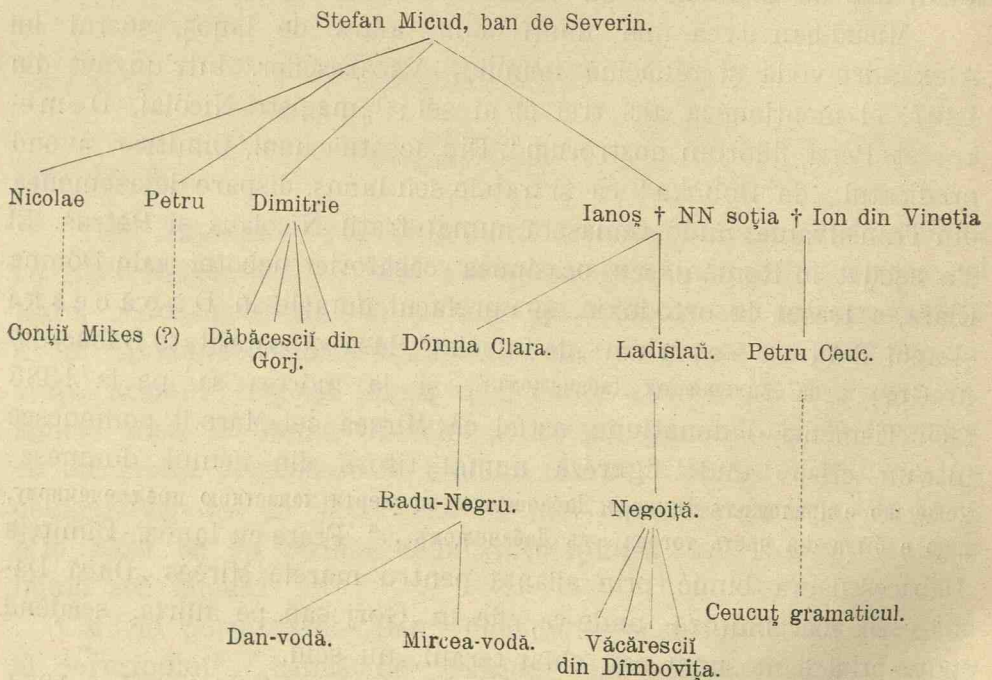
Micud-ban avea mai mulți copii, afară de Ianoș, socrul lui Alexandru-vodă și rădăcina nămului Văcărescilor. Într'un act din 1297, el menționează alți trei fii ai seî: „magistri Nicolai, Demetri et Petri, filiorum nostrorum“. Din aceștia unul, Dimitrie, având predicatul „de Doboka“ ca și fratele seî Ianoș, dispăre de asemenea din Transilvania, unde remaseră numai frații Nicolaus și Petrus. El s'a așeđat în România cu ocaziunea căsătoriei nepoței sale Dómna Clara, a trecut la ortodoxia, și-a prefăcut numele în Dăbăceski și apoi Dăbăcescu din „de Doboka“, lăsa o posteritate Dăbăcesci în Gorj: „на Жалеши оу Дабачещомъ“, și la mórtea sa pe la 1385 făcu Tismenei o donațiune, astfel că Mircea cel Mare îl pomenesce într'un crisov unde figură numai titorii din nămul domnesc: „еще що е приложилъ Димитръ Дабачещкы на смерти монастырю предреченному, „що е была 4-а часть тогова отъ Дабачещохъ...“ Frate cu Ianoș, Dimitrie Dăbăcescu era bunic prin alianță pentru marele Mircea. Dacă Dăbăcescii mai ființeză unde-va, fie în Gorj sau pe aiuria, scăđend póte printre moșneni sau chiar țeranî, nu știu.

Genealogia Dómnei Clara se mai póte completa. La 1374 Ladislau de Doboka, tatăl lui Negoită, cumpăra o bucată de pămînt în țera Făgărașului dela un frate al seî uterin: „fratri suo cutterino“, anume „Petrus dictus Chewgh filius Ioannis de Venche“, adecă — transcriindu-se din ortografia ungerescă cea medievală — „dela Petru đis Ceug fiul lui Ion de Vineția“. Urméza dară că muma lui Ladislau de Doboka luase în altă căsătorie pe un Făgărășen Ion din satul Vineția, din care s'a născut Petru Ceug, mai bine Ceuc. Familia Ceug mai există în Țera-Românească în secolul următor. Un crisov dela Vlad-vodă din 1483 e scris în Tirgoviște de gramaticul Ceucuț, deminutiv din Ceuc: „азъ Чеукуд граматик“.

Afară de Ianoș de Doboka și de Dimitrie Dăbăcescu, eu n'am atins pe cei-lalți doi fii ai lui Micud-ban: Nicolae și Petru,

„Miklos mester és Péter, Dobokai Mikud bán fiai“ la baronul Orbán. Ei vor fi remas în Transilvania printre Săcuți. Dintr'înșii se crede a se fi tras acolo familia maghiară cea contală Mikes, a căriia descendență totuși nu e de loc argumentată. După cunoscutul genealogist unguresc Ivan Nagy, conții Mikes se urcă abia la anul 1500.

Iată deci genealogia finală a Dómnăi Clara :

§ 39. Vladislav-vodă.

Bibliografia : *Istoria critică* p. 22, 30, 45, 128, 139 sq.—*Histoire critique des Roumains* p. 58 sq., 104 sq.—*Etymologicum magnum*, v. 2 Ban.—*Basarabi* p. 14.—*N. Densușianu*, *Documente* t. I v. I p. 132, 136, 144, 148, 150, 158 sq.—*Katona*, *Historia critica* t. X, p. 393 sq., 540 sq.—*Engel*, *Gesch. d. Wallachey* t. I, p. 151, 153 sq.; cfr. idem, *Gesch. v. Serwien* p. 319, 321.—*Șincai* ad. ann. 1309, 1368.—*Trausch*, *Regesten siebenbürgischer Urkunden*, MSS, în biblioteca Evangelică din Brașov; cfr. *National-Archiv* din Sibiu, MSS. U. III, 192.—*A. Xenopol*, *Istoria* t. II, p. 81 sq.—*Tunuslii*, trad. Sion p. 128.—*Fotino*, *Γροπία* t. II, p. 17.—*C. Jireček*, *Gesch. d. Bulgaren* p. 327 sq.—*Fessler*, *Gesch. v. Ungarn*, ed. Klein t. II, p. 150, 154 sq.—*Assemani*, *Calendarie ecclesie universae*, Romae 1755 in-4 t. Vv. I p. 61.—*Farlatti*, *Illyricum sacrum*, Venetiis 1818 in f. t. VIII p. 242.—*Miklosich-Müller*, *Acta patriarchatus* t. I, p. 535 sq. t. II p. 19, 312, 494, 519 etc.—*Venelin*, *Влахоболгарскія граматъ* p. 5.—*Bogišić*, *Народне pjesme*, Belgrad 1878 in-8 t. I, p. CXXIII, 126.—*Karadžić*, *Српске pjesme* t. III, p. 54.—*Miletjević*, în *Гласник* t. XXI

p. 37. — *Cipariu*, Acte și fragmente p. XII. — *Golubinski*, Краткіи очеркъ p. 173, 222, 350 sq., 668. — *Bellanger*, La Kéroutza, Paris 1846 in-8 t. II p. 443 sqq. — *Mauro Orbini*, Il regno degli Slavi p. 471 sq. — *Stefan Ieromonahul*, Viața lui Nicodim, Buc. 1883 in-8 p. 17 sqq. — *Thurocz*, etc.

După ce cunoscem pe Alexandru-vodă, lucrarea mea este aproape terminată, căci avem pe Negru-vodă întreg. Fiii sei Vladislav și Radu îl completează numai în nesce direcțiuni trase deja de către tatăl lor.

La urcarea sa pe tron, Vladislav-vodă eră de peste cinci-deci de ani. Incepând dela omerica luptă contra regelui Carol-Robert la 1330, el luase parte la mai toate faptele lui Alexandru-vodă și fusese însărcinat în specie după 1352 de a cărmui ducatul Făgărașului. Murind fratele său Nicolae-vodă la 1364, el se pogori de acolo la Câmpulung și la Argeș, întocmai ca tradiționalul Negru-vodă; și ceea-ce mai concurse de a'î mai întări acest epitet, este că forma poporană a numelui Vladislav eră *Laïotă* sau *Laïcu*, după cum îi diceau și străinii, iar românește *laïu* este sinonim cu negru.

Ca și despre Alexandru-vodă, cronica muntenescă este aci aproape mută. Nicî fântănele lui Fotino nu adaogă nimic de astă dată, de cât numai dóră confusiunea între trei principii omonimi contimpurani cu totul deosebiți: Lațco sau Vladislav-vodă din Moldova, Laïotă sau Vladislav-vodă din Țera-Românească, și un voevod transilvănen Latzkofi, adecă unul din fiii lui Ladislaū Apor. Fotino a putut cum a sciut să descurce pe Laïotă-vodă de către cei-lalți doi, dar pe cei-lalți doi i-a mai încălțit și mai reū el însuși, ceea-ce totuși nu mă interesază.

Omonimitatea între voevodul Ladislaū Apor din Transilvania, unde locuiaū Români, și între Vladislav-vodă din Țera-Românească, care stăpâniă peste o parte din Transilvania, acéstă omonimitate atât de complicată a dat nascere unei alte confuziuni mai seriose decât aceea din Fotino. Faptul istoric documental este că Ladislaū Apor fusese socru al regelui serbesc Stefan Uroș dela Decian, — veđi mai sus ș-ful 35. De aci Luccari s'a alunecat în qui-pro-quo de a face pe Vladislav-vodă socru al regelui serbesc Stefan Uroș cel tînăr: doi Stefanî Uroși și doi Vladislavi identificați fără cale. Greșela intro-

ducându-se în unele cronicе serbesci posterioare, mirésa fiind numită când Slava, când Elena, de'ntăiu Engel a primit'o cam cu îndoelă, apoi Șincai cu tot-dinadinsul, fără ca să mai vorbim despre Mauro Orbini, despre Du Cange, despre Gebhardi și alții, pôte chiar eü-insumi altă dată în total saü în parte, toți întemeiați pe aceiași primă eróre, pe când nici o probă temeinică nu există. Tot așa nu există nici o umbră de dovadă că: „în anul 1368 „Laico s'a sculat cu resboiu asupra lui Vucașin pentru uciderea „ginerelui seü Stefan Uroș“, ceea-ce Șincai afirmă din Engel, iar Engel invocă fără nici o lămurire o fântână obscură neargumentată: „ein serwischer Rodoslow“. Nici un resboiu contra Serbilor n'a avut Vladislav-vodă, nici o fiică nu se scie să fi avut, ba nu se scie nici dacă a fost saü n'a fost însurat. Dela 1230 pină la 1380, după câte sciu eü, Romăniü nu s'aü bătut cu Serbiü decât o dată contra lui Stefan Milutin sub Bărbat-vodă și o dată contra lui Stefan dela Decian sub Alexandru-vodă, ambele resboie prin alianță cu Bulgariü, cari aü fost de o potrivă bătui.

Inlăturându-se dară din capul locului elementele cele false, să intrăm în istoria cea veridică a lui Vladislav-vodă.

Chiar înainte de a trece Carpații pentru a'și cuprinde scaunul domnesc, în novembre 1364, Vladislav-vodă din țera Făgărașului intră în Sylva Blacorum saü ducatul de Amlaș și se opri aci pentru a pedepsi, mai întâiu de tóte, némul faimosului conte Konrad de Tălmăciu, marele dușman al Basarabilor și a căruia posteritate nu încetă de a rădica mereü, din când în când, pretențiunii asupra Loviștei din Valcea. Despre acea familiă a se vedé mai sus ș-ful 27. La Tălmăciu în mănăstirea catolică Sân-Nicolae se păstrău tóte documentele contelui Konrad și ale urmașilor seü, cari se laudaü neconținut cu drepturile lor cele teritoriale. Vladislav-vodă a năvălit în Tălmăciu și a dat foc mănăstirii, din care n'a mai remas pétră pe pétră: „quod claustrum per Layk Wayvodam Transalpinum crematum „extitisset, in quo claustro omnes literae et instrumenta combusta „et cremata extitissent“, atestă un act ulterior din 1369, când familia contelui Konrad avea trebuință de a'și susține un proces și nu mai găsia documente. Dela 1365 pină la Decembre 1369 Romăniü n'aü atacat de loc pe Unguri, ast-fel că actul în cestiune se rapórtă cu certitudine la un eveniment din anul 1364. Prin arde-

rea Tălmaciului Vladislav-vodă aducea Ungariei o infruntare atât de cutedătoare, încât regele Ludovic s'a grăbit a'și chiama oștirea imediat la Timișoara pentru a porni războiul asupra Țerei-Românesci. În acel manifest de convocare Vladislav-vodă este acuzat de a'și fi dat șiie titlul regal: „titulum suum fictum erigens in contumeliam Domini, a quo sua debent dependere insignia“. Așa înțelege și Fessler: „Wlaiko ging noch weiter und legte sich ohne Vorwissen seines Oberherrn den königlichen Titel bei“. Această acuzațiune e foarte interesantă, căci în tradițiunea mănăstirii Tisména la Stefan Ieromonahul Vladislav-vodă e numit tocmăi „craul Ardélului“, și vom vedé mai jos că și străinii contimpurani îi diceau une-orî „Rex“. Regele Angliei era pe atunci vasal al regelui Franciei pentru posesiunile sale continentale, și decî nimic nu împedea pe Domnul Țerei-Românesci de a fi „rege“ și tot-o dată de a recunósce suzeranitatea Ungariei pentru ducaturile cele de peste Carpați. Nu titlul dară supéra în realitate pe regele Ludovic, ci călcarea vasalității prin arderea Tălmaciului. Proclamațiunea de războiu se făcuse la 5 Ianuarie 1365, nici două luni încă după mórtea lui Nicolae-vodă, iar convocațiunea oștirii se fixă pe 24 Februarie. Pripă mare! Dar Ungurii nu s'aũ zorit de a merge înainte decât numai dóră pe hărtiă, aducédu'și a-minte, pe semne, catastrofa dela 1330, fiul lui Carol-Robert ferindu-se de o pățaniă ereditară dela fiul lui Alexandru-vodă. Lăsând la o parte Oltenia, regele Ludovic a trecut Dunărea și a isbit pe neașteptate Bulgaria occidentală, unde domnia cumnatul lui Vladislav-vodă. Vidinul fu luat și Strașimir împreună cu nevasta sa cea Româncă aũ fost duși amindoi robi în Croația, iar în cetate s'a aședat un Ungur cu titlul de „Capitaneus civitatis et districtus Budiniensis regni nostri Bulgariae“. Immediat o mulțime de Franciscani din Roma s'aũ repeđit ca un stol de locuste asupra Bulgarilor celor zăpăciți, și s'aũ laudat că în 50 de zile 200,000 de locuitori deveniră papistași.

Planul Ungurilor, bun pentru Papa, a fost totuși cu desăvîrșire greșit din punctul de vedere strategic. Inainte de a lovi pe Olteni, regele Ludovic voise a cuprinde mai întâiu Vidinul pentru a lipsi astfel pe Vladislav-vodă de ajutorul cumnatului seũ Strașimir și a isbi apoi din partea Dunării România cea remasă fără aliați. Ce s'a întâmplat însă? Cel-alt împérat bulgăresc, Șișman cel dela Tirnov, aducea acuma spre Vidin asupra Ungurilor o armată turcésă, un noũ vrăjmaș cu care nu se întâlniseră încă Maghiarii și

pe care cu gróză, într'o baladă poporană bulgară (§ 32), îl prevestise pe la 1290 Dan-vodă, bunicul lui Vladislav-vodă. Regele Ludovic nu erà nicăiri la îndemână, ci contra Turcilor s'a repeđit singur peste Dunăre în direcțiunea Tirnovului Domnul Țerei-Românești : Șișman a fost bătut și Turcii alungați. Erà 20000 de Români pe 80000 de adversari. Ungurii aũ respândit scirea că a lor a fost victoria, și pe la 1407 un Vinez Johann Menesdorfer sciea că regele Ludovic a sdrobit pe Turci; ba într'o biserică la Mariazell în Stiria se mai vede pină astăzi o inscripțiune : „Ludovicus Rex „Hungariae p̄r Matrem Misericordiae victoriam Turcorum gloriosam „obtinuit“. În faptă nici o dată regele Ludovic n'a dat față cu Turcii. Biograful seũ contimpuran Ion de Kikullew nu menționează nicăiri ce-va așa, dar nici despre Vladislav-vodă el nu vorbesce nemic, intocmai după cum mai 'nainte nu vorbise nemic despre isbânda lui Alexandru-vodă asupra hanului tătăresc Atlamos : o reticență sistematică de invidiă patriotică. Ungurii însă n'aũ fost în stare de a ascunde adevărul. Gloria lui Vladislav-vodă ajunse departe la Roma, și papa Urban V îi scrise cu bucuriã în bulla din 1370 : „impious Turchos catholice fidei hostes pro Dei et pre- „fate sedis reverentia persecueris et tuos reputas inimicos“. Vladislav-vodă își vèrsà sângele în ajutorul Ungariei, negreșit; dar nici un contingent unguresc nu erà atunci cu armata românescă, nici o cétă cât de mică, afără de vr'o căți-va amici personali ai Domnului, în specie ruda sa Ladislaũ de Doboka, fratele Dómnei Clara, căruia Vladislav-vodă îi scrie la 1372 : „exercitum contra Turcos infi- „deles et Imperatorem de Tyrna in Bulgaria proclamari fecimus; „ipse Magister Ladislaus Dobka strennus miles supradictus, noster „caro et sanguis et genitura, nobiscum et cum exercitu nostro „viriliter contra saevissimos et infideles Thorcos et Imperatorem de „Tyrna, ipsosque invadendo perpetravit actus militares nobiles et „honorificos ibidem exercendo, propter fidem christianitatis et gra- „tiam Serenissimi Principis Ludovici Regis“. În acel resboiu cată să fi participat energie fratele domnesc și nepotul de soră al lui Ladislaũ de Doboka, Radu-Negru, de o cam dată Ban al Severinului. O altă particularitate mai importantă a aceleiași resboiu a fost cucerirea Dobrogei, mai corect đicând a gurelor Dunării, adecă fără regiunea Varnei, căci și ea se numia Dobroge; dar despre acésta voiu mai avé ocasiunea de a vorbi mai jos.

Prin victoria sa asupra Turcilor Vladislav-vodă se împacă, saũ

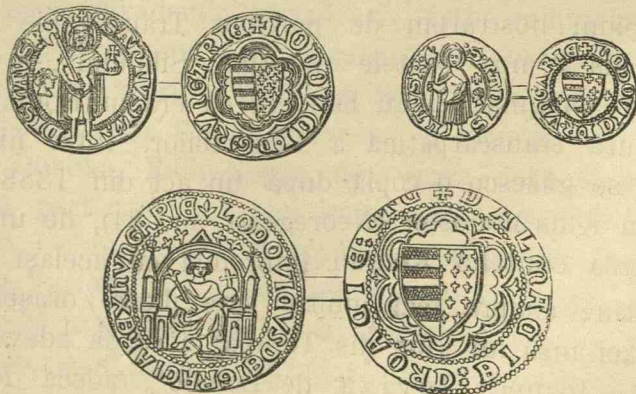
cel puțin avu aerul de a se fi împăcat cu regele Ludovic. În adevăr, în același an 1366 s'a făcut o regulare oficială a teritoriului Sylvei Blacorum, ale căruia hotare au fost tot-d'a-una forțe șovăitoare și mereu disputate. Insuși regele Ludovic se află la Orșova, la marginea Olteniei, adresând de acolo o poruncă la voevodatul transilvan de a delimita imediat satele Săcel, Orlat, Icilău și Tilișca, toate forțe apropiate de Sibiu, astfel ca ele să nu mai impresore teritoriul aparținând lui Vladislav-vodă: „a parte terrarum „sub Woyvodatu Domini Ladislai Woyvode nostri Transalpini existentium“. Delimitarea s'a executat în 1366, iar în anul următor 1367 întărită de către regele Ludovic. Iată ce eră ducatul de Amlaș cel la sud de Sibiu între țera Hațegului și între țera Făgărașului. Delimitarea fiind terminată și confirmată, Domnul Țerei-Romănesci s'a grabit a'și asigura mai bine acea întindere de pământ, colonizând-o cu noui locuitori Români și dându'i numele de „Ducatus Novae Plantationis“, după cum îi ȳice el-insuși în diploma sa din 15 Iulie 1372, iar sub urmași i s'a ȳis „Ducat de Amlaș“ după un orașel săsesc de acolo. Chiar însuși Vladislav-vodă își pune une-oră în titlu Amlașul în loc de „Nova Plantatio“, bună-ora într'o altă diplomă despre satul Șinca din țera Făgărașului din 8 Maiu 1372, pe care o citéză două documente din 1640, conservate în Archivul din Alba-Julia și unde se ȳice că s'a dat de: „Bassaraba, baro terrarum Fogaras et Omlas qui eo tempore terram „Fogaras tenuit“. Acel teritoriū aparținuse Basarabilor deja pe timpul Mongolilor (§ 28) și mai de'nainte, dar îi lipsia pină atunci o denumire statornică. Din cele patru moși învecinate cu ducatul de Amlaș, Săcelul și Orlatul remaseră familiei contelui Konrad, forțe scăđută din vechile'i pretențiunii de a stăpani pină în Valcea, iar cele-lalte două, Icilăul și Tilișca, erau: „Ioannis dicti Tompa comitis Alpium nostrarum de partibus Transilvanie“, adecă ale unui „Ion ȳis Tompa contele munților Sibiuului“, — un nume și un titlu forțe enigmatice. Eū bănuesc că era un Român, și anume dintr'o ramură transcarpatină a Basarabilor. Intre manuscriptele lui Trausch se găsesce o copiă după un act din 1383, aflător în Archivul din Klus-Monostor (Neoregestr. nr. 84), de unde se vede că posteritatea contelui Konrad împreună cu același Ion Tompa arătau drepturi asupra mai multor sate dintre orașele Sibiu și Miercuria; aci însă lui „Ion ȳis Tompa“ i se dă adevăratul nume de familie: „Ioannes Ioviza de Ecșellö“, adecă *Iovița*, nume

curat românesc, nici săsesc, nici unguresc. Chiar peste un secol, sub anul 1476, între vasalii Sibiului figurau: „Mane knesius de Vinczberg“ și „Butza Bassarab de Vinczberg“, iar satul Vinczberg se numia lătineste „Mons Cibinii“, „Muntele Sibiului“, în legătură cu titlul de „comes Alpium“ al aceluși Ioviță.

Vladislav-vodă, învingătorul Turcilor, recunoscând totuși suzeranitatea Ungariei, regele Ludovic era așa de mândru de un asemenea vasal, încât drept semn de supunerea Țerei-Românești el începuse să intercala pe unele monete ungurești capul negru, emblema eraldică a Negrilor-voievođi, dintre cari Vladislav-vodă ajunsese atunci atât de celebru. Reproduc aici următoarele figure cu observații din studiul meu asupra Basarabilor :

„Pe alte monete dela regele Ludovic asupra cărora mi-a atras „atențiunea amicul meu d. D. A. Sturdza, același cap-negru nu „ocupă scutul întreg, ci se află numai la o parte saū de-desubtul „efigiei regesci, ceea ce represintă și mai expresiv triumful cel jubilat al Ungariei asupra lui Vladislav Basarabă :

„Acest cap-negru nu pöte fi marca Siciliei, care va fi avut „a face cu familia Anjou a regelui Ludovic, dar în ori-ce cas nu „avea a face de loc cu Ungaria ; cu atât mai virtos un cap figurând alătura cu efigia regescă, sau chiar ocupând scutul întreg, „nu pöte fi marca vre-unui fabricant de monetă. Singura explica- „țiune serioasă rămâne dară „subjectio Valachiae“, după cum pre- „supunea deja în secolul trecut archeologii unguri : „hoc esse „Mauri caput, eoque subjectionem Valachiae notari autumant“. „(Schönvisner, Notitia Hung. rei num. p. 206)“.

După resboiul contra Turcilor, vr'o câți-va ani în șir Vladislav-vodă a trăit într'o perfectă armonie cu regele Ludovic, recunoscând chiar cu un fel de afecțiune suzeranitatea Ungariei. La 25 Ianuarie 1368 el își dă titlul : „Ladislavus Dei et regie Maiestatis gracia Woyvoda Transalpinus et Banus de Zeurino“ și acordă Brașovenilor un tractat comercial foarte interesant, prin care întărește privilegiile analoage dela voievozii anteriori din vechime : „ut eosdem „Brassovienses in universis eorum libertatibus per eos ab anti- „quo in terra nostra transalpina habitis conservando confirmare- „mus“, adică dela Alexandru-vodă și dela Mircea-vodă, dacă nu și mai de'nainte. Orașul muntenesc de căpetenie pentru Brașoveni la mergere și la întorcere este Câmpulungul : „in Longo Campo“, unde se plătesce vama ; iar la Dunăre transportul și vămuirea se fac în diferite puncturi : „circa Danubium solvant“, punctul însă cel obicnuit fiind Brăila : „per dictam viam Braylam“. Aci se ivesce o cestiune de discutat. Vladislav-vodă scutesce pe Brașovenii de „vama cea nouă la Slatina“ : „tributum novum in Salatina omnino relaxamus“. Să fie ore vorba despre orașul Slatina pe Olt ? Invederat că nu, de vreme-ce între Oltenia și între Muntenia nu mai era de de-mult nici o graniță. „Salatina“ însemneză dară o localitate unde-va în Moldova, la hotarul oriental atunci al Țerei-Romănesci pe drumul spre Nistru la Tătari. Acesta se confirmă pe deplin printr'o diplomă a regelui Ludovic din același an 1368, unde încuviințeză Brașovenilor fără nici o plată de vamă negoțul internațional cu Tătarii : „tricesimam, quam mercatores Domini „Demetry, Principis Tartarorum, de suis rebus mercimonialibus in „Regno nostro solvere debeant, non faciemus recipi ; ita ut et „vos in terra ipsius Domini Demetry securi et liberi possitis trans-

„ire sine solutione tricesime cum rebus vestris et bonis mercimonialibus“. „Princeps Tartarorum“ nu erà un principe creștin „Demetrius“, ci un han tătăresc Demir sau Temir. Tractatul lui Vladislav-vodă cu Brașovenii fiind făcut prin înțelegere anume cu un trimis expres al regelui Ludovic, de astă dată un adevărat Dimitrie: „Magister Demetrius dictus Lepes, aule regie miles“, nu putea să nu se prevadă acolo scutirea de vama cea acordată deja pentru mărfuri tătăresci, și deci localitatea Slatina de mai sus nu este așuri decât la marginea cea resăritenă a Țerei-Romănesci, adevă unde-va în Moldova.

Chiar în ajunul anului 1370 Vladislav-vodă se arăta încă foarte credincios regelui Ludovic. Printr'o diplomă scrisă în Curtea-de-Argeș: „datum in Argyas“, la 25 Novembre 1369, el își dă titlul: „Ladislaus, Dei et regis Hungariae gratia, Vajvoda Transalpinus et „Banus de Zeverino nec non Dux de Fogaras“, confirmând catolicilor drepturile încuviințate lor de către Alexandru-vodă: „Alexandri Patris nostri charissimi“. Cu toate acestea, abia după câte-va zile, la 30 Novembre din același an, noi vedem pe regele Ludovic convocând oștirea maghiară contra Domnului Țerei-Romănesci: „exercitus regalis contra Layk Woywodam“. Se vede că ostilitatea cea ascunsă a lui Vladislav-vodă fusese mai de 'nainte cunoscută Ungurilor, cari voiașă să 'l prevină la timp, dar n'aș isbitit, căci Românii erau deja gata de tot în faptă, pe când convocarea cea regală rămăsese pe hărtiă. În Decembrie 1369, cel mult la începutul anului 1370, Vladislav-vodă trecu la Calafat Dunărea și, mai de 'nainte înțeles cu Bulgarii, aș surprins Vidinul, robind sau gonind pe Unguri.

Indrăsnela bătrânului voevod românesc, acum de vr'o șese-deci de ani, entuziasmase pe Slavii meridionali. În poesia poporană serbă memoria lui trăesce pînă astăzi în legătură cu stăpânirea Vidinului. Așa într'o baladă: „In orașul cel alb Vidin a fost moșul Vladislav, iar în țera négră-romănescă negrul Român Radu“:

На Видину граду бијеломе,
 Ондје бјеше старец Владисаве,
 А на равној земљи Каравлашкој,
 Ондје бјеше Каравлах Радле...

E prețioasă mai ales o altă baladă poporană foarte veche, publicată în Veneția la 1556 de către Serbul Hektorović, născut pe la 1487, adecă posterior abia cu un secol lui însuși Radu-Negru. Ea mai avu alte trei edițiuni ulterioare: la 1638, la 1846, și 'n fine la 1878 de către profesorul Bogišić. Acastă baladă are ca motiv următorul eveniment curat istoric. Deja pe la 1352 Alexandru-vodă pe fiul său cel mai mic Radu îl pusese ban al Severinului, și acolo remase el apoi sub frate-său Vladislav pînă la 1370, astfel că devenise în tótă puterea cuvintului Severinén; și 'n acel interval de timp, religios cum erà, el se împrieteni cu călugărul Serb Nicodim și clădiră amîndoi peste Dunăre în Serbia o bisericuță numită Manastiritza în apropierea Cladovei, unde pe pórta altarului se mai descifrează inscripțiunea: Радул бер... Cuprîndînd Vidinul și voind să se întărescă în noua sa cucerire, fără a perde totuși posesiunile cele vechi, Vladislav-vodă se credea a fi de ajuns el-singur la Dunăre, iar la nord, în stăpînirile cele de peste Carpați, unde erà trebuința de un braț sigur și tare la cas de năvălirea Ungurilor în acea parte, pe fratele său mult mai tîner l'a trimis acolo ca duce al Făgărașului. Depărtarea lui Radu-Negru din Severin de către Vladislav-vodă, poesia poporană serbă a luat'o ca o prigonire, ca un act de vrăjmășia, și tocmai acesta este motivul baladei în cestiune între cei doi voievođi: Radoslav dela Severin (Војвода Радосав Северински) și Vlatco dela Vidin (Влатко Удбински војвода). Balada se începe printr'un admirabil adio: „Când „Radu-vodă se despărția de al său minunat oraș Severin, adesea „se uita îndărit la Severin și așa îi vorbia cetății albe: Iată că „eu te părăsesc, cetate albă Severin, minunatul meu oraș; nu știu „dacă te voiu mai vedé eu, nu știu dacă tu mă vei mai vedé...”

Када ми се Радосаве војвода одилјаше

Од својега града дивнога Северина,

Често ми се Радосав на Северин обзираше,

Тере то ми овако белу граду бесидјаше:

Ово ми те оставлјам, бели граде Северине,

Мој дивни граде,

Не знам ветје видју ли те, не знам ветје видиш ли ме!..

Sînt doue fântane despre luarea Vidinului de către Vladislav-vodă: una, contimpurană, este pasagiul din analele călugărilor Minoriți sub anul 1369, reprodus la Assemani și la Farlatti și unde

pe Vladislav-vodă îl numește regele Basarabă: „Rex de Bassarath“; cea-laltă, o cronică serbă dintr’o epocă indecisă, este la Mauro Orbini. În capul garnizónei unguresci, cu titlul de „Ban al Bulgariei“, era Benedict Heem de Remethe, a cărui origine nu e cunoscută, deși d. N. Densușianu îl crede Român; în ori-ce cas era un favorit al regelui Ludovic, un mare boier din Banat și ducând’o într’o certă ne’ncetată, el și întreg némul seú, cu toți kinezii Români de acolo, de almintrelea un vestit ostaș. Ne fiind tunuri nici dintr’o parte, nici din cea-laltă, luarea unei cetăți atât de puternice s’ar fi trăgănat mult timp, dacă prin trădare Bulgarii nu se grăbiau de a deschide porțile. Patru-sute Unguri și vr’o șese-șeci de Genovezi au scăpat din oraș și au reușit a se adăposti în doue forturi deosebite, unde Vladislav-vodă s’a mulțumit de a’i încongiura, iar pe câți din garnizónă prinsese, i-a trimis pe toți sub pază la Calafat, de’mpreună cu locuitorii cei îndoielnici, știind din experiență — pe semne — că trădătorii într’un sens saú în altul nu erau rari printre Bulgari, catolici saú ne-catolici. În adevăr, cei mulți de curând papistașiți, iute s’au întors la ortodoxia; au resărit d’o dată ca din pământ o droiă de călugări pravoslavnic; și toți s’au aruncat cu furia asupra a cinci misionari papali de acolo, târindu’i de’naintea lui Vladislav-vodă și cerând să’i taie. Lăsați-mă în pace! — răspuse cu despreț voevodul românesc: „nihil decrevit“, căci dinsul — dice notița contimpurană — se gândia mai mult la asigurarea victoriei sale: „stabiliendae suo sub imperio urbi magis intentus“. Atunci, fără a mai aștepta judecata, călugării au măcelărit pe misionari. O mörte de popă catolic fără miracol e aprópe peste puțință. Din dată ce au murit cei cinci neo-martiri, la 12 februarie 1370, biograful lor ne spune că: „o lumină cerescă s’a pogorit pe „cadavre și au resunat în aer nesce cânturi angelice. Vestea minii ajungând la scirea principelui, el încăleacă și pleacă s’o vedă „el-insuși. Apropiându-se, calul se opri spăimintat și nu vru să „nainteze. Atunci principele descăleacă și porni singur. Iată că un „spectru oribil se rădica de’nainte’i, dar principele scóse sabia ca „să ’l lovască: evaginaturn gladium per aërem vibrat“... În vécul de mijloc, póte chiar astăzi în țerile ultramontane, a se repeși cu spada asupra unui spectru, fie demon, fie inger, era culmea vitejiei. Pasagiul de mai sus caracteriséză pe Vladislav-vodă, ba încă pe câte-și-trei Negri-voevodi cei din secolul XIV: netemători o singură clipă de Tătari și de Turci, cari

îngroziaŭ Europa peste tot; netemători de regele Carol-Robert și de regele Ludovic, cari se consideraŭ ca monarhii cei mai puternici prin întinderea teritorială.

Veșând pe Vladislav-vodă în Vidin, regele Ludovic se mișcă în fine asupra primejdiosului vasal, cu o armată unгурescă formidabilă, împărțită în două mari corpuri: unul dela nord prin Ardél, cel-alt dela sud prin Bulgaria, astfel ca Oltenia și Muntenia să fie tot-d'o-dată strivite. În fruntea corpului sudic era însuși regele Ludovic; peste corpul cel nordic era voevodul transilvan Nicolae, unul din fiii cunoscutului Ladislaŭ Apor.

Noi cunoșcem deja din trecut obiceiul cel sistematic al cronicarului maghiar contimpuran Ion de Kikullew de a micșura saŭ de a ascunde cu totul isbânșile Românilor; ei bine, de astă dată, chiar din relașiunea acestui martur atât de pârtenitor pentru Ungaria, totuși e lesne de a ne convinge că resboiul a fost victorios pentru Vladislav-vodă.

Din punctul de vedere curat milităresc, planul strategic al celor două corpuri unğuresci e fôrte semnificativ. Dintr'o parte, regele Ludovic se feresce cu tot din-adinsul de munți, unde Alexandru-vodă nimicise întręga oștire a lui Carol-Robert, ci caută a ataca pe șes dinspre Dunăre. Din cea-laltă parte, voevodul transilvan Nicolae se feresce ęrăși cu tot din-adinsul de țera Făgărașului și Amlășului, unde îl așteptă Radu-Negru, care putea să dea nascere printr'o scanteiă la rescóla tuturor Românilor ardeleni, ci străbate în Muntenia anume prin țera Săcuilor la resărit de Brașov. Acestui plan strategic, care vădesce dela sineși frica cea mare a regelui Ludovic, Vladislav-vodă îi opuse un contra-plan, care nu putea să nu 'l ducă la victoriă: la sud, pe malul Dunării, a refusă o luptă decisivă și a se retrage treptat spre munți; la nord, în regiunea dela Săcuime spre Ialomița, a atrage pe Unguri pe un teren impracticabil pentru dinșii de păduri și de bălți, unde îi vină o catastrofă sigură.

Așa dară Vladislav-vodă părăsesce Vidinul, pe care'l ocupă regele Ludovic. Români, aședați la Calafat, își fac de 'ntăiu datoria de a împedecă trecerea Dunării, apoi neputend'o face, ei se imprăștiă fără bătăliă, astfel că Ungurii jubileză triumf și ocupă Severinul: „*ipsum regium exercitum, ultra Danubium, contra in-*

„sultus bellatorum et sagittariorum ipsius Layk Vayvodae, velut „imbres sagittas emittentium Olachorum, per navigia, moenibus „et fortalitiis firmatum, transducente, inimici in fugam conversi, „velut fumus evanuerunt, et residui totius exercitus terram ver- „sus Zewrinum intraverunt, et eandem occupaverunt.“ Ungurii dară sint în Severin, întocmai după cum fuseseră sub Carol-Robert. Ce urmăzeă însă? Regele Ludovic nu înaintéaze. Nici un pas mai departe.

În același timp, tot așa de frumos, cu o mare oștire, cu nobilii și cu Săcuii, pășese din Ardél voevodul Nicolae: „ultra terram Sicularum cum valido exercitu ac nobilibus et Siculis partis transilvaniae.“ În Muntenia hatman al lui Vladislav-vodă era contele Dragomir, adecă un kinez dintre Basarabii, care comandă în Dâmbovița: „capitaneus erat comes Dragmer Olachus, castellanus de Domboycha“. În lungul Ialomiței el avea la dispozițiune mai multe puncturi întărite: „fluvium Iloncha, ubi fortalitia et propugnacula erant.“ Era un general cu mult sânge rece, necesar pentru a potoli primul avânt al Ungurilor, și tot-odată un bărbat foarte religios, căci dînsul mai târziu, sub Dan-vodă la 1385, el se făcu stareț al mănăstirii Cotmăna, iar fiul seü omonim, de asemenea „comes Dragmer“, „jupan Dragomir“, dăruie sântului lăcaș un clopot. După o sângerósă bătălie, „certamine fortissimo commisso“ kinezul Dragomir părăsesce câmpul și se retrage, lăsând pe victoriosul voevod Nicolae să-l urmărească: „ipsum capitaneum, multis interfectis, in fugam convertit“, ăice Ion de Kikullew, vorbind numai despre Români căduți în luptă, dar despre cei prinși — ba, ceea ce însemnéaze o isbândă necompletă, mai adesea o stratagemă. Fuga simulată era o tactică tradițională a Tătarilor, iar Români se țineau atunci întocmai de tactica tătărească (§ 36 p. CLXXXVII). Fuga kinezului Dragomir cea povestită de Ion de Kikullew nu este altce-va decăt din punct în punct ceea ce povestise la 1241 Ungurul canonic Rogerius despre fuga cea prefăcută a hanului tătăresc Kadan: „respiciens multitudinem armatorum, terga dedit, fingens fugam ante eos.“ În adevăr, voevodul Nicolae fu prins în cursă. Acuma să-l auzim pe cronicarul maghiar despre nimicirea cea totală a armatei unguresci, pe care kinezul Dragomir o ademenise în strimtori băltoșe, unde a secerat apoi fără cruțare flórea nobilimii săcuiesci, iar cadavrul voevodului Nicolae abia-abia a putut fi smuls din mânilor Românilor: „incaute ulterius procedens, inter

„indagines et veprium densitates, ac passus strictissimos conclusus,
 „per multitudinem Olachorum, de silvis et montibus invasus, ibi-
 „dem, cum strenuo viro Petro, suo Vicewayvoda, nec non Deseu
 „dicto Wos et Petro Ruffo, castellano de Kykyllewar, Petro et
 „Ladislaio Siculis, viris bellicosus, et aliis militibus quam pluribus,
 „et nobilibus potioribus, extitit interfectus; et cum gentes Hunga-
 „rorum, de ipso exercitu, terga vertissent et se in fugam conver-
 „tissent, in locis lutosus et paludosis, indaginosus, conclusi, multi
 „ex eis per Olachos occisi extiterunt, et aliqui, cum magno peri-
 „culo personarum, et rerum damno, evaserunt; et funus eiusdem
 „Nicolai Wayvodae, cum magna pugna, de manibus Olachorum
 „ereptum . . .“

Campania era terminată într'un mod strălucit: o armată un-
 gurască distrusă, o altă armată unгурască petrificată în Severin,
 pe când cele două armate românești se puteau uni la ori-ce mo-
 ment, una victorioasă, cea-laltă intactă, ambele gata a se arunca
 împreună; iar Radu-Negru din Făgăraș putea să se misce în ori-
 ce direcțiune, de oră-ce în Transilvania nu mai exista oștire ma-
 ghiară, fiind nemicită de către kinezul Dragomir. Nu e de mirare
 că regele Ludovic s'a grăbit de a se împăca fără multă vorbă cu
 Vladislav-vodă. Domnul Țerei-Românești recunoscă suzeranitatea
 Ungariei, Ungaria însă a redat Bulgaria occidentală împăratului
 Strașimir, care s'a și întors din Croația la Vidin, iar Vladislav-vodă
 și-a reluat Severinul, începând a se intitula din nou: „Vayvoda
 Transalpinus, Banus de Zeurinio et Dux Novae Plantationis et
 de Fugaras.“ Ungaria din parte'i, prin două dureroase ispite, sub
 Alexandru-vodă și sub Vladislav-vodă, convinsă acum că nu e de glu-
 mit cu Basarabi, s'a crezut datoră a'și întări hotarele Transilvaniei
 contra Țerei-Românești, anume la două puncturi: castelul Lands-
 kron în regiunea Sibiului, iar în a Brașovului castelul Törzburg,
 acesta din urmă numit românește Bran. Printr'o confuziune între
 teatrul războiului și între rezultatul luptei, fântâna Tunusliilor și a
 lui Fotino fixază acțiunea la Bran, adică în Transilvania, pe când
 kinezul Dragomir bătuse pe Unguri foarte lămurit în Dâmbovița.
 Această greșelă însă este o nemica în comparațiune cu colosala ne-
 greșelă a d-lui Xenopol, care a uitat cu desăvîrșire — fără nici o
 pomenire de un cuvîntel măcar — întreaga mărêță campania a lui
 Vladislav-vodă, una din cele mai frumoșe în istoria militară a
 Românilor. Mai puțin vinovat e Fotino, când mută bătălia din

Dambovița la Bran, căci cel puțin el simte însuși că greșese fântâna lui, ast-fel că se'ncercă a o îndrepta într'un mod óre-care, dicând că Branul e în Muscel, nu în Ardél. Dar unde óre să fie scusa d-lui Xenopol, într'o lucrare nouă și atât de voluminosă?

Regele Ludovic a fost dară invins, îi era rușine lui-insuși, și în diplomele sale ulterioare, când îi vine neapărat de a cita acel resoïu, îl îmbracă într'o formulă eufemică de „redobândirea Severinului“: „reoptentio civitatis et terrae Zeuriniensis“, deși în realitate Severinul fusese imediat înapoiat lui Vladislav-vodă. Un specimen foarte interesant de acea formulă eufemică ne întimpină într'o diplomă din 1376, păstrată în arhivul conților Kendeffi, de unde mî-a procurat o copie profesorul K. Szabó dela Cluj. Românii boieri din Temeșiana țineau atunci unii cu Ungurii, alții cu Vladislav-vodă. Așa unul din ei, Vlad Lehăcescu, și-a părăsit moșia Balașnița de lângă Mehadia și a fugit în Oltenia pentru a servi Domnului Țerei-Românesci: „quandam possessionem Balasnicha „vocatam iuxta fluvium Balasnicha nominatum in districtu de „Myhald existentem, quae propter infidelitatem Ladislai filii Le- „hach, qui derelicta fidelitatis via, ad partes fugit transalpinas, „in despectum nostrae Maiestatis et nostro adhesit emulo, ad „nostras manus et regiam nostram collationem devoluta fore „perhibetur“. Acea moșie confiscată, regele o dăruiesce la alți patru boeri Români de acolo, fiii lui Raicu, cari serviseră cu credință în oștirea unгурescă contra lui Vladislav-vodă: „nos attendentes „fidelitatem et servicia Suriani, Bogdani, Demetrii et Blasii filiorum „Rayk Olachorum nostrorum, quae iidem in plerisque nostris ex- „peditionibus et specialiter in exercitibus nostris adversus Rasce- „nos et etiam contra Bulgaros motis, signanter vero in reop- „tentione civitatis et terrae Zeuriniensis nostrae stu- „duerunt exhibere Maiestati et exhibent in praesenti...“ „Redobân- „direa Severinului“ e ce-va nostim.

Regele Ludovic își redobândise momentan un petec din Mehedinț, numai pentru ca Vladislav-vodă să'l stăpânească, și voevodul românesc n'a mai încetat de a'l stăpâni, ne mai având alți dușmani decât pe vechiul vrăjmaș Șişman cel dela Tirnov, împăratul Bulgariei orientale, care aducea mereu asupra Vidinului cete de Turci, într'un rând năvălind și asupra Olteniei. Acea invasiune o de-

scrie o cronică serbescă la Mauro Orbini. Turcii trecând Dunărea, Vladislav-vodă le-a luat toate bărcile ca să le taie chip de scăpare, apoi îi bătut înfricoșat, și toți au perit, unii de sabie, alții înnecați: „onde il voievoda de'Valachi levate loro le barche, nelle quali „havevano tragettato quel fiume, diede loro adosso, e gli ruppe nella „giornata; e quelli, che non morirono nella battaglia, credendo di „potersi salvare nelle barche, e quelle non trovando, saltavano nel „acqua, per non venire in mano del'nimico, e così tutti perirono“.

Tot atunci în Țera-Românescă s'a ivit prima monetă națională, de argint și foarte elegantă :

Descrierea de d. D. A. Sturdza :

„Av. + M LADIZLAI WAIWODE între două cercuri de perle; „în mijloc un scut împărțit d'a-lungul în două, în care în dreapta „4 grinzi transversale, în stânga un câmp gol.

„Rev. + TRANS | ALPINI între două cercuri de perle, în mijloc „un coif închis, d'asupra vulturul spre dreapta cu capul spre stânga“.

Următoarele trei observațiuni asupra acestei importantissime monete :

1°. Este cel întâiu monument numismatic al Țerei-Românesce, căci sub Alexandru-vodă nu există la noi monetărie;

2°. Pe revers este aquila muntenescă, pe avers însă e marca Ungariei, prin care Vladislav-vodă își recunoșce vasalitatea;

3°. Legenda e latină, denotând cultura occidentală, după cum și diplomele acestui principe sînt aproape toate lătinesce, deși cîte-trei Negri-voevodi din secolul XIV au fost de o potrivă foarte ortodoxi.

Și tocmai la această ortodoxie vom trece acum.

Temelia bisericeii române o pusese Alexandru-vodă. Vladislav-vodă a mers înainte mai departe pe aceiași cale. Pe lingă primul mitropolit Iacint Kritopol, înființat la 1359 cu titlul de a totă Ungro-vlachia: „πάσης Ουγγροβλαχίας“, s'a mai adaos la 1370 (un al

doilea mitropolit, intitulat al părții Ungro-vlachiei : „μητροπολίτης μέρους Ουγγροβλαχίας“, anume Daniil Kritopol, fratele primatului, numit în călugăria Antim, care figurază ca cel întâiu în vechea listă a mitropoliilor Țerei-Românesce.

Care să fi fost 0re rațiunea de Stat a acestei reduplicări ? Din capul locului se p0te respunde pozitiv c0 interesul er0 nu al patriarcatului, c0ci nu patriarcatul o ceruse, dup0 cum rezult0 chiar din actele patriarcatului. In adev0r, inainte de 1370 mitropolitul Iacint fusese chi0mat cu st0ruinț0 la Constantinopole pentru a da acolo informațiuni despre Ungro-vlachia, Vladislav-vod0 ins0, invoc0nd diferite pretexturi, nu'0 permitea cu nici un preț s0 plece, nici nu l'a l0sat s0 trimiț0 pe alt cine-va in locu'0, ast-fel c0 patriarcatul era f0rte sup0rat : τὸ πὼς οὐκ ἦλθον, δέσποτά μου ἄγιε, κατὰ „πρῶτον ἐνταῦθα κατὰ τὸν ὀρισμὸν τῆς μεγάλης ἀγιοσύνης σου, ἐμπόδισέ μοι ὁ „βοεβόδας, προβαλλόμενος τὸ μῆκος τῆς ὁδοῦ καὶ τὸ δέος τοῦ φόβου...“ Acuma dar0, in 1370, dup0 terminarea resboiului cu Unguri0, Domnul și boerii cei mari trimit ei la patriarcat o cerere urgent0 de a se incuviinț0 o a doua mitropoli0 a Ungro-vlachiei ; „τοῦ μεγάλου βοεβόδα καὶ „τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ“. Interesul er0 al țerei, nu al patriarcatului, dup0 cum o presupune istoriograful rus Golubinski. Ambasada rom0nesc0 argument0z0 infintarea unei a doua mitropolii prin immulțirea cea extrem0 a poporului : „τοῦ δὲ καιροῦ προϊόντος, ἐπεὶ, τοῦ ἔθνους ἐκείνου τοῦ „τόπου πολλοῦ τυγχάνοντος καὶ ἀπίρου σχεδὸν, οὐκ ἔστιν εἰς μόνος ἀρχιερεὺς ἰκανὸς πρὸς τὸ τοσοῦτον ἔθνος...“ Extrema immulțire a poporului necesit0 intemeiarea unei a doua mitropolii, și'n același mod ni se explic0 „nova plantatio“ a lui Vladislav-vod0, acea res0dire peste Carpați a prisosului elementului rom0nesc dun0ren, acea colonizare a ducatului de Amlaș, o mai puternic0 barier0 contra Sașilor din Sibiu și contra familiei contelui Konrad de T0lmaciu. Era dar0 nu numai una, ci mai multe rațiuni de Stat.

Actele ulterioare ale patriarcatului din secolul XIV specific0 cele dou0 mitropolii ale Ungro-vlachiei. Cea a doua, creațiune proprie a lui Vladislav-vod0, privia la județele cele oltenesci cu Severinul in frunte : „τοῦ μέρους Ουγγροβλαχίας τῆς κατὰ τὸν Σεβερῆνον“. Prin urmare, mitropolia cea anterior0, fundat0 de c0tr0 Alexandru-vod0, se referia numai la restul Țerei-Rom0nesce, adic0 la Muntenia și la cele dou0 ducaturi transcarpatine, av0nd titlul : „τῆς Ουγγροβλαχίας καὶ πάσης Ουγγρίας καὶ Πλαγγῶν...“

In același timp, sau puțin mai t0rziu, fratele domnesc Radu-

Negru fiind pro-duce al Făgăraşului și Amlaşului, mitropolitul primat al Ungro-vlachiei a hirotonit un episcop a-parte pentru acea lature a țerei, ceea ce face pe cronicarul muntenesc la Fotino să atribue lui Radu-Negru că aduce cu sine ca să pună mitropolit pe episcopul din Făgăraș: „τὸν Φαγαρασίου ἐπίσκοπον“. Se pare că acel întâiu episcop al Făgăraşului fusese un Chariton, acela care în urmă la 1380, tocmai Radu-Negru ajungând Domn, devine d'o dată d'a-dreptul mitropolit primat al Ungro-vlachiei, sărind peste dreptul de înaintare al lui Antim, deja de dece ani mitropolit al Severinului. Este evident în ori-ce cas că acel Chariton se bucură de o favoare specială la Radu-Negru, și dacă dinsul fusese mai 'nainte episcop al Făgăraşului, după cum cred eu, atunci aserțiunea croniceii muntenești se justifică pe deplin. Episcopatul românesc cel fundat la Făgăraș sub Vladislav-vodă a persistat nu mai puțin de vr'o nouă-deci de ani, căci Samuil Micul găsește documental acolo pe un Macarie, intitulat: „episcop al Galațului“: „1469 Macarius „Episcopus Galatiensis obtinet a Principe mandatum ad magistratum „Cibiniensem ut cathedraicum suum a presbyteris valachis accipere „possit“. Se scie că Galaț se chiamă în Transilvania un sat lipit de orașul Făgăraș.

Cele două mitropolii ale Ungro-vlachiei au durat numai sub ambii frați Vladislav-vodă și Radu-Negru, desființându-se apoi cea oltenescă dela Severin și generalisându-se numai cea din Muntenia, a căriia reședință nu putea să fie așuria decât la Curtea-de-Argeș, de vreme ce acolo reședeau de preferință Domni, începând dela Alexandru-vodă.

În privința organizării bisericesci, în specie la Olteni, mâna dreaptă a lui Vladislav-vodă și a lui Radu-Negru a fost ilustrul călugăr serbesc Nicodim. După unii Grec, după alții din familia cea regală a Serbiei, el trăise mult timp la muntele Atos și era foarte considerat la patriarcatul constantinopolitan. Pe timpul lui Alexandru-vodă, Nicodim ședuse un interval ore-care peste Dunăre în regiunea Cladovei, de unde prin vecinătate cunoscuse pentru prima oră pe Radu-Negru, atunci ban al Severinului, căci amîndoi au clădit acolo o bisericuță numită Manastiritza.

O cronică rimată din secolul trecut, scrisă peste Carpați de către un călugăr dela Prislop din țera Hațegului, atribuind lui Nicodim fundațiunea acestei mănăstiri, cuprinde între altele :

O Prislop!
 Numite loc,
 Cum fuseși făr' de noroc!
 — Ba eū bine am fost norocit,
 Căci sfântul Nicodim aici s'a sălășluit,
 Și întâu sfântul Nicodim mie
 Mi-a pus temelie,
 Care stă de vécuri multe
 Acum de ómeni trecute:
 Mai 'nainte cu mulți ai
 De domnia lui Matiaș craiu;
 Că acestui pré-cuvios părinte și sfânt
 Dela Dumneđeū Domnul i s'a vestit
 Locul pișátórelor să-l găsescă
 Și acolo mănăstire să zidescă;
 Și in Țera-Romănescă preste munte
 A trecut și a cercat locuri multe,
 De și-a tocit tolagul de fer
 Privind pe pămînt și pe cer.
 Locul cel ales mai întâu
 Este in Surtuc sus pe Jiū:
 Acolo peșteră a găsit
 Și într'insa tot s'a sălășluit,
 Care peșteră și pîn'acum se găsește
 Ș'a sfântului Nicodim se numește.
 Apoi s'a dus in țeră și mai in intru
 Fină la apa ce se dice Motru:
 Acolo puțin a conăcit
 Și după vremi mănăstire s'a zidit.
 De acolo s'a dus spre Vodița,
 Unde'i acum schitul Topolnița;
 După acésta pișátórele a găsit,
 Unde și sfânta lavră Tisména s'a zidit,
 Unde și móștele sfântului se găsesc
 Și minunile tóte i se vestesc.
 Deci dela sfântul Nicodim s'a făcut
 Tuturor de obște început
 In Țera-Romănescă la munte zidirí:
 Biserici, schituri și mănăstiri.
 A doua lavră Cozia Mircea a zidit
 Și sfântul Nicodim o a sfințit..

Ori de unde ar fi luat necunoscutul versificator ardelén isvó-rele sale, narațiunea de mai sus, afară de erórea de a confunda Vodița cu Topolnița, douē sate apropiate, dar deosebite, este de o remarcabilă exactitate.

Ea pune pe sama lui Nicodim urmátórele șese lăcașuri, tóte in Oltenia :

1. Prislopul in Hațeg ;
2. O peșteră lingă Jiū;

3. Schitul dela Motru ;
4. Vodița ;
5. Tisména ;
6. Cozia.

Tisména și Cozia fiind posterioare lui Vladislav-vodă, — celelalte patru, anteriore Vodiței, sînt tóte din epoca acestui principe, ba și începutul Tismenei, numai terminarea datorindu-se lui Radu-Negru, după cum și Cozia fusese începută de Radu-Negru și terminată de Mircea cel Mare. Despre Vodița s'a conservat însuși crisovul de fundațiune, care sună așa : „Fîndcă eú, cel în Crist „Dumneđeú bine-credinciosul vevod Vladislav, din grația lui Dumneđeú Domn a tótă Ungro-vlachia, am bine-voit din inspirațiune „divină a rădica o mănăstire la Vodița în numele marelui și de „Dumneđeú purtătorului Antonie, *ascultând pe onestul între monahi* „*Nicodim*, încat dela domnia-mea să fie pornire și donațiune, iar „*munca lui kir Nicodim* și a călugărilor seí etc.“ Apoi incheiă : „După mórtea lui *kir Nicodim*, nici Domnul, nici mitropolitul, nici „alții să nu fie liberi a pune egumen în acel lăcaș, ci *după cum* „*va dice și va regula însuși kir Nicodim*...“

La peștera dela Jiú s'a păstrat pînă astăzi o tradițiune poporană despre Nicodim, iar la Motru o altă legendă a fost culésă în secolul XVII de cătră călătorul Paul de Aleppo, care dice : „Mănăstirea Motru se consideră ca mai veche decát Tisména, căci „sântul Nicodim fusese cel întăiu om ce venise a locui acolo într'o „cuvioasă solitudine, apucându-se a clădi o biserică, și numai cu „mult timp mai în urmă tot dînsul s'a dus de a zidit Tisména...“

Înainte de 1365, sub Alexandru-vodă, există biserici, mai ales cele două mari domnesci, una la Câmpulung și cea-laltă la Curtea-de-Argeș ; primele mănăstiri însă, în adevératul înțeles al cuvîntului, s'aú rădicat anume sub Vladislav-vodă, tóte în Oltenia și tóte prin rivna lui Nicodim.

Deși ambele mitropolii ale nóstre aú fost puse sub patronagiul patriarcatului constantinopolitan, totuși Domnul Țerei-Românesci n'a încetat de a fi în bună înțelegere cu tronul patriarcal bulgăresc dela Tirnov, pe care ședea Eutimie, unul din prelații cei mai celebri ai bisericei ortodoxe de atuncî. Între numeroșele lucrări inedite ale acestuia se păstrează o epistolă cătră mitropolitul Antim dela Severin și o altă cătră Nicodim dela Tisména.

Să mai adaog că Vladislav-vodă trimitea daruri pióse și la

Muntele Atos, unde o icônă din partea acestui principe o văduse acolo reposatul Odobescu în Lavra sântului Atanasie.

Pentru a isprăvi cu cele bisericesci, nu știu, deșu nu știu de loc, ce s'ar puté spune despre móștele santei Filoteia dela Curtea-de-Arges. E frumoșă legenda, fórte frumoșă, mai cu samă cum e meșter de a brodă Francesul Bellanger; dar ea nu oferă absolut nimic istoric, cel puțin cronologic. Pe cât timp mărturia contimporană necontestabilă a mitropolitului Iosaf dela Vidin constată că acolo la Vidin acele móște au fost aduse dela Tirnov la 1394, deci înainte de 1394 ele nu puteau fi aședate la Curtea-de-Arges, nici sub Alexandru-vodă, nici sub Vladislav-vodă, nici sub Radu-vodă, adecă sub nici unul din cei trei Negri-voevodă, ci neapărat când-va după 1394. Cerceteze dară alții, pe prima liniă însă cronologiă.

Voiu încheia istoria lui Vladislav-vodă printr'un epizod fórte întunecos. Dela 1330 domnia pe tronul dela Tirnov tzarul Alexandru, despre care eu am vorbit mai sus cu ocaziunea resboiului serbo-bulgar. El avusese doué neveste: de'ntăiu o creștină, din care trei fii, cel mai mare Strașimir dela Vidin, cumnatul lui Vladislav-vodă; apoi pe o Evreică, din care s'a născut Șişman, fiul cel mai mic. Strașimir căpétându'si de timpuriu dela tată-seu Bulgaria occidentală ca apanagiū, se mutase la Vidin și a scăpat astfel de uneltirile Evreicei. Cei-lalți doi fii din prima căsătoria rămânând la Tirnov pe lingă teribila mumă-vitregă, au murit în curând unul după altul, și tzarul Alexandru n'a întârziat de a'si numi ca moștenitor al tronului pe Șişman, fiul Evreicei, deși prioritatea se cuvenia lui Strașimir. Intre ambi frați eră o ură ne'mpăcată, și tot așa de aprig ură Șişman pe Vladislav-vodă și pe Radu-Negru, cei doi protectori ai Vidinului. La 1365 Șişman se proclamă de o dată tzar al Bulgariei și'si începe stăpânirea imediat printr'o mișeliă, prinđend rob pe împératul Ion Paleolog, care venise la Tirnov ca óspe pentru a cere un ajutor contra Turcilor. Tatăl lui Șişman murise óre? și când anume? Iată un adevérat mister. Jireček presupune că tzarul Alexandru trebuia să fi murit în 1365, de vreme ce'i urméză pe tron Șişman, dar nu aduce nici o probă. Engel credea, éráși fără nici o probă, că a murit tzarul Alexandru la 1353, ceea ce ar implică o absurdă vacanță de 12 ani fără nici

un principe. Cronica oltenescă a lui Moxa afirmă că țarul Alexandru a murit la 1371: „ani 6879, atunce muri Alexandru, domnul Trănovului“. Cum dară de se urcă pe tron Șişman la 1365 cu şese ani înainte de mórtea tatălui seú? Faptul este că țarul Alexandru nu era încă mort nici la 1371. La 1365, tocmai atunci când Vidinul fusese luat de Unguri și însuși Strașimir era în robie, țarul Alexandru se retrăsese desgustat de tóte din Bulgaria în Țera-Romănescă, petrecându'și restul vieței, bătrân nepuțincios, pe lingă Vladislav-vodă, singură rudă pe deplin generoasă, care'i dete să trăescă din venitul județului Muscel, unde il mai găsim apoi într'un mod documental sub Radu-Negru. Dar despre acésta în §-ful următor.

Prismă a némului Basarabesc: dintr'un tată Basarabă și dintr'o mumă Basarabă, mare vitez peste ori-ce vitejiă, o minunată agerime politică, fórte cavaler și fórte cumpetat tot-o-dată, Vladislav-vodă își incunună atâtea și atâtea însușiri frumoșe printr'o nemărginită bunătate de inimă. . .

§ 40. Radu-vodă Negru.

Bibliografia: Archiva istorică t. III p. 192. — Istoria critică p. 84 sqq. — *Histoire critique* p. 8, 66, 86 sq., 111. — Etymologicum magnum v. Banovet. — Cuvente den bătrâni t. I p. 402. — *Fotino*, *Исторія* t. II p. 20-24. — *A. Xenopol*, Istoria t. II p. 84, 136 sqq. — Magazin istoric t. IV p. 231 sq. — *Engel*, Gesch. v. Serwien p. 332, 478. — *Jiréček*, Gesch. d. Bulgaren p. 324, 329. — *Pray*, Dissertationes historico-criticae, Vindobonae 1775 in-f. p. 140. — *Miklosich*, Monumenta serbica p. 215. — Condică a sîntei mănăstiri Coziei, 1778 in-f. p. 25-6, 249, MSS. in Archiva Statului din București. — *Kemény*, MSS. in biblioteca Universității din Cluj: index Kenderesianus t. II ad voc. Stroja. — *Benkő*, MSS. ibidem: Collectaria ad res Transilvanicas t. XIV p. 273, 293. — Archiv des Vereins f. siebenbürg. Landeskunde, Kronstadt 1853 p. 49. — Fôia Transilvania 1871 p. 238 sqq., 1872 p. 172 sq., 183 sq., 198 etc. — *Brezoianu*, Vechile instituiuni ale României, Buc. 1882 in-16 p. 232. — *Rykczewski*, Inventarium privilegiorum, Paris 1862 in-8 p. 250, 378. — *A. Odobescu*, Revista Română 1861 p. 709 sqq. — *I. Bogdan* in Archiv f. slav. Philologie t. XIII p. 530 nota. — Dr. *Miletić*, Нови влахо-български грамоти, Sofia 1896, in-8 p. 45, 47. — Сборник за народни умотворения t. V p. 77; cfr. *Miladinovtzi*, Български народни пѣсни pag. 281 sqq. — Акты западной Россіи t. I, Petersb. 1846 in-4 p. 1, 21. — *Karadžić*, Српске народне pjesme t. II p. 444. — Чойкович, Пѣванія p. 60. — *Draganov*, Македонско-славянскій сборник, t. I p. 100. — *Alessandrescu*, Dicționar geografic al județului Vâlcea, Buc. 1893 in-8p. 86. — *Onciul* in Conv. liter. 1884 p. 1 sqq., 1886 p. 266 sq. — *N. Densușianu*, Documente t. I v. II p. 73, 160, 242, 276. — *Stefan Ieromonahul*, etc.

O mare parte din vieța lui Radu-Negru se petrecuse sub tată-seú Alexandru-vodă și sub frate-seú Vladislav-vodă, astfel că

din șș-furile precedente ne ajunge aci de a reaminti în scurt următoarele puncturi :

născut pe la 1330 plus-minus, fiu din a doua căsătorie a lui Alexandru-vodă cu Dómna Clara din familia contală unghurească Kukenus;

din aceeași mamă având două surori : una căsătorită cu împăratul bulgăresc Strașimir, cea-laltă cu regele serbesc Vucașin ;

după 1352 pus de către Alexandru-vodă ca ban al Severinului, unde se face popular la vecinii Serbi, și atunci intră în relațiuni cu călugărul Nicodim, în urmă fundator al primelor mănăstiri la Români ;

pe la 1360, prin intervenirea mitropolitului Iacint Kritopol, căsătorit cu Dómna Kalinikia, Grécă ;

sub Vladislav-vodă luând parte în 1366 la resboiul contra Turcilor, aduși de împăratul Șişman dela Tîrnov ;

pe la 1370, după luarea Vidinului de către Vladislav-vodă, lăsând Severinul și trecând peste Carpați ca duce al Făgărașului și Amlașului ;

înființând acolo pe un episcop ortodox, adus în urmă pe scaunul mitropolitan din Curtea-de-Argeș ;

remânând apoi în Făgăraș pînă la mórtea lui Vladislav-vodă.

Vladislav-vodă móre pe la 1373.

Al treilea Negru-vodă, frate și fiu al celor-lalți doi, Radu se pogórá și el din Făgăraș la Câmpulung și la Argeș, de unde iarăși tot așa pășese în Oltenia pentru a fi primit și recunoscut de către Basarabii de acolo.

Este a patra edițiune a aceleiași legende poporane, numărându-se ca *editio princeps* acea necompletă dela 1240, când Radu Basarabă, numit și dinsul la Ardeleni Negru-vodă, gonise din Amlaș pe contele Konrad și oprise pe Mongoli la hotarele Făgărașului, întorcându-se apoi triumfal în țera Severinului, fără însă a fi trecut prin Câmpulung și prin Argeș, singura particularitate stereotipă care'i lipsesce.

Ajungând noi acum la al doilea Radu-Negru, aci este locul cel mai potrivit de a reveni o clipă la primul Radu-Negru cel dela 1230, un Basarabă din Valcea, după care urmară la voevodatul oltén

Basarabiî ceî din Dolj: Mihaîu Liténul și Bărbat, înlocuiți în urmă ei-înșii prin ramura Basarabilor cea din Romanaș: Dan, Mircea, Alexandru, Vladislav și'n fine Radu.

Astăzi, aprópe după șépte secolî, memoria lui Radu-Negru celui Valcén se mai păstréză tocmai în cuibul seú din Valcea într'un mod fórte caracteristic. Iată tradițiunea, pe care, fără a'și fi putut da samă de importanța ei, o reproduce institutorul C. Alessandrescu, vorbind despre schitul Cetățuea de lingă Rîmnicul-Valcea: „In vremele vechi de tot ședeau un Domn numit Basarabă în chillile bisericuței Cetățuea. El avea cu sine tunuri și ostași, cu cari se păzia de vrăjmași. Ast Basarabă era în mare vrăjmășiă cu un alt Domn numit Olea, ce se aședase în mănăstirea Fedeleșoiu de peste Olt ce este în dreptul Cetățuei (în Argeș) și al Olea avea asemenea tunuri și ostași. Basarabă și Olea, de vrăjmași ce erau, sloboziau de multe ori tunuri unul asupra altuia, cu gând să se omóre, ca să remănă unul stăpân peste totă țera. Basarabă se spune că era mai dibaciu decât Olea și 'i făcea mare pagubă. Pentru acéstă dibăciă poporul scornise următorul cântec:

Olea face óle,
Basarabă 'i le sparge;
Olea óle o mai face,
Basarabă i le-o sparge...

„și acest cântec îl cântau toți Cetățeniî pentru cinstea Basarabului. Chiar și copiii îl cântau pascénd vitele. Așa, se spune, că nesce fetițe ședeau cu găsele la pólele délului, în virful căruia e bisericuța, și cântau: Olea face óle etc.. Se întâmplase că tocmai atunci Basarabă se plimba pe culmea délului. Auđind fetițele cântând cântecul acesta, le-a ascultat cu mult drag, fără să fie vedut de ele. După isprăvirea cântecului, Basarabă le-a chiămat la sine și le-a dat câte o farfuriă de galbeni și câte o păreche cercei frumóși și scumpi. E de notat că acest cântec îl cântă copiii de prin Cetățue. Remâne a se cerceta, ce Basarabă se vorbesce și cine este Olea. . .“

Basaraba cel legendar al copiilor e invederat Radu-Negru cel dela 1230, care apérase în adevér bărbătesce Oltenia contra contelui Konrad și contra Mongolilor, iar dușmanul seú *Olea* era un *olan* cumanic, cuvintul *ulan* însemnând tătăresce un principe saú un crăișor. Sub acel prim Radu-Negru, pus strajă la Cetățuea Val-

cii, Tătarii stăpânau întreaga lature a Munteniei pînă la Olt; sub al doilea Radu-Negru cel dela 1380 nu mai era aci Tătari nicăiri, decât numai dóră pe la marginile Moldovei spre Prut sau spre Nistru, și chiar peste cei de acolo domnă acum Basarabă cel din Oltenia, astfel că în titlul seü domnesc vom vedé mai jos: „stăpân peste țeri tătăresci“. Mare deosebire între unul și cel-alalt, deși amîndoi s'aü contopit într'o singură persónă colectivă mitică.

Un punct din legendă, care se potrivește cu Radu-Negru din 1380 mai bine decât cu cei-lalți Negri-voevođi, este că, Ungur prin mumă-sa și petrecut mai mulți ani pîntre Ungurii din Ardel, i se póte aplica pasagiul din cronică muntenească: „rădicatu-„s'aü de acolo cu tótă casa lui și cu mulțime de noróde, Români, „Papistași, Sași de tot felul de ómenî, pogorindu-se pre apa Dâmboviței...“ În adevér, sub Radu-Negru noi vedem pentru prima óră la 1382 un episcop catolic cu pomposul titlu „al Severinului și al părților Țerei-Romănesci“: „Gregorius Dei apostolice sedis gracia Episcopus Severini nec non parcium Transalpinarum“, consacránd pe un preut Ungur: „filium Valentini de Korospatak“ în biserica papistașă din Câmpulung, unde sub Vladislav-vodă era un Sas, pe al căruia mormînt se gravase la 1373: „Hic requiescit in „pace generosus dominus Ioannes P. huius saxonicalis ecclesiae „custos qui obiit MCCCLXXIII“.

Fiul cel mai mic al lui Alexandru-vodă, Radu era Negru nu numai ca tatăl seü și ca frații seü în însușire de Basarabă în genere, prin emblema celor capete negre pe stégul nobilitar al familiei, dar purta încă în specie la popor porecla personală de *negru*, fiind-că avea o față fórte negriciósă, după cum o vedură o dată pe portretul din biserica Curții-de-Argeș Fotino și apoi Cogălnicénu. Pînă a nu se fi desfînțat acel portret prin așa numita restaurațiune a bisericeii, repositul pictor Tătărescu făcuse după el o bună copią, pe care o posedă astăzi Academia Română de'mpreună cu ale altor Basarabi. Pe acel portret Radu e mult mai brun decât tatăl seü Alexandru și decât fratele seü Vladislav, ba mult mai brun tot-o-dată și decât fiul seü Mircea. Există o probă contimpurană fórte interesantă despre porecla lui Radu-vodă ca cel negru. Eberhard Windek,

născut pe la 1380, biograful împăratului Sigismund, ne spune că Mircea cel Mare, pe care'l cunoscuse, se numia cel alb: „der Weisse“. *Cel alb* pentru Mircea este evident o antitesă cu *cel negru* pentru tatăl său Radu. În acest mod, fiul cel mai mic al lui Alexandru-vodă eră Negru chiar la Olteni, nu numai la Munteni și la Ardeleni, deși Oltenii de almintrelea nu traduceau pe Basarabi prin rebusul eraldic de Negri. Să mai adaog că Radu-vodă nici o dată nu'și dedea el-însuși epitetul de „Negru“, ci-î dicea așa numai poporul și ne întimpină une-orî în nesce crisóve mult posterioare. Fiii sei Dan și Mircea, ca și fii acestora, nu'l numesc tot-d'a-una altfel decât „Радул воевода“.

Un crisov original din primii ani ai domniei lui Radu-Negru, fără dată, probabil însă din 1374, se află în arhivul municipal al Brașovului, de unde l'a reprodus Dr. Miletić. În acest crisov se confirmă tractatele comerciale dela Vladislav-vodă și dela predecesorii sei, se menționează pentru prima óră Rucărul, Domnul își dá de doue orî prenumele de „Ioan“ și nu'și pune de loc porecla cea personală de „Negru“; dar ceea ce e mai cu samă instructiv, este aparițiunea țzarului Alexandru, despre care s'a vorbit în ș-ful precedente și care mai trăia încă deci în 1374, dacă nu și ce-va mai târziu, deși cronica lui Moxa îi fixează mórtea la 1371, — un interval nu tocmai depărtat. Acel crisov fiind scurt și fórte important în același timp, íată'l întreg în text și în traducere :

Иванъ Радулъ, великийи воивода и самодръжавни господинъ всей земли оугровлахыйской, дават господствоми сие оризмо господства ми пръгарем Брашевским и Ражновцем и всей земли Бръеънской, яко що имъ ест сътворило господство ми хрисовул и закони, що сѧ имале от прѣродителии господства ми, такождере да имъ сѧ узимат и при господствѣ ми. Туго радї, царю Александре, варе кто ти ест вавеш въ Рукеръ, да му запрѣтиш да узимат вавж що ест закон, а инако да не смѣеть учинит. И колибо щет битъ вавеш под Джбовицъ, и тои таждере да имъ узимат, понеже кто сѧ би покусил да имъ възмет прѣвъ закон, имат

Ion Radu, marele voevod și autocratul Domn a tótă țera Ungrovlachia, am dat domnia-mea acéstă poruncă a domniei-mele pãrgarilor de Brașov și Roșovenilor și întregei țeri Bãrsei, ca lor cele încuviințate de domnia-mea crisov și lege, după cum avuseseră dela strămoșii domniei-mele, așa să li se primescă și pe timpul domniei-mele; prin urmare, *țzarule Alexandre, ori-cine va fi la tine vameș în Rucăr, să'i poruncesci a lua vama după lege, iar altfel să nu cuteze a face, și ori-cine va fi vameș sub Dimbovița, să facă și el tot așa*, căci ori-cine se va is-piti a lua peste lege, va primi o

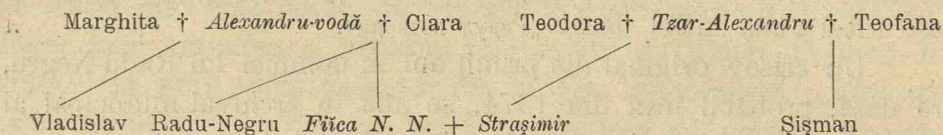
прїхти велико зло и врїжѣхъ отъ гос-
подства ми. А ино нѣтъ по врїзму
господства ми.

† Іванъ Радулъ воевода, милос-
тїжъ божїежъ господинь.

mare pedepsă și urgiă dela domnia-
mea; și altfel să nu fie decât după
porunca domniei-mele.

† Ion Radu voevod, din mila
lui Dumnezeu Domn.

Felul de înrudire a tzarului bulgăresc Alexandru cu omo-
nimul său Domnul românesc Alexandru-vodă se reprezintă prin ur-
mătorea spiță :

Tzarul Alexandru și Alexandru-vodă erau dară cuscri, iar Radu Negru era cumnat lui Strașimir fiul tzarului Alexandru. Alianță depărtată negreșit, depărtată mai ales cu Vladislav-vodă, care nu era frate din aceeași mamă cu nevêsta lui Strașimir. Amin-
doi Alexandri avuseseră copii din două căsătorii; la Alexandru-
vodă însă copiii din Românce Marghita se iubiău frățesce cu copiii
Maghiarei Clara, pe când la tzarul Alexandru fiul Strașimir al Ser-
bei Teodora se ură la cuțite cu Șışman fiul Evreiceii. Din cauza
Evreiceii, Tzarul Alexandru nedreptățise pe fiul mai mare Strașimir,
lipsindu-l de dreptul primogeniturerii în favoarea fiului mai mic Șiș-
man al Evreiceii, pe care îl și făcū tovarăș la împărăția. Supărat
pe tatăl său, Strașimir domnia în apanagiul său la Vidin. Când
semi-Evreul Șışman, un rar specimen de reutate și de viclenie în
tot cursul vieții sale, a desgustat pe tatăl său, atunci unde ôre mai
putea să se adăpostescă nenorocitul tzar Alexandru? Nu la Vidin,
căci tocmai la 1365 Strașimir căduse rob la Unguri. Tzarul Ale-
xandru a fost îmbrățișat cu dragoste numai în România de către
familia reposatului cuscru Alexandru-vodă. Vladislav și apoi Radu-
Negru i au oferit unul după altul o respectată pozițiune de vice-rege
al județului Muscel, ce-va așa cum în secolul trecut regele Ludovic
XV dete în Franța alungatului rege polonez Stanislaw Leszczyński
modesta demnitate de duce al Lorenei.

Documentul cel descoperit de Dr. Miletić rădică pe neaștep-
tate un prețios colț de perdea de pe un mister ne-nțeles pînă a-
cuma din istoria internațională a Românilor și a Bulgarilor: su-

bita disparițiune a tzarului Alexandru, necertitudinea cea contradicătoare despre anul morții sale, mai cu samă ne'mpăcata dușmăniă a lui Vladislav-vodă și a lui Radu-Negru împotriva împărăției bulgăresci celei dela Tirnov. Și totuși vom vedé îndată că împrejurările au adus fără voe ca să se mai inrudească odată fiul cel mai mare al lui Radu-Negru cu hainul împărat Șișman.

În *Istoria critică* eu mă arătam adesea pré-aspru pentru Fotino din cauza că fântănele lui inedite cele slavice nu se potriveau mai nici o dată cu datele istorice cele cunoscute de pe aiurii. În opera de față, lărgindu'mi sfera de cercetări, eu avui din contra dese ocațiuni de a mă convinge că acele fântăne, foarte verifice în fond, une-orii numai nepricepute sau incurcate de cătră însuși Fotino, ceea ce cu atât mai bine vădesce nevinovăția lui, servesc anume a completa lacunele celor-lalte isvóre. S'ar pute dice că el-însuși nu înțelegea textul slavice și că alt cine-va din când în când i'l traducea sau i'l explica într'un mod greșit sau prolix. Nu este greu însă, în cele mai multe casuri, de a limpedi printr'o critică omnilaterală pasagele cele necorecte, și un cas de acéstă natură ni se și infățișeză în privința familiei lui Radu-Negru.

După o cronică slavice, „ἐκ τῆς Σερβικῆς χρονολογίας“, Fotino ne spune că regele serbesc Lazar, cel urcat pe tron la 1371 după mórtea lui Vucașin, avusese cincii fiice, măritate așa: 1° cu principele serbesc Vuk Branković; 2° cu principele albanes Balsa; 3° cu împăratul bulgăresc Șișman; 4° cu sultanul turcesc Amurat I; în sfirșit 5°, cu Dan-vodă fiul lui Radu-Negru; și despre acéstă din urmă căsătorie Fotino o mai afirmă într'o notă: „ὅτι τὴν μὲν θυγατέρα τοῦ Λαζάρου Δεσπότης Σερβίας ἔλαβεν εἰς γυναῖκα οὗτος ὁ Δάν Βοεβόδας“.

Să analizăm.

După sorginți autorisate, Engel înșiră cincii fiice ale regelui Lazar: 1° Mara, măritată după Vuk Branković la 1363; 2° Elena, măritată între 1359—1368 după magnatul unguresc Nicolae de Gara, în urmă după voevodul Sandal din Bosnia; 3° Despa, măritată de'ntăiu după Șișman dela Tirnov, apoi cu principele montenegrin George Balsa; 4° Vucosava, măritată după marele erou serbesc Miloș Obilici; 5° Mileva, dată sultanului Baiezyd I.

Pentru Dan-vodă nu încapă dară nici un loc. Ce-va mai mult; afară de féta cea mai mică, trecută în haremul sultanului, cele-lalte erau pré-bătrâne pentru Dan-vodă, care la 1385, după mórtea lui Radu-Negru, era de vr'o 25 de ani. Este însă fórte cu putință, à-priori de o cam dată, ca Dan-vodă să fi ținut în căsătorie nu pe o fiică, ci pe o nepótă de fiică a regelui Lazar, adecă pe o féta a lui Vuk Branković, care luase pe Mara la 1363, prin urmare la 1380 putea să aibă o fiică de 16 ani, toc-mai potrivită pentru Dan-vodă.

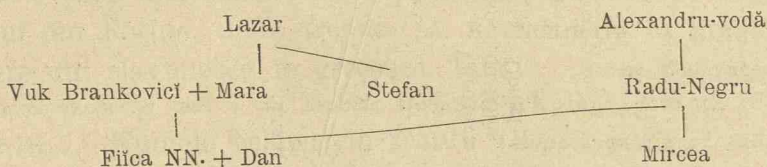
Introducem dară o ipotesă rectificativă în pasagiul din Fotino, și acuma să procedem a o verifica.

Printr'o diplomă din 1396 principele serbesc Stefan, fiul și urmașul regelui Lazar, dăruiesce mănăstirilor oltenesci Vodița și Tisména de ce sate în Serbia, mai adăogënd că deja tatăl seü fusese bine-făcétor al acestor doue locașe. Dacă Dan-vodă ținea pe o fiică a lui Vuk Branković, atunci Stefan fiul lui Lazar era unchiu bun al Dómnei Țerei-Românesci. Printr'o înrudire așa de apropiată s'ar înțelege o asemenea mare dărnicie, cu atât mai virtos că nici o dată nici un alt principe serbesc n'a făcut nici un fel de donațiune în Țera-Românescă. Prin singura înrîurire a starețului Nicodim acésta nu se explică; se póte admite însă că intervenirea starețului Nicodim, despre care se crede că era chiar rudă cu regele Lazar, va fi concurs mult la căsătoria lui Dan-vodă cu fiica lui Vuk Branković.

Tatăl lui Vuk Branković, voevodul serbesc Branko Mladenović din timpul împératului Stefan Dușan, îngrijise a se scrie pentru propriul seü us personal la 1346 o psaltire slavică, remasă ca un odor în familiă. Cine óre altul, dacă nu Dómna lui Dan-vodă, în ipotesă nepóta de fiică a lui Branko Mladenović, putea să aibă la sineși prin moștenire un asemenea tesaur și să'l lase apoi în România anume la posteritatea lui Dan-vodă? Ei bine, acea psaltire strămoșescă a Brankovicilor, reposatul Odobescu o descoperise la mănăstirea Bistrița din Oltenia, lăcașul favorit al lui Barbu Basarabă din némul Dănescilor. Odobescu presupune că manuscriptul se va fi adus din Serbia pe timpul lui Négoe-vodă pe la 1512. Dómna Milița a lui Négoe-vodă, ce'i dreptul, era fiica unui Branković, dar nu dinsa — observați bine — nu dinsa a dat mănăstirii Bistrița acea psaltire, ci a hărăzit'o acolo un strănepot al lui Dan-vodă. Eü nu mă îndoesc dară că opera lui Branko-

Mladenovići străbătuse în România nu altfel decât prin căsătoria fiicei lui Vuk Brankovići cu fiul lui Radu-Negru.

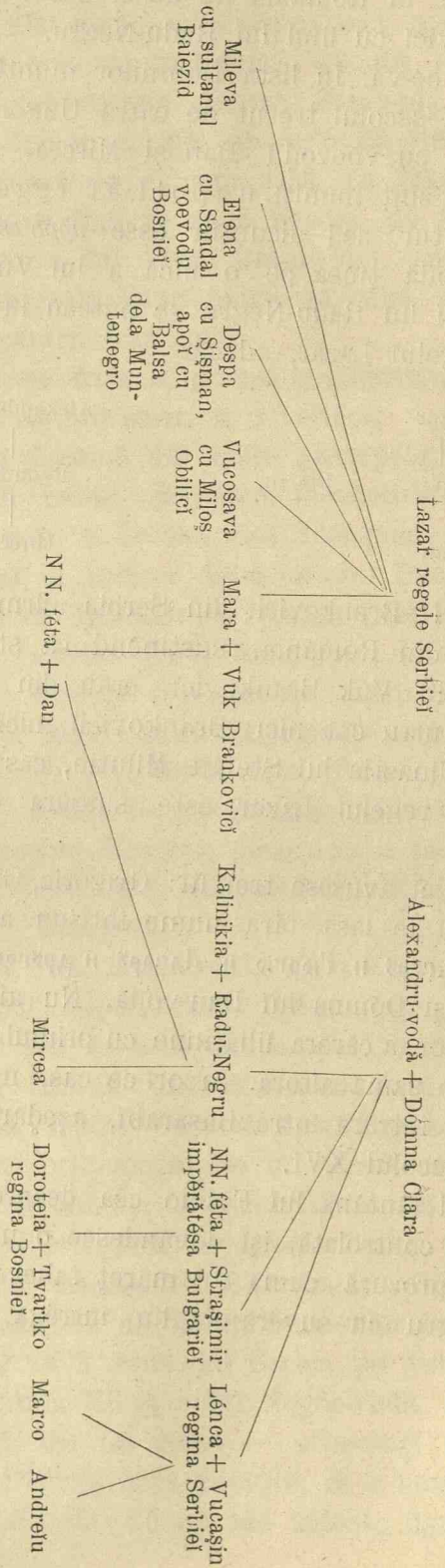
Maî iată încă ce-va. În lista Domnilor muntenești și moldovenesci, căpătată în secolul trecut de cătră Ungurul Pray, Țera-Românescă se începe cu voievozii Dan și Mircea, al cărora tată nu se știe, dar dinșii sînt numiți nepoți ai regelui serbesc Lazar: „Pater nescitur, sed dicuntur esse *nepotes Lazari regis Serviae*“. Dacă Dan-vodă ținea pe o fiică a lui Vuk Brankovići, atunci prin alianță fiul lui Radu-Negru se putea în adevăr considera ca nepoți ai regelui Lazar, adică:

În secolul XVII Brankovići din Serbia afirmau a fi același nēm cu Brâncovenii din România, susținēnd că străbunii lor comuni, toți pogoriți din Vuk Brankovići, erau din vechime încuscriți cu Basarabiî. Întru cât nici Brankovići, nici însuși regele Lazar, nu erau din dinastia lui Stefan Milutin, căsătoria lui Dan-vodă cu o nepoță a regelui Lazar este singura cheiă a acestei încuscrii.

Vuk Brankovići avusese trei fiî: Grigorie, Georgiū și Lazar, afară de fete pe cari le lasă fără nume într'un act familiar din 1390: „*синовомь Гргѣрѣ и Гюргю и Лазарѣ и дрѣгомь дѣци*“. Dintre acele fete dară eră și Dómna lui Dan-vodă. Nu aice voiu cercetă originea Brâncovenilor, a cărora filiațiune cu primul străbun Branko Mladenovići o las pe sama altora. În orî-ce cas, numai prin înrudirea cu Dânescii ei întrară între Basarabi, așeđându-se în Romaniș nu înainte de secolul XVI.

În acest mod fântâna lui Fotino cea despre regele Lazar, o dată rectificată și controlată, își dobândește o necontestabilă însemnătate, căci ne procură acuma un măreț tabel sinoptic de alianțele lui Radu-Negru cu suveranii din întręga Peninsula Balcanică:

Sint mai puțin norocos de a pute rectifica un alt pasagiu din Fotino, care fals nu pôte să fie, dar e încălțit peste măsură. După un „vechiu fragment slavice“ el ne spune că regele Vucașin, pregătindu-se contra Turcilor și cerënd ajutor dela Greci și dela Români, Radu-Negru îi trimise din parte'i pe fiu-seu mai mare Dan cu un contingent de ôste în Macedonia, dar sultanul Amurat remase biruitor, și Dan abia a scăpat cu fuga de peste Dunăre. Lupta cu Turcii lângă riul Marița avusese loc în 1371, când a și perit regele Vucașin împreună cu frate-seu Ugleșa, deci sub Vladislav-vodă, nu sub Radu-Negru; ș'apoi la 1371 Dan era un copilandru de vr'o dece ani. Este o invederată nepotrivelă. Să recitim dară textul din Fotino, unde trebue să fie neapêrat o greșelă de traducere din slavonesce în grecesce. Iată'l: „ὁ τῶν Βουλγάρων Δεσπότης Μαυροκρακοβίκης, καὶ ὁ τῆς Σερβίας Βουλκασὴν Κράλης, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ὀγγίλης...“ Numele cel pus în frunte »Μαυροκρακοβίκης« este evident vestitul *Marko Kraljević*, fiul regelui Vucașin, nepot de frate al lui Ugleșa. Intr'o confederațiune este absurd de a pune în cap pe un fiu mai pe sus de tată și de unchiu. Originalul slavice, pe care l'a desfigurat Fotino, cată să fi fost cam așa: *Marko Kraljević*, fiul lui Vucașin, nepot al lui Ugleșa etc., astfel că singura persônă activă era Crăișorul Marco, care dinsul va fi cerut ajutor dela Greci și dela Români. Faptul însă este că, după mórtea lui Vucașin și a lui Ugleșa, acest nepot de soră al lui Radu-Negru, deși a mai trăit mulți ani, totuși n'a combătut nici o dată pe Turci, ci încă trecu în serviciul sultanului și deveni chiar un vrăjmaș fățiș al Românilor.

Textul cel fórte incurcat despre expedițiunea lui Dan-vodă peste Dunăre mē'ndemnă, prin asociațiunea de idei, a examina tot aci nesce texturî nu mai puțin incurcate din alte cronicе slavice: despre omorirea aceluiași Dan-vodă de cătră împêratul Șişman dela Tirnov. Cronica lui Moxa, scrisă la 1620 după „cărți slavonești“, ne spune sub anul 1389: „Pre acia vrême ucise și Șuşmanu domnul Șchéiloru pre Danu vovod domnul rumănescu“. Intr'o cronică bulgărescă, descoperită de d. I. Bogdan, ne întimpină: „Шишманъ царь блѣгарскы оубить Дана воеводж, брата Мирчѣ воеводѣ, въ лѣто 6902, жѣсѣца септемвриа 23“, adecă: „Șişman, împêratul bulgăresc, ucise pe Dan-vodă, fratele lui Mircea-vodă, în anul 1393 septembrie 23“, — cu o fenomenală precisiune cronologică. Cronica lui Constantin Filipescu căpitanul se cam îndoesce: „scrie că l'au ucis Șuşman vovodul Sârbi-

lor, dar pentru ce și cum nu se știe“. La 1356 Dan-vodă nu se născuse încă, de vreme ce tată-seu se căsătorise pe la 1360; la 1389 și 1393 Dan-vodă nu mai trăia de de-mult, de oră ce căduse în luptă contra fratelui său Mircea cel Mare la 1386. De n'ar fi în această privință o relațiune la Thurocz, tot încă ni-ar ajunge pe deplin crisovul marelui Mircea din 27 Iuniu 1387, în care ȳice f6rte lămurit: „свѣтопочившии брат господства ми Іу Данъ воевода“ = „sânt-reposatul fratele domniei mele Ion Dan-vodă“, ba o mai repetă încă o dată în același crisov. Decī nicī la 1356, nicī la 1389, nicī la 1393, și nicī altă dată de cătră împăratul Șişman dela Tirnov, Dan-vodă n'a fost omorit. Cum dară se explică o așa greșelă? Cronicele cele posterioare pe principele bulgăresc Șişman dela Vidin, care ucisese la 1298 pe voevodul oltenesc Dan, îl confundă din cauza duplei omonimități cu împăratul Șişman dela Tirnov și cu Domnul Țerei-Romănesci Dan-vodă, ambii de pe la 1385. Confuziunea era cu atât mai ușoră: printr'o omonimitate nu numai duplă, ci chiar triplă, fiind-că Dan cel dela 1385, ca și cel dela 1298, aveau câte un frate Mircea-vodă. Găsinđ înregistrat într'o cronică veche evenimentul cel adevărat cu cele trei numi: Șişman om6ră pe *Dan* fratele lui *Mircea*, — cronicile cele mult mai noue i-au adaptat fie-care câte o dată cronologică, combinată în diverse moduri din considerațiunii diverse. În fântănele istorice nu există în genere mai nicī o dată o minciună, ci mai tot-d'a-una ceea ce ni se pare a fi o minciună este un adevăr ne'nțeles sau reū înțeles, o realitate trunchiată sau imbrobodită, iar prin urmare într'un asemenea cas critica nu trebui să tăgăduescă sau să respingă cu dispreț, ci trebui să limpedescă, dacă se p6te.

Vladislav-vodă și Radu-Negru împreună combătuseră pe împăratul Șişman dela Tirnov; il mai combătū apoi în urmă Mircea cel Mare; Dan-vodă însă nu putea să'l fi combătut: nicī sub Vladislav-vodă, căci era copil încă; nicī sub Radu-Negru, căci nu s'a întămplat atunci vre-un resboū contra Bulgarilor; nicī devenind el-insuși Domn pe la 1385, căci Șişman era un vechiu aliat al Turcilor, iar Dan-vodă ținea de asemenea cu Turcii. De aceea și poesia poporană serbo-bulgară vorbesce despre vrăjmășia lui Șişman contra lui Radu-Negru, dar despre Dan nicī o vorbă. În baladele slavice de peste Dunăre figuréză numai Dan-vodă cel dela 1288—1298, cavalerescul kinez din Romanăț, mare prieten al Bulgarilor și cel de'nțăiu duș-

man al Otomanilor, despre care veđi ș-ful 32, o personalitate caracteristic diferită de al doilea Dan-vodă.

Serbo-bulgarii cunosceaă, firesce, cumplita zizaniă între frații Dan și Mircea după mórtea lui Radu-Negru, și acest motiv epic a fost utilizat fórte frumos în poesia poporană sudo-slavică; dar nici acolo Dan-vodă nu se pomenesce, ci este înlocuit prin tatăl seă, astfel că Radu ne apare ca frate cu Mircea, iar dușman direct al lui Radu e Șișman, adecă s'aă fusionat la un loc două motive independente. Balada cea cu motive fusionate circuléză în mai multe varianturi, pretutindenea aceiași în fond la Serbi și la Bulgari. Ea se începe prin cërta între frați pentru Domniă, apoi Radu aruncă pe Mircea într'o temniță, de aci Șișman chiamă pe Radu la botez, unde vrea să'l prindă în cursă și să'l omóre, dar e omorit el-insuși și capitala sa Tirnovul e despoiată :

Он потрже мача зеленога,
Те погуби кралја Шишманина,
Око нјега дванаест ричала,
Трново му похараше благо,
Одведеше конје и соколе,
Отидоше ка Букрешу граду...

După o altă variantă serbescă, e omorit nu numai Șișman, dar încă nevêsta sa și copilul :

Пак јој чедо о кам' ударіо,
Нек од врага неостае трага,
А куму е за млатом удрио,
Ни живу је земља нешчекала,
Сад нек' вара на кумство јунаке...;

iar într'o variantă bulgară, Șișman fiind omorit, împêrătêsa chiamă pe „vitejii Tirnovului“ pentru ca să ajungă și să prăpădescă pe Radu-vodă cu cele trei slugi ale lui; se adună dară trei miil de Tirnoveni și plécă în gónă, dar sint snopiți și dînșii în luptă :

Оі ле вие, Терновци іунаци,
Чуіте мене, што кју да ви кажа:
Дума доіде Бегу Радул Бегу
И сус него ду три добри слуги,
Та погубіа кралју Шишманино,
Па си бегаа ках бели Дунава.
Сбираіте се, та и подгонете,
Подгонете, та и достигнете,
Достигнете, та и погубете.
Собраа се Терновци іунаци,
Собраа се три плјади души...

În această baladă serbo-bulgară, intrarea voevodului românesc în Tirnov și victoria lui asupra lui Șişman își are o temelie istorică în campania lui Vladislav-vodă din 1366 „contra Thurcos infideles et imperatorem de Tyrna in Bulgaria“, când Radu-Negru luase și el parte la resboiu, fiind atunci Ban al Severinului.

Mai este de observat în aceeași baladă, după toate varianturile, că din cei trei tovarășii credincioși ai lui Radu-vodă unul e Serb și un al doilea Grec, — nestrămutata politică balcanică confederativă a primilor Negri-voevodi, inaugurată mai ales de Alexandru-vodă. Ideea unei confederațiuni balcanice în legătură cu Radu-Negru resare admirabil mai cu deosebire într'un cântec poporan bulgar din Macedonia, intitulat „Радул воєвода и Сокол (Radu-vodă și Șoimul)“, în care se țice: „Hora jôcă pe poiană, pe poiana cea mare, dincolo „de horă șede Radu-vodă, ținând pe mâni un puu de șoim. Șoimul țipă jalnic-dușos, iar Radu îi vorbesce șoimului: Fôme ții-ore? sete ții, o! surule șoimuleț? De ce țipi tu și de ce te vaiieți? — Aleleu, Radule-vodă! Nu mi-i sete mie, nu mi-i fôme, ci me uît eu la hora cea mare, cum jôcă rînduri-rînduri frate după soră, „jôcă ei, și nu se cunosc...“

Хоро играе на поляна та,
 На поляна та на голѣма та,
 Стѣд хоро сѣди Радул войвода,
 На рѣка държи птиче соколово.
 Сокол пишчи жално-милно,
 Радул соколу думаше:
 — Гладно ли си, жедно ли си
 О, сиво соколче?
 Шчо си пискашь и жално плачешь?
 — Ой, ми та Радул войвода!
 Аз не сум жадно, не сум гладно,
 Но я си погледни 'оро голѣмо,
 Како си играят ред до ред
 И брат до сестра
 Како играят, а се не познават...

Nemic mai trist decât de a vedé pe frați și pe surori jucând împreună într'o mare horă, și totuși a nu se cunósce unii pe alții, — sublimă imagine a popórelor balcanice din secolul XIV, tocmai atunci când se 'ntindea asupra-le potopul Otomanilor, și numai Românii remaseră singuri în picioré.

Isprăvesc aci epizodul despre Dan-vodă. El luase în căsătorie, cam pe la 1380, pe fiica lui Vuk Brankovicî, nepóta regelui ser-

besc Lazar ; dar cu împăratul Şişman dela Tirnov nu avusese nimic a face dînsul personal, ci numai tatăl seŭ Radu-Negru încă din vremea lui Vladislav-vodă. Pentru a încheia de tot acest epizod, mai este de adaos o consideraţiune nu indiferentă. Ce-va după 1300 se înfiinţase datina de a se aşeza ca pro-duce la Făgăraş pe fiul mai mare, saŭ pe fratele domnesc în lipsă de fiu : pe „Dauphin“ al Ţerei-Romănesci. Aşa Mircea-vodă rînduise pe Alexandru ; Alexandru-vodă îşi asociase pe Nicolae, iar peste Carpaţi merse Vladislav ; Vladislav-vodă duse acolo pe Radu-Negru ; şi este mai mult decât probabil că însuşi Radu-Negru, ajungînd Domn, la rîndul seŭ numi duce al Făgăraşului pe Dan, ceea ce concórdă şi cu legenda Văcărescilor la Odobescu : „Dan voevodul Făgăraşului“ (§ 38).

Deşi nu se vede de o cam dată de nicăiri că Dan va fi întreprins o expediţiune peste Dunăre, e de cređut totuşi că Radu-Negru avea obiceiul de a căli pe fiii seŭ la resboiu, când pe unul, când pe altul, în capul oştilor, căci trimise de sigur într'o expediţiune foarte importantă pe fiul seŭ mai mic Mircea. Eu am demonstrat'o cel întăiu în *Istoria critică*, şi neminea pînă acuma n'a contrađis'o. Demonstraţiunea mea de atunci eŭ o mănşin, modificând numai întru cât-va marginile cronologice, a căroră lărgire mi se impune în urma unui studiu mai de aprópe. Incep dară prin a o reproduce *in extenso*, înlăturând se'nşelege citaţiunile.

„Maramurăşenul Bogdan, cărui i se cade cu tot dreptul paternitatea voevodatului moldovenesc, avusese fiu pe Teodor, đis „altfel Laţcu.

„Nemuritorul mitropolit Dosofteiu încă în secolul XVII vėduse „în anticul diptic al scaunului mitropolitan, tesaur de de-mult perdut, „căci nu mai exista pe la 1790, următórea liniă genealogică :

- „1. Bogdan-vodă şi Dómna Maria ;
- „2. Fiul lor Teodor Laţcu şi Dómna Ana.
- „El o resumă în versuri :

„ Bogdan-vodă,
 „Cu dómna-sa Maria lăsând bună rodă :
 „Pre Fedor Bogdanovicŭ, Laţcu se numėsece,
 „Cu dómna-sa cu Ana de se pomenėsece“.

„Expresiunea „se pomenesce“ însemnėză că erau înscrişi în „pomelnic.

„Cronica cea veche a Moldovei, scrisă în mănăstirea Putna „sub Stefan cel Mare, adecă abia un secol în urma evenimentelor, „confirmă acéastă seriă, dîcînd că după Bogdan a domnit fiu-seu „Lațcu, iar lui Lațcu i-a succés Petru fiul lui Mușat.

„Să se noteze aci cu atențiune că Petru nu este în cronica „cea veche a Moldovei fiu al lui Lațcu, nici fiu al lui Bogdan, ci „fiu al lui Mușat.

„Un nou ném s'a furișat prin încuscire în dinastia maramu- „rășenă.

„Roman Mușat, fiu al lui Costea Mușat și frate al lui Petru „Mușat, se însoră cu Domnița Anastasia, fiica lui Lațcu-vodă și „nepóta primului Bogdan.

„Acest fapt de o extremă însemnătate îl scie lista lui Pray, în care citim : „Romanus habuit uxorem *Anastasia* filiam *Prin-* „*cipis Laczko*, et peperit sex filios, ex quibus Alexander Senex est „ultimus filius ejus“.

„Îl sciea nu mai puțin mitropolitul Dosofteiu tot din prețiosul „diptic mitropolitan :

„Petru-vodă pre urmă purcese, cu viță
„Carele'i zic Mușatin; în bună priință
„Stătut'a dup'acéstă luminată ródă
„Stăpân țarei Moldovei domnul Roman-vodă ;
„Acesta, ce se scie 'ntr'a țarei urice
„Mare samoderzavet, și 'n bună ferice,
„C'a stăpănit-u-și țara din plaiu pină'n Mare,
„Lăsatu-și-a în scaun puternic mai tare
„Ce-a născutu-și din dómna din Anastasia
„Pre Alexandru cel Bun. . .“

„Mitropolitul Dosofteiu arată fórte lămurit că Petru și Roman „n'aũ fost din sângele lui Bogdan și Lațcu, ci din : vița carele'i „dic *Mușatin*.

„Tot așa am vëdut mai sus în cronica cea veche a Moldovei.

„Lista din Pray face pe acești Mușatesci din ném princiar, „*ex familia regum*, ceea-ce se justifică nu numai prin căsătoria lui „Roman Mușat cu fiica lui vodă Lațcu, dar încă și mai mult prin „insurătórea lui Petru Mușat din familia putintelui rege polon Vladi- „slav Iagello, carele — să se noteze bine — cu nici un preț nu s'ar „fi aliat cu un om de vr'o origine puțin ilustră.

„Prin urmare, ei nu erau din dinastia moldovenescă a Mara-

„murășenului Bogdan, în care s'aũ introdus unicamente prin în-cuscire, dar totuși erau dintr'o dinastiã romãnescã ore-care.

„Nefind din familia domnescã dela Sucéva, Mușatescii trebuiau
„sã fi fost vrënd-nevrënd din familia domnescã din Oltenia, adecã
„Basarabii.

„Acéstã dilemã este dictatã de logica lucrurilor.

„O mai întãresc însã mai multe alte considerațiuni.

„Nomenclatura chorograficã a Romãniei e fôrte ponderosã,
„fiind-cã aprópe tóte localitãțile sînt botezate la noi dupã vre-un
„nume propriũ bãrbãtesc.

„Astfel cele derivate dela *Vlad*: Vlãdae, Vlãdeni, Vlãdășesci,
„Vlãdesci, Vlãdilã, Vladislava, Vladnic, Vlad, Vlãdulenii, Vlãduța,
„sînt cele mai multe în Muntenia, dar nu lipsesc vr'o câte-va nici
„în Moldova, ceea-ce dovedesce cã Vlad avusese trecere pe ambii
„țermii ai Milcovului.

„Localitãțile cu radicala *Udrea*: Udresci, Udrisce, Udricanii,
„sînt tóte în Muntenia și absolut nici una în Moldova.

„Dela *Nan* s'a format peste tot vr'o cinci-spre-șeci numiri to-
„pografice: Nãnacii, Nandra, Nãnésca, Nãnescii, Nani, Nanovenii,
„Nanov, Nan, dintre cari un-spre-șeci în Muntenia și numai patru
„în Moldova.

„Sã vedem acum pe *Mușat*.

„În Țera-Romãnescã sînt :

„*Mușatescii*, sat în Gorj ;

„*Mușatescii*, sat în Argeș ;

„*Mușatescii*, sãlisce tot acolo ;

„Parte-din-*Mușatescii*, munte în Muscel ;

„*Mușatesc*, alt munte tot acolo ;

„*Mușaterca*, moșia nelocuitã în Brãila ;

„*Mușatoiu*, munte în Gorj.

„În Moldova avem numai și numai o singurã localitate de
„acéstã formațiune : satul *Mușata* în Fãlciiu, despre care însã nu
„se uíte cã întréga regiune a Prutului de jos făcea parte în se-
„colul XIV din teritoriul Țerei-Romãnescii.

„În Transilvania se gãsesce éráși abia muntele *Mușat*, carele
„și acesta se aflã nu departe de hotarele muntene spre Hațeg ; și
„tot acolo, iar nu în restul Ardélului, noi dãm de urmele numelui
„propriũ bãrbãtesc *Mușat* în documente din secolul XIV.

„Prin urmare, limba geografică vine la rândul seǔ a se pronunța pentru muntenismul Mușatescilor.

„Aci însă nu se mărginesce în cestiunea noastră misiunea filologiei.

„Frații Petru Mușat și Roman Mușat, ca și tatăl lor Costea Mușat, ne apar în cele mai vechi fântâne istorice sub o formă nominală foarte curioasă.

„Am văduț deja că anticul diptic al mitropoliei moldovene, o sorginte contimpurană de prima ordine, pune: vița ce'i dicit „*Mușatin*”.

„Lista din Pray, a căriia conformitate cu dipticul îi dă multă greutate, se exprimă de asemenea: Koste *Mușatin*.”

„In cronică putnénă, începută a se scrie pe la jumătatea secolului XV, vedem nu mai puțin: fiul lui *Mușatin*.”

„In fine, o altă cronică moldovenéscă, pe care o consultase Ragusanul Luccari pe la 1600, încât în orice cas ea este anterioră lui Urechia, dicit: *Musatin*.”

„Ce'i ore acest *Mușatin* în loc *Mușat*?

„Munteni, și mai cu samă cei de peste Olt, adaugă un *in* către numile proprie personale, mai ales cele finite prin *r* sau *t*.”

„Acéstă particularitate n'a observat'o încă nimeni.

„Luī *Tudor* Oltenii îi dicit *Tudorin*.”

„Din *Flor* ei fac *Florin*.”

„Un munte în Gorj și altul în Muscel se numesc *Carpatin*, naturalmente în loc de *Carpat*.”

„Două sate în Olt se chiamă *Dobrotin*, după numele bărbătesc *Dobrotă* seǔ *Dobrot*, dela care derivă mai multe localități *Dobrotesci*.”

„In dreptul Mehedințului avem insula *Florentin* și alta *Florentina*, provenite din *Florentie*.”

„Un sat și o insulă în Ilfov se numesc *Tatina* dela *Tatu*.”

„O sălisce în Dolj, nescă ruine în Vlașca și două sate în Romania se dicit *Marotin* după vechiul nume *Marot*.”

„Un sat în Gorj și un alt în Argeș se dicit *Sămbotin*, dela numele personal *Sămbătă* (*Sabbatius*).

„In Dolj avem: Valea *Robotinei*.”

„Forma *Mușatin* în loc de *Mușat* ne apare dară ca o particularitate filologică în favórea basarabismului dinastiei Mușatescilor din Moldova.”

„Urcarea pe tron a lui Petru Mușat nu urmasse îndată după „vodă Iațcu.

„A fost un interval când reușise a cuprinde Domnia moldo-
„vénă un duce străin, dela care s'a conservat următorul criso-
v :

„Cu mila lui Dumneșeu, noi principe litvan Iurga Koriatovic
„voevod, Domnul țerei Moldovei, și cu toți boiarii domniei mele,
„facem cunoscut prin această carte a noastră ori-cărui om bun, ce
„o va vedé saú o va auđi citindu-se, cum-că această adevărată slugă
„a noastră, credinciosul pan Iacșa Litavor, locușitor dela Cetatea-
„albă, ni-a servit cu dreptate și credință, încat noi, vedënd a sa
„dréptă și credincioasă slujbă cátră noi, și mai ales vitejia sa in
„lupta cu Tătarii la satul Vlădicu pe Nistru, am miluit pe această
„slugă a noastră sus-scrisă cu unul din satele noastre, numit Zu-
„brouș, pentru cari tóte este credința domniei mele și a boiarilor
„moldoveni, iar spre mai mare tării a acestei cărți a noastre am
„poruncit credinciosului Ivan... Scris'a Iațcu, in Bárlad, anul 1374,
„iuniú in 3“.

„Cronicele litvane cele vechi cunosc fórte bine această introdu-
„cere a lui Iuga Koriatovic in șirul domnesc din Moldova.

„Cea mai veche din ele đice :

„„L'aú poftit Moldovenii să le fie vodá și l'aú dus acolo“.

„Gebhardi și după dinsel Wolf aú spus cei întâi și singuri
„dintre istoricii noștri că obscurul Iuga-vodă din cronica moldovenă
„póte să fie anume acel Iurga Koriatovic.

„Acastă aserțiune însă e adevărată numai pe jumătate.

„In Moldova aú fost in secolul XIV doi principii d'o potrivă
„efemerii cu numele de Iurga saú Iuga : unul pe la 1374, dela care
„vine actul de mai sus, și altul precedënd la Domniă pe Alexandru
„cel Bun pe la 1399, dela care noi posedăm de asemenea o di-
„plomă fórte autentică.

„Ceea-ce a făcut cronica moldovenescă, este de a-i fi confundat
„pe amindoi într'un singur personagiú, deși 'i despărția in reali-
„tate un spațiu intermediar de vr'o trei-đeci de ani.

„Textul lui Urechea sună in ajunul anului 1400 :

„„Iuga-vodă întrecut'a pre Domniú cei trecuți de mai 'nainte
„de dinsel ; că a trimis la patriarhia de Ochrida și a luat bla-
„goslovenia, și a pus mitropolit pre Teoctist ; și a descălecat orașe
„prin țără tot la locuri bune, și ales sate, și le-a făcut ocóle pe
„'mpregiur ; și a început a dăruire ocine prin țără la voinicii ce

„făceaŭ vitejii la oști; și a domnit doi ani, și l'a luat Mircea-vodă
„Domnul muntenesc la sine“.

„Ceea-ce aparține în această relațiune lui Iuga II, pôte fi, afară
„de datul cronologic, numai d'ora vr'o corespondență cu patriarcul
„bulgar din Ochrida, căci tocmai între anii 1395—1400 Moldova
„era cam certată cu patriarcatul grec dela Constantinople.

„Restul privesce din punct în punct pe Iuga Koriatovicî.

„In adevăr:

„1. „Dăruirea ocinelor prin țără la voînici ce făceaŭ vitejii la
„oști—și să se observe că sub Iuga II n'a fost nici un resboiu—
„se verifică prin însuși crisoarul din 1374, unde boiarul Iacob Li-
„tavor capătă satul Zubrăuț în urma unei bătălii cu Tătarii lângă
„Nistru;

„2. „Descălecarea orașelor prin țără tot la locuri bune, și ales
„sate, și facerea ocólelor pe 'npregiur, este o caracteristică distino-
„tivă a întregii familie Koriatovicî, încât lor li se atribue re'noirea
„aprópe a tuturor urbilor din Podolia: Bakota, Smotricz, Kamie-
„niec, Braçlaw, Winniça etc., iar unul dintr'înșii, principele Teodor,
„fratele mai mic al lui Iurga, emigrând în Ungaria, a strămutat
„această ereditară pasiune de edificare pînă 'n fundul Maramurășului.

„Mai rămâne dar un singur punct de lămurit: „a domnit doi
„ani și l'a luat Mircea-vodă Domnul muntenesc la sine“.

„Mai întâiu, ce pôte fi óre: „l'a luat la sine“?

„Un Domn nu se iewa de bună voiă.

„Este evident că Urechia trebuia să fi înțeles reŭ sau desfi-
„gurat cuvintele unei fântăne mai vechi, pe care o va fi avut la
„dispozițiune.

„Cunoscința limbei slavice, în care scieau pe atunci Români,
„descurcă această enigmă.

„*Vziati* sau *uziati* înseamnă a lua; *vezati* sau *uzati* înseamnă
„a lega; *uznik* sau *uzien*, polonesce *wiezeń*, înseamnă *captiv*; tóte
„aceste expresiuni omofone confundându-se una cu alta, cronicarul
„a tradus ȕisa slavică a sorginții sale prin *a luat* în loc de *a*
„*prins în resboiu*.

„E și mai ușor de a înlătura o nedomerire cronologică.

„La 1374 nu domnia în Muntenia Mircea cel Mare, ci tată-seŭ
„Radu-Negru, frate și urmaș al lui Vladislav Basarabă.

„Cu tóte astea se scie că:

„1. Fiii domnesci în România purtau titlul de *voevodî*.

„2. Când suveranul era împedecat de a eși el-insuși la luptă, „trimețea generalmente în locu-î pe cine-va din familiă.

„Astfel se înțelege în ce mod marele Mircea comandând óstea „părintelui seú Radu-Negru, fără a fi încă el-insuși „Domn mun- „tenesc“ după cum îl califică Urechea, învinge și chiar omórá „pe usurpatorul principe al Moldovei, Litvanul Iuga Koriatovicí.

„În martiú 1375 acesta din urmă nu mai trăia, precum „dovedesce un act de atunci din partea fratelui seú Alexandru „Koriatovicí, carele 'i succese pe tron în micul principat ruten „trans-nistrián al Podoliei la marginea orientálă a Moldovei. . .“

Aci opresc reproducerea pasagiului din *Istoria critică*, căci am comis o gravă eróre, pe care sînt dator a o îndrepta. Actul din Martiú 1375 dela Alexandru Koriatovicí nu numai că nu dovedesce de loc că fratele seú Iuga „nu mai trăia“, ci dovedesce din contra că el trăia în Martiú 1375, de unde resultă că putea să mai trăescă mai multí aní și, prin urmare, nu la 1374 l'a omorit Mircea cel Mare. În adevér, acel act sună textual și 'n traducere:

Мы князь Литовскій, князь Александръ Кориатовичъ, Божью мило- стію князь и господарь Подольской земли, чинимъ свѣдочно своимъ листомъ вѣькому доброму, кто жъ на сей листъ посмотреть : штожь былъ братъ нашъ князь Юрій Кориатовичъ при- далъ млинъ къ церкви къ Матцѣ Божіей у Смотричи, то и мы князь Александръ подтверждаемъ...

Noi principe litvan principele Alexandru Koriatovicí, cu mila lui Dumneđeú principe și domn al țerei Podoliei, facem cunoscut prin a noastră carte orí-cuí o va vedé, că ceea ce fratele nostru principele Juri Koriatovicí a dăruit o móră bisericei Maicei Domnului la Smotricz, aceea și noi principele Alexandru o întărim...

Unde óre să fie aci măcar o virgulă despre mórtea lui Iuga? Înainte de a fi devenit Domn al Moldovei, el stăpânise Podolia, unde făcuse óre-carí donațiuni; plecând apoi și cedênd acel principat fratelui seú Alexandru, acesta trebuia după obiceiú să întărescă donațiunile făcute, de órá ce era o schimbare de Domniă, dar nici decum vre-o mórte. Dacă Iuga ar fi murit înainte de Martiú 1375, actul de sigur îl numia reposat : „почивши́й“.

În cronica lui Urechea cei doi aní de Domniă se referă la Iuga II cel dela 1399, care nici n'a făcut mai nimica; Iuga Koriatovicí însă, un principe care „întrecut'a pe Domnii cei trecuți de mai 'nainte“ și căruia i se atribue o întrégă organizare saú reorgan-

sare a țerei: descălecarea orașelor, alegerea satelor, facerea ocólor, dăruirea ocinelor la voinicii ce făceau vitejii la oști, — toate acestea nu se realizéază în fugă, ci necesitéază un interval cel puțin de vr'o cinci-șese ani. Nu e îndoélă că după Iuga Koriatovicí a domnit Petru Mușat; dar istoria cea documentală îl menționéază pe acesta pentru prima óră după anul 1380, nici o dată înainte; ș'apoi însuși Mircea cel Mare nu putea să aibă mai jos de vr'o opt-spre-șede ani când Radu-Negru îl trimitea contra lui Iuga Koriatovicí. La vrísta de 18 ani Serbul Stefan Dușan, înainte de a se fi urcat pe tron, obținuse strălucita victoriă asupra țzarului bulgăresc Mihail; cam tot așa, nu mai mult decât atata, i se póte acorda marelui Mircea. Născut ce-va după 1360, el bātu dară pe usurpatorul Litvan între anii 1378—1379. Decí, plus-minus, Iuga Koriatovicí a domnit în Moldova dela 1373 pínă la 1378.

Resturnarea Domnului moldovenesc Lațco avusese o cauză cunoscută religiósă: el trecuse la catolicism, precum o constată Papa Urban V într'o bullă din 1370: „nobilis vir Laczko dux Moldaviensis, partium seu nationis Wlachie, nobis per dilectos filios „Nicolaum de Melsac et Paulum de Swidinicz ordinis fratrum Minorum professores notificare curavit, quod ipse et suus populus „ducatus seu terre Moldaviensis licet christianitatis nomine gloriantur, tamen ipsi et eorum progenitores scismatici fuerunt hactenus...“ Resturnând pe acest Letin, Moldovenii au adus la Domniă pe Iuga Koriatovicí, care nu era Român, dar ortodox. Revoluțiunea a fost curat religiósă. Noul principe fiind însă străin, și'n specie ne-Basarabă, de almintrelea un Domn de frunte și fórte popular, Iuga Koriatovicí a fost resturnat la rândul seú, nu de astă dată printr'o reacțiune internă, ci din afară de cătră Radu-Negru. Motivul imediat al resboiului a fost hotarele. Deja Alexandru-vodă cucerise dela Tătari Moldova de jos, a căriia graniță era la Bârlad. Iuga Koriatovicí se încerca din capul locului de a'și întinde posesiunile spre Dunăre. Cu acest scop el își alese reședința la Bârlad, unde a și fost scris crisoarul cel din 1374, și tot nu departe de Bârlad a fost el învins și ucis de cătră Mircea cel Mare. Călătorul polon Strykowski ȓice: „Iuga Koriatovicí a fost înmormintat într'o „mănăstire de pétră ca o jumătate de ȓi mai jos de Bârlad, unde „am fost eú-însuși la 1575“.

În urma *Istoriei critice* se încinse o polemică între dd. A. Xenopol și Onciul despre cei doi Iuga. Acéstă cestiune, firesce, nu

póte să nu mă intereseze. D. Xenopol afirmă cu drept cuvînt că Iuga dela 1374 n'are a face cu Iuga cel dela 1399. D. Onciul, din contra, susține că amîndoi sînt unul și același Iuga, că adevăratul cel de'ntăiu nu fusese ucis în lupta cu Mircea cel Mare, ci a reapărut apoi peste 25 de ani tefăr-sănătos, devenind Domn al Moldovei din nou peste un patrar de secol. În loc de a învîia pe Iuga Koriatovicî după mórte, d. Onciul ar fi putut mai bine să'î studieze biografia înainte de 1374, de cînd există un document autentic, publicat sub No. 1 pe pagina 1 în *Акты западной Россіи*, anume: tractatul de pace din partea principilor litvani cu regele polon Cazimir și cu principii din Mazovia, scris puțin după anul 1340. Atunci Iuga Koriatovicî era minimum de trei-đeci de ani, căci în tractat el reprezintă singur pe toți frații seî și intréga familiă a lui Koriat: „Вѣдан то каждыи человекъ кто на тый листь, посмотритъ оже на князь Еоу-„нутий и Кистютій и Любарть, Юрый Наримонътовичъ, Юрый Корья-„товичъ, чинимы миръ твердыи ис королемъ Казимиромъ...“ După teoria d-lui Onciul, Iuga Koriatovicî va fi fost de vr'o 90 de ani cînd s'a presintat a doua óră candidat la tronul Moldovei în 1399. Să đicem că era numai de 80 de ani, ba fie chiar de 70, și tot încă *credat Judaeus Apella!*

Pentru aserțiunea d-lui Onciul nu se află absolut nici un temei; ba se află tocmai un colossal ne-temei. Printr'o extremă ușurință, neobicinuită la un bărbat atăt de serios, d. Onciul citéză doue documente cu desăvîrșire imaginare. Casul fiind fórte grav, sînt dator a'l demască. D. Onciul ne asigură că Iuga Koriatovicî „este adevărit cu documente ca în vieță încă în anii 1387 și 1401“, și drept probă ne trimite la paginile 250 și 378 din *Inventarium privilegiorum, litterarum etc. quaecunque in Archivio regni in arce Cracoviensi continentur, confectum anno 1682*, publicat de Rykaczewski. În acel inventar nu se găsesce nicăiri nici un document din anii 1387 și 1401 despre Iuga Koriatovicî. La pag. 250 din 1387 este un „Georgius Belzensis“ și „Georgius Slucensis“, dar nici un „Georgius Koriatowicz“. La pag. 378 din 1401 este un „Georgius Mihalowicz dux cum Andrea fratre suo“, dar iarăși nici un „Georgius Koriatowicz“, care nici o dată nu se numia „Michalowicz“, măcar-că tată-seu se đicea Mihail din boțez, și care nu avusese nici un frate Andreiu, ci numai pe frații Alexandru, Constantin, Teodor și Vasile. Din acești patru, Vasile e menționat pe aceeași pagină 378: „Basilius Koriatowicz dux“,

nicî dinsul „Michalowicz“. Editorul inventarului Rykaczewski adnotéază că „Georgius Michalowicz este Iuga Koriatovicî cel perit în Moldova la 1432“, iar d. Onciul nu se sfiesce de a se întemeia pe o asemenea enormitate. Intre anî 1340—1350 Iuga Koriatovicî era de vr'o 30 de anî; pe la 1373 el se alege Domn în Moldova; atîta după nesce adevérate documente; de aci însă după d. Onciul Iuga Koriatovicî se întórce în Moldova la 1399 și móre apoi la 1432 după Rykaczewski, pe care nu'l desminte d. Onciul. Cu o cronologiá atát de elasticá, atát de mathusalemicá, Stefan cel Mare nu s'ar fi împedecat de a trái pîná la Nicolae Mavrocordat.

Sdrobind pe Iuga Koriatovicî, tinéruí Mircea, biruitor asupra biruitorului Tátarilor, nu putea sá nu profite de o asemenea victoriá. Triumfánd lingá Prut, el trebuia sá trecá Prutul, páşind înainte pe pámintul tátáresc în direcþiunea Kilieí. Nicî o cronicá n'ó spune, dar o probézá faptul cá de atuncî încóce Kilia aparþinea Muntenilor, deşi în intervalul domniei lui Mircea cel Mare o expediþiune muntenéscá peste Prut nu s'a fácut. Chalcocondylas menþionézá de doue orî Kilia ca oraş muntenesc: „τὸ Κελίον πόλιν οὕτω καλομένην τοῦ Βλαχδου“. Ce-va mái decisiv este cá la 1379, adecá în datá dupá înfrángerea lui Iuga Koriatovicî de cátrá Mircea, Radu-Negru începe a'şí da titlul de: „stápanind tótá ţera Ungro-vlahiei „şi laturile de peste munþi şi încá spre ţerile cele tátárescí“.

Ajungem aci la un al doilea crisov dela Radu-Negru.

La 1874, scriind *Istoria criticá*, eú nu cunosceam acest crisov, pe care l'am citat pentru prima órá la 1878 în ediþiunea francesá: „une chrysobulle de 1379“, gásindu'l în Archivele Statului din Bucurescí printre nisce hártii întitulate „netrebnice“, ceea ce însemnézá în stilul biurocratic pe cele nerelative la proprietáþi teritoriale. Pe dosul pergamenei e însemnat cu mána reposatului Peşacov, vechiu translator slavíc al Archivelor: „6927 (1419) Mart 18, „cartea Radului Voevod cátrá mánástirea Cozia pentru apárarea „carálor mánástirescí de vamá“. Acéstá adnotaþiune a cunoscut'ó Ioan Brezoianu, amplificánd'o la 1882 în urmátorul mod fórte curios: „6927 (1419) Mart. 18. Crisovul lui Radu duce şi domn, fiul „lui Mircea duce şi domn, prin care scutesce carele mánástirii de „ver-ce taxe pe la trecátori (Mon. Cozia)“. Data 1419 din partea

unuî *Radu-vodă* mi s'a părut mie din capul locului problematică. Desfășurând dară crisovul, după care se dă un fac-simile la capătul volumului de față, m'am convins imediat că anul „*сука*“ e scris grosolan cu o altă cernelă peste o scrisóre anterioră ștersă, din care se mai recunósce luna Martie: *мѣца март*“, iar din velet se mai zăresce cifra *π* (80). Prin concordanța numelui Radu cu cifra 80 eū nu puteam să nu conchid la Radu-Negru, căci de la anul 1372 pînă la 1381 figuréză consecutiv cifra *π* (80) în toți anii dela zidirea lumii: 6880 (1372)—6889 (1381). După cuprinsul crisovului, pe de altă parte, referindu-se textul la mănăstirea Cozia, trebuia să fie din domnia lui Radu-Negru anul cel mai apropiat de marele Mircea, fundatorul cel definitiv al acestui lăcaș, iar prin urmare una dintre ultimele trei cifre 6887 (1379), 6888 (1380), 6889 (1381). În sfirșit, căutând a fixa pe una din cele trei cifre, eū nu putui alege nici una într'un mod hotăritor, lipsindu'mi atunci ori-ce fel de criteriū, care'mi lipsesce și astăzi. Pînă la proba contrară, mănțin cifra provisorie 1379. Ori-care din cele trei cifre indicate este de o potrivă posterioară victoriei asupra lui Iuga Koriatovicī.

Prima cestiune preliminară în fața documentului din 1379 este: existat'a óre mănăstirea Cozia sub Radu-Negru? Fundațiunea din temelie se atribue tot-d'a-una lui Mircea cel Mare, și și-o atribue el însu-și în crisovul seū din 1388, în care — după traducerea omănescă din vechea Condică — el țice: „bine am vrut domnia mia de am ridicat din temelie mănăstirea“, dar constată chiar dînsul în același crisov că la Cozia, înainte de clădirea cea mărețā a mănăstirii, chiliile cu călugării erau deja mai de'nainte în ființă sub Dan-vodă, începute din timpul lui Radu-Negru: „la Râmnic „móra care a dat'o Dan voevod, și vii iar acolo a închinat „jupân Buda după voia părintelui domniei méle Radu „voevod“. Cestiunea cea prealabilă fiind dară resolută, iată textual și'n traducere crisovul din 1379:

† Азь благовѣрныи, и христолю-
бивыи. Іѡ радоуль великыи воевода.
и господинь обладающе и господ-
ствующемоу въсей земли въгровлахи-
ской, и западинскимъ. ешеже и къ та-
тарскимъ странамъ. и амлашъ и фа-

† Eū bine-credinciosul și de Crist
iubitorul Ioan Radu, marele voevod
și Domn, stăpânind și domnind totā
țera Ungro-vlachia și peste munți
și încă spre țerile tătăresci, și ducele
Amlašului și al Făgărașului, și Domn

грашоу херцеґ. и сѣверинскому бан-
 лавъ господинь. и оба поль по вѣсе-
 моеу подзнавѣю. даже и до великаго
 морѣ. и дрѣстрѣ граду владалець. бла-
 гоприволи господство ми своим бла-
 гымъ произволениемъ, и чистымъ
 сердцемъ. и дарова господство ми
 съи вѣсечестныи и благообразныи и
 настожи хрисовѣль господства ми. мо-
 настырю сватѣи и живоначалнѣи
 троици. настоателюже старцѣ кыр Со-
 фрѣию, телѣгамъ монастырскимъ. да
 ходать по земли господства ми. и где-
 же сѣ обратиеть коумеркъ или коу-
 пень, или некупень. да сѣ никто
 смѣеть покъснѣти от коумеркъѣр и да
 позабавит единого власа выше писан-
 нымъ рѣчемъ. тоизи иматъ приати гнѣвъ
 божии. и клѣтвѣхъ сватыхъ ти отцѣ.
 и наказъ и оръжихъ от господства ми.
 яко прѣтхникъ. мѣсца март. . .

al Băniei Severinului și pe ambele-
 latură ale Dunării pînă la Marea cea
 mare, și stăpân al Siliștiei. Am
 binevoit domnia mea cu buna voință
 a mea și din inimă curată de am
 dat domnia mea acest pré-cinstit și
 bine-cuviincios și adevărat crisov al
 domniei mele mănăstirii sfintei și
 de vieță începătorei Treimi, precum
 și starețului actual Kyr Sofronie,
 pentru căruțele mănăstiresci, ca să
 umble ele pe pămîntul domniei mele,
 astfel că ori-unde se dă vamă pen-
 tru lucrui de negoț sau fără negoț,
 nimenea dintre vameși să nu cuteze
 a se ispiti și a opri măcar un fir de pěr
 peste cele spuse mai sus, căci alt-
 fel va primi mânia Dumneđească și
 blăstemul celor 318 părinți, și pe-
 depsă și urgiă dela domnia mea ca
 un călcător. Luna Martie . . .

Un titlu atît de lung pentru un act așa de scurt și așa de pu-
 țin însemnat prin cuprinsul seŃu, o simplă poruncă de scutelă de
 vamă, nu se pôte explica decît numai printr'un motiv psihologic
 lesne de înțeles : fericit de campania cea din Moldova și de peste
 Prut, Radu-Negru în primul entusiasm își dă un nou titlu domnesc,
 și cancelaria princiară s'a apucat în pripă a'l aplica la tôte actele,
 pînă și la cele mai secundare. Ceea ce eră mai cu samă nou în
 acel titlu, este : țerile tătăresci. Deja Vladislav-vodă cucerise Silis-
 tria cu gurile Dunării în resboiul seŃu trans-danubian cel din 1366.
 Deja și mai de'nainte Alexandru-vodă, cucerind Moldova de jos, se
 va fi resboit nu o dată cu Tătarii de peste Prut. Victoria lui Mircea
 pînă la Kilia eră însă un mare pas înainte, mai ales în condițiu-
 nile în cari s'a obținut. Radu-Negru avea acum nu numai dreptul
 de a se dice stăpân spre țerile tătăresci, dar devenia pînă la un
 punct chiar suzeran al Moldovei. Resboiul între Țera-Romănescă
 și între nenorocitul Iuga avusese în vedere pur și simplu stabi-
 lirea dinastiei Basarabilor în Moldova, unde ramura Mușătescilor
 a fost admisă de cătră popor cu atît mai ușor cu cât unul din-
 tr'înșii se căsătorise mai de'nainte cu o fiică a lui Lațcu-vodă din
 dinastia maramurășenă a Bogdănescilor. Printr'o consecință de ori-

gine și de gratitudine, Petru-Mușat în tot cursul domniei sale îndura superioritatea Țerei-Românești asupra Moldovei. În anul 1389 ambasadorul său la curtea polonă numesce pe marele Mircea : „domn al meu“, ceea ce ar fi fost neînțeleș fără un grad de vasalitate sau cel puțin de subordinațiune.

Autenticitatea crisovului lui Radu Negru din 1379 se controlează și se întărește definitiv prin alte două crisove dela Mircea cel Mare din același archiv al mănăstirii Cozia. Le vom întrebuința aci în traducerea românească din vechea condică. În crisovul din 1387 ne întimpină același titlu ca la 1379 : „Io Mircea marele voevod, cu „mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu stăpânind și domnind totă țera Ungrovlachiei și preste munți, încă și spre țerile „tătărăscă, și Amlașului și Făgărașului herțeg, și stăpânitor banatului celui dela Severin, și de amindouă părțile de peste totă „Dunărea pină la Marea cea mare, și cetății Dirstorului stăpânitor“ ; iar mai jos figurază ca egumen al mănăstirii același Sofronie : „rugătorului domniei mele stareșului Sofronie și tuturor fraților „mănăstirii“. Deci dela 1379 pînă la 1387, în intervalul de opt ani, noi vedem la Cozia pe același Sofronie. El încetază însă de a mai fi stareș peste un an, căci în crisovul din 20 Maiu 1388 îl înlocuesce un Gavrilă : „după mórtea popei lui Gavril să nu aibe „nimenea ca să puie egumen, nici eu Mircea voevod, nici alt Domn „carele bine va voi Dumnezeu a fi după mine, nici mitropolit, nici „alt cine-va, numai frații pre carele îl vor alege dintre dinșii, după „aședămintul popei lui Gavril...“ Cu alte cuvinte, după 1387 chiar dacă ar fi un alt Radu-vodă, totuși cu anevoe s'ar fi putut găsi ad-hoc un alt stareș Sofronie, ș'apoi chiar dacă se găsea cum-va amindoi aidoma, totuși după Mircea cel Mare nu se mai putea potrivi același titlu din apogeul puterii Negrilor voevođi.

După cum se învederează prin crisovul din 1379, Radu-Negru nu încetă de a stăpâni „țerile de peste munți“, „Amlașul și Făgărașul“, „banatul de Severin“, întinsul teritoriū cel în formă supus Ungariei. Acastă vasalitate se manifestă pe moneda de argint a lui Radu-Negru, ce-va mai mică decât a lui Vladislav-vodă, cu inscripțiunea latină „Radul Waiwoda Transalpinus“ și unde, pe lingă cele trei rîuri ale Ungariei, mai figurază un crin : stema familiară de Anjou a regelui Ludovic. Țera-Românească

recunoscea dară suzeranitatea corónei sântului Stefan pe bani, prin bani însă n'o recunoscea de loc. Radu-Negru nu plătia nici un tribut regelui Ludovic, măcar-că acest puternic suzeran, dela 1371 încóce, devenise tot-o-dată rege al Poloniei, stăpânind dela Marea Adriatică pină la Marea Baltică, astfel că Țera-Românescă părea acum ca o sorbitură dintr'un păhar, o sorbitură totuși care putea să otrăvescă păharul întreg. Regele Ludovic se pregătia mereu s'o înghiță, dar nu'í pré venia la socotelă. Intr'o diplomă fórte importantă din 1377 el ȃice că noului seú castel Törzburg de lingă Brașov îi va hărăzi tributul ce se plătia la Rucăr altă dată Ungariei de cătră Țera-Românescă, dar care nu se mai plătesce, ci e speranță în Dumneđeú pe viitor : „spondemus, quod, si, „Deo volente, terra Transalpina, ut speramus, ad manus nostras „deveniet, et tunc tributum, iuxta Rufam arborem pro nostra ma- „iestate dare consuetum, circa ipsum novum castrum exigi etc.“ Promisiunea e naivă. In faptă regele Ludovic se mulțumise la 1373 de a opri exportul sării din Oltenia : „ut sales transalpini „nequaquam in regnum nostrum adducantur“, iar la 1383, după mórtea regelui Ludovic, atunci când se apropiă de mórte însuși Radu-Negru, tronul unguresc a dăruit pe hărta Amlașul cu câte-va sate familiei episcopului catolic Goblin din Transilvania, ceea ce pe Mircea cel Mare nu'l împedeca in urmă de a remâne „duce al Amlașului“. Aci se referă o notiță pusă pe documentul cel din 1488 al Rășinărenilor de lingă Sibiú. Documentul în sine e fals ; notița însă, un *pro memoria* scris la margine despre ȃestrea vechei biserice din Rășinar, cuprinde următórea tradițiune, care nu înfățișeză nemic suspect : „Patrona ecclesiae antiquae est beata Parasceva. „Dos ecclesiae tres fundi sunt collati a principe Radul Negru Voda „in inferiori campo ex via claustru superius pene in strimt. Me- „dietas a silva est ecclesiae, alter fundus infra claustrum, qui „collatus est a principe Mirtse Voda Bassarab...“ Este dară vorba nu despre Radu-Negru cel dela 1230, pe care de asemenea il cunoscuseră Rășinărenii, ci despre tatăl și fiul Radu-Negru și Mircea-vodă cei din secolul XIV, cari ambii stăpâniseră pe rând ducatul de Amlaș, hărăzind atunci consecutiv nesce păminturi bisericeii sântei Vineri din Rășinar.

Din posesiunile cele trans-carpatine ale lui Radu-Negru e obscură numai țera Hațegului, de care nici sub Alexandru-vodă și

nici sub Vladislav eü nu m'am atins într'adins, rezervând'o pentru capët.

Pe la 1247 parte integrantă a Olteniei, Hațegul vëduse la 1278 pe Doljénul Mihaïu-vodă Liténul perind vitejesce în luptă contra Ungurilor, iar în 1308 pe Românățénul Mircea-vodă ținënd aci în robiă pe regele maghiar Ottone.

În tot timpul îndelungatei domniri a lui Alexandru-vodă nu există nici o dovadă de posesiunea maghiară în Hațeg. Singurele documente discutabile se ivesc numai pe la anul 1360, și anume cele relative la douë némuri române boieresci de acolo: Mușătescii, din cari se pogoră familia nobilă unгурescă Zalasdi, și Căndescii, de unde magnații maghiari conții Kendeffi.

La 1359 văduva lui Mihaïu Căndescu, supranumit Fecior, „dictus Fychor“, se plänge că nesce Basarabi: „Dan Parvus Sara-chenus, Ogh Vanchuk, Ladislaus Draguzlon Sarachenus, Wadazon Bozarab filii Pop et Brahyl“ îi răpiseră trei moșii de lingă castelul regesc Hațeg: „prope castrum nostrum Haczak“, care usurpațiune a fost întărită pe nedrept de cătră voevodul transilvan Andreïu Apor, și deci regele Ludovic desfiiinteză acel act, fórte interesant prin doi Basarabi și Sărăcinii, adică Arabii.

La 1362 și 1363 regele Ludovic dăruesce Românului conte Ladislaü fiul lui Mușat: „comiti Ladislao filio Musath de Almas“ o moșă de lingă Deva. Contra acestei donațiuni au protestat doi kinezi români din țera Hațegului, cari pretindeau a avé ei drepturi asupra satului în cestiune. Vice-voevodul transilvan, însoțit de câți-va nobili din Deva, se transportă în persónă la Hațeg: „in villa Haczak“, unde judecă procesul împreună cu „toți kinezii și bătrânii români“ de acolo: „ambabus partibus, cum earum „instrumentis universis in facto ipsius possessionis Zalasd, coram „nobis et Regni nobilibus de Comitatu Hunyad, ac universis Ke-neziis et Senioribus Olachalibus Districtus Haczak comparendi „assignassemus“.

Acestea sînt tot ce se scie despre amestecul Ungurilor în Hațeg dela 1310 pînă la 1380 în restimpul domniriî celor trei Negri-voevodii. În realitate este aprópe nemic. Un lucru decisiv s'ar páre împregiurarea că regele Ludovic numesce Hațegul „castrum nostrum“; dar în calitate de suzeran, după stílul cel feudal de atunci, el numia de asemenea pe însuși Domnul Țerei-Românesci „nostrum wayvodam“. Restul celor douë procese se

explică pe deplin prin pozițiunea personală a celor împricinați, dintre cari unii erau din districtul Devei, supuși Ungariei, iar ceilalți din districtul Hațegului, supuși Olteniei, ba mai aveau chiar proprietăți teritoriale în ambele părți, necesitându-se ast-fel, după dreptul medieval, fie o judecată mixtă, fie o hotărîre a suzeranului.

În privința diplomei din 1359 este de observat o particularitate. Cei cinci Basarabi din Hațeg usurpaseră moșiile lui Căndescu pe la 1344, de vreme ce atunci eră voevodul transilvan Andreiu Apor, „quondam wayvoda“ după expresiunea regelui Ludovic. La 1344 Alexandru-vodă era în cele mai bune relațiuni cu Ungaria. Cum dară de se plînge văduva lui Căndescu la 1359 după atâția ani? Tocmai pe la 1359, din cauza ajutorului muntenesc dat Maramurășenului Bogdan în Moldova, regele Ludovic începî a se su-păra pe Alexandru-vodă; resboiul însă nu s'a făcut, și văduva lui Căndescu a trebuit să mai aștepte mult pînă la realizarea diplomei din 1359, redobîndindu-și în faptă moșiile numai dōră după mōrtea lui Radu-Negru.

Abia între anii 1390—1400 Hațegul se deslipesce cu desăvîrșire de Oltenia. Primul castelan unguresc, dacā nu mē'nșel, a fost Styborius de Dobusky la 1398. Acest castelan însă nu judeca altfel decăt în fruntea unui tribunal compus din 12 kinezî Romāni. Devenind atunci stăpānă peste Romāniî din Hațeg, Ungaria n'a zăbăvit de a primi stăpāni peste dînsa tocmai pe Romāniî din Hațeg: Ion Huniade și Mateiu Corvin. Cine ôre să fi fost mai stăpān?

La 1383 se încheiă cei trei Negri-voevodî, întemeiātorî ai Statului Ţerei-Romānescî, căroră li s'a datorit de asemenea, aprōpe peste tot, întemeiārea Statului Moldovei, ba încă de douē orî: de'ntāiu după 1352 ajutānd pe Bogdan, apoi pe la 1379 așe-çānd la Sucēva pe Petru Mușat. Ultimul din cei trei descālecātorî, Radu-Negru a fost cel mai norocos: mai puțin înțelept-resboinic decăt Alexandru-vodă, mai puțin resboinic-întelept decăt Vladislav-vodă, el avuse māndra stea de a fi avut de o parte un așa tatā și un așa frate, iar pe de altă parte pe un fiu numit Mircea cel Mare.

§ 41. Conclusiunea.

S'aă terminat pină aci polemica (§§ 1—24) și exegesa (§§ 25—40). Trecutul problemei mi se inchide mie personal pentru tot-d'a-una. Progresul însă cel impersonal nu se opresce nici o dată, în cursul timpului indefinit, asupra nici unei probleme. Pentru a se așterne mai curând calea ulterioară, voiu clasifica eū-insumi rezultatele cele dobândite printr'o vastă panoramă dogmatică, unde urmașii mei cu mult mai lesne să pôtă observa lacunile, cari sînt inevitabile, și greșelile, cari sînt posibile.

Iată dară a treia și ultima parte a studiului meu: Cronică Basarabilor.

CRONICA BASARABILOR

DINTRE ANII

1230—1380

NB. Cifrele marginale cele cursive sînd aproximative, de ex. anul 1363 înseamnă o șovăire între anii 1362 și 1364, sau cu unul din ei.

1220. În același timp, aprópe în același an: o parte din Basarabi, emigrați de de-mult din Oltenia, fundéză câte-va kinezaturí románesci peste Nistru în Podolia și 'n Volinia, numiți în cronicile rusesci contimporane Principi Bolohovesci, mereú în luptă cu Rutenii și cu Polonii; pe de altă parte, Basarabií cei remași în Oltenia, avênd un voevod în capul kinezilor, se afirmă ca un element energic într'o dușmăniă ne'ncetată cu Ungurii și cu Sașií.

I. VOEVODII OLTENESCI

1230—1245. Radu Basarabă.

1230. Kinez din Vâlcea, ales voevod al Olteniei, Radu Basarabă, în Ardel ȕis Radu-Negru, stăpănesce tot-o-dată peste Hațeg, Amlaș și Făgăraș.
1231. Maghiarii cuceresc o parte din Mehedinț și pun acolo pe Luca, prim Ban unguresc al Severinului; apoi trec peste Dunăre contra principelui bulgăresc Alexandru Asan dela Vidin și'l împedecă de a veni în ajutor lui Radu-vodă.
- " " În același timp, profitând de strimtorarea Oltenilor, contele săsesc Konrad Kryspanowic, Bohem de origine, cunoscut la Români sub epitetul de „Domnișorul“, surprinde țera Amlașului și apucă partea de sus a Vâlcií, unde rădică lingă Olt la gura Lotrului un puternic castel numit Lothorvar.
- " " Tot atunci, Oltenia fiind îndepărtată prin posesiunile contelui Konrad, Sașií pun mîna pe administrațiunea țerei Făgărașului, de când anume datéză actul de revendicațiune cel din 1231 despre satul Boie.
- " " Lovit de pretutindení, Radu Basarabă își concentreză tóte forțele în Gorj.

- 1233 Chiămat de cătră Radu-vodă în ajutor contra Ungurilor, Iona, regele Cumanilor din Teleorman, trece în Oltenia, ocupând o parte din Romanat și din Dolj, unde reședința lui pörtă de atunci numele de Craiova (a Regelui), mai conservându-se tot-o-dată despre dinsul o legendă poporană la Olteni și chiar în Temeșiana.
1237. Radu Basarabă gonesce pe contele Konrad din Valcea, îl împinge spre Sibiiu, redobăndesce țera Amlășului și caută a se întinde din nou asupra țerei Făgărașului.
1238. Papa Gregoriu IX constată înmulțirea catolicilor în Oltenia.
1239. Regele Iona al Cumanilor deșerteză Oltenia, părăsind tot-o-dată Teleormanul, și trece în Bulgaria la Vidin, unde se aliază cu Bulgarii și cu Cruciații pentru a pași spre Constantinopole contra Grecilor.
- ” ” Reluând Romanatul și Doljul după retragerea Cumanilor, Radu-vodă se vede din nou stăpân peste țera întrégă, afară de Mehedinț.
1240. Temându-se de un atac din partea lui Radu-vodă, Ungurii pun un nou Ban al Severinului pe Oslu, bărbat förte energetic, al căruia nume mai trăesce în toponimia din Mehedinț și din Gorj.
1241. Mongolii lui Batu năvălind asupra Ungariei, o óste sub conducerea hanului Ordă străbate în țera Făgărașului, iar cetele hanului Bugek trec Carpații în Prahova, unde memoria lui Bugek s'a perpetuat în numele munților Bugeci, și se respândesc de acolo la drépta și la stânga în Muntenia.
- ” ” Mongolii lui Ordă înving într'o bătăliă crâncenă pe Radu-vodă la marginea țerei Făgărașului, dar nu sint în stare de a pëtunde mai departe prin codrii țerei Amlășului, ast-fel că Oltenia rămâne neatinsă.
1242. Tradițiunea luptelor ulterioare între Mongolii cei din partea Munteniei și între Radu-vodă, care le opră trecerea Oltului, mai trăesce pină astăzi la poporul din Valcea sub figurele a doi vrăjmași: Basarabă și Olan.
1243. Vêdënd slăbirea Ungariei prin invasiunea mongolică, Radu-vodă alungă administrațiunea maghiară din Severin, ast-fel că voevodatul oltenesc se restabilesce în deplina sa întregime.

1245—1278. Mihaiu Basarabă Liténul

1245. După mórtea lui Radu-vodă dis Negru, kinezii oltenesci aleg voevod pe kinezul doljén Mihaiu Basarabă, supranumit Liténul, adică Papis-tașul, fiind-că era din orașul dunăren Nedeia-cetate, slavonesce Nedîn-grad, port al Venețianilor, unde trecuse cu familia sa la catolicism.
1247. Regele unguresc Bela IV, atribuindu-și suveranitatea asupra Olteniei și Cumaniei întregi, deși în realitate nu mai stăpânia nici măcar Severinul, face Cruciaților Ioaniți dela Rodos o donațiune *in spe* peste acel teritoriū, de care nici el însuși nu s'a folosit nici odată.
- ” ” Kinezii oltenesci cei mai importanți sub voevodatul lui Mihaiu Basarabă sint Ion și Fărcaș.
- ” ” În Muntenia se află un deosebit voevod românesc numit Semeslav și mai mulți kinezi, a căroră coordinațiune și subordinațiune nu sint cunoscute, precum nici raporturile lor cătră căpeteniile Cumanilor de acolo.
1249. Regele Bela IV reușesce a relua Severinul, reînflințând banatul unguresc.
1250. După plecarea regelui Iona pe la 1239, Cumanii din Teleorman fiind slăbiți, și din contra întărindu-se kinezii români de acolo, acest district se anexeză cătră Oltenia, cel întâiu adaos teritorial din cor-pul Munteniei, compensându-se ast-fel lipsa Severinului.

1251. Cruciații Ioaniți se plâng papei Innocențiu IV, că regele Bela nu se ține de promisiunea de a le da lor Oltenia și Cumania.
1255. Mihaïu-vodă recunoșce suzeranitatea Ungariei, îndatorindu-se a'î plăti un tribut anual pentru Hațeg și pentru cele-lalte posesiuni transcarpatine.
1260. Propaganda catolică, susținută de Basarabiï din Dolj, deșteptă o reacțiune ortodoxă din ce în ce mai viuă din partea Basarabilor din Romanat.
1270. Mihaïu-vodă aduce în Gorj la Novaci o coloniă de Venețiani pentru a lucra la minele de aur.
- „ „ Nascerea tradițiunii într'o cronică despre originea Românilor din Veneția.
1274. Căsătoria fiicei lui Mihaïu-vodă cu regele serbesc Ștefan Milutin, pețirea fiind sărbătorită la Nedeia-cetate prin strălucite jocuri equestre.
1275. Simțindu-se destul de tare, Mihaïu-vodă refuză de a mai plăti tribut Ungariei.
1276. Pentru a'l constrînge la supunere, regele Ladislaï Cumanul îl amenință a lua țera Hațegului și numesce titular pe un „Comes de Hatzek“, Ungaria fiind însă împedecată de o cam dată prin războiul cu Bohemia.
1277. Regele serbesc Ștefan Milutin se divorțeză de fiica lui Mihaïu-vodă și o trimite înapoi în țera.
1278. O armată maghiară intrând în țera Hațegului, Mihaïu-vodă o întimpină cu o oște oltenescă, dar este bătut și cade în luptă, iar frațele seü Bărbat Basarabă e prins și dus în robie.

1278—1288. Bărbat Basarabă

1278. Bărbat Basarabă se rescumpere din robie, recunoscut și introdus în țera ca voevod oltenesc vasal de cătră regele Ladislaï Cumanul, fără a fi fost ales de adunarea kinezilor.
1283. Bucuros de a'și resbuna contra regelui Ștefan Milutin, Bărbat-vodă trimite peste Dunăre în ajutorul împăratului bizantin Andronic Paleolog contra Serbiei un contingent de Olteni și Cumanii din Telemann sub povața kinezului Basarabă dela Bălăciu, cunoscut la Slavii trans-danubiani sub numele de Balacico cu capul negru.
- „ „ Contingentul românesc, după ce pustiise tot drumul în Serbia, în mare parte pere în fluviul Drin împreună cu kinezul dela Bălăciu.
- „ „ Originea boierilor Bălăcenii.
1284. Ferberea Basarabilor din Romanat contra catolicismului, ocrotit pe față de cătră Bărbat-vodă.
1285. Făcându-se o mare invasiune a Tătarilor în Transilvania și'n Ungaria, regele Ladislaï Cumanul cere o oște auxiliară oltenescă, pe care i-o trimite imediat Bărbat-vodă, alegând mai cu samă pe cei din Romanat pentru a depărta ast-fel din țera pe dușmanii cei mai aprigi ai catolicismului.
- „ „ Sângeroșa bătălia lângă Tisa între Tătari și între Unguri, victoria fiind datorită mai ales vitejiei Oltenilor din Romanat.
- „ „ În lipsa oștirii din Romanat, Bărbat-vodă prigonesce pe ortodoxii de acolo.
- „ „ O samă de kinezi din Romanat, în urma victoriei dela Tisa, primesc drept resplată dela regele Ladislaï Cumanul mai multe moșii în Maramurăș.
- „ „ Originea voevodilor Maramurășeni Bogdănesci, mai târziu fundatori ai Statului Moldovei.
1286. Dan Basarabă din Romanat, stăpân peste regiunea dela Corabia și

dela Celeiu, unde abordau corăbiile venețiane mergând la Nețea, se face cunoscut prin bogăția și prin vitejia, tot-o-dată foarte popular la Bulgari, și se pune în capul reacțiunii ortodoxe contra propagandei catolice.

1288. Rescôla contra lui Barbat-vodă.

1288—1298. Dan Basarabă.

1288. Basarabiî din Dolj fiind resturnați din cauza catolicismului, kinezii aleg pe Dan din Romanat.
1290. Dan-vodă încetază de a plăti tribut Ungariei.
1291. Ungurul Magistru Ugrin Csák se încercă a apuca Făgărașul, căpătând o diplomă de donațiune dela regele Andreiu III, dar nu isbutesce a intra în stăpânire.
- " " Kinezul Stefan Mailat din Basarabi întăresce Făgărașul contra Ungurilor.
- " " Originea Mailaților.
1292. Dan-vodă, îmbărbătând pe voevodul transilvan Roland de a se rescua contra regelui Andreiu III, îi trimite în ajutor o cătă de Făgărășani sub kinezul Stefan Mailat.
- " " Șisman, principele bulgar dela Vidin, fiind bătut de regele serbesc Stefan Milutin, îl adăpostesce Dan-vodă în Oltenia.
1293. După resturnarea lui Bărbat-vodă încetând dușmănia între Români și între Serbi, Dan-vodă se aliază cu regele Stefan Milutin.
- " " Hanul tătăresc Noga, stăpânind atunci peste Moldova și Bulgaria, atacă Serbia, iar Dan-vodă, pentru a face o diversiune, trimite spre Siret o oște oltenescă sub kinezul Stefan Mailat.
- " " Dan-vodă cuprinde dela Cumanii Vlașca și o parte din Ialomița.
1295. Dan-vodă dă pe o fiică a sa după Mihail, fiul fostului împărat bulgăresc Constantin Asan și atunci pribég la Constantinopole.
1296. După poesia poporană bulgară, Dan-vodă prevestesce cel întâiu apropiarea jugului turcesc.
1297. Dan-vodă se aliază cu Imperiul Bizantin.
1298. Mihail Asan, ginerele lui Dan-vodă, înainteză din Constantinopole cu o oștire grécă pentru a cuprinde imperiul bulgăresc dela Tirnov.
- " " Dan-vodă trecând Dunărea cu un contingent oltenesc pentru a merge în ajutorul lui Mihail Asan, e oprit de cătră principele Șisman dela Vidin și cade în bătălia.

1298—1310. Mircea Basarabă.

1298. Mircea, fratele lui Dan-vodă, e ales voevod oltenesc.
1299. Voevodul transilvan Ladislaū Apor surprinde Făgărașul.
1300. Făgărașul e fortificat de Unguri.
- " " Alexandru, fiul lui Mircea-vodă, trece din țera Făgărașului în Muntenia și apucă Câmpulungul, pe care îl stăpânise pînă atunci un conte săsesc Laurentiū.
1301. Murind regele Andreiu III și urmând o anarhiă în Ungaria, Ladislaū Apor se 'mpacă cu Mircea-vodă și 'i inapoiază Făgărașul.
- " " Mircea-vodă numesce pe fiul seū Alexandru duce al Făgărașului.
1302. Fiul domnesc Alexandru își întinde posesiunea din Muscel asupra Argeșului.

1307. Ladislău Apor prinde pe noul rege unguresc Bavarezul Ottone și 'l închide în castelul Deveï.
1308. În fața unor protestațiuni internaționale în favoarea regelui Ottone, Ladislău Apor îl dă pe mâna lui Mircea-vodă, care 'l închide în Hațeg.
- „ „ Magistrul Ugrin Csák, fostul pretendent la stăpânirea Făgărașului, caută în zădar să apuce pe regele Ottone.
- „ „ După o robie grea, Mircea-vodă eliberază pe regele Ottone și 'l face să scape din Ungaria prin Maramurș în Galiția.
- „ „ Scăparea regelui Ottone din Hațeg se datorază în mare parte Dómnei, muma lui Alexandru-vodă.
- „ „ Memoria robiei regelui Ottone în Hațeg se mai păstrează în poesia poporană serbă.

II. DOMNII ȚEREI-ROMÂNESCI.

1310—1363. Alexandru Basarabă.

1310. După mórtea lui Mircea-vodă, kineziï oltenesci aleg voevod pe fiul domnesc Alexandru, poreclit „Câmpulungenuł“ din cauza cuceririi Câmpulungului dela contele săsesc Laurențiu.
- „ „ Prin căsătoria sa cu Marghita, fiica lui Ivancu Basarabă dela Nedeia, Alexandru-vodă împacă desăvirșit pe Basarabiï din Romanăț cu cei din Dolj, certăți dela 1288 încóce prin înlocuirea lui Bărbat-vodă de cătră Dan-vodă.
1315. Ce-va înainte și ce-va în urmă, stăpânind din trecut în Muntenia județele Argeș, Muscel, Teleorman și Vlașca, Alexandru-vodă cuprinde treptat în mare parte restul teritoriului cumanic: Dâmbovița, Ilfovul, Prahova, Buzăul și întréga Ialomița.
- „ „ Intemeiază sașu întăresce Tirgoviștea, Bucuresciï, Buzăul, și mai ales Orașul-de-Floci, tătăresce Iflok.
- „ „ Zidesce pe munte castelul numit al Argeșului, đis în urmă cetatea lui Negru-vodă.
1320. Se amestecă și exercită o mare înrîurire în afacerile imperiului bulgăresc.
1323. Trimittend peste Dunăre o óste de Români și de Cumanï, ajută pe principele Mihail dela Vidin de a se urca pe tronul dela Tirnov.
- „ „ La Bulgari Alexandru-vodă pórtă numele cumanic de *Olur-voevoda*.
1327. Alexandru-vodă se află în relațiuni cu papa Ioan XXIII.
1328. Incetéză de a mai plăti tribut Ungariei.
- „ „ Móre Dómna Marghita, muma primilor copii domnesci Nicolae și Vladislav.
1329. Alexandru-vodă íea în căsătoria pe Dómna Clara, catolică, din familia contală maghiară Kukuenuș.
1330. Trimite pe socru-seu Ivancu Basarabă cu o óste românescă și cu un contingent săsesc dela Brașov împératului Mihail dela Tirnov contra regelui serbesc Stefan dela Decian, unde Bulgariï așu rémas bătut.
- „ „ Regele unguresc Carol-Robert, profitând de ne'nțelegeria între Români și între Serbi, năvălesce în Oltenia cu o puternică armată și ocupă Severinul.

1330. Alexandru-vodă propunând condițiunii de pace, Carol-Robert refuză, înainteză prin Gorj și prin Vâlcea, trece în Muntenia și asediază castelul Argeșului.
- ” ” Alexandru-vodă înfrânge pe Unguri și silesce pe Carol-Robert a cere de astă-dată el-însuși încetarea dela arme.
- ” ” Simulând pacea, impune Ungurilor retragerea din țeră prin Gorj spre hotarele Temeșianeî, îi ademenesce într’o cursă și nimicesce întréga armată maghiară, însuși regele abia scăpând travestit.
- ” ” Fiii domnesci Nicolae și Vladislav concurg bărbătesce la victoria Românilor.
- ” ” Alexandru-vodă reșea Severinul.
1331. Bizantinii atacând pe noul împărat bulgăresc Alexandru dela Tîrnov, Alexandru-vodă îi trimite un ajutor de ôste Români și Cumanî.
- ” ” Cu acéstă ocașiune Bizantinul Cantacuzen constată că tactica militară a Românilor e identică cu a Tătarilor.
- ” ” Alexandru-vodă incede a ’și lua titlul de Domn a totă Ungro-vlachia.
1332. Ascultat de Bulgari și temut de Unguri, Alexandru-vodă, în curs de mai mulți ani de pace, organizază și întăresce țera.
1342. Murind Carol-Robert, fiul seû Ludovic urméză pe tronul Ungariei.
- ” ” Pentru a încerca pe noul rege unguresc, Alexandru-vodă îndemnă la răscólă pe Sașii din Ardél și se pregătesce el-însuși la resboiu.
- ” ” Pedepesce cu o mare strășnicia căți-va boieri olteni devotați regelui Ludovic, mai ales pe Zărnesci, cari sînt siliți a fugi în Ungaria.
1343. Regele Ludovic intră în Ardél și potolesce răscólă Sașilor.
- ” ” Alexandru-vodă merge el-însuși în Ardél la întimpinarea lui Ludovic și, primit cu multă considerațiune, recunósce suzeranitatea Ungariei pentru Severin, Hațeg, Amlaș și Făgăraș.
1345. Hanul tătăresc Atlamos din Moldova face o invasiune în Ardél.
- ” ” Rugat de cătră regele Ludovic, care era ocupat atunci cu afacerile Polonieî, Alexandru-vodă se pune în fruntea unei oștirî din Români și Ardeleni, mai ales Săcuî, gonesce pe Tătari, îi urmăresce în Moldova și ’i biruesce, cădënd în luptă însuși hanul Atlamos.
- ” ” Memoria aceluî han se păstrează în balada poporană română despre mórtea lui Alimos.
- ” ” Vestea despre puterea politică și militară a lui Alexandru-vodă ajungënd la Roma, mai cu samă prin episcopul catolic Dimitrie dela Oradea, amic al Românilor, papa Clemente VI adreséză o bulă cătră Domnul Țerei-Românesci și tot-o-dată cătră mai mulți fruntași Români de peste Carpați, numindu-î pe toți „Romani”.
- ” ” Alexandru-vodă autoriséză inființarea unui episcop visitator peste bisericile catolice din țeră, sub-ordinat episcopului titular din Ardél.
1346. Primind dela regele Ludovic un ajutor de Săcuî, Alexandru-vodă face o nouă victorioasă campania în Moldova contra Tătarilor.
1347. } Repetite expedițiuni spre Siret și spre Prut, în urma cărora se
 1348. } anexéză cătră Țera-Românescă Rîmnicul-Sărăt, Brăila și Moldova
 1349. } de jos la sud de Bărlad.
 1350. }
- ” ” Dese negociațiuni diplomatice între regele Ludovic și între Alexandru-vodă prin intermediul episcopului catolic Dimitrie dela Oradea.
1351. Intăritat prin neastimpêrul Românilor, hanul tătăresc cel mare din regiunea Nistrului se mișcă cu o oștire formidabilă, contra căreia înainteză Alexandru-vodă numai cu Români, reținëndu-l cât-va timp lingă Siret în așteptarea unui contingent unguresc.
- ” ” Regele Ludovic trimițënd în ajutorul lui Alexandru-vodă 40000 de

- omeni din Ardel, se incinge o groznică bătălie forțe încapătinate, în care nici o parte n'a obținut o victorie decisivă, și totuși Tătarii, cuprinși de panică, se retrag, fără a mai reveni în Moldova.
1352. In luptele precedente distingându-se prin vitejia nu numai Nicolae și Vladislav, dar încă și fiul domnesc cel mai mic Radu-Negru din căsătoria cu Domna Clara, Alexandru-vodă pe Nicolae și'l asociază la Domniă, pe Vladislav îl pune duce al Făgărașului, iar pe Radu-Negru îl face Ban al Severinului.
1353. Inlesnit prin participarea la Domniă a celor trei fii, Alexandru-vodă își concentrează personal atențiunea asupra organizării nouelor sale posesiuni din sudul Moldovei.
1354. Regele Ludovic, aliându-se cu Polonii și având cu sine pe Alexandru-vodă cu o ceta de Români, devastază teritoriul tătăresc de peste Nistru pînă la fluviul Bug.
- " " Din acea expedițiune, trecătoarea râului Slucz în Volinia mai purtă încă la Poloni în secolul XVI numele învechit de „Vadul lui Basarabă“, „antiquis Bassarabei vadum“, după numele lui Alexandru-vodă mai probabil decât după Basarabii așa diși Principi Bolohovesci cei de pe la 1220.
1355. Alexandru-vodă pe fiu-sa Lenca o dă în căsătoria principelui Vukașin, devenit în urmă rege al Serbiei.
1356. Pe a doua fiică o mărită după împăratul bulgăresc Strașimir dela Vidin.
1358. Alexandru vodă negociază cu imperiul Bizantin și cu patriarcatul constantinopolitan.
- " " Pe ruda sa Bogdan-vodă din Maramurăș, descendinte din kinezii cei emigrați din Romanat sub Bărbat-vodă, Alexandru-vodă îl îndemna de a ocupa Moldova nordică și de a se subtrage coronei unguresci.
- " " In același timp arată pe față multă amiciă regelui Ludovic, dându'i și obținând în schimb condițiuni favorabile pentru comerțul internațional cu Transilvania.
- " " Lucrăză pentru înflorirea porturilor dunărene Brăila și Orașul-de-Floci.
1359. Se incuviințază de către patriarcul ecumenic Calist I o mitropoliă românească la Curtea-de-Argeș, numindu-se primul titular Iacint Kriptopul cu titlul de: a totă Ungro-vlachia și al Plăurilor.
1360. Fiul domnesc Radu-Negru se însoră cu o principesă bizantină Kalinikia.
- " " Alexandru-vodă, pe lângă titlul de mare-voevod, mai adoptază prenumele imperial Ioan după modelul titlaturei bulgăresci, fără a fi acesta vre-un semn de înrudire, întocmai după cum germanul *Kaiser* și rusul *Tsar* derivă din latinul *Caesar*, fără a însemna vre-o descendință din romanul Cesar.
- " " Nicolae-vodă, asociat la Domniă, trimite 2,000 de călăreți peste Dunăre în ajutorul lui Vukașin contra Turcilor.
- " " Alexandru-vodă nu încetază de a da ajutoare pe sub mână lui Bogdan-vodă din Moldova de sus contra Ungurilor.
1361. Regele Ludovic află aceste uneltiri și începe a amenința pe Alexandru-vodă, dar se feresce de un rășboiu.
- " " Bogdan-vodă reușese a respinge toate succesivele atacuri din partea Ungurilor și întemeiază voevodatul moldovenesc, grațiă ajutoarelor lui Alexandru-vodă.
1363. Trecut de octogenar, móre „marele Basarabă“, după cum îi diceau Români lui Alexandru-vodă, și lasă fiilor sei o puternică țeră, pe care mult timp în urmă străinii din occident o numiau „țeră lui Alexandru Basarabă.“

1363 — 1364. Nicolae Basarabă.

1364. Asociat la Domniă încă dela 1352, Nicolae-vodă domnesce singur abia un an după mórtea lui tată-seu, în memoria căruia iewa numele duplu de Nicolae-Alexandru.
- „ „ Saşii dela Sibiū, în specie posteritatea contelui Konrad dela Tălmaciu, încep a rădica pretenţiunii asupra ducatului de Amlaş.
- „ „ Nicolae-vodă móre şi e înmormîntat în biserica din Câmpu-lung, pe care o înđestraseră de pe la 1352.

1364 — 1373. Vladislav Basarabă.

1364. Vladislav-vodă, numit în popor La iotă, sinonim cu Negru, plăcă din Făgăraş, aflând despre mórtea fratelui seu Nicolae.
- „ „ Mai întâiu îngrozesce pe Saşii dela Sibiū, pustiind Tălmaciul şi dând foc mănăstirii catolice de acolo, unde erau depuse tóte documentele familiei contelui Konrad.
- „ „ De aci se pogórá la Câmpu-lung, apoi la Curtea-de-Arges, în fine trece în Oltenia, unde e recunoscut de cătră Basarabă, cari îi dau titlul de Rege.
1365. Supărat mai de 'nainte pe Alexandru-vodă pentru ajutórele date lui Bogdan-vodă din Moldova, mai indignat acuma de îndrăznéţa ardere a Tălmaciului de cătră Vladislav-vodă, regele Ludovic proclamă resboiu Terei-Romănesci.
- „ „ Sciînd că Româniî sint gata a respinge invasiunea, Ungurii ocolesc Oltenia, trec peste Dunăre în Bulgaria, surprind Vidinul, prind pe împăratul Straşimir, cumnatul lui Vladislav-vodă, şi aşedă acolo o garnizónă maghiară.
- „ „ În acelaşi timp cel-alt împărat bulgăresc Alexandru dela Tirnov e gonit de fiul seu Şişman şi se adăpostesce la Vladislav-vodă, care 'i dá să trăescă din venitul judeţului Muscel.
1366. Şişman dela Tirnov, însoţindu-se cu o oştire turcescă, se pregătesce a ataca Vidinul şi Oltenia.
- „ „ Vladislav-vodă, împreună cu fratele seu Radu-Negru, atunci Ban al Severinului, pre 'ntimpină mişcarea Turcilor, trece Dunărea cu 20,000 de Români, lovesce 80,000 de inamici şi 'i înfrânge, fugărindu'î pînă la Tirnov.
- „ „ De aci surprinde Silistria şi cuceresce Dobrogea pînă la gurile Dunării.
- „ „ În acéstă campaniă se distinge prin vitejiă Ungurul Ladislaū de Doboka, fratele Dómnei Clara, străbun al Văcărescilor, căruia Vladislav-vodă îi dăruiesce drept resplată mai multe moşii în ţera Făgăraşului.
- „ „ În legătură cu Văcăresciî, datéză tot de atunci familiile boieresci Ceucuîi din Făgăraş şi Dăbăcesciî din Gorj, ambele stînses.
- „ „ Vestea strălucitei victorie asupra Turcilor se respăndesce în Europa; se bucură papa Urban V; regele Ludovic şi-o atribue şi 'şi ca suzeran al lui Vladislav-vodă, se împacă cu Domnul Terei-Romănesci, poruncesce Saşilor de a nu mai turbura ducatul de Amlaş, şi pe unele monete unguresci întipăresce capul negru al Basarabilor ca semn glorios despre vasalitatea învingătorului Turcilor.
1367. Cu ocasiunea delimitării ducatului de Amlaş, între veciniî din partea Transilvaniei apare un Ioviţă Basarabă, poreclit Tompa, purtând titlul de conte de Wintzberg sau al munţilor Sibiului.
- „ „ Pe de o parte poporul înmulţindu-se peste măsură în Oltenia, pe de

- altă parte fiind trebuință de întărirea elementului românesc în posesiunile trans-carpatine, Vladislav-vodă aduce și aședă o numărösă colonie de Olteni în ducatul de Amlaş, căruia îi dă latinesce numele de „ducatus Novae Plantationis“.
1367. Înființeză lângă Prut, la marginea teritoriului muntenesc din Moldova, la localitatea numită Salatină, un nou punct de vămuire pe calea spre stăpânirile hanului tătäresc.
1368. Acordă Braşovenilor un tractat comercial, confirmând cele anteriore din partea lui Alexandru-vodă și a lui Mircea-vodă.
1369. Vladislav-vodă întăresce clerului catolic drepturile acordate mai de'nainte de către Alexandru-vodă.
1370. Fără a renunța în formă la suzeranitatea Ungariei, adecă urmând de a'si da titlul „Dei et regis Hungariae gratia“, Vladislav-vodă trece pe neaşteptate în Bulgaria și gonesce din Vidin garnisóna unгурéscă, ceea ce'i procură o mare popularitate la Serbi și la Bulgari.
- „ „ Declarând moştenitor al tronului pe Radu-Negru, îl depărtéză din Severin și'l trimite peste Carpați ca duce al Făgăraşului.
- „ „ O admirabilă baladă poporană serbă despre plecarea lui Radu-Negru din Severin, cunoscută sub forma'i actuală deja în secolul XV.
- „ „ Vladislav-vodă ocupă Vidinul în numele cumnatului seü Straşimir, mântinut în robie la Unguri.
- „ „ Regele Ludovic se mişcă cu o formidabilă armată pentru a strivi întregă Țera-Românescă: dintr'o parte însuși regele prin Temeşiana asupra Vidinului și de acolo asupra Olteniei; din altă parte, vodul transilvan prin Săcuime asupra Munteniei.
- „ „ La sud Vladislav-vodă părăsesce Vidinul și închide pe Unguri în Severin, mărginindu-se a împedecă junctiunea celor doue corpuri ungresci; la nord Români atrag pe Unguri într'o cursă și'i exterminéză.
- „ „ Victoria se datoréză în mare parte lui Dragomir Basarabă, kinez din Dambovița, în urmă stareț al mănăstirii Cotména.
- „ „ Regele Ludovic, invins, se'mpacă cu Țera-Românescă, inapoiază Severinul și eliberéză pe împératul Straşimir, care se întorce la Vidin, iar Vladislav-vodă în schimb recunosce suzeranitatea Ungariei.
- „ „ Prin înțelegere cu patriarcatul constantinopolitan, Vladislav-vodă înființéză o a doua mitropoliă românescă, cu reşedința în Severin, anume pe mitropolitul Antim, fratele mitropolitului Iacint Kritopol dela Curtea-de-Arges.
- „ „ Se află tot-o-dată în bune relațiuni cu papa Urban V și nu împedecă propaganda catolică, în fruntea căriia se află Dómna Clara, muma-vitregă a lui Vladislav-vodă.
1371. Prima monetă românescă, de argint, cu stema Țerei-Românesci și a Ungariei.
- „ „ După stăruința lui Radu-Negru, se hirotonisesc un episcop deosebit la Făgăraş, anume Chariton.
- „ „ Roman Muşat, un Basarabă înrudit cu Vladislav-vodă, ieă în căsătoria pe fiica lui Latcu-vodă din Moldova.
- „ „ Turcii, îndemnați de împératul Sişman dela Tîrnov, fac o invasiune în Oltenia, dar sînt surprinși de Vladislav-vodă și aruncați în Dunăre.
- „ „ În acest an și'n anii învecinați călugărul Nicodim, în înțelegere cu Vladislav-vodă, întemeiază în Oltenia mai multe mănăstiri saü schituri: Prislop, Motru, Vodița, Tisména.
1372. Corespondența patriarcului bulgar Eutimie dela Tîrnov cu mitropolitul Antim dela Severin și cu călugărul Nicodim dela Tisména.
- „ „ Vladislav-vodă trimite daruri la Muntele-Atos.

1373 - 1384. Radu-Negru Basarabă.

1373. Radu-vodă, supra-numit Negru fiind-că era foarte negricios la față în antitesă cu fiul seî Mircea, căruia i se dicea Albu, s'a pogorit din Făgăraş la Câmpulung, apoi la Curtea-de-Argeş, în fine a trecut în Oltenia, întocmai ca predecesorii seî, şi a fost recunoscut de către Basarabî.
- „ „ Laţcu-vodă din Moldova fiind resturnat de către popor din cauza catolicismului, tronul îl apucă un principe litvan ortodox Iuga Koriatovici din Podolia.
1374. Radu-vodă confirmă Braşovenilor şi Bărisei întregi vechiul tractat comercial cu Ţera-Românescă, menţionând în specie vama dela Rucăr şi punând'o în vedere tzarului Alexandru, fiind el însărcinat cu administraţiunea judeţului Muscel.
- „ „ Radu-vodă încetază de a mai plăti tribut Ungariei, deşi recunoşce suzeranitatea regelui Ludovic, punând stema Ungariei şi a dinastiei Anjou pe moneta românescă de argint.
- „ „ Iuga Koriatovici se aşedă la Bărlad şi învinge pe Tătari peste Prut.
1375. Móre tzarul Alexandru.
1376. În acest an şi'ntr'un şir de ani, împreună cu călugărul Nicodim, Radu-vodă construesce saū împodobesce mănăstirile oltenesce cele începute sub Vladislav-vodă şi începe el-însuşi Cozia, a căria clădire definitivă rămâne pe viitor lui Mircea cel Mare.
1377. Regele Ludovic se plânge de neplata tributului din partea Românilor şi'i ameninţă cu un resboiu.
1378. Iuga Koriatovici începe a impresura posesiunile Ţerei-Românesce în Moldova.
1379. Radu-vodă susţine la Domnia Moldovei pe ruda sa Petru, fratele lui Roman Muşat, şi'l trimite cu fiul domnesc Mircea în fruntea unei oştirii contra usurpatorului Iuga Koriatovici.
- „ „ Intr'o bătăliă mai jos de Bărlad, Mircea înfrânge şi omără pe Iuga Koriatovici, aşedă pe Petru Muşat Domn al Moldovei, trece apoi peste Prut, bate pe Tătari şi cuprinde pământul pînă la gurile Dunării la Kilia.
- „ „ Radu-vodă începe a'şi adăoga la titlul domnesc „stăpânirea peste Siliştria şi spre ţerile tătăresce pînă la Marea-negră“.
1380. Fiul domnesc mai mare Dan se căsătoreşte cu o fiică a principelui Vuk Brankovici, nepôtă a regelui serbesc Lazar, prin care Radu-vodă intră în alianţă cu mai tóte familiile princiare slavice de peste Dunăre.
- „ „ Murind mitropolitul primat Iacint, vine în locu'i episcopul Chariton dela Făgăraş, mitropolitul secundar Antim rămânând la Severin.

Din acéstă Cronică a Basarabilor, şi anume a celor trei întemeiători ai Ţerei-Românesce, rezultă, nu prin cuvinte, ci prin fapte, ca un fel de Decalog, următoarele maxime de Stat, dela cari ei nu s'au abătut nici o dată.

1°. Când biruesci pe un duşman, nu'l împinge la desperare, ci pune-te la învoeală şi să primesci pacea.

2°. Să înduri în ţeră ori-ce altă religiune, dar nici o dată nu 'ţi schimba pe a ta propriă, apărând'o cu o extremă energiă.

3°. În politica externă, ca şi în cea internă, să scii a ţine la fond, cedând sub raportul formei.

4°. Pe toți Româniî din afară să'î ajuți pe sub mână, să nu te faci însă pe față solidar cu dînși.

5°. Tronul fiind electiv în principiu, fii Domnului trebui să strălucescă prin fapte mari înainte de mórtea tatălui lor.

6°. În privința bisericeî, dacă e nevoie de un patriarc din afară, atunci iewa'l cât mai de departe, nu la vecinî.

7°. Clerul e subordonat Statului, nu supra-ordinat, și nici măcar co-ordinat.

8°. Nici o dată să nu uite Româniî că ei fac parte din Peninsula Balcanică, având interese familiare comune.

9°. Să nu'ți întinzi țera decât numai pas la pas, printr'o asimilațiune treptată, nu printr'o cucerire pripită.

10°. Față cu dușmanii din afară, toate vrăjmășiele și zizaniile din lăuntru să dispară într'o clipă, iar cine nu se supune—ștrivesce'l!

Pe aceste dece învățături s'a întemeiat Statul Țerei-Romănesci de cătră Negru-vodă cel în trei ipostasuri.

F I N E

Hic senel jacit semper redivivus.

APENDICE I

TEXTURĪ DIPLOMATICĒ.

NB. In acest apendice s'ar fi putut intercala in-extenso tôte texturile diplomatice relative la Tera-Românescă înainte 1380, precum corespondința Patriarcatului Constantinopolitan cu Alexandru-vodă și cu Vladislav-vodă, Bullele Papale cu amîndoi acești Voevođi, tôte diplomele lui Vladislav-vodă etc. Ca specimen, reproduc aci un singur act, pôte cel mai important din mai multe puncturi de vedere, despre care a se vedé pag. XXXIII, XLI, L, CVIII, CCXII—CCXIII, CCXX, CCXXIX.

Vladislaus Vajuoda Transalpinus, Banus de Zeurinio et Dux Nouae Plantationis et de Fugaras, notum facimus vniuersis praesentibus et futuris: Quod magister Ladislaus, strenuus miles, filius quondam Ianus Meister de Doboka, nepos Mikud Bani, noster consanguineus dilectus et fidelis, cum esset liber factus ab Excellentissimo Principe Ludouico, illustri Rege Hungariae, adhuc nos semper eramus sub iugo, sed in gratia principis praedicti, exercitum validum contra Thurcos infideles et imperatorem de Tyrna in Bulgaria proclamari fecimus. Ipse Magister Ladislaus de Doboka strenuus miles supradictus, noster caro et sanguis et genitura, nobiscum et cum exercitu nostro viriliter contra saeuissimos et infideles Thurcos et imperatorem de Tyrna, ipsosque inuadendo perpetravit, actus militares nobiles et honorificos ibidem exercendo, propter fidem christianitatis, et gratiam Serenissimi Principis, Ludouici Regis Vngariae ita, quod ipse Lasla Meyster de Doboka, in inuasionem in infideles supradictos, causa Omnipotentis Dei, gratia et praedicti Regis, caput suum causa timoris declinando retrorsum nunquam mouebatur; et cum tantam fidelitatem semper in Ladislao percepimus, vidimus et inuenimus ex parte Domini Regis et nostri, dedimus et assignauimus propter huiusmodi seruitia fidelia nobis semper exhibita, et propter consanguineitatis connexionem, qua ligati sumus, forum dictum Schenkhenen, situm in terra Fugaras, prope Alt cum suis pertinentiis, item villam dictam Venecze, villam Koczalad, villam quae vocatur Calidae aquae, villam Dobka cum omnibus suis iuribus et pertinentiis, quemadmodum possidebant, et in possessione habebant olim filii Barnabae, perpetuo possidenda. Etiam ipsum Ladislaum de Doboka, nostrum consanguineum dilectum, qui vna nobiscum semper fidelis, et subiectus Serenissimo Principi Ludouico, Illustri Regi Hungariae fuit, Domino nostro naturali, inuestimus et perpetuamus in haereditatibus et possessionibus supra dictis fide nostra mediante, tali conditione, si et quando ipsum Ladislaum de Doboka, filium Ianus Meister de Doboka, nepotem Mikud Bani, praedictum contingeret transire vniuersae carnis viam, Nicolaus filius ipsius Ladislai de Doboka, aut filia, quae post ipsum in vita manserit, seu alter ipsorum, et ab ipsius in posterum venientibus genitura, praedictum

forum Schenkungen, villas et possessiones supra notatas debent iure hereditario Successorie perpetuo possidere; quod sub iuramento fidei et capitis nostri affirmamus, omni reuocatione semota, nec reuocare valeamus et debemus, sicut iuramento nostro concessimus, et confirmauimus. Quam donationem sic fecimus nostro dilecto consanguineo Ladislao de Doboka, eiusque Successoribus perpetue, cum eramus in gratia copiosa Domini nostri, Ludouici Regis Hungariae. Quare supplicamus Serenissimo Domino nostro, Ludouico R. H. Domino nostro naturali, eiusque Successoribus, quatenus litteras nostras praesentes in vigore suo confirment, et corroborent, et donationem nostram, sic nostro dilecto consanguineo et fratri, secundum quod profertur, confirmet et stabiliant. Causa ea nostris Successoribus qui in nostro Vajuodatus Dominio erunt Successores, ac Baronibus supplicamus, et committimus similiter, vt litteras nostras praesentes non violent, nec reuocent, ne iuramentum meum dirumpant, contra salutem et in detrimentum animae nostrae; et quod donatio nostra facta nostro dilecto consanguineo Ladislao de Doboka, strenuo militi, scilicet secundum quod in praesenti pagina continetur, quod seruitiis suis fidelissimis apud nos meruit, et eam donationem obtinuit, perpetuo vna cum suis Successoribus praedictas possessiones possideat, etiamsi nos vel aliquis Successorum nostrorum imposterum litteras nostras praesentes, et donationem praesentem superscriptam reuocare intenderet, impedire reipsa vellet, et praesenti chartae contradiceret, et donationi, fiat super talem, aut tales furor et indignatio Dei, B. V. Mariae, omnium Sanctorum indignatio Sanctorum Regum Stephani, Ladislai, et Emerici. In quorum omnium superscriptorum testimonium firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras nostri maioris Sigilli appensione fecimus roborari. Datum in Argios in nostra Residentia, sub Anno Domini M. CCC. LXXII, in die diuisionis Apostolorum, proxime praeterito.

- „Да истом им вазмите једно брине добра вина,
Јунаци братјо;
Липо им га вазмите и добро им га платите“.
- Липо га су вазели, и липо га су платили.
И када су паднули јунаци винце пити, 30
Друга стража припаде к Радосаву Северинцу:
„Зло си винце попио, Радосаве војеводо,
На те се је справио Влатко удбински војевода,
Северине!“
- Брзо ми су јунаци брзе коње похитали, 35
Тере ми су посели јуначке добре коње,
Радосав ми не може свога коња ухватити,
За што му се брз коњ бише по ливади разиграо.
За њим то ми потичутји војевода кликоваше:
„Стани јуре, коњу, стани јуре, брзи коњу, 40
Ај давори коњу,
Стани јуре, брзи коњу, да би, коњу, загнуо!
Како је мени тебе цитје загнути“.
- Када ми га не може Радосаве сустигнути,
Поклопио се је својим штјитком переним: 45
Тере ми је отишао за дружином без коњица,
Својом свитлом саблјицом, свитлим копјем на раменку,
Северине,
За њим се је упустио Влатко, удбински војвода,
На својему витез Влатко јуначкому добру коњу; 50
И када ми Радосава Северинца сустизаше
Смирио га бише меју плетје ударити,
Положивши вито коње брзу коњу међу уши.
Ветј ми се је Радосаве јуначки изврнуо,
Војевода, 55
Тере тому витез коње на перен штјитак прија,
На перен га штјитак прија, а саблјицом га опсиче.
Ставши то ми витез Влатко Радосаву узбесиди:
„Ото сам те кушао, Радосаве Северинце,
Би ли ми се умιο у потреби изврнути; 60
А сада ти вера буди, Радосаве, Влаткова,
Витешко коње,
Да те хотју прид дружином поставити.
Одметни то од себе јуначко оружје,
Нека да се међу собом јунаци поздравимо“.
- Радосав ми отпаса своју сабљу јуначку, 65
К њему ми је приступио Влатко, удбински војвода,
Тере му је причео беле руке везати,
Северинцу,
А сам га је одвео на своје дивне дворове. 70
К њему су се купиле све девојке и невесте,
И оне млајакне, дружино, удовице.
Тере то ми Радосаву Северинцу кликоваху:
„Ај давори, давори, Радосаве Северине,
Мнозим ти нам си црно рухо поставио, 75
Војеводо!
Ветј то ми је хотила ника сритја Влаткова,
Да те је јунака на вери приварио:
И његова би лјубовца црно рухо проносила“.
- Туж ми се је, Радосаве, на Влатка ражалило, 80

ADDENDA ET CORRIGENDA

Pag. XXVI, în rîndul 8, după „p. 39 sqq.“ a se adăuga : ; cfr. Hasdeu, Pe unde sînt și pe unde aũ fost Români, în : Calendar pentru toți, ed. H. Wartha, Buc. 1867 în-8 p. 1—8; Петрушевичъ, Кто были Болоховскіи князи? în diarul Слово, Lemberg 1877 No 94—5; Дашкевичъ, Болоховская земля în Труды археологическаго съѣзда, Киев 1878.

Pag. XXXVIII, rîndul 23, în loc de „1280“ să se citescă : 1285.

Pag. CLIV, rîndul 5, în loc de „1385“ să se citescă 1386.

INDEX

Precuvîntarea.

Pagina

I. Literatura înainte de „Istoria critică a Românilor“.

§ 1. Bibliografia	III
§ 2. Cronicele muntenești. — Miron Costin	IV
§ 3. Boierul Murgul. — Stefan Ieromonahul	VI
§ 4. Cantemir	VIII
§ 5. Samuil Micul	XI
§ 6. Engel. — Gebhardi. — Eder	XIV
§ 7. Șincai. — Laurian	XVI
§ 8. Fotino. — Cogălnicénu. — Palauzow	XVIII
§ 9. Aron Florian. — Heliade	XX
§ 10. Hurmuzaki — Hunfalvy	XXI
§ 11. Bezsonov	XXIII
§ 12. Rösler	XXIV

II. Literatura după „Istoria critică a Românilor“.

§ 13. Bibliografia	XXV
§ 14. Istoria critică a Românilor și suplimentele	XXVI
§ 15. A. Xenopol	XXIX
§ 16. I. Pușcariu	XXXV
§ 17. Gr. Tocilescu	XXXVIII
§ 18. V. A. Urechia	XXXIX
§ 19. Cărțile didactice	XLII
§ 20. D. Onciul	XLV
§ 21. Dr. L. Réthy	LI
§ 22. Dr. Krzyżanowski	LVI
§ 23. Kałużniacki. — Tamm	LVIII
§ 24. Dr. Miletici și Agura	LX

III. Intemeierea Țerei-Românesci.

§ 25. Mehedințul în stăpânirea Ungurilor	LXVIII
§ 26. Doljul și Romanațul sub stăpânirea Cumanilor	LXXIV
§ 27. Sașii în Valcea	LXXXVIII
§ 28. Invasiunea Mongolilor și un Radu-Negru	XCV
§ 29. Mihaïu-vodă Liténul	CIII
§ 30. Nedeia-cetate și Vermeghia	CXXIX
§ 31. Originea Bălăcenilor	CXLVII
§ 32. Dan-vodă	CLI
§ 33. Letiniș și Romanații	CLXI
§ 34. Originea Mailaților	CLXX
§ 35. Mircea I și robia regelui Ottone în Oltenia	CLXXV
§ 36. Alexandru-vodă : Periodul sub regele Carol-Robert	CLXXXI
§ 37. " " Periodul sub regele Ludovic	CXCIII
§ 38. Familia lui Alexandru-vodă și némul Dómei Clara	CCVII
§ 39. Vladislav-vodă	CCXVI
§ 40. Radu-vodă Negru	CCXVI
§ 41. Concluziunea	CCXXXVII

Cronica Basarabilor dintre anii 1230 - 1380.

I. Voevođii oltenesci	CCLXVIII
II. Domniș Țerei-Românesci	CCLXXII
Apendice I: Texturi diplomatice	CCLXXIX
Apendice II: Texturi epice	CCLXXXIII
Addenda et corrigenda	CCLXXXVI

Fac-simile :

- I. Crisovul lui Vladislav-vodă dintre 1364-73 (v. pag. CCXXXV).
- II. Crisovul lui Radu-Negru din 1379 (v. pag. CCLXI).
- III. Crisovul lui Alexandru-Mircea din 1569 (v. pag. LXVIII).
- IV. Crisovul lui Alexandru Mircea din 1576 (v. ibidem).

VERIFICAT
1987

OPERELE D-LUI B. PETRICEICU-HASDEŪ

1. VIÉȚA ȘI SCRIERILE LUI LUCA STROICŪ; Bucurescŷ, 1864, în-16.
2. FILOSOFIA PORTRETULUI LUI ŢEPEȘ; Bucurescŷ, 1864, în-16.
3. ANALISE LITERARE EXTERNE; WOLF, RAICEVICH, EUTROPIUS, PALAUZOW etc. Bucurescŷ, 1864, în-16.
4. MICUȚA, o nuvelă satirică; Bucurescŷ, 1864, în-16.
5. IÓN VODĂ CEL CUMPLIT; cu un portret și 10 gravure; Bucurescŷ, 1894, în-8. Edițiunea 2.
6. SHYLOCK, GOBSECK ȘI MOISE; studiu literar; Bucurescŷ, 1866, în-8.
7. TALMUD; studiu filosofic; Bucurescŷ, 1866, în-8.
8. INDUSTRIA NAȚIONALĂ FAȚĂ CU PRINCIPIUL CONCURENȚEI; studiu politico-economic; Bucurescŷ, 1866, în-8.
9. RĂSVAN-VODĂ; dramă istorică în 5 acte în versuri; Bucurescŷ, 1895, în-8. Edițiunea IV.
10. ISTORIA TOLERANȚEI RELIGIOSE ÎN ROMÂNIA: PROTESTANȚI, CATOLICI, MAHOMETANI, LIPOVENI ȘI JIDANI; edițiunea 2, Bucurescŷ, 1865, în-8.
11. SATIRUL; diar umoristic; Bucurescŷ, 1866, în-fol.
12. ARCHIVA ISTORICĂ A ROMÂNIEI; Bucurescŷ, 1865—1867, în-4, 4 tomuri mari.
13. POESII; Bucurescŷ, 1873, în-8.
14. ISTORIA CRITICĂ A ROMÂNILOR; tomul I-iu, a 2-a edițiune. În-4 mare în 2 colóne fără linie.
15. PRINCIPIE DE FILOGIA COMPARATIVĂ. Curs ținut la Facultatea de Litere din Bucurescŷ. Aŷ eșit numai patru lecțiuni, pag. 108.
16. FRAGMENTE PENTRU ISTORIA LIMBEI ROMÂNE. ELEMENTE DACICE I. GHÍUJ.—Bucurescŷ 1876, în-8.
17. FRAGMENTE PENTRU ISTORIA LIMBEI ROMÂNE. ELEMENTE DACICE II. GHÍOB. — Bucurescŷ, 1876, în-8.
18. BAUDOUIIN DE COURTENAY ȘI DIALECTUL SLAVO-TURANIC DIN ITALIA. — CUM S'AŪ INTRODUS SLAVISMELE ÎN LIMBA ROMÂNĂ?—Notiță lingvistică.—Bucurescŷ, 1876, în-8.
19. ȐINA FILMA. GOȚII ȘI GEPIDIÎ ÎN DACIA.—Studiu istorico-lingvistic, Bucurescŷ, 1877, în-8.
20. COLUMNA LUI TRAIAN. Revista mensuală pentru istoriă, lingvistică și psihologia poporană. 8 tomuri.
21. TREI CRAI DE LA RESĂRIT; comediă în 2 acte, Bucurescŷ, 1879, în-16.
22. ORIGINILE CRAIOVEI 1230—1400. Bucurescŷ, 1878, în-8.
23. CUVENTE DEN BĂTRÂNI. Tom I. Limba română vorbită între 1550 — 1600. Studiu paleografico-lingvistic; 448 pag. în-8 maj.
24. CUVENTE DEN BĂTRÂNI. Tom II. Cărțile poporane ale Românilor în secolul XVI. Studiu de filologiă comparativă. Pagine XLVI și 768 în-8 maj.
25. CUVENTE DEN BĂTRÂNI, Suplement la tomul I. Controverse. Pagine a—u CX în 8 maj.
26. OLTENESCELE. Craiova, 1884 în-8.
27. REVISTA NOUĂ, sub direcțiunea lui B. P. Hasdeŷ, 7 tomuri în-4.
28. SIC COGITO. CE E VIAȚA? CE E MÓRTEA? CE E OMUL? Studiu filosofic. Bucurescŷ, 1895, edițiunea III.
29. SARCASM ȘI IDEAL 1887—1896. Bucurescŷ 1897 în-8.
30. ETYMOLOGIUM MAGNUM ROMANIE; 4 tomuri mari în-8 în 2 colóne.
31. PSALTIREA LUI CORESI. — ZILOT ROMÂNUL, etc.